

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको
तेस्रो वार्षिक प्रतिवेदन, २०७८
(लुम्बिनी प्रदेश)

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग
सिंहदरबार, काठमाडौं
मंसिर, २०७८

नेपालको संविधानको धारा २९४ उपधारा (३) बमोजिम

लुम्बिनी प्रदेशका

माननीय प्रदेश प्रमुख समक्ष प्रस्तुत गरिएको

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको

तेस्रो वार्षिक प्रतिवेदन, २०७८

राष्ट्रीय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग

ठेगाना:

सिंहदरबार, काठमाडौं ।

टेलिफोन:

९७७-१-४२००६७९,

४२००५९२, ४२००६६३, ४२००२७२

फ्याक्स:

९७७-१-४२००५९३

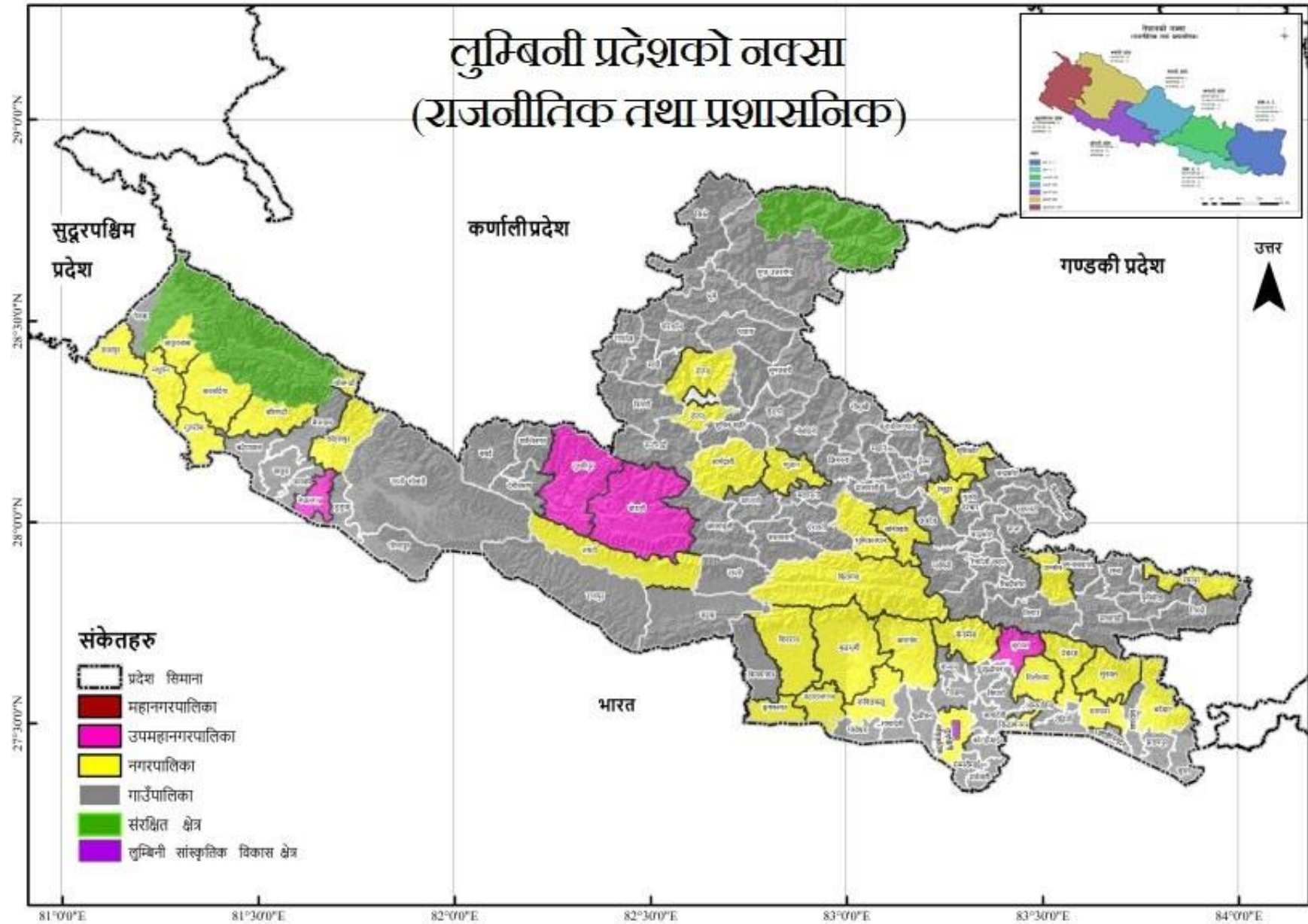
ईमेल:

info@nnrfc.gov.np

वेबसाइट:

www.nnrfc.gov.np

लुम्बिनी प्रदेशको नक्सा (राजनीतिक तथा प्रशासनिक)

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग

National Natural Resources and Fiscal Commission

प.सं.: २०७८/७९

च.नं.

विषय: आयोगको तेस्रो वार्षिक प्रतिवेदन, २०७८ प्रस्तुत गरिएको।

माननीय प्रदेश प्रमुखज्यू,
लुम्बिनी प्रदेश,
बुटवल।

नेपालको संविधानको धारा २९४ उपधारा (३) बमोजिम राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा सम्पादन गरेका काम कारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गरेको छु।

भवदीय,

विपिन राज निरौला
सदस्य

अमर राज मिश्र
सदस्य

जुधद बहादुर गुरुङ
सदस्य

बालानन्द पौडेल
अध्यक्ष
२०७८, मंसिर

राष्ट्रीय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगका पदाधिकारी

बालानन्द पौडेल
अध्यक्ष

जुधद बहादुर गुरुड
सदस्य

अमर राज मिश्र
सदस्य

विपिन राज निरौला
सदस्य

आयोगका सचिव

भरतमणि सुवेदी

मन्तव्य

सङ्घीयताको सफल कार्यान्वयनको लागि वित्तीय सङ्घीयतालाई संस्थागत गर्नु अपरिहार्य हुन्छ। नेपालको संविधानले राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगलाई एक स्वतन्त्र संवैधानिक निकायको रूपमा स्थापित गरी वित्तीय सङ्घीयताको संरक्षक (Custodian of fiscal federalism) को जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ। मुलुकमा उपलब्ध वित्तीय स्रोत र प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टीलाई संवैधानिक तथा कानुनी परिधिभित्र रही तीन तहका सरकारहरूबीच बाँडफाँट गर्ने आधार र ढाँचा तयार गर्ने, सिफारिस गर्ने, सुझाव दिने तथा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने संवैधानिक भूमिका आयोगले निर्वाह गर्दै आएको छ।

पछिल्लो समय विकसित भएको अधिकारमुखी विकास सम्बन्धी अवधारणा (Right based approach to development) ले विकासलाई अधिकारको रूपमा स्थापित गरेको छ। यसले राज्यका सबै वर्ग, क्षेत्र र समुदायको सन्तुलित र समावेशी विकासको पक्षमा वकालत गर्दछ। संविधानमा उल्लिखित मौलिक हक, राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्व तीनै तहका सरकारहरूको संयुक्त प्रयत्न (Whole of the government) बाट व्यवहारमा अनुवाद हुने हुँदा संविधानले निर्दिष्ट गरेका कार्य जिम्मेवारी पूरा गरी नागरिकको विकास, समृद्धि र खुसी प्राप्तिको अधिकार प्रत्याभूत गर्न वित्तीय स्रोत अपरिहार्य हुन्छ। सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको मूल संरचना रहेको नेपालको सङ्घीय व्यवस्थामा सङ्घसँग फराकिलो कराधार, स्थापित राजस्व प्रणाली र कार्य अनुभवका कारण राजस्व सङ्कलन क्षमता तुलनात्मक रूपले उच्च रहेको छ। प्रदेश र स्थानीय तहको कमजोर राजस्व क्षमता तर विशिष्ट प्रकृतिका खर्च आवश्यकता, जनताको नजिक रहेर पुऱ्याउनुपर्ने सेवा एवं नागरिकप्रतिको प्रत्यक्ष जवाफदेहिताको जटिलतालाई संबोधन गर्न संविधान तथा ऐन नियमले अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण (राजस्व बाँडफाँट र अनुदान) संयन्त्रको व्यवस्था गरेका छन्।

वित्तीय हस्तान्तरणको सिफारिसको माध्यमबाट सङ्घीयतामा सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन गर्न आयोगको विशिष्ट भूमिका रही आएको छ। खर्च आवश्यकता सम्बोधन गर्न सङ्घीय इकाईहरू एकल राजस्व अधिकारको प्रयोग गर्न स्वतन्त्र रहेका छन्। जिम्मेवारीको व्यापकताको आधारमा आवश्यक पर्ने थप आर्थिक स्रोत वित्तीय हस्तान्तरणको रूपमा राजस्व बाँडफाँट र अनुदान उपलब्ध गराई व्यवस्थापन गर्ने प्रावधान संविधानमा छ। तीनै तहका सरकारहरूको खर्च जिम्मेवारी पूरा गर्ने र राजस्व असुलीमा सुधार गर्ने उपायहरूको सिफारिस गर्ने संवैधानिक जिम्मेवारी पनि आयोगको काँधमा छ। राजस्व बाँडफाँट, समानीकरण अनुदान, आन्तरिक ऋणको सीमा, प्राकृतिक स्रोतको परिचालनमा लगानी र प्रतिफलको हिस्सा, प्राकृतिक स्रोत बाँडफाँटमा संभावित विवाद निवारण एवं वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धी सिफारिस गर्ने र सुझाव दिने संवैधानिक भूमिका कार्यान्वयन गर्न आयोग पूर्ण प्रतिवद्ध रहेको छ।

सङ्घीय सञ्चित कोषबाट तीन तहका सरकारबीच राजस्वको बाँडफाँट गर्ने तथा प्रदेश सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच राजस्वको बाँडफाँट गर्ने विस्तृत आधार र ढाँचा निर्धारण, राजस्व बाँडफाँटका आधारको पुनरावलोकन गरी परिमार्जनको सिफारिस गर्ने काम पनि आयोगको हो। सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने समानीकरण अनुदानको मात्रा सिफारिस; सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी आधार सिफारिस; सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस जस्ता वित्तीय जिम्मेवारी पनि आयोगसँग रहेको छ। त्यस्तै गरी प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा तीन तहको सरकारको लगानी तथा प्रतिफलको हिस्सा निर्धारणको आधार तय गरी सिफारिस गर्ने; प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँटको विषयमा सरकारहरूबीच उठ्न सक्ने विवादको विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गरी निवारण गर्न समन्वयात्मक रूपमा काम गर्न सुझाव दिने तथा प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट गर्दा सम्बद्ध वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने संवैधानिक जिम्मेवारी पनि

आयोगले प्राप्त गरेको छ। यी संवैधानिक एवं अन्य कानुनी जिम्मेवारी पूरा गर्न आयोग अध्ययन अनुसन्धान, सरोकारवालाहरूसँग छलफल, अन्तर्क्रिया, स्थलगत अवलोकन भ्रमणमा जोड दिँदै अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणलाई व्यवहारिक, वस्तुनिष्ठ र वैज्ञानिक बनाउन प्रयत्नशील छ।

आयोगले आफ्नो कार्य जिम्मेवारी पूरा गर्न एवं आयोगका नीति निर्णयहरूलाई तथ्यपरक बनाउन प्राज्ञिक एवं व्यवसायिक ज्ञानको प्रयोग गर्दै आएको छ। यसै सिलसिलामा आयोगले आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा आन्तरिक ऋणको सीमा निर्धारण सम्बन्धी अध्ययन, प्रदेश र स्थानीय तहले खर्च जिम्मेवारी र राजस्व असुलीमा गर्नुपर्ने सुधार सम्बन्धी अध्ययन र जलविद्युत रोयल्टी सम्बन्धी अध्ययनहरू गरेको थियो। यी अध्ययनहरूमा विज्ञ एवं सरोकारवालाहरूसँग छलफल तथा दस्तावेजहरूको अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको थियो। तीनै तहका सरकारको वित्तीय अन्तर पत्ता लगाउनको लागि अध्ययन कार्य जारी रहेको छ। प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदानलाई उपलब्धिमूलक बनाउन नतिजामूलक कार्यसम्पादन सूचक तयार गरिएको छ। नेपालमा सङ्घीयता एवं यसका विविध आयामहरू, वित्तीय सङ्घीयतामा आयोगको भूमिका र कार्यक्षेत्र बारे आम सर्वसाधारणलाई जानकारी दिलाउन नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठानसँगको सहकार्यमा स्व-अध्ययन सामग्री तयार गरी खुला एवं निःशुल्क सामग्रीको रूपमा सार्वजनिक गर्ने तयारी गरिएको छ।

प्रस्तुत तेस्रो वार्षिक प्रतिवेदनमा आयोगले आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम सम्बन्धी सिफारिस, सशर्त अनुदानको आधार सम्बन्धी सिफारिस; सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका लागि आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी सिफारिस, प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस, प्रदेश र स्थानीय तहको बीचमा सवारी साधन करको बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस, आयोगले उपलब्ध गराएका अन्य सुझाव एवं सिफारिस र आयोगले सम्पादन गरेका कार्यहरूलाई समावेश गरी तयार गरिएको छ। यसको अतिरिक्त प्रस्तुत प्रतिवेदनमा गत विगतमा आयोगले नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारहरूलाई गरेको सिफारिस तथा सुझाव कार्यान्वयनको अवस्था एवम् निष्कर्ष र सुझावहरू समेत समावेश गरिएको छ।

वित्तीय सङ्घीयतालाई कार्यान्वयन गर्ने सिलसिलामा आयोगले सम्पादन गरेका कार्यहरूको संगालोको रूपमा तयार गरिएको प्रस्तुत वार्षिक प्रतिवेदन सम्बन्धित सरकारी, गैरसरकारी निकायहरूको अतिरिक्त नेपालमा वित्तीय सङ्घीयताको कार्यान्वयनको बारेमा जिज्ञासा राख्ने व्यक्ति, समूह वा निकायको लागि उपयोगी हुने विश्वास लिएको छु। आयोगको कार्यसम्पादनको लागि आवश्यक साधन स्रोत उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने नेपाल सरकार, तथ्याङ्क उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने नेपाल सरकारका विभिन्न मन्त्रालय, विभाग, निकाय, प्रदेश सरकार तथा सबै स्थानीय सरकारहरूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु। आयोगलाई अध्ययन अनुसन्धान कार्यमा प्राविधिक सहयोग गर्ने विकास साझेदारहरूलाई पनि धन्यवाद व्यक्त गर्दछु।

अन्त्यमा, यो प्रतिवेदन तयार गर्ने क्रममा आआफ्नो व्यवसायिक ज्ञान, सीप र दक्षताबाट सहयोग गर्नुहुने आयोगका सम्पूर्ण पदाधिकारी एवं कर्मचारीहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु।

बालानन्द पौडेल

अध्यक्ष

२०७८, मंसिर

कार्यकारी सारांश

नेपालको संविधानले राज्यशक्तिको प्रयोग सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले गर्ने र यी तीन तह बीचको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने व्यवस्था गरेको छ। तीनै तहका सरकारको कार्यजिम्मेवारी र राजस्व अधिकारलाई संविधानले एकल र साझा अधिकारको रूपमा व्यवस्थित गरेको छ। खर्चको जिम्मेवारी पूरा गर्न प्रदेशले सङ्घबाट र स्थानीय तहले सङ्घ तथा प्रदेशबाट वित्तीय हस्तान्तरण प्राप्त गर्ने संवैधानिक प्रावधान कार्यान्वयन गर्न संवैधानिक आयोगको रूपमा नेपालको संविधानको भाग-२६ अन्तर्गत धारा २५० र २५१ मा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ। प्रदेश र स्थानीय तहको कार्यजिम्मेवारीका तुलनामा राजस्व क्षमता कम हुँदा उत्पन्न हुने वित्तीय न्यूनता पूरा गरी सेवा प्रवाह सूचारु गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारबाट उपलब्ध हुने वित्तीय हस्तान्तरणलाई संवैधानिक मर्म र भावना अनुकूल बनाउन राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसलाई अनिवार्य गरिएको हो। यसले आयोग वित्तीय सङ्घीयताको संरक्षकीय भूमिकामा रहेको तथ्य पुष्टि गर्दछ।

आयोगमा एक जना अध्यक्ष सहित बढीमा पाँच जना सदस्य रहने संवैधानिक व्यवस्था रहेकोमा हालसम्म अध्यक्ष सहित चार जना पदाधिकारीको नियुक्ति भएको छ। आयोगको सचिवालयमा राजपत्राङ्कित विशिष्ट श्रेणीको सचिवको नेतृत्वमा स्थायी र करार सेवाका कर्मचारी रहने गरी ७३ जनाको दरबन्दी कायम भएको छ। आयोगको एक मात्र कार्यालय काठमाडौँमा रहेको छ। नेपालको संविधान, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४, अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग नियमावली, २०७६ ले आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार निर्धारण गरेका छन्।

नेपालको संविधानले राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको कार्यजिम्मेवारी निर्दिष्ट गरेको छ। संविधानको व्यवस्थालाई ऐन तथा नियमावलीले थप व्याख्या गरी आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारलाई स्पष्ट गरेका छन्। संविधानले आयोगलाई सङ्घीय सञ्चित कोषबाट सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच राजस्वको बाँडफाँट गर्ने विस्तृत आधार र ढाँचा निर्धारण गर्ने, सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने, राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम, मानक र पूर्वाधारको अवस्था अनुसार प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी आधार तयार गर्ने, प्रदेश सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच राजस्वको बाँडफाँट गर्ने विस्तृत आधार र ढाँचा निर्धारण गर्ने, सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको खर्च जिम्मेवारी पूरा गर्ने तथा राजस्व असुलीमा सुधार गर्नुपर्ने उपायहरूको सिफारिस गर्ने, समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण गरी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गर्ने, सङ्घ र प्रदेश सरकारको राजस्व बाँडफाँटका आधारको पुनरावलोकन गरी परिमार्जनको सिफारिस गर्ने, प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको लगानी तथा प्रतिफलको हिस्सा निर्धारणको आधार तय गरी सिफारिस गर्ने, प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट सम्बन्धी विषयमा सङ्घ र प्रदेश, प्रदेश र प्रदेश, प्रदेश र स्थानीय तह तथा स्थानीय तहहरू बीच उठ्न सक्ने सम्भावित विवादको विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गरी त्यसको निवारण गर्न समन्वयात्मक रूपमा काम गर्न सिफारिस गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ। उल्लिखित कानूनहरू तथा आयोगबाट जारी भएको पदाधिकारी एवं कर्मचारीहरूको आचार संहिताको अधीनमा रही आयोगले आफ्नो संवैधानिक र अन्य कानुनी दायित्व पूरा गर्दै आएको छ। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा आयोगले सम्पादन गरेका कार्यहरूलाई देहाय बमोजिम सङ्क्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

१. राजस्व बाँडफाँट

(क) सङ्घीय विभाज्य कोषबाट सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा हुने राजस्व बाँडफाँट

मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आन्तरिक उत्पादनमा लाग्ने अन्तःशुल्कबाट सङ्कलन हुने राजस्व सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा हुने र सोको सत्तरी प्रतिशत नेपाल सरकारलाई, पन्ध्र प्रतिशत प्रदेशलाई र पन्ध्र प्रतिशत स्थानीय तहलाई बाँडफाँट हुने कानुनी व्यवस्था रहे अनुसार नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने सत्तरी प्रतिशत रकम सङ्घीय सञ्चित कोषमा जम्मा हुने र प्रदेश र स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गर्नुपर्ने पन्ध्र/पन्ध्र प्रतिशत रकम प्रदेश र स्थानीय तहका बीचमा बाँडफाँटका लागि जनसङ्ख्या र जनसांख्यिक विवरणको अनुपातलाई ६० प्रतिशत, क्षेत्रफललाई १५ प्रतिशत, मानव विकास सूचकाङ्कलाई ५ प्रतिशत, खर्चको आवश्यकतालाई ५ प्रतिशत, राजस्व सङ्कलनमा गरेको प्रयासलाई ३ प्रतिशत, पूर्वाधार विकासलाई १० प्रतिशत र विशेष अवस्थालाई २ प्रतिशत भार दिई आयोगको मिति २०७६/११/२९ को बैठकबाट राजस्व बाँडफाँटको विस्तृत आधार र ढाँचा तय गरी हिस्सा सिफारिस भएको थियो। राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १५ को उपदफा (३) को कानुनी व्यवस्था अनुसार नेपाल सरकारले विशेष कारणवश पाँच वर्ष अगावै पुनरावलोकन गर्न आवश्यक देखि आयोगलाई पुनरावलोकनको लागि अनुरोध गरी आयोगले पुनरावलोकन गरेको अवस्थामा बाहेक आयोगले राजस्व बाँडफाँटको लागि निर्धारण गरेको विस्तृत आधार र ढाँचा पाँच वर्षसम्मको लागि मान्य हुने भएकोले आर्थिक वर्ष २०८१/८२ सम्मको लागि सोही सिफारिस अनुसार नै नेपाल सरकारले राजस्व बाँडफाँट गरी प्रदेश र स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने हुन्छ। उक्त सिफारिसमा आयोगले आफ्नो आयस्रोत ज्यादै कम भएका स्थानीय तहलाई कम्तीमा पनि उनीहरूको न्यूनतम प्रशासनिक खर्च धान्न सहयोग पुग्नेगरी प्रत्येक स्थानीय तहलाई न्यूनतम राजस्व बाँडफाँट वापत रू. ३ करोड ५० लाख प्राप्त हुने सुनिश्चित गरी सिफारिस गरेको छ। मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आन्तरिक उत्पादनमा लाग्ने अन्तःशुल्कबाट सङ्कलन हुने राजस्वको कुल रकममध्ये प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने पन्ध्र/पन्ध्र प्रतिशत रकमलाई प्रत्येक प्रदेश तथा स्थानीय तहको लागि आयोगले सिफारिस गरेको हिस्साले गुणन गर्दा आउने रकम नै प्रदेश तथा स्थानीय तहको लागि राजस्व बाँडफाँट वापत प्राप्त हुने राजस्व भएकोले प्रत्येक प्रदेश तथा स्थानीय तहले आफ्नो बजेट निर्माण गर्दा यस विषयलाई विशेष रूपमा ध्यान दिन जरुरी छ।

(ख) प्रदेश विभाज्य कोषबाट प्रदेशभित्रका स्थानीय तहमा हुने सवारी साधन करको बाँडफाँट

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६क मा रहेको सवारी साधन करको बाँडफाँट सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था बमोजिम सवारी साधन कर वापत उठेको रकम प्रदेश र स्थानीय तहको बीचमा क्रमशः ६० प्रतिशत र ४० प्रतिशतका दरले बाँडफाँट गरिनु पर्दछ। यसरी उठेको रकमको ४० प्रतिशत रकम प्रदेश भित्रका स्थानीय तहलाई बाँडफाँटको सिफारिस गर्ने प्रयोजनको लागि जनसङ्ख्यालाई ४५ प्रतिशत, सडकको लम्बाइलाई ४५ प्रतिशत र वनले ढाकेको क्षेत्रफललाई १० प्रतिशत भार दिई आयोगको मिति २०७७/१२/२६ को बैठकबाट सातै प्रदेश सरकारलाई बाँडफाँटको हिस्सा सिफारिस गरिएको छ। स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा हुने सवारी साधन करलाई आयोगले निर्धारण गरेको हिस्साले गुणन गरी हुने रकम नै प्रदेश सरकारबाट सम्बन्धित स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वास्तविक रकम हुनेछ।

२. वित्तीय समानीकरण अनुदान

(क) सङ्घबाट प्रदेश र स्थानीय तहमा हस्तान्तरण हुने अनुदान

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि मिति २०७७/११/२५ मा आयोगको बैठक बसी नेपाल सरकारबाट प्रदेश तथा स्थानीय तहमा हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदानलाई न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान,

सूत्रमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान र कार्य सम्पादन मूल्याङ्कनका आधारमा हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदानको रूपमा वर्गीकरण गरी कुल वित्तीय समानीकरण अनुदान निर्धारण गरी सिफारिस गरिएको छ ।

प्रदेश तथा स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान कुल वित्तीय समानीकरण अनुदानको क्रमशः २५ प्रतिशत र २६ प्रतिशत हुने गरी सिफारिस गरिएको छ। न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा प्रदेशका हकमा जनसङ्ख्या र क्षेत्रफललाई ५०/५० प्रतिशत भार दिई प्रत्येक प्रदेशले प्राप्त गर्ने न्यूनतम अनुदानको हिस्सा निर्धारण गरिएको छ। यसैगरी स्थानीय तहको हकमा प्रत्येक स्थानीय तहलाई न्यूनतम अनुदान सिफारिस गर्दा १० हजार भन्दा कम जनसङ्ख्या भएका स्थानीय तहलाई न्यूनतम रू. २ करोड ५० लाखमा नघट्ने गरी सो रकमको सीमालाई न्यूनतम आधार मानी तत् पश्चात जनसङ्ख्या तथा स्थानीय तहको वर्गीकरण समेतका आधारमा वृद्धि गर्दै लगिएको छ। यस मापदण्डबाट ४६ वटा स्थानीय तहमा न्यूनतम अनुदान रकमको तल्लो सीमा रू. २ करोड ५० लाख सुनिश्चित भएको छ। सूत्रमा आधारित समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा मानव विकास सूचकाङ्कलाई १० प्रतिशत, आर्थिक सामाजिक असमानतालाई ५ प्रतिशत, पूर्वाधार विकासको अवस्थालाई १० प्रतिशत, राजस्वको अवस्थालाई ५ प्रतिशत र खर्चको आवश्यकता र राजस्व उठाउन सक्ने क्षमतालाई ७० प्रतिशत भार प्रदान गरिएको छ। यसैगरी कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनको आधारमा हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा प्रदेश र स्थानीय तहको लागि ७/७ वटा सूचकलाई आधार लिइएको छ।

प्रदेश सरकारले प्राप्त गर्ने न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान रू. १४ अर्ब ४८ करोड ८७ लाख, सूत्रमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान रू. ४१ अर्ब २९ करोड २८ लाख र कार्य सम्पादनमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान वापत रू. २ अर्ब १७ करोड ३३ लाख गरी कुल रू. ५७ अर्ब ९५ करोड ४८ लाख वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गरिएको छ।

यसैगरी स्थानीय सरकारले प्राप्त गर्ने न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान रू. २४ अर्ब ६१ करोड ५० लाख, सूत्रमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान रू. ६६ अर्ब ४४ करोड ५६ लाख र कार्य सम्पादनमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान वापत रू. ३ अर्ब ४९ करोड ७२ लाख गरी कुल रू. ९४ अर्ब ५५ करोड ७८ लाख वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गरिएको छ। यसरी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि नेपाल सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान वापत कुल जम्मा रू. १ खर्ब ५२ अर्ब ५१ करोड २६ लाख हस्तान्तरण हुने गरी सिफारिस गरिएको छ। यसरी सिफारिस गरिएको वित्तीय समानीकरण अनुदानमध्ये लुम्बिनी प्रदेश सरकारले न्यूनतम अनुदान वापत रू. २ अर्ब २७ करोड ४४ लाख, सूत्रमा आधारित अनुदान रू. ५ अर्ब ४५ करोड ५५ लाख र कार्य सम्पादनमा आधारित अनुदान रू. २९ करोड ५८ लाख गरी जम्मा रू. ८ अर्ब २ करोड ५७ लाख र लुम्बिनी प्रदेशभित्र रहेका स्थानीय तहले न्यूनतम अनुदान वापत रू. ३ अर्ब ८० करोड २५ लाख, सूत्रमा आधारित अनुदान रू. १० अर्ब ४५ करोड ३ लाख र कार्य सम्पादनमा आधारित अनुदान रू. ५२ करोड ६५ लाख गरी जम्मा रू. १४ अर्ब ७७ करोड ९३ लाख सहित लुम्बिनी प्रदेश सरकार र सो प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहले कुल वित्तीय समानीकरण अनुदान रू. २२ अर्ब ८० करोड ५० लाख प्राप्त गर्ने गरी सिफारिस गरिएको छ ।

(ख) प्रदेशबाट प्रदेशभित्रका स्थानीय तहमा हस्तान्तरण हुने अनुदान

नेपाल सरकारबाट प्राप्त वित्तीय समानीकरण अनुदान र आफ्नो स्रोतबाट उठ्ने राजस्वलाई प्रदेश भित्रका स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमताको आधारमा प्रदेश कानून बमोजिम आयोगको सिफारिसमा वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराउने संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्था रहेको छ। सो व्यवस्था अनुसार

आयोगको मिति २०७७/१२/२६ को बैठकबाट आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि सात वटै प्रदेश सरकारले प्रदेश भित्रका स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम सिफारिस गरिएको छ। न्यूनतम अनुदान र सूत्रमा आधारित अनुदान गरी लुम्बिनी प्रदेश सरकारबाट रु. ७० करोड सो प्रदेश भित्रका स्थानीय तहमा वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराउने गरी सिफारिस गरिएको छ।

३. प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी

आयोगलाई संविधान तथा कानूनले प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट सङ्कलित रोयल्टी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच बाँडफाँट गर्न सिफारिस गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ। यस्तो बाँडफाँट अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई क्रमशः ५० प्रतिशत, २५ प्रतिशत र २५ प्रतिशत हुने प्रावधान छ। मिति २०७८/०१/१५ मा आयोगको बैठक बसी आर्थिक वर्ष २०७८/०७९ को लागि नेपाल सरकारले पर्वतारोहण, विद्युत, वन र खानी तथा खनिज जस्ता प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट सङ्कलन हुने रोयल्टी रकमको २५/२५ प्रतिशत रकम क्रमशः सम्बन्धित प्रदेश र स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गर्न रोयल्टी बाँडफाँटका आधार तथा हिस्सा निर्धारण गरी सिफारिस गरेको छ।

प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट प्रभावित हुने प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई पर्वतारोहण, विद्युत, वन र खानी तथा खनिज जस्ता प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टीको बाँडफाँट गर्नको लागि प्राकृतिक स्रोतको प्रकृतिअनुसार फरकफरक सूचकहरू तयार गरिएको छ। पर्वतारोहणबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँटका लागि भौगोलिक अवस्थितिलाई ४० प्रतिशत, आधार शिविर रहेको स्थानीय तहलाई १० प्रतिशत, प्रभावित क्षेत्रको क्षेत्रफललाई २५ प्रतिशत र प्रभावित क्षेत्रको जनसङ्ख्यालाई २५ प्रतिशत भार दिइएको छ। विद्युतबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँटका लागि भौगोलिक अवस्थितिलाई ५० प्रतिशत, प्रभावित स्थानीय तहको क्षेत्रफललाई २५ प्रतिशत र प्रभावित क्षेत्रको जनसङ्ख्यालाई २५ प्रतिशत भार दिइएको छ। विद्युतबाट प्राप्त रोयल्टीको आधार, सूचक, उपसूचक, तथ्याङ्क एवं सोको स्रोत लगायतका विषयमा आयोगबाट थप विश्लेषण र व्याख्या भएको छ। यस व्याख्याले आयोजनाबाट प्रभावित हुने क्षेत्रलाई थप परिभाषित गरी रोयल्टी बाँडफाँटलाई बढी समन्यायिक बनाएको छ।

वनबाट प्राप्त रोयल्टीका सम्बन्धमा पनि राष्ट्रिय वनबाट प्राप्त रोयल्टी र संरक्षित क्षेत्रबाट प्राप्त रोयल्टी गरी दुई वर्गमा विभाजन गरी राष्ट्रिय वनबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँटको लागि वनको अवस्थिति, क्षेत्रफल र जनसङ्ख्यालाई क्रमशः २०, २० र ४० प्रतिशत तथा वनमा आश्रित जनसङ्ख्यालाई १० प्रतिशत र वनको संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनमा सहभागितालाई १० प्रतिशत भार दिइएको छ। यसैगरी, संरक्षित क्षेत्रबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँटका लागि स्थानीय तहमा रहेको मध्यवर्ती क्षेत्रको अवस्थिति, क्षेत्रफल र जनसङ्ख्यालाई १०, ४० र ३५ प्रतिशत तथा संरक्षित क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापनमा सहभागितालाई १५ प्रतिशत भार दिने गरी आधारहरू तय गरिएको छ। खानी तथा खनिज रोयल्टी बाँडफाँटको लागि खानी तथा खनिज पदार्थ रहेको भौगोलिक अवस्थितिलाई ५० प्रतिशत, प्रभावित क्षेत्रको क्षेत्रफललाई ३० प्रतिशत र प्रभावित जनसङ्ख्यालाई २० प्रतिशत भार दिइएको छ।

४. आन्तरिक ऋण

नेपालको संविधानले तीनवटै तहका सरकारका आ-आफ्ना बजेट र योजना प्रणाली हुने परिकल्पना गरेको छ। सरकारले पेश गर्ने घाटा बजेट पूर्तिको प्रमुख साधन सार्वजनिक ऋण हो। समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूको विश्लेषण गरी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले लिनसक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा निर्धारण गर्ने संवैधानिक जिम्मेवारी आयोगको काँधमा छ। सोही बमोजिम आयोगको मिति २०७८/०१/२० को बैठकबाट आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा निर्धारण गरी

सिफारिस गरिएको छ। तत्कालको समष्टिगत आर्थिक स्थिति, प्रदेश र स्थानीय तहले परिचालन गर्ने आन्तिक ऋणको अवस्था, कोभिड-१९ को महामारीले थला परेको अर्थतन्त्र उकास्नु पर्ने आवश्यकता र बजारको स्थितिको विश्लेषणका आधारमा आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को प्रक्षेपित कुल गार्हस्थ उत्पादनको ५.५ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी नेपाल सरकारले आन्तरिक ऋण उठाउन सक्ने गरी सिफारिस गरिएको छ। त्यसैगरी प्रदेश सरकारले आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा नेपाल सरकारबाट राजस्व बाँडफाँट मार्फत प्राप्त हुने राजस्व र प्रदेश सरकारको आफ्नो स्रोतबाट प्राप्त हुने राजस्वको योगफलको १२ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउन र स्थानीय तहले आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व र स्थानीय तहको आफ्नो आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त हुने राजस्वको योगफलको १२ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउन सक्ने गरी सीमा सिफारिस गरिएको छ। साथै यसरी उठाइने ऋणको उपयोग पूँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभ दिने खालका उत्पादनशील कार्यका लागि परिचालन गर्न आयोगको सुझाव रहेको छ।

५. सशर्त अनुदान

नेपालको संविधानले राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम, मानक र पूर्वाधारको अवस्था अनुसार प्रदेश र स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी आधार तयार गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार आयोगलाई सुम्पेको छ। राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ ले नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ। सशर्त अनुदान सम्बन्धमा आयोगले सङ्घीय मन्त्रालय, प्रदेश मन्त्रालय एवं स्थानीय तहसँगको छलफल तथा विषय विज्ञ मार्फत गरिएको अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषणका आधारमा आयोगको मिति २०७७/१२/०८ को बैठकबाट आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि नेपाल सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार र सुझाव सम्बन्धमा सिफारिस गरेको छ। त्यस्तै मिति २०७७/१२/२६ को बैठकबाट आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि सातवटै प्रदेश सरकारबाट प्रदेश भित्रका स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार सम्बन्धमा प्रदेश सरकारलाई सिफारिस गरिएको छ।

६. सिफारिस तथा सुझाव कार्यान्वयनको अवस्था

संबैधानिक तथा कानुनी प्रावधान बमोजिम आयोगले विगतमा विभिन्न मितिमा नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारहरूलाई सिफारिस तथा सुझावहरू प्रदान गर्दै आएको छ। तर कतिपय सिफारिस तथा सुझावहरू पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन नभएको अवस्था छ। आयोगले संविधान र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ मा उल्लिखित आधार बमोजिम न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम र सूत्रमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम अलग अलग आधार, सूचक एवं भार तोकी प्रदेश सरकारबाट स्थानीय सरकारलाई प्रदान गर्ने गरी सिफारिस गरेकोमा कतिपय आर्थिक वर्षहरूमा उल्लिखित विस्तृत आधार, ढाँचा र सूत्र अनुसार तय गरेको वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम भन्दा केही घटी वा बढी समेत हुने गरी हस्तान्तरण भएको पाइएको छ। यसैगरी सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्ने अधिकार यस आयोगलाई भएको सन्दर्भमा आयोगले आर्थिक वर्ष २०७७/७८ का लागि गरेको सिफारिसलाई ध्यान नदिई आयोगले न्यूनतम, सूत्रमा आधारित र कार्य सम्पादन सूचकको मूल्याङ्कनको आधारमा गणना गरी गरेको वित्तीय समानीकरण अनुदानको सिफारिसको संरचना नै खलबलिने गरी नेपाल सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान क्रमशः रु. २ अर्ब ३७ करोड ५० लाख र रु. ३ अर्ब ७६ करोड ६७ लाख कम हुनेगरी हस्तान्तरण भएको देखिएकोले नेपालको संविधानले आयोगलाई प्रदान गरेको प्रदेश तथा स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण तोक्ने अधिकार क्षेत्रलाई संकुचन गरेको देखिन्छ। अतः आयोगले गरेको सिफारिसको ढाँचा, परिमाण र संरचना बमोजिम हुनेगरी सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरण हुने सुनिश्चितता हुनु पर्दछ। वित्तीय हस्तान्तरण

प्राप्त गर्ने प्रदेश तथा स्थानीय तहले पनि अनुदानको प्राप्ति र त्यसको प्रयोग कुन कार्यक्रम/योजनाका लागि कुन खर्च शीर्षकमा गर्ने वा कुन खर्च शीर्षकमा गरियो भनेर बजेट तथा कार्यक्रमगत रूपमा बजेट वक्तव्य तथा व्यय अनुमानको विवरण (खर्च शीर्षकगत र स्रोतगत समेत) मा स्पष्ट उल्लेख गर्ने गरेको अवस्था नदेखिँदा यसमा सुधार गरी अनुदानको प्राप्ति र त्यसको प्रयोग स्पष्ट उल्लेख हुने प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

सशर्त अनुदानतर्फ नयाँ स-साना, टुक्रे कार्यक्रम/आयोजना/परियोजनामा निरन्तर रूपमा नेपाल सरकारले सशर्त अनुदान पठाउने अभ्यासले प्रदेश तथा स्थानीय तहको आयोजना प्राथमिकीकरण र सञ्चालनको स्वायत्ततामा प्रभाव पर्न जाने देखिन्छ। यसले प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट आयोजना छनौट र कार्यान्वयनबाट प्राप्त हुन सक्ने दक्षता हासिल हुन सक्दैन। अतः सशर्त अनुदानबाट सञ्चालन हुने आयोजना/कार्यक्रम प्रति सम्बन्धित तहको अधिकतम स्वामित्व कायम गर्न र कार्यान्वयन प्रक्रियामा व्यवस्थापकीय कूशलता र खर्च दक्षता समेत सुनिश्चित गर्नका लागि सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउँदा क्रियाकलाप नै तोक्ने कार्य नगरी त्यस किसिमको स्वायत्तता सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहलाई नै हुने गरी क्षेत्रगत शर्तहरू र आयोजना/कार्यक्रमको लक्ष्य तथा अपेक्षित उपलब्धि जस्ता विषयहरू मात्र तोकेर उपलब्ध गराउने तर्फ ध्यान दिन जरूरी देखिएको छ।

समपूरक तथा विशेष अनुदानको परिमाण सिफारिस गर्ने सम्बन्धमा अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले आयोगलाई भूमिका प्रदान नगरेकोले यस्ता अनुदान आयोगले सिफारिस नगर्ने र यस्तो अनुदान हस्तान्तरण सम्बन्धी जानकारी समेत आयोगले प्राप्त नगर्ने हुँदा समपूरक तथा विशेष अनुदानको उपयोग सम्बन्धी विषयमा आयोगबाट यकिन गर्न सकिने अवस्था देखिँदैन। आयोगले ती अनुदानको हस्तान्तरणको जानकारी वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिसको समय अगावै प्राप्त नगर्ने हुँदा त्यस्ता अनुदानले के कति वित्तीय अन्तर सम्बोधन गर्न सक्दछ र वित्तीय समानीकरण अनुदानमा कति चाप घटाउन (offset) सक्छ भन्ने कुरा पनि अनुमान गर्न नसकिने हुँदा आगामी दिनमा आयोगलाई त्यस्ता अनुदानको हस्तान्तरण र उपयोगको विवरण उपलब्ध गराउनु उपयुक्त हुन्छ। साथै समपूरक तथा विशेष अनुदानको दावी गर्न सक्ने गरी सम्बन्धित तहका सरकारहरूको क्षमता विकास गरी अनुदान वितरणलाई थप समन्यायिक बनाउनु पनि आवश्यक देखिएको छ।

आयोगले सिफारिस गरेको सीमाभित्र रही नेपाल सरकारले आन्तरिक ऋण उठाएको देखिन्छ। तर त्यसरी उठाएको ऋण रकम रोजगारी सिर्जना गर्ने, उत्पादनमूलक र पूँजीगत प्रकृतिका कार्यमै परिचालन भए नभएको यकिन गर्न सक्ने अवस्था छैन। आन्तरिक ऋणको परिचालन कुन योजनाका लागि कुन खर्च शीर्षकमा गर्ने वा कुन खर्च शीर्षकमा गरियो भनेर बजेट तथा कार्यक्रमगत रूपमा बजेट वक्तव्य तथा व्यय अनुमानको विवरण (खर्च शीर्षकगत र स्रोतगत समेत) मा स्पष्ट उल्लेख गर्नुपर्ने देखिन्छ। त्यस्तै बजेट विनियोजन र स्रोत व्यवस्थापनको अनुमान अनुरूप आन्तरिक ऋण उठाउँदै गर्दा आन्तरिक ऋण परिचालन गरिने योजनाको कार्यान्वयन स्थिति उल्लेख गर्नु जरूरी देखिन्छ। आयोगले प्रदेश तथा स्थानीय तहको लागि पनि आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गर्दै आएको भए पनि प्रदेश सरकारहरूले आन्तरिक ऋण लिनको लागि बजेट वक्तव्यमा उल्लेख सम्म गर्ने गरेको तर ऋण उठाएको भने देखिँदैन। केही स्थानीय तहहरूले नगर विकास कोष जस्ता विशिष्टिकृत वित्तीय मध्यस्थकर्ता संस्थाबाट ऋण लिई परिचालन गरेको देखिन्छ। यस्तो संस्थाबाट लिइएको ऋणको रकमलाई आयोगले स्थानीय तहको लागि सिफारिस गरेको आन्तरिक ऋणको सीमाभित्र व्यवस्था गरिनु पर्दछ।

राजस्व बाँडफाँटतर्फ असार २० गते सम्मको मात्र बाँडफाँट गरेको देखिएको असार २१ गतेदेखि असार मसान्तसम्म विभाज्य कोषमा जम्मा भएको राजस्व सोही आर्थिक वर्षभित्र विभाजन नगरी असार मसान्त पछि विभाजन गरी हस्तान्तरण गर्ने गरेको देखिएकोले सो अभ्यासबाट सम्बन्धित आर्थिक वर्षको वास्तविक राजस्व बाँडफाँटको परिमाण यकिन गर्न एवं प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्व आम्दानी र स्रोतको प्रतिवेदन गर्न कठिन भएको अवस्था छ। त्यसैगरी सङ्घीय सरकारले राखेको राजस्वको लक्ष्य अनुसार असूली नभई लक्ष्य

पुनरावलोकन गर्नुपर्दा वा गर्दा सो को जानकारी यथासमयमा प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई पनि दिन जरूरी देखिएको छ।

कतिपय प्रदेशले सवारी साधन कर रकम मासिक रूपमा बाँडफाँट नगरी अर्को आर्थिक वर्षका लागि सारेको समेत पाइएकोले आगामी दिनमा यस्ता प्रकृयागत कमजोरी दोहोरिन नदिने तर्फ प्रदेश सरकारहरू सजग हुनुपर्ने देखिन्छ।

प्राकृतिक स्रोतको परिचालनका लागि लगानी र प्रतिफल तथा लाभको बाँडफाँट सम्बन्धमा विभिन्न कानुनी प्रावधानहरू प्रचलनमा रहेकोले राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत परिचालन सम्बन्धी एकीकृत कानून तर्जुमा गर्न दिइएको सुझाव हालसम्म कार्यान्वयन भएको देखिँदैन। त्यसै गरी प्राकृतिक स्रोतबाट स्थानीय तहलाई प्राप्त रोयल्टीको रकम सम्बन्धित प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकासमा उपयोग गर्नुपर्नेमा सो बमोजिम पूर्ण रूपमा उपयोग गरेको समेत पाइएको छैन। पर्वतारोहणबाट प्राप्त हुने रोयल्टी बाँडफाँटलाई बढी व्यवस्थित र समन्यायिक बनाउन लस्कर मार्ग सम्बन्धी सूचक समावेश गर्न महत्वपूर्ण देखिएकोमा पर्वतारोहणको क्रममा आधार शिविरसम्म पुग्ने लस्कर मार्गका विवरण, तिनको लम्बाइ र सो मार्गमा पर्ने स्थानीय तह सहितको विवरण हालसम्म पनि आयोगलाई उपलब्ध हुन सकेको छैन। तीनै तहका सरकारले राष्ट्रिय वन र राष्ट्रिय निकुञ्ज अन्तर्गतको संरक्षित क्षेत्रबाट प्राप्त रोयल्टी वनको अवस्थिति, वनमा आश्रित जनसङ्ख्या र प्रभाव क्षेत्रका जनतालाई लाभ पुग्ने तथा वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन हुनेगरी हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने कार्यमा उपयोग गर्नुपर्नेमा सो बमोजिम प्रभावकारी कार्यक्रम सञ्चालन हुन सकेको देखिँदैन। त्यसैगरी ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा सम्बन्धी स्रोतको परिचालन, व्यवस्थापन र नियमन सम्बन्धमा सङ्घीय संरचना बमोजिमका तीनै तहका सरकारको स्पष्ट भूमिका सहित यसको सञ्चालन, व्यवस्थापन र नियमन गर्ने गरी कानुनी बन्दोवस्त गर्नुपर्ने सुझाव दिइएकोमा सोको समेत कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। साथै सो सम्बन्धमा विद्यमान कानुनी तथा कार्यविधिगत व्यवस्थामा सामान्यतया नरहेकोले ती व्यवस्थाहरू हटाई यसको परिचालन, व्यवस्थापन, अनुगमन, नियमन र सङ्कलित राजस्व बाँडफाँटको सम्बन्धमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको काम, कर्तव्य र अधिकार स्पष्ट हुने गरी प्रचलित कानूनमा समसामयिक परिमार्जन गर्न आवश्यक देखिएको छ।

अन्त्यमा,

अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण माथिको अधिक निर्भरताले प्रदेश र स्थानीय तहको स्वायत्ततालाई संकुचन गर्न सक्दछ। आन्तरिक राजस्व परिचालन क्षमतामा वृद्धि गरी तहगत स्वायत्तता कायम राख्नु तल्ला सङ्घीय इकाईको लागि चुनौतीको रूपमा रहेको छ। राजस्व असुलीमा सुधार एवं खर्चमा मितव्ययिता, कार्यक्षमता, प्रभावकारिता र औचित्य स्थापित गर्न सकिँएमा विद्यमान वित्तीय न्यूनतालाई केही हदसम्म कम गर्न सकिन्छ। यस सम्बन्धमा आयोगले प्रदेश र स्थानीय सरकारले खर्च जिम्मेवारी र राजस्व असुलीमा गर्नुपर्ने सुधार सम्बन्धमा अध्ययन गरेको छ। खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमताको आधारमा वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराउने संवैधानिक प्रावधान बमोजिम प्रदेश र स्थानीय तहको वित्तीय अन्तर पहिचान गरी वित्तीय समानीकरण अनुदानलाई वैज्ञानिक र वस्तुगत बनाउन आयोग प्रयत्नशील छ। राजस्व बाँडफाँटलाई सन्तुलित र पारदर्शी बनाउने; सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा सो उपर गरिने लगानी र प्रतिफलको हिस्सा निर्धारणको लागि वस्तुगत आधार तय गर्ने; सङ्घीय इकाईहरू बीच प्राकृतिक स्रोत सम्बन्धमा उठ्ने विवाद निवारणको लागि अध्ययन अनुसन्धान गरी सुझाव दिने जस्ता कार्य तर्फ आयोगको सघन प्रयत्न जारी रहने छ। आयोगको प्रस्तावित प्रथम रणनीतिक योजनाले यी विषयवस्तुहरू लगायत वित्तीय सङ्घीयता सबलीकरणका सवालहरूलाई योजनाबद्ध तरिकाले सम्बोधन गर्नेछ भन्ने आयोगको विश्वास रहेको छ।

विषय सूची

कार्यकारी सारांश.....	i
विषय सूची.....	ix
तालिका सूची.....	xi
चित्र सूची.....	xiii
परिच्छेद - एक: राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको परिचय	
१.१ परिचय	१
१.२ गठन.....	१
१.३ काम, कर्तव्य र अधिकार	२
१.४ सङ्गठन संरचना र दरबन्दी विवरण	६
१.५ प्रतिवेदन	९
परिच्छेद - दुई: आयोगको वार्षिक कार्यसम्पादन सम्बन्धी विवरण	
२.१ आयोगको वार्षिक कार्यक्रम.....	१०
२.२ आयोगको वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट कार्यान्वयन सम्बन्धी विवरण.....	१०
२.३ आयोगले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारलाई गरेका सिफारिस तथा दिइएका सुझावको विवरण	१३
२.४ आयोगबाट सम्पादन भएका अन्य काम कारवाहीको विवरण	१४
२.५ आयोगको भौतिक स्रोत साधन र त्यसको उपयोगको अवस्था	१६
२.६ समन्वय तथा सहयोग	१६
परिच्छेद - तीन: आयोगले गरेका सिफारिस तथा सुझावहरू	
३.१ सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई गरिएको सिफारिस.....	१८
३.२ प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहमा प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस	३५
३.३ सशर्त अनुदानको आधार सम्बन्धी सिफारिस	४६
३.४ आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी सिफारिस	६०
३.५ सवारी साधन करको बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस	७४
३.६ प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस.....	८२
३.७. आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ मा आयोगबाट उपलब्ध गराइएका राय सुझावहरू.....	११०

परिच्छेद - चार: सिफारिस तथा सुझाव कार्यान्वयनको अवस्था

४.१	वित्तीय हस्तान्तरण सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था.....	११२
४.२	आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था.....	१२०
४.३	राजस्व बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था.....	१२३
४.४	प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था	१२६
४.५	नेपाल सरकारबाट प्रदेश सरकारलाई हस्तान्तरण गरिएको समपूरक तथा विशेष अनुदान कार्यान्वयनको अवस्था	१३९
४.६	लुम्बिनी प्रदेश सरकारबाट प्रदेश भित्रका स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गरिएको सशर्त, समपूरक तथा विशेष अनुदान सम्बन्धी अवस्था	१४४

परिच्छेद - पाँच: निष्कर्ष तथा सुझावहरू

५.१	निष्कर्ष	१४५
५.२	सुझावहरू.....	१४५
अनुसूची - १	आयोगका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूको विवरण.....	१५३
अनुसूची - २	आयोगका केही गतिविधिहरू तस्बिरमा.....	१५५

तालिका सूची

तालिका - १.१	आयोगको कार्यक्षेत्र तथा भूमिका	५
तालिका - १.२	राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको कर्मचारी दरबन्दी र पदपूर्तिको अवस्था	६
तालिका - २.१	आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा विनियोजित बजेट र खर्चको विवरण	११
तालिका - २.२	आयोगको वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम: लक्ष्य तथा प्रगति	११
तालिका - २.३	अन्तर्क्रिया तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम:	१५
तालिका - ३.१	आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि नेपाल सरकारबाट लुम्बिनी प्रदेश सरकारलाई हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस	३०
तालिका - ३.२	आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि नेपाल सरकारबाट लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय सरकारलाई हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस	३०
तालिका - ३.३	आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि प्रदेश कानून बमोजिम प्रदेशले स्थानीय तहलाई दिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा प्रदेश सरकार, लुम्बिनी प्रदेशलाई गरिएको सिफारिस	४३
तालिका - ३.४	विगत १० आर्थिक वर्षको नेपाल सरकारको सार्वजनिक ऋण प्राप्ति र भुक्तानीको विवरण	६६
तालिका - ३.५	विगत ५ आर्थिक वर्षको नेपाल सरकारको कुल ऋण दायित्वको विवरण	६७
तालिका - ३.६	विगत ५ आर्थिक वर्षको नेपाल सरकारको आन्तरिक ऋण निष्काशनको विवरण.....	६८
तालिका - ३.७	विगत ५ आर्थिक वर्षको नेपाल सरकारको कुल आन्तरिक ऋण दायित्वको विवरण.....	६९
तालिका - ३.८	प्रदेश सरकारहरूको राजस्वको स्थिति.....	७१
तालिका - ३.९	स्थानीय सरकारहरूको राजस्वको स्थिति	७१
तालिका - ३.१०	आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि एकल कर प्रशासन अन्तर्गत प्रदेश सरकार, लुम्बिनी प्रदेशले सङ्कलन गरी स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा गर्ने सवारी साधन करको स्थानीय तहहरूबीच बाँडफाँटको हिस्सा	७९
तालिका - ३.११	आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट लुम्बिनी प्रदेश सरकारले प्राप्त गर्ने रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस.....	१०२
तालिका - ३.१२	आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस	१०४
तालिका - ४.१	वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस तथा सोको कार्यान्वयनको अवस्था	११२

तालिका - ४.२ संघवाट लुम्बिनी प्रदेश सरकार र लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण भएको वित्तीय समानीकरण अनुदान	११५
तालिका - ४.३ वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस तथा सोको कार्यान्वयनको अवस्था	११६
तालिका - ४.४ सशर्त अनुदान हस्तान्तरण र खर्चको प्रदेशगत विवरण	११८
तालिका - ४.५ नेपाल सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी सिफारिस तथा सोको कार्यान्वयनको अवस्था	१२१
तालिका - ४.६ सङ्घीय विभाज्य कोष र सोको बाँडफाँटको विवरण	१२४
तालिका - ४.७ आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रोयल्टी र बाँडफाँटको विवरण	१२६
तालिका - ४.८ लुम्बिनी प्रदेश सरकारले प्राप्त गरेको रोयल्टीको विवरण	१२८
तालिका - ४.९ स्थानीय तहले प्राप्त गरेको रोयल्टीको विवरण	१२९
तालिका - ४.१० आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहले प्राप्त गरेको रोयल्टीको विवरण	१३०
तालिका - ४.११ आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहले प्राप्त गरेको रोयल्टीको विवरण	१३४
तालिका - ४.१२ समपूरक अनुदानको लागि बजेट व्यवस्था एवं खर्चको विवरण	१४०
तालिका - ४.१३ विशेष अनुदानको लागि बजेट व्यवस्था र निकासको विवरण	१४३

चित्र सूची

चित्र - १.१ सङ्गठन संरचना.....	८
चित्र - ४.१ सशर्त अनुदानको उपयोगको अवस्था.....	११९
चित्र - ४.२ नेपाल सरकारले लिएको आन्तरिक ऋणको लक्ष्य र वास्तविक ऋण परिचालन.....	१२१
चित्र - ४.३ सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रोयल्टी र बाँडफाँट.....	१२७
चित्र - ४.४ तीन तहका सरकारबीच रोयल्टी बाँडफाँट.....	१२७
चित्र - ४.५ प्रदेश सरकारले प्राप्त गरेको रोयल्टी.....	१२८
चित्र - ४.६ स्थानीय तहले प्राप्त गरेको रोयल्टी.....	१३०
चित्र - ४.७ सम्पूरक अनुदान हस्तान्तरणको प्रवृत्ति.....	१४०
चित्र - ४.८ आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा सम्पूरक अनुदान हस्तान्तरणको प्रदेशगत अनुपात.....	१४१
चित्र - ४.९ आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सम्पूरक अनुदान हस्तान्तरणको प्रदेशगत अनुपात.....	१४१
चित्र - ४.१० आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा सम्पूरक अनुदान हस्तान्तरणको प्रदेशगत अनुपात.....	१४१

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको परिचय

१.१ परिचय

नेपालको संविधान जारी भएपछि मुलुक सङ्घीय प्रणालीमा रूपान्तरण भएसँगै मुलुकमा तीन तहका सरकार रहने र यी तीन तहका सरकारबीचको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित रहने व्यवस्था छ। सङ्घीय शासन प्रणालीको कार्यान्वयनबाट जनताका आवश्यकता सम्बोधन गरी विकासको प्रतिफलमा जनताको सहज पहुँच सुनिश्चित गर्नको लागि तीन तहका सरकारको बीचमा गरिने वित्तीय हस्तान्तरणमा प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्न नेपालको संविधानले राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको व्यवस्था गरेको छ।

सङ्घीयताको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि देशमा उपलब्ध स्रोतहरूको न्यायोचित वितरण र परिचालन पूर्वशर्तका रूपमा रहने गर्दछ। यसै सन्दर्भमा मुलुकमा उपलब्ध प्राकृतिक एवम् वित्तीय स्रोतलाई तीन तहका सरकारहरूबीच सन्तुलित तथा समन्यायिक ढंगले बाँडफाँट एवं वितरणको सुनिश्चितता गर्ने महत्त्वपूर्ण भूमिका सहितको संवैधानिक निकायको रूपमा नेपालको संविधानको भाग-२६, धारा २५० र २५१ मा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ। आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारका सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्नका लागि राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ जारी भई कार्यान्वयनमा रहेको छ। साथै, अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले समेत आयोगका केही कार्य जिम्मेवारी निर्धारण गरेको छ।

आयोगले संविधान तथा कानूनको अधीनमा रहेर सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारहरूबीच मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आन्तरिक उत्पादनमा लाग्ने अन्तःशुल्कबाट सङ्कलित राजस्व बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण, प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टीको बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण, नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने वित्तीय समानीकरण अनुदानको रकम निर्धारण तथा सशर्त अनुदानको आधार तय र तीनवटै तहका सरकारले वार्षिक रूपमा लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको अधिकतम सीमा निर्धारण गरी सिफारिस गरेको छ। साथै, प्रदेश तथा स्थानीय तहको एकल अधिकारको सूचीमा रहेको सवारी साधन करको प्रशासन प्रदेशले गर्ने र सङ्कलित कर रकमलाई प्रदेश तथा सम्बन्धित स्थानीय तहबीच बाँडफाँट गर्ने कानुनी व्यवस्था भएअनुरूप त्यस्तो करलाई प्रदेश भित्रका स्थानीय तहहरूबीच बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण गरी सिफारिस गर्ने कार्य समेत आयोगले गरेको छ।

१.२ गठन

नेपालको संविधानको धारा २५० को उपधारा (१) मा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको गठनसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ। आयोगमा अध्यक्षसहित बढीमा पाँच जना सदस्यहरू रहने प्रावधान छ। राष्ट्रपतिबाट संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा यस आयोगका अध्यक्ष र सदस्यहरूको नियुक्ति हुने व्यवस्था रहेको छ। आयोगका अध्यक्ष र सदस्यहरूको पदावधि नियुक्ति भएको मितिले छ वर्षको हुने प्रावधान रहेको छ। यसरी नियुक्त अध्यक्ष तथा सदस्यको पुनः नियुक्ति हुन नसक्ने व्यवस्था भए पनि सदस्यलाई अध्यक्षको पदमा भने नियुक्ति गर्न सकिने छ। त्यसरी सदस्य अध्यक्षको पदमा नियुक्ति भएमा निजको पदावधि गणना गर्दा सदस्य भएको अवधिलाई समेत जोडी गणना गरिने प्रावधान रहेको छ।

नेपालको संविधानको धारा २५० को उपधारा (६) बमोजिम आयोगको अध्यक्ष वा सदस्यको पदमा नियुक्त हुनका लागि योग्यताका रूपमा मान्यता प्राप्त विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धित विषयमा स्नातक उपाधि हासिल गरी प्राकृतिक स्रोत वा वित्त व्यवस्थापन, अर्थशास्त्र, कानून, व्यवस्थापनको क्षेत्रमा कम्तीमा बीस वर्ष क्रियाशील रही विशेषज्ञता हासिल गरेको, नियुक्ति हुदाँका बखत कुनै राजनीतिक दलको सदस्य नरहेको, पैतालीस वर्ष उमेर पूरा भएको र उच्च नैतिक चरित्र भएको हुनुपर्ने भन्ने उल्लेख छ।

१.३ काम, कर्तव्य र अधिकार

नेपालको संविधानले आयोगलाई मूलतः सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच हुने प्राकृतिक तथा वित्तीय स्रोतको बाँडफाँटको विषयमा सिफारिस गर्ने महत्त्वपूर्ण जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ। आयोगको काम, कर्तव्य तथा अधिकारसम्बन्धी व्यवस्थाहरू नेपालको संविधानको धारा २५१ मा उल्लेख गरिएका छन्। त्यसैगरी, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४, अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग नियमावली, २०७६ मा समेत आयोगको काम, कर्तव्य तथा अधिकारका सम्बन्धमा थप व्यवस्था गरिएको छ। आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धमा संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्थाहरू देहायअनुसार रहेका छन् ।

१.३.१ संवैधानिक व्यवस्था

नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा (३) अनुसार प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुनेछ। नेपालको संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) मा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुने गरी तोकिएको छः

- (क) संविधान र कानून बमोजिम सङ्घीय सञ्चित कोषबाट सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच राजस्वको बाँडफाँट गर्ने विस्तृत आधार र ढाँचा निर्धारण गर्ने,
- (ख) सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने,
- (ग) राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम, मानक, पूर्वाधारको अवस्था अनुसार प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी आधार तयार गर्ने,
- (घ) प्रदेश सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच राजस्वको बाँडफाँट गर्ने विस्तृत आधार र ढाँचा निर्धारण गर्ने,
- (ङ) सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको खर्च जिम्मेवारी पूरा गर्ने र राजस्व असुलीमा सुधार गर्नु पर्ने उपायहरूको सिफारिस गर्ने,
- (च) समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण गरी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिनसक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गर्ने,
- (छ) सङ्घ र प्रदेश सरकारको राजस्व बाँडफाँटका आधारको पुनरावलोकन गरी परिमार्जनको सिफारिस गर्ने,
- (ज) प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको लगानी तथा प्रतिफलको हिस्सा निर्धारणको आधार तय गरी सिफारिस गर्ने,
- (झ) प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट सम्बन्धी विषयमा सङ्घ र प्रदेश, प्रदेश र प्रदेश, प्रदेश र स्थानीय तह तथा स्थानीय तहहरूबीच उठ्न सक्ने सम्भावित विवादको विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गरी त्यसको निवारण गर्न समन्वयात्मक रूपमा काम गर्न सुझाव दिने।

त्यसैगरी धारा २५१ को उपधारा (२) मा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट गर्दा सो सँग सम्बन्धित वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा आवश्यक अध्ययन र अनुसन्धान गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्नेछ भन्ने उल्लेख गरिएको छ। साथै, सोही धाराको उपधारा (३) ले आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार, प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा वा राजस्व बाँडफाँट गर्दा अपनाउनु पर्ने विस्तृत आधार, आयोगका पदाधिकारीहरूको सेवाका शर्त लगायत अन्य व्यवस्था सङ्घीय कानून बमोजिम हुने व्यवस्था गरेको छ।

१.३.२ कानुनी व्यवस्था

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ अनुसार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार निम्नानुसार रहेका छन्:

- (क) प्रदेश कानून बमोजिम प्रदेशले स्थानीय तहलाई दिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा प्रदेशलाई सिफारिस गर्ने,
- (ख) प्रदेश कानून बमोजिम प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदानको आधार तयार गरी प्रदेशलाई सिफारिस गर्ने,
- (ग) नेपाल सरकार, प्रदेश वा स्थानीय तहबीच राजस्वको बाँडफाँट सम्बन्धमा उठेको विवाद समाधान गर्न आवश्यक सहजीकरण र सहयोग गर्ने,
- (घ) नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई दिने अनुदान सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने,
- (ङ) नेपाल सरकार तथा प्रदेशले राजस्व बाँडफाँटका सम्बन्धमा कुनै सुझाव माग गरेमा आवश्यक सुझाव दिने,
- (च) नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले लगाउने करका सम्बन्धमा नेपाल सरकार, प्रदेश वा स्थानीय तहले सुझाव माग गरेमा आवश्यक सुझाव दिने,
- (छ) प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र उपयोगका विषयमा नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई आवश्यक सुझाव दिने ,
- (ज) आयोगले संविधान र यस ऐन बमोजिम सुझाव वा सिफारिस दिँदा वा ढाँचा तयार गर्दा प्रदेश तथा स्थानीय तहको कार्यसम्पादनलाई समेत आधार लिने।

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ अनुसार आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारका सम्बन्धमा देहाय बमोजिमको व्यवस्था रहेको छ:

- (क) मूल्य अभिवृद्धि कर तथा अन्तःशुल्कको बाँडफाँटबाट प्राप्त राजस्वको बाँडफाँट सम्बन्धमा ऐनको दफा ६ को उपदफा (४) अनुसार उपदफा (३) बमोजिम प्रदेश विभाज्य कोष र स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको राजस्व रकम संविधान र यस ऐनको अधीनमा रही राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले निर्धारण गरेको आधार र ढाँचा बमोजिम प्रत्येक प्रदेश र स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गर्ने,
- (ख) सवारी साधन गरेको बाँडफाँट सम्बन्धमा ऐनको दफा ६क. को उपदफा (४) अनुसार उपदफा (३) बमोजिम स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रकम संविधान र यस ऐनको अधीनमा रही आयोगले निर्धारण गरेको आधार र ढाँचा बमोजिम प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गर्ने,
- (ग) रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धमा ऐनको दफा ७ को उपदफा (२) मा उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा रहेको रोयल्टीको बाँडफाँट नेपाल सरकारले अनुसूची-४ बमोजिम वार्षिक रूपमा गर्नेछ, भन्ने व्यवस्था उल्लेख भएको र सोही दफा बमोजिमको अनुसूची-४ को द्रष्टव्य-१ मा नेपाल सरकारले आयोगको सिफारिसमा प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट प्रभावित हुने प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई त्यसरी प्रभावित भएको अनुपातमा समन्यायिक रूपमा प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टीको बाँडफाँट तथा वितरण गर्ने,

- (घ) वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा ऐनको दफा ८ को उपदफा (१) अनुसार नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा आयोगको सिफारिसमा प्रदेश र स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्ने। त्यसैगरी उपदफा (२) अनुसार उपदफा (१) बमोजिम नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान र आफ्नो स्रोतबाट उठेको राजस्वलाई प्रदेशले प्रदेश भित्रका स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा प्रदेश कानून बमोजिम आयोगको सिफारिसमा वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्ने,
- (ङ) सशर्त अनुदानका सम्बन्धमा ऐनको दफा ९ को उपदफा (१) अनुसार नेपाल सरकारले प्रदेश वा स्थानीय तह वा नेपाल सरकारको कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम आयोगले तोकेको आधार बमोजिम प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने। त्यसैगरी उपदफा (३) अनुसार प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदेश कानून बमोजिम आयोगले तोकेको आधार बमोजिम सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने,
- (च) आन्तरिक ऋणको सम्बन्धमा ऐनको दफा १४ को उपदफा (१) अनुसार नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले आयोगले सिफारिस गरेको सीमाभित्र रही आन्तरिक ऋण लिन सक्ने,
- (छ) आय व्ययको प्रक्षेपण सम्बन्धमा ऐनको दफा १८ को उपदफा (२) अनुसार नेपाल सरकारले आयोगसँग परामर्श गरी चालु आर्थिक वर्षको फागुन मसान्तभित्र दफा ६ बमोजिमको राजस्व बाँडफाँट र दफा ८ बमोजिमको वित्तीय समानीकरण अनुदान बापत आगामी आर्थिक वर्षमा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने अनुमानित स्रोतको विवरण प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने। त्यसैगरी, उपदफा (३) अनुसार प्रदेश सरकारले आयोगसँग परामर्श गरी चालु आर्थिक वर्षको चैत्र मसान्तभित्र संविधानको धारा ६० को उपधारा (५) बमोजिम स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने वित्तीय अनुदानको अनुमानित विवरण स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने।

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग नियमावली, २०७६ मा आयोगले संविधान, ऐन तथा प्रचलित कानूनमा उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारको प्रयोग गर्दा देहाय बमोजिमका कार्यहरू गर्ने गरी व्यवस्था गरिएको छः

- (क) प्राकृतिक स्रोतको प्रयोग वा विकासबाट प्राप्त लाभको समन्यायिक वितरणको व्यवस्था गर्न, गराउनका लागि आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान गर्ने, गराउने र सोको वस्तुगत आधार एवं मापदण्ड निर्धारण गर्ने, गराउने,
- (ख) प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण निर्धारण गर्न आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान गर्ने गराउने,
- (ग) प्रदेश र स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको पहिचान गर्न आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान गर्ने र सोको वस्तुगत आधार एवम् मापदण्ड निर्धारण गर्ने, गराउने,
- (घ) संविधान र प्रचलित कानून बमोजिम सङ्घीय सञ्चित कोषबाट सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच राजस्वको बाँडफाँट गर्ने आधार र ढाँचा तय गर्ने विधि स्वीकृत गर्ने,
- (ङ) सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट आवश्यक सूचना, तथ्याङ्क एवम् विवरण नियमित रूपमा प्राप्त गर्ने,
- (च) राजस्व बाँडफाँट, वित्तीय समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, राजस्व असुली, आन्तरिक ऋणको सीमा, प्राकृतिक स्रोतको परिचालन, बाँडफाँट, संरक्षण एवं उपयोग र प्रदेश तथा स्थानीय तहको कार्य सम्पादनका बारेमा आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान गर्ने गराउने,

- (छ) प्रचलित कानून बमोजिम प्राकृतिक स्रोतको परिचालनमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले गर्ने लगानीको हिस्सा र प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त हुने प्रतिफलको हिस्सा निर्धारणको आधार सम्बन्धी विधि तय गर्ने,
- (ज) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहबीच प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट एवं परिचालनका सम्बन्धमा उठ्न सक्ने विवाद समाधान गर्न आवश्यक सहयोग र सहजीकरण गर्ने,
- (झ) कार्यसम्पादनको सिलसिलामा आवश्यकता अनुसार नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, संवैधानिक निकाय वा अन्य सरकारी आयोग लगायतका निकायहरूबाट सुझाव वा सल्लाह लिने।

यसरी उल्लिखित ऐन तथा नियमावलीमा आयोगका संवैधानिक जिम्मेवारीहरूलाई थप प्रष्ट्याउनुका साथै तीन तहका सरकारहरू बीच स्रोतको बाँडफाँट गर्दा आयोगले लिनुपर्ने आधारहरूको समेत व्यवस्था गरिएको छ। आयोगका उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकार बमोजिम आयोगको कार्यक्षेत्र र भूमिकाको सारांश तालिका - १.१ मा रहेको छ।

तालिका - १.१ आयोगको कार्यक्षेत्र तथा भूमिका

कार्य क्षेत्र	आयोगको भूमिका
खर्च जिम्मेवारी	<ul style="list-style-type: none"> सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको खर्च जिम्मेवारी पूरा गर्ने उपायहरूको सिफारिस गर्ने।
राजस्व जिम्मेवारी	<ul style="list-style-type: none"> सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले राजस्व असुलीमा सुधार गर्नुपर्ने उपायहरूको सिफारिस गर्ने।
राजस्व बाँडफाँट	<ul style="list-style-type: none"> सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच राजस्व बाँडफाँट गर्ने विस्तृत आधार र ढाँचा निर्धारण गर्ने, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच राजस्व बाँडफाँट गर्ने विस्तृत आधार र ढाँचा निर्धारण गर्ने, राजस्व बाँडफाँटका आधारहरूको पुनरावलोकन गरी परिमार्जनको सिफारिस गर्ने, प्रदेश र स्थानीय तहबीच हुने सवारी साधन कर बाँडफाँटको आधार र ढाँचा निर्धारण गर्ने।
अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण	<ul style="list-style-type: none"> सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने, प्रदेश सञ्चित कोषबाट स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने, प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार तयार गरी सिफारिस गर्ने।
आन्तरिक ऋण	<ul style="list-style-type: none"> सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिनसक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गर्ने।
प्राकृतिक स्रोतको परिचालन तथा बाँडफाँट	<ul style="list-style-type: none"> प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको लगानी तथा प्रतिफलको हिस्सा निर्धारणको आधार तय गरी सिफारिस गर्ने, प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट सम्बन्धी विवादको विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गरी विवाद निवारण गर्न सुझाव दिने, प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट गर्दा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनका सम्बन्धमा

कार्य क्षेत्र	आयोगको भूमिका
	अध्ययन अनुसन्धान गरी नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने, <ul style="list-style-type: none"> सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच बाँडफाँट हुने रोयल्टीको हिस्सा निर्धारण गरी सिफारिस गर्ने।

१.४ सङ्गठन संरचना र दरबन्दी विवरण

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगमा अध्यक्ष सहित बढीमा पाँचजना सदस्यहरू रहने र राष्ट्रपतिले संवैधानिक परिषदको सिफारिसमा आयोगको अध्यक्ष र सदस्यको नियुक्ति गर्ने संवैधानिक प्रावधान रहेको छ। मिति २०७५ साल चैत्र ७ गते सम्माननीय राष्ट्रपतिबाट आयोगको अध्यक्ष नियुक्त भई कार्यरत रहेकोमा मिति २०७७ साल माघ २१ गते दुईजना सदस्यहरू र मिति २०७८ साल असार १० गते थप एक जना सदस्य नियुक्त भई हाल अध्यक्ष सहित चार जना पदाधिकारीहरू बहाल रहेको अवस्था छ।

आयोगको कार्य सञ्चालनमा सहयोग पुऱ्याउनका लागि नेपाल सरकारको राजपत्राङ्कित विशिष्ट श्रेणीको सचिवको नेतृत्वमा विभिन्न सेवा समूहका ४९ जना निजामती कर्मचारीहरू रहने गरी सङ्गठन संरचना स्वीकृत भएको छ। साथै, कार्यालय सहयोगी र सवारी चालकका लागि २४ जना सेवा करारमा लिनसक्ने गरी दरबन्दी स्वीकृत भएको छ। आयोगको कर्मचारी दरबन्दी विवरण र पदपूर्तिको अवस्था तालिका -१.२ मा देखाइएको छ।

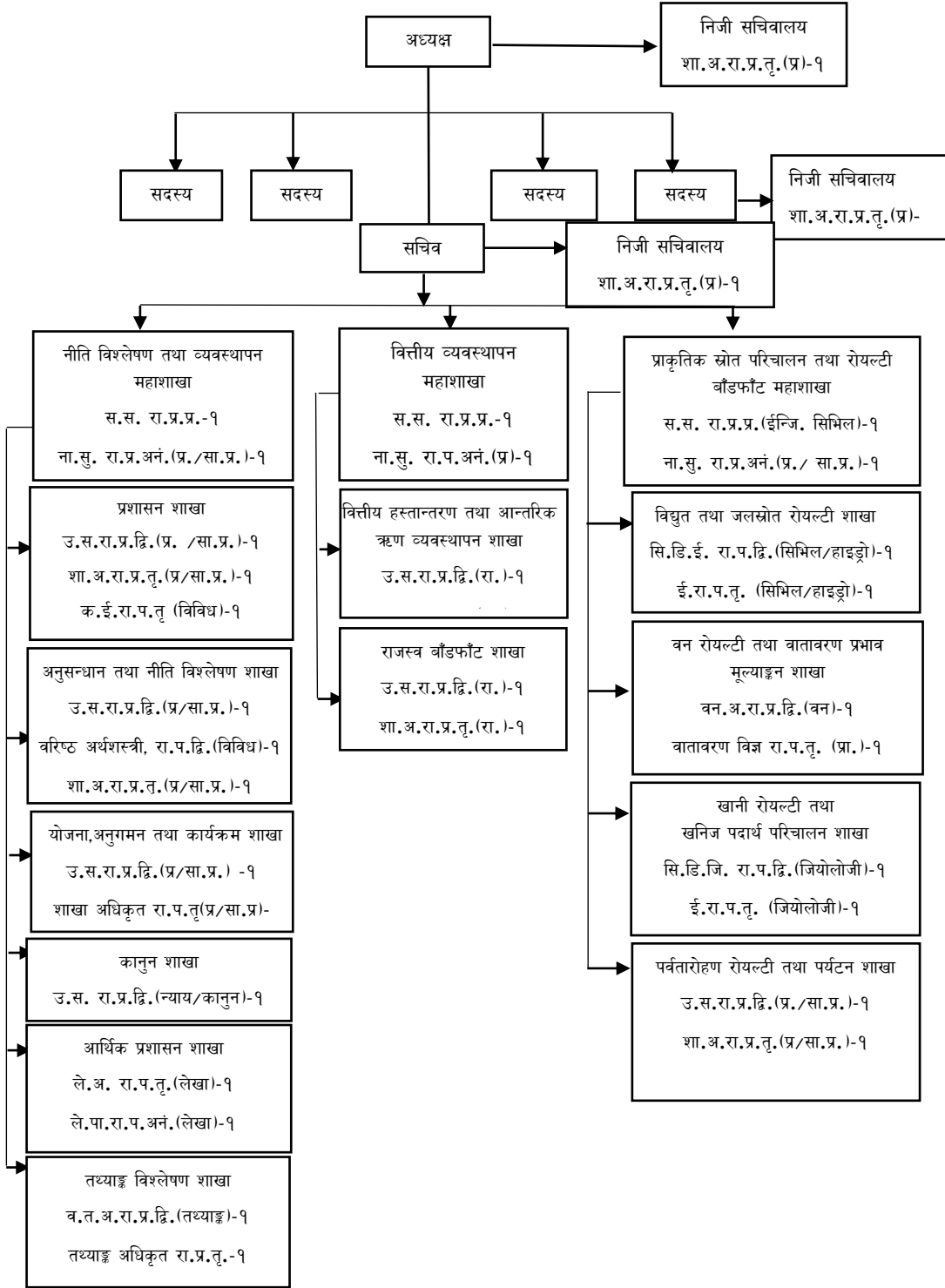
तालिका - १.२ राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको कर्मचारी दरबन्दी र पदपूर्तिको अवस्था

क्र.सं.	पद	श्रेणी	सेवा	समूह/ उपसमूह	दरबन्दी	पदपूर्ति अवस्था (२०७८ असारमा)
१.	सचिव	विशिष्ट	प्रशासन		१	१
२.	सहसचिव	रा.प.प्रथम	प्रशासन		२	२
३.	सहसचिव	रा.प.प्रथम	इन्जिनियरिङ्ग	सिभिल	१	१
४.	उपसचिव	रा.प.द्वितीय	प्रशासन	सा.प्र.	४	४
५.	उपसचिव	रा.प.द्वितीय	प्रशासन	राजस्व	२	२
६.	उपसचिव	रा.प.द्वितीय	न्याय	कानून	१	१
७.	व.तथ्याङ्क अधिकृत	रा.प.द्वितीय	आर्थिक योजना तथा तथ्याङ्क	तथ्याङ्क	१	१
८.	सि.डि.इन्जिनियर	रा.प.द्वितीय	इन्जिनियरिङ्ग	सिभिल/ हाईड्रो	१	१
९.	सि.डि.जियोलोजिष्ट	रा.प.द्वितीय	इन्जिनियरिङ्ग	जियोलोजी/ जनरल जियोलोजी	१	-
१०.	वन अधिकृत	रा.प.द्वितीय	वन	फरेष्ट्री	१	-
११.	वरिष्ठ अर्थशास्त्री	रा.प.द्वितीय	विविध		१	-
१२.	शाखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	प्रशासन	सा.प्र.	१०	८
१३.	शाखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	प्रशासन	राजस्व	२	२
१४.	लेखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	प्रशासन	लेखा	१	१
१५.	तथ्याङ्क अधिकृत	रा.प.तृतीय	आर्थिक योजना तथा तथ्याङ्क	तथ्याङ्क	१	-

क्र.सं.	पद	श्रेणी	सेवा	समूह/ उपसमूह	दरबन्दी	पदपूर्ति अवस्था (२०७८ असारमा)
१६.	सहायक वन अधिकृत	रा.प.तृतीय	वन	फरेष्ट्री	१	१
१७.	इन्जिनियर	रा.प.तृतीय	इन्जिनियरिङ्ग	सिभिल/ हाईड्रो	१	१
१८.	इन्जिनियर	रा.प.तृतीय	इन्जिनियरिङ्ग	जियोलोजी/ जनरल जियोलोजी	१	-
१९.	कम्प्युटर इन्जिनियर	रा.प.तृतीय	विविध		१	-
२०.	वातावरणविद्	रा.प.तृतीय	विविध		१	-
२१.	समाजशास्त्री	रा.प.तृतीय	विविध		१	-
२२.	कम्प्युटर अपरेटर	रा.प.अनं.प्रथम			५	४
२३.	नायव सुब्बा	रा.प.अनं.प्र	प्रशासन	सा.प्र.	७	६
२४.	लेखापाल	रा.प.अनं.प्र	प्रशासन	लेखा	१	१
जम्मा					४९	३७
२५.	सेवा करारमा हलुका सवारी चालक	श्रेणीविहीन			१२	७
२६.	सेवा करारमा कार्यालय सहयोगी	श्रेणीविहीन			१२	९
कुल जम्मा					७३	५३

आयोगको सचिवालयमा तीनवटा महाशाखा र विभिन्न १२ वटा शाखाहरू रहेका छन्। विशिष्ट प्रकृतिको कार्यक्षेत्र भएकाले आयोगको कार्यालयमा प्रशासन, इन्जिनियरिङ्ग, वन, न्याय, आर्थिक योजना तथा तथ्याङ्क र विविध सेवा समूहका कर्मचारीहरू रहने व्यवस्था छ। आयोगको सङ्गठन संरचना चित्र -१.१ मा राखिएको छ।

चित्र - १.१ सङ्गठन संरचना

१.५ प्रतिवेदन

नेपालको संविधानको धारा २९४ मा संवैधानिक निकायको वार्षिक प्रतिवेदन सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ। उक्त धाराको उपधारा (३) मा संवैधानिक निकायले प्रत्येक प्रदेशको काम कारवाहीको सम्बन्धमा अलग अलग प्रतिवेदन तयार गरी प्रदेश प्रमुख समक्ष पेश गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको र उपधारा (२) मा वार्षिक प्रतिवेदनमा खुलाउनु पर्ने कुराहरु सङ्घीय कानून बमोजिम हुने व्यवस्था रहे अनुसार आयोगबाट आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा सम्पादन भएका काम कारवाही समेटिएको तेस्रो वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी माननीय प्रदेश प्रमुख समक्ष पेश गरिएको छ।

परिच्छेद - दुई

आयोगको वार्षिक कार्यसम्पादन सम्बन्धी विवरण

२.१ आयोगको वार्षिक कार्यक्रम

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा सम्पादन गर्ने गरी स्वीकृत भएका मुख्य वार्षिक कार्यक्रमहरू निम्नानुसार रहेका थिए:-

क्र.सं	कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू
१	आयोगको भूमिका तथा काम कारवाही सम्बन्धमा केन्द्रस्तरमा विभिन्न सरोकारवाला व्यक्ति निकायसँग वृहत अन्तर्क्रिया कार्यक्रम
२	आयोगको भूमिका तथा काम कारवाही सम्बन्धमा प्रदेश तथा स्थानीय तहमा विभिन्न सरोकारवाला व्यक्ति निकायसँग वृहत अन्तर्क्रिया कार्यक्रम
३	प्रदेश तथा स्थानीय तहमा वित्तीय सङ्घीयता र प्राकृतिक स्रोत परिचालन सम्बन्धमा अभिमुखीकरण कार्यक्रम गोष्ठी तथा कार्यशाला
४	वार्षिक प्रतिवेदन तयारी, प्रकाशन तथा वितरण
५	आयोगको वार्षिक उत्सव समारोह आयोजना
६	समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण तथा आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी अध्ययन
७	प्राकृतिक स्रोतको परिचालन, बाँडफाँट, विवाद निवारण र लगानी तथा प्रतिफलको हिस्सा निर्धारण सम्बन्धी कार्यक्रम
८	प्रदेश तथा स्थानीय तहको कार्यसम्पादनका सूचकहरूको पहिचान तथा मापन कार्यक्रम
९	आयोगको काम कारवाही सम्बद्ध कानूनको तर्जुमा एवं परिमार्जन तयारी कार्य
१०	नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहको राजस्व असुली र खर्च जिम्मेवारीमा गर्नुपर्ने सुधार सम्बन्धमा अध्ययन।
११	प्राकृतिक स्रोतको (रोयल्टी) बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिसको वातावरणीय प्रभाव सम्बन्धी अध्ययन
१२	सशर्त अनुदानका आधार सिफारिसका लागि नेपाल सरकारबाट सञ्चालन भएका क्षेत्रगत कार्यक्रमहरूको पुनरावलोकन तथा मूल्याङ्कन
१३	वित्तीय हस्तान्तरण तथा रोयल्टी बाँडफाँटको लागि प्रयोग गरिने तथ्याङ्कको सङ्कलन तथा विश्लेषण
१४	स्थानीय तह र प्रदेशबाट चौमासिक रूपमा प्राप्त गर्ने तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण
१५	आयोगको संस्थागत क्षमता विकास कार्यक्रम

२.२ आयोगको वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट कार्यान्वयन सम्बन्धी विवरण

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा आयोगको वार्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नका लागि चालु खर्च तर्फ रू. ८ करोड ५३ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा रू. ४ करोड ३७ लाख ८३ हजार र पूँजीगत तर्फ रू. २७ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा रू. २२ लाख २५ हजार खर्च भएको छ। विनियोजित कुल रकममध्ये चालुतर्फ ५१.३२ प्रतिशत र पूँजीगततर्फ ८२.४

प्रतिशत गरी समग्रमा ५२.२८ प्रतिशत वित्तीय प्रगति हासिल भएको छ। यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका - २.१ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका - २.१ आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा विनियोजित बजेट र खर्चको विवरण

(रु.लाखमा)

क्र.सं.	ब.उ.शी.नं.	वार्षिक बजेट	खर्च	प्रगति प्रतिशत
चालु खर्च				
१	२२०००००१३(रा.प्रा.स्रो.तथा वि.आ.)	८६.०	२२.६७	
२	२२००००११३ (रा.प्रा.स्रो.तथा वि.आ.)	७६७.०	४१५.१६	
चालु खर्च जम्मा		८५३	४३७.८३	५१.३२
पूँजीगत खर्च				
५	२२००००११४ (रा.प्रा.स्रो.तथा वि.आ.)	२७.०	२२.२५	
पूँजीगत खर्च जम्मा		२७.०	२२.२५	८२.४
कुल जम्मा		८८०	४६०.०८	५२.२८

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा आयोगले अन्य प्रशासनिक शुल्क अन्तर्गत रु. १७ हजार राजस्व सङ्कलन गरेको छ। वर्षान्तमा विगतका आर्थिक वर्षदेखिको विभिन्न फर्म तथा कम्पनीहरूको नाममा रु. १ लाख ५९ हजार ४३ धरौटी मौज्जात रहेको छ। आयोगमा हालसम्म बेरुजु शून्य रहेको छ।

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा आयोगबाट कार्यान्वयन गरिएका कार्यक्रमहरू र तिनको प्रगति विवरण तालिका - २.२ मा सूचीकृत गरिएको छ।

तालिका - २.२ आयोगको वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम: लक्ष्य तथा प्रगति

क्र.सं.	कार्यक्रम (लक्ष्य)	कार्य प्रगति
१	केन्द्रस्तरमा विभिन्न सरोकारवाला व्यक्ति /निकायसँग आयोगको भूमिका तथा काम कारवाही सम्बन्धमा वृहत अन्तर्क्रिया कार्यक्रम	<ul style="list-style-type: none"> सशर्त अनुदानका आधार सम्बन्धमा सङ्घीय मन्त्रालयहरूसँग छलफल तथा अन्तर्क्रिया कार्यक्रम गरिएको।
२	प्रदेश तथा स्थानीय तहमा विभिन्न सरोकारवाला व्यक्ति / निकायसँग आयोगको भूमिका तथा काम कारवाही सम्बन्धमा वृहत अन्तर्क्रिया कार्यक्रम	<ul style="list-style-type: none"> प्रदेश नं. १ का ४ जिल्लाका ९ वटा, प्रदेश नं २ का २ जिल्लाका ५ वटा, र गण्डकी प्रदेशको ११ वटा स्थानीय तहसँग ३ पटकमा २६ वटा अन्तर्क्रिया गरिएको। प्रदेशका आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयका सचिवसँग छलफल तथा अन्तर्क्रिया गरिएको। नेपाल नगरपालिका सङ्घ र गाउँपालिका राष्ट्रिय महासङ्घ नेपालसँगको सहकार्यमा सातै प्रदेशका सबै स्थानीय तहसँग भर्चुअल माध्यमबाट छलफल तथा अन्तर्क्रिया गरिएको।
३	प्रदेश तथा स्थानीय तहमा वित्तीय सङ्घीयता र प्राकृतिक स्रोत परिचालन सम्बन्धमा अभिमुखीकरण कार्यक्रम गोष्ठी तथा कार्यशाला	<ul style="list-style-type: none"> प्रदेशगत रूपमा विभिन्न स्थानीय तहहरूसँग भर्चुअल अन्तरसम्वाद कार्यक्रम सञ्चालन गरी सुझाव सङ्कलन गरिएको र मकवानपुर जिल्लाको हेटौँडामा १० स्थानीय तहसँग २०७७/१२/१३ गते अन्तर्क्रिया गरिएको।

क्र.सं.	कार्यक्रम (लक्ष्य)	कार्य प्रगति
४	वार्षिक प्रतिवेदन तयारी, प्रकाशन तथा वितरण	<ul style="list-style-type: none"> आयोगको दोस्रो वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी छपाइ गरिएको। प्रदेशगत वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी छपाइ गरिएको। सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यू समक्ष आयोगको दोस्रो वार्षिक प्रतिवेदन मिति २०७७/०६/२९ मा प्रस्तुत गरिएको। प्रदेश नं. २ को दोस्रो वार्षिक प्रतिवेदन मा. प्रदेश प्रमुख समक्ष २०७७/१०/०९ गते र गण्डकी प्रदेशका मा. प्रदेश प्रमुख समक्ष २०७७/११/०२ गते प्रतिवेदन पेश गरिएको। यसैगरी लुम्बिनी प्रदेशका मा. प्रदेश प्रमुख समक्ष २०७८/०१/०५ गते प्रतिवेदन पेश गरिएको।
५	आयोगको वार्षिक उत्सव समारोह आयोजना	<ul style="list-style-type: none"> वार्षिक उत्सव मनाउन मिति तय हुन बाँकी रहेको।
६	समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण तथा आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी अध्ययन	<ul style="list-style-type: none"> समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण तथा आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी अध्ययन कार्य सम्पन्न भई अध्ययन प्रतिवेदन प्राप्त भएको।
७	प्राकृतिक स्रोतको परिचालन, बाँडफाँट, विवाद निवारण र लगानी तथा प्रतिफलको हिस्सा निर्धारण सम्बन्धी कार्यक्रम	<ul style="list-style-type: none"> प्राकृतिक स्रोत सम्बन्धी ६ जना विज्ञहरूसँग छलफल तथा अन्तर्क्रिया गरिएको। सात प्रदेशका ११० स्थानीय तहसँग भर्चुयल माध्यमबाट अन्तर्क्रिया गरिएको। कालीगण्डकी ए जलविद्युत केन्द्र र झिमरुक जलविद्युत केन्द्र प्रभावित क्षेत्रको स्थलगत भ्रमण तथा उत्पन्न विवाद सम्बन्धमा छलफल तथा अन्तर्क्रिया कार्यक्रम सम्पन्न। जलविद्युतबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धी उत्पन्न विवादका विषयहरू पहिचान/सङ्कलन गर्न र प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारणको सूचक सम्बन्धमा अध्ययन अवलोकन गरी थप परिभाषित गरिएको। पाल्पा जिल्लाको निस्दी गाउँपालिकामा संचालनमा रहेको चुन हुंडगा खानीको स्थलगत अवलोकन समेत गरेको।
८	प्रदेश तथा स्थानीय तहको कार्यसम्पादनका सूचकहरूको पहिचान तथा मापन कार्यक्रम	<ul style="list-style-type: none"> प्रदेश तथा स्थानीय तहको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनका सूचकहरू सम्बन्धी ७ वटा प्रदेश, ५४ वटा स्थानीय तह, एक जना विज्ञ, वातावरण विभाग, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय र शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयसँग अन्तर्क्रिया तथा छलफल गरिएको।
९	आयोगको काम कारवाही सम्बद्ध कानुनको तर्जुमा एवं परिमार्जन तयारी कार्य	<ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को संशोधन सम्बन्धी मस्यौदा तयार गरी आयोगमा पेश गरिएको।
१०	नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहको राजस्व असुली र खर्च जिम्मेवारीमा गर्नुपर्ने सुधार सम्बन्धमा अध्ययन।	<ul style="list-style-type: none"> नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको राजस्व असुली र खर्च जिम्मेवारीमा गर्नुपर्ने सुधार सम्बन्धमा ७ वटा प्रदेश, ५४ वटा स्थानीय तह र विषय विज्ञसँग अन्तर्क्रिया तथा छलफल गरिएको।

क्र.सं.	कार्यक्रम (लक्ष्य)	कार्य प्रगति
११	प्राकृतिक स्रोत (रोयल्टी) बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिसको वातावरणीय प्रभाव सम्बन्धी अध्ययन।	<ul style="list-style-type: none"> प्राकृतिक स्रोत (रोयल्टी) बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिसको वातावरणीय प्रभाव सम्बन्धमा ७ वटै प्रदेश समेटिने गरी ११० वटा परियोजना प्रभावित स्थानीय तहको छनौट गरी भर्चुयल माध्यमबाट छलफल तथा अन्तर्क्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको। प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा सिफारिस सम्बन्धमा सम्बन्धित क्षेत्रगत निकायहरूसँग आवश्यक छलफल तथा अन्तर्क्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भई प्रतिवेदन तयार भएको।
१२	सशर्त अनुदानका आधार सिफारिसका लागि नेपाल सरकारबाट सञ्चालन भएका क्षेत्रगत कार्यक्रमहरूको पुनरावलोकन तथा मूल्याङ्कन।	<ul style="list-style-type: none"> सशर्त अनुदानको आधार सिफारिसको लागि नेपाल सरकारबाट सञ्चालन भएका क्षेत्रगत कार्यक्रमहरूको पुनरावलोकन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी अध्ययन प्रतिवेदन प्राप्त भएको।
१३	वित्तीय हस्तान्तरण तथा रोयल्टी बाँडफाँटको लागि प्रयोग गरिने तथ्याङ्कको सङ्कलन तथा विश्लेषण।	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न निकायहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरी आयोगले गरेका सिफारिसहरूमा प्रयोग गरिएको।
१४	स्थानीय तह र प्रदेशबाट चौमासिक रूपमा प्राप्त गर्ने तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न निकायहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरी आयोगले गरेका सिफारिसहरूमा प्रयोग गरिएको।
१५	आयोगको संस्थागत क्षमता विकास कार्यक्रम	<ul style="list-style-type: none"> आन्तरिक ऋण सम्बन्धी विषयमा तीन वटा, रोयल्टी सफ्टवेयर सम्बन्धी विषयमा एउटा र अन्य विषयमा १२ वटा गरी जम्मा १६ वटा विज्ञहरूबाट प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन भएको।

कोभिड-१९ को कारण स्थलगत रूपमा प्रदेश र स्थानीय तहमा जान कठिनाई भएका कारण भर्चुअल माध्यमबाट कार्यक्रमहरू गरिएकोले विनियोजित बजेट बचत हुन गएको थियो।

२.३ आयोगले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारलाई गरेका सिफारिस तथा दिइएका सुझावको विवरण

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा आयोगले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारलाई देहायका विषयमा सिफारिस गरेको छः-

(क) वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस

- सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएको।
- प्रदेश सञ्चित कोषबाट स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा सबै प्रदेश सरकारलाई सिफारिस गरिएको।

(ख) आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी सिफारिस

- सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा निर्धारण गरी नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारलाई सिफारिस गरिएको।
- (ग) सशर्त अनुदानको आधार सम्बन्धी सिफारिस
- नेपाल सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय तहमा प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार तयार गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएको।
 - प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहमा प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार तयार गरी सबै प्रदेश सरकारलाई सिफारिस गरिएको।
- (घ) दोहोरो अधिकार क्षेत्रमा रहेको कर सम्बन्धी सिफारिस
- प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच सवारी साधन करको बाँडफाँटको आधार र ढाँचासहितको हिस्सा सम्बन्धमा सबै प्रदेश सरकारलाई सिफारिस गरिएको।
- (ङ) प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी सम्बन्धी सिफारिस
- सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच प्राकृतिक स्रोत (पर्वतारोहण, वन, विद्युत र खानी तथा खनिज) बाट प्राप्त रोयल्टीको बाँडफाँटको हिस्सा सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएको।

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा नेपाल सरकारबाट माग भए अनुरूप देहायको विषयमा आयोगले सुझाव प्रदान गरेको छः-

- (क) आयोगको मिति २०७७/११/२१ गतेको निर्णयानुसार मेलम्ची खानेपानी परियोजनाबाट प्रभावित क्षेत्र तथा बासिन्दालाई परिपूरण दिने सम्बन्धी नियमावली, २०७७ का सम्बन्धमा नेपाल सरकार (खानेपानी मन्त्रालय) लाई उपलब्ध गराएको राय/ सुझाव।
- (ख) शिक्षा क्षेत्रको योजना (२०७८-२०८७) को मस्यौदामा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयलाई उपलब्ध गराईएको राय/सुझाव।
- (ग) आयोगको मिति २०७८/०१/३० गतेको निर्णयानुसार वन नियमावली २०७८ को मस्यौदामा वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई उपलब्ध गराईएको राय।

उपरोक्तानुसारका सिफारिस तथा सुझावहरूको विस्तृत विवरण यसै प्रतिवेदनको परिच्छेद - ३ मा उल्लेख गरिएको छ।

२.४ आयोगबाट सम्पादन भएका अन्य काम कारवाहीको विवरण

यस आयोगबाट आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा सम्पादन गरिएका अन्य काम कारवाहीहरूको विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ-

(क) दोस्रो वार्षिक प्रतिवेदन:

आयोगले आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सम्पन्न गरेका काम कारवाहीहरू समेटी आयोगको एकमुष्ट दोस्रो वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी सम्माननीय राष्ट्रपति समक्ष पेश गरिएको थियो। त्यसैगरी, प्रत्येक प्रदेशका अलग अलग प्रदेशगत दोस्रो वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी माननीय प्रदेश प्रमुख समक्ष प्रस्तुत गरिएको थियो।

(ख) अध्ययन तथा अनुसन्धान:

वित्तीय हस्तान्तरण, राजस्व बाँडफाँट एवं प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट र वितरण सम्बन्धमा आयोगबाट विभिन्न समयमा देहायका विषयहरूमा अध्ययनहरू गरिएको छः

- सशर्त अनुदानको आधार सिफारिसको लागि नेपाल सरकारबाट सञ्चालन भएका क्षेत्रगत कार्यक्रमहरूको पुनरावलोकन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी अध्ययन,
- समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण तथा आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी अध्ययन,

- जलविद्युत रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धमा उत्पन्न विवादका विषय समाधान गरी रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारणका लागि तय भएका सूचकलाई थप परिभाषित गर्ने सम्बन्धी अध्ययन,
- प्रदेश तहको कार्यसम्पादन सम्बन्धी अध्ययन,
- स्थानीय तहको कार्यसम्पादन सम्बन्धी अध्ययन,
- प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमता सम्बन्धी अध्ययन।

(ग) संस्थागत सुधार

- आयोगको प्रथम रणनीतिक योजनाको मस्यौदा तयार गरिएको,
- आयोगको सञ्चार तथा बाह्य पहुँच रणनीतिको मस्यौदा तयार गरिएको।

(घ) कार्यसम्पादनमा प्रविधिको प्रयोग:

प्राकृतिक स्रोत सम्बन्धमा विद्युतीय अभिलेख (Digital Inventory) प्रणाली तयार गरी प्रयोगमा ल्याइएको छ। त्यसैगरी, आयोगबाट भएका सिफारिस एवम् अन्य काम कारवाहीहरू लगायतका जानकारीमूलक विषय तथा सूचनाहरू आयोगको Website (www.nnrfc.gov.np) मा राखिएको।

(ङ) अन्तर्क्रिया तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम:

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा भएका छलफल एवं अन्तर्क्रिया कार्यक्रमहरू तालिका-२.३ मा उल्लेख गरिएको छ:

तालिका - २.३ अन्तर्क्रिया तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम:

क्र. सं.	सङ्घ/प्रदेश/स्थानीय	कार्यक्रम	मिति	स्थान	कैफियत
१.	केन्द्रस्तर	<ul style="list-style-type: none"> • अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण सम्बन्धी अन्तर्क्रिया कार्यक्रम 	२०७७ फागुन १४ र १५ गते	ललितपुर	भौतिक उपस्थितिमा
२.	केन्द्रस्तर	<ul style="list-style-type: none"> • प्रदेश तथा स्थानीय तहको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनका लागि सूचक तयार गर्ने सम्बन्धमा विज्ञहरूसँग अन्तर्क्रिया। • आयोगसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयमा विषयविज्ञहरू मार्फत आयोगमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको। 	पहिलो र दोस्रो चौमासिक तेस्रो चौमासिक		भर्चुअल माध्यमबाट
३.	स्थानीय तह	<ul style="list-style-type: none"> • नेपाल नगरपालिका सङ्घ र गाउँपालिका राष्ट्रिय महासङ्घको समन्वयमा स्थानीय तहका प्रतिनिधिहरूसँग वित्तीय सङ्घीयता, अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण र आयोगले गर्ने सिफारिसका सम्बन्धमा छलफल एवं अन्तर्क्रिया 	२०७७ श्रावण २५ देखि ३१ गतेसम्म		भर्चुअल माध्यमबाट

क्र. सं.	सङ्घ/प्रदेश/स्थानीय	कार्यक्रम	मिति	स्थान	कैफियत
		कार्यक्रम।			
४.	प्रदेशस्तर/स्थानीय तहस्तर	<ul style="list-style-type: none"> प्रदेश तथा स्थानीय तहको हाल प्रयोगमा रहेका कार्यसम्पादन सूचक सम्बन्धमा सबै प्रदेश र ७० वटा स्थानीय तहसँग अन्तर्क्रिया। प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्व असुलीमा सुधार सम्बन्धमा सबै प्रदेश र ७० वटा स्थानीय तहसँग अन्तर्क्रिया। 	विभिन्न समयमा		भर्चुअल माध्यमबाट

२.५ आयोगको भौतिक स्रोत साधन र त्यसको उपयोगको अवस्था

आयोगको काम कारवाहीलाई व्यवस्थित एवं प्रभावकारी तुल्याउन आवश्यक भौतिक एवं वित्तीय स्रोत साधन र जनशक्ति उपलब्ध गराउने दायित्व नेपाल सरकारको रही आएको छ। सोही व्यवस्था अनुरूप आयोगको कार्यालय सञ्चालनका लागि सिंहदरबार परिसर भित्र आयोगको एक छुट्टै भवन उपलब्ध गराउने नेपाल सरकारको निर्णयका बाबजुद हालसम्म पनि उक्त भवनको आंशिक भाग मात्र आयोगले उपयोग गर्न पाएको अवस्था छ। पर्याप्त कार्य स्थलको अभावमा आयोगका पदाधिकारी र आयोगको सचिवालयमा कार्यरत कर्मचारीहरू छुट्टाछुट्टै भवनमा रही कार्य सम्पादन गर्नुपर्ने बाध्यात्मक अवस्था रहेको छ। नेपालको संविधानमा उल्लेख भए बमोजिमको वित्तीय सङ्घीयताको मूल मर्म र भावनालाई सही अर्थमा कार्यान्वयनमा लैजानका लागि महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने गरी गठन भएको यस राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगका जस्तो संवैधानिक आयोगको काम कारवाहीहरू प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न गराउनका लागि एउटा अलगगै परिसरसहितको स्थायी भवन हुनु आवश्यक देखिन्छ। आयोगलाई हाल प्राप्त भवन पुरानो र जीर्ण भई वर्षातको समयमा पानी चुहिने समस्या रहेको र यसको मर्मत सम्भारबाट समेत समस्या समाधान नभएकोले आयोगको लागि छुट्टै परिसरसहितको स्थायी र उपयुक्त भवनको व्यवस्था हुनुपर्ने देखिन्छ। अतः आयोगको लागि भविष्यमा एउटा अलगगै उपयुक्त भवन नेपाल सरकारबाट उपलब्ध हुनेमा आयोग विश्वस्त रहेको छ।

आयोगका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूका लागि कार्यालय प्रयोजनार्थ आवश्यक सवारी साधन, कम्प्यूटर, फर्निचर लगायतका भौतिक स्रोत साधनहरू सीमित मात्रामा उपलब्ध रहेको अवस्था छ। आयोगका पदाधिकारी तथा कर्मचारी र कार्यालय प्रयोजनका लागि समेत गरी जम्मा १३ (तेह्र) वटा हलुका सवारी साधन र १९ (उन्नाइस) वटा मोटरसाइकल तथा स्कुटर रहेका छन्।

२.६ समन्वय तथा सहयोग

यस आयोगको कार्यसम्पादनका सिलसिलामा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार र अन्य सरोकारवाला निकाय तथा पक्षहरूसँग आयोगले आवश्यकतानुसार सम्पर्क र समन्वय गरेको छ। आयोगबाट आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि सिफारिसहरू गर्नुपूर्व प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, अन्य विषयगत मन्त्रालयहरू, राष्ट्रिय योजना आयोग, नेपाल राष्ट्र बैङ्क, पर्यटन विभाग, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, खानी तथा भू-गर्भ विभाग, विद्युत विकास विभाग तथा अन्य सङ्घ संस्था लगायतसँग आवश्यकतानुसार औपचारिक तथा अनौपचारिक रूपमा छलफल एवं परामर्श गरी सुझाव

सङ्कलन गरिएको थियो। त्यसैगरी, सबै प्रदेशमा छलफल तथा अन्तर्क्रिया गरी प्रदेश तहबाट, प्रतिनिधिमूलक रूपमा केही स्थानीय तहबाट र सम्बन्धित क्षेत्रका विज्ञ तथा अन्य सरोकारवालाहरूबाट सुझाव सङ्कलन गरिएको थियो। यस क्रममा आयोगले सम्बन्धित तह, निकाय र पदाधिकारीबाट समन्वय, सहयोग र सुझाव प्राप्त गरेको थियो।

आयोगले राजस्व बाँडफाँट तथा अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको आधार तथा ढाँचा तयार गर्नुपर्ने, आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गर्नुपर्ने र प्राकृतिक स्रोत परिचालन तथा बाँडफाँटको आधार तयार गर्नुपर्ने भएको हुँदा यी कार्यहरूलाई वस्तुगत, न्यायोचित, निष्पक्ष, पारदर्शी र समन्यायिक तुल्याउन भरपर्दो तथ्याङ्कको आवश्यकता पर्दछ। यसका लागि राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, खानी तथा भू-गर्भ विभाग, पर्यटन विभाग, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, विद्युत विकास विभाग, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, सडक विभाग, स्थानीय पूर्वाधार विभाग, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र लगायतका निकायहरूबाट प्रकाशित तथा अप्रकाशित स्रोतबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको थियो। यसको अतिरिक्त प्रदेश र स्थानीय तहबाट आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को बजेट तथा कार्यक्रमहरूको विवरण र अन्य सान्दर्भिक तथ्याङ्कहरू समेत सङ्कलन गरिएको थियो।

त्यसैगरी, विभिन्न समयमा सङ्घीय संसदका समितिहरू तथा सङ्घीय सरकारका विभिन्न मन्त्रालय, निकाय, अन्तर प्रदेश परिषद्, अन्तर-सरकारी वित्त परिषद्, प्रदेश समन्वय परिषद्, प्रदेश सरकार र स्थानीय तह लगायतले आयोगका तर्फबाट समेत सहभागिता हुने गरी आयोजना गरेका अन्तर्क्रिया कार्यक्रमहरूमा आयोगका तर्फबाट सहभागिता जनाइएको थियो।

आयोगको कार्यालय सञ्चालन, अध्ययन तथा अनुसन्धान लगायतका विषयलाई आवश्यक पर्ने बजेट नेपाल सरकारले यस आयोगलाई उपलब्ध गराउदै आएको छ। तर आयोगको विशिष्ट प्रकृतिको कामकारवाहीका लागि तयार गरिएको सङ्गठन संरचना बमोजिम आयोगमा आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्ति खासगरी वरिष्ठ अर्थशास्त्री, वातावरणविद्, कम्प्युटर इन्जिनियर र समाजशास्त्रीको दरबन्दी लामो समयसम्म रिक्त रहँदा आयोगले गर्नुपर्ने अध्ययन अनुसन्धानको कार्यमा असर पर्न गएको छ। त्यसैगरी, विशेष प्रकृतिको ज्ञान तथा विशेषता भएको जनशक्ति आवश्यक पर्ने यस आयोगमा नेपाल सरकारका विभिन्न मन्त्रालय तथा निकायबाट सरुवा भई आएका कर्मचारीहरूलाई आयोगको कामको प्रकृति अनुसारको अनुशिक्षण प्रदान गरी कर्मचारीलाई कामप्रति प्रेरित गरिरहेको अवस्थामा अचानक आयोगसँग परामर्श नै नगरी तथा आयोगलाई जानकारी नै नगराई आयोगमा कार्यरत कर्मचारी अन्य निकायमा र अन्य निकायमा कार्यरत कर्मचारीलाई आयोगमा पटकपटक सरुवा गरिदिँदा आयोगको कार्यसम्पादनमा नकारात्मक रूपमा असर पर्न गएको विषयमा आयोग गम्भीर भएको हुँदा आयोगसँगको परामर्शमा वा जानकारीमा कर्मचारीको खटनपटन गर्ने गराउने तर्फ नेपाल सरकारलाई आयोग ध्यानाकर्षण गराउन चाहन्छ। साथै, आयोगलाई आवश्यक पर्ने विशेषज्ञको सेवा लिन समेत कठिनाइ हुँदा आयोगको विशिष्ट प्रकृतिको कार्यसम्पादनमा असर पर्न गएको स्थिति छ। तथापि, आयोगमा उपलब्ध जनशक्ति र सरोकारवाला निकायको सहयोग र परामर्शमा आयोगले आफूलाई प्राप्त संवैधानिक जिम्मेवारी उच्च लगन र इमान्दारीताका साथ सम्पादन गर्दै वित्तीय हस्तान्तरण लगायतका कार्यमा उल्लेखनीय कार्यसम्पादन गरी आएको छ।

सिफारिस तथा सुझावहरू

३.१ सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई गरिएको सिफारिस

सिफारिस मिति : २०७७/११/२५ गते, मङ्गलबार

१. पृष्ठभूमि

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ। तीन तहका सङ्घीय इकाइहरू बीचको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित रहेको छ। नेपालको संविधानमा तीनै तहका सरकारका कार्यजिम्मेवारी र राजस्व अधिकार सहित राज्यशक्तिको बाँडफाँट गरिएको छ।

सामान्यतया सङ्घीय संरचना भएका मुलुकहरूको तल्लो तहमा खर्च जिम्मेवारीको अनुपातमा राजस्व परिचालन गर्ने अधिकार तथा क्षमता न्यून रहेको हुन्छ भने माथिल्लो तहमा राजस्व परिचालनको अधिकार र क्षमता अधिक रहेको पाईन्छ। यस्तो परिस्थितिमा प्रदेश तथा स्थानीय सरकारहरूको खर्च आवश्यकता र राजस्व क्षमता बीचको वित्तीय अन्तरलाई न्यूनीकरण गर्न सङ्घ सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई अनुदान दिने अभ्यास रहेको हुन्छ। त्यसैगरी समान तहका सरकारहरू बीचमा रहने भौगोलिक तथा जनसाङ्ख्यिक विविधता र आर्थिक, सामाजिक तथा भौतिक विकासको असमान अवस्थाले पनि उनीहरूको खर्चको आवश्यकता र राजस्व परिचालन क्षमता बीचमा असमानता रहन्छ। त्यस्तो असमानतालाई न्यूनीकरण गर्दै उपलब्ध स्रोत र साधनको समन्यायिक वितरणलाई सुनिश्चित गर्न स्वतन्त्र संवैधानिक निकायको सिफारिसमा सङ्घ सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था संविधान तथा कानूनद्वारा नै गरिएको हुन्छ।

नेपालको सन्दर्भमा पनि सङ्घीय सञ्चित कोषबाट नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्नुपर्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ। साथै त्यस्तो अनुदान तय गरी सिफारिस गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुने व्यवस्था नेपालको संविधान र अन्य प्रचलित ऐनहरू समेतमा गरिएको छ। यसै व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विगतका वर्षहरूमा जस्तै आगामी आ.व.२०७८/७९ का लागि पनि नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय सरकारलाई प्रदान गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदानको परिमाण (रकम) यस आयोगबाट निर्धारण गरी नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गरिएको छ।

२. कानुनी व्यवस्था

क. नेपालको संविधान

नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा नेपालको संविधानमा देहायका व्यवस्थाहरू रहेका छन्:

- संविधानको धारा ६० को उपधारा (३) - प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुनेछ।
- संविधानको धारा ६० को उपधारा (४) - नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्नेछ।
- संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) को खण्ड (ख) - सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुनेछ।

ख. राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १६ को उपदफा (१) मा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई प्रचलित कानून बमोजिम उपलब्ध गराउने वित्तीय समानीकरण अनुदानका सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्दा आयोगले देहायका आधार लिई सिफारिस गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ:

- (क) प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता मानव विकास सूचकाङ्क,
- (ख) अन्य प्रदेश वा स्थानीय तहको सन्तुलित विकासको अवस्था,
- (ग) प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको आर्थिक, सामाजिक वा अन्य कुनै प्रकारको विभेदको अवस्था,
- (घ) प्रदेश तथा स्थानीय तहको पूर्वाधार विकासको अवस्था र आवश्यकता,
- (ङ) प्रदेश तथा स्थानीय तहले जनतालाई पुन्याउनु पर्ने सेवा,
- (च) प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्वको अवस्था र उठाउन सक्ने क्षमता,
- (छ) प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता।

सोही ऐनको दफा १६ को उपदफा (३) मा आयोगले उपदफा (१) बमोजिम वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा प्रत्येक प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने न्यूनतम अनुदान र उपदफा (१) बमोजिमका आधारहरू बमोजिम प्रत्येक प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

सोही ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) मा आयोगले संविधान तथा यस ऐन बमोजिम सुझाव वा सिफारिस दिँदा वा ढाँचा तयार गर्दा प्रदेश तथा स्थानीय तहको कार्य सम्पादनलाई समेत आधार लिने व्यवस्था रहेको छ।

ग. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ८ को उपदफा (१) मा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा आयोगको सिफारिसमा प्रदेश र स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

सोही ऐनको दफा १८ को उपदफा (२) मा नेपाल सरकारले आयोगसँग परामर्श गरी चालु आर्थिक वर्षको फागुन मसान्तभित्र दफा ६ बमोजिमको राजस्व बाँडफाँट र दफा ८ बमोजिमको वित्तीय समानीकरण अनुदान बापत आगामी आर्थिक वर्षमा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने अनुमानित स्रोतको विवरण प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ।

सोही ऐनको दफा २८ मा यस ऐन वा प्रचलित कानून बमोजिम प्राप्त भएको अनुदानको रकम जुन प्रयोजनको लागि प्राप्त भएको हो, सोही प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ।

३. वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिसमा तथ्याङ्कको स्रोत

आगामी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा विभिन्न स्रोतहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ, जसको विवरण यसप्रकार रहेको छ:

क्र.सं.	सूचक	स्रोत
१.	जनसङ्ख्या	• राष्ट्रिय जनगणना २०६८, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग
२.	क्षेत्रफल (भूगोल)	• नापी विभाग
३.	मानव विकास सूचकाङ्क	• नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन २०२०, राष्ट्रिय योजना आयोग
४.	प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको आर्थिक, सामाजिक असमानता सूचकाङ्क	• राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगबाट गरिएको अध्ययन (२०७६)
५.	पूर्वाधार विकास • सडकको घनत्व (सडकमा पहुँच), • विद्युतको सुविधा (विद्युतमा पहुँच), • सूचना प्रविधिको सुविधा (सूचना प्रविधिमा पहुँच), • खानेपानीको सुविधा (खानेपानीमा पहुँच), • सरसफाइ (शौचालयको उपलब्धता)	• राष्ट्रिय जनगणना २०६८, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, • सडक विभाग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग र स्थानीय पूर्वाधार विभाग, • नेपाल विद्युत प्राधिकरण, • खानेपानी मन्त्रालय

क्र.सं.	सूचक	स्रोत
६.	राजस्वको अवस्था	<ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगबाट गरिएको अध्ययन, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, प्रदेश तथा स्थानीय तह
७.	खर्चको आवश्यकता र राजस्व उठाउन सक्ने क्षमता	<ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगबाट गरिएको अध्ययन (२०७५)
८.	कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन सूचक	<ul style="list-style-type: none"> महालेखा परीक्षकको कार्यालय, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, प्रदेश तथा स्थानीय तह।

४. वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्न लिइएका आधार र ढाँचा तथा सोको व्याख्या एवम् विश्लेषण

४.१ न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि प्रदेश तथा स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान कुल वित्तीय समानीकरण अनुदानको क्रमशः २५ प्रतिशत र २६ प्रतिशत हुने गरी सिफारिस गरिएको छ। यसरी न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा प्रदेशका हकमा जनसङ्ख्या र क्षेत्रफललाई ५०-५० प्रतिशत भार दिई प्रत्येक प्रदेशले प्राप्त गर्ने न्यूनतम अनुदानको हिस्सा निर्धारण गरिएको छ। त्यसैगरी स्थानीय तहको हकमा न्यूनतम अनुदान सिफारिस गर्दा जनसङ्ख्यालाई मुख्य आधार लिईएको छ। प्रत्येक स्थानीय तहलाई न्यूनतम अनुदान सिफारिस गर्दा १० हजारभन्दा कम जनसङ्ख्या भएका स्थानीय तहलाई कम्तिमा रु. २ करोड ५० लाखमा नघट्ने गरी सो रकमको सीमालाई न्यूनतम आधार मानी तत्पश्चात् जनसङ्ख्यालाई मुख्य आधार लिई स्थानीय तहको वर्गिकरण समेतका आधारमा सिफारिस गरिएको छ। यसरी प्रदेश तथा स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान क्रमशः रु.१४ अर्ब ४८ करोड ८७ लाख र रु.२४ अर्ब ६१ करोड ५० लाख समेत जम्मा रु.३९ अर्ब १० करोड ३७ लाख न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदानको रूपमा सिफारिस गरिएकोमा लुम्बिनी प्रदेश सरकारले रु. २ अर्ब २७ करोड ४४ लाख र लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहहरूले रु. ३ अर्ब ८० करोड २५ लाख न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान प्राप्त गर्ने गरी सिफारिस गरिएको छ।

क. न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान (प्रदेशतर्फ)

प्रदेश	न्यूनतम अनुदान (रु. लाखमा)
लुम्बिनी प्रदेश	२,२७,४४

ख. न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान (स्थानीय तहतर्फ)

क्र सं.	सम्बद्ध स्थानीय तहको जनसङ्ख्या	स्थानीय तहको सङ्ख्या	लुम्बिनी प्रदेश भित्रका स्थानीय तहका संख्या	न्यूनतम अनुदान (रु.लाखमा)	लुम्बिनी प्रदेश भित्रका स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने जम्मा (रु. लाखमा)
१	१०,००० भन्दा कम	४६	०	२५०	०
२	१०,००० देखि २०,००० सम्म	१९१	१४	२७५	३,८५०
३	२०,००० देखि ३०,००० सम्म	२०६	३०	३००	९,०००
४	३०,००० देखि ४०,००० सम्म	१२०	२५	३२५	८,१२५
५	४०,००० देखि ५०,००० सम्म	७३	१३	३५०	४,५५०

क्र सं.	सम्बद्ध स्थानीय तहको जनसङ्ख्या	स्थानीय तहको सङ्ख्या	लुम्बिनी प्रदेश भित्रका स्थानीय तहका संख्या	न्यूनतम अनुदान (रु.लाखमा)	लुम्बिनी प्रदेश भित्रका स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने जम्मा (रु. लाखमा)
६	५०,००० देखि ६०,००० सम्म	४३	१०	३७५	३,७५०
७	६०,००० देखि ७०,००० सम्म	२६	८	४००	३,२००
८	७०,००० देखि ८०,००० सम्म	१४	४	४२५	१,७००
९	८०,००० देखि ९०,००० सम्म	९	०	४५०	०
१०	९०,००० देखि १,००,००० सम्म	१	०	४७५	०
११	१,००,००० देखि १,१५,००० सम्म	७	१	५००	५००
१२	१,१५,००० देखि १,४०,००० सम्म	२	०	७७५	०
१३	१,४०,००० देखि १,५०,००० सम्म	६	३	८२५	२,४७५
१४	१,५०,००० देखि २,००,००० सम्म	३	१	८७५	८७५
१५	२,००,००० देखि ३,००,००० सम्म	४	०	१,०००	०
१६	३,००,००० देखि ५,००,००० सम्म	१	०	१,०२५	०
१७	५,००,००० भन्दा बढी	१	०	१,१२५	०
	जम्मा न्यूनतम अनुदान	७५३	१०९		३८,०२५

४.२ सूत्रमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १६ को उपदफा (१) मा वित्तीय समानीकरण अनुदानको सिफारिसका लागि उल्लेख गरिएका आधारहरूलाई मानव विकास सूचकाङ्क, आर्थिक सामाजिक असमानता, पूर्वाधारको अवस्था, राजस्वको अवस्था र खर्चको आवश्यकता तथा राजस्व उठाउन सक्ने क्षमता गरी ५ वटा शीर्षकमा समेटी मूल्याङ्कन गरिएको छ। यसरी प्रदेश तथा स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने सूत्रमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदानको रकम क्रमशः रु. ४१ अर्ब २९ करोड २८ लाख र रु. ६६ अर्ब ४४ करोड ५६ लाख गरी कुल रु. १ खर्ब ७ अर्ब ७३ करोड ८४ लाख मध्ये लुम्बिनी प्रदेश सरकारले रु. ५ अर्ब ४५ करोड ५५ लाख र लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहले रु. १० अर्ब ४५ करोड ३ लाख प्राप्त गर्ने गरी सिफारिस गरिएको छ।

आगामी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि नेपाल सरकारबाट प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम यस आयोगबाट देहायका विस्तृत आधार र ढाँचामा निर्धारण गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएको छ।

क्र.सं.	सूचक/उपसूचक	उपसूचकको भार	सूचकको भार
१.	मानव विकास सूचकाङ्क		१० %
२.	आर्थिक सामाजिक असमानता		५ %
३.	पूर्वाधार विकासको अवस्था (क) सडकको घनत्व (सडकमा पहुँच), (ख) विद्युतको सुविधा (विद्युतमा पहुँच), (ग) सूचना प्रविधिको सुविधा (सूचना प्रविधिमा पहुँच), (घ) खानेपानीको सुविधा (खानेपानीमा पहुँच), (ङ) सरसफाइ (शौचालयको उपलब्धता)	६० % १० % १० % १० % १० %	१० %
४.	राजस्वको अवस्था		५ %
५.	खर्चको आवश्यकता र राजस्व उठाउन सक्ने क्षमता		७० %
	जम्मा		१०० %

४.२.१ मानव विकास सूचकाङ्क

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १६ को उपदफा (१) मा वित्तीय समानीकरण अनुदानको एउटा आधारको रूपमा प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता मानव विकास सूचकाङ्कलाई लिनुपर्ने उल्लेख छ। यस प्रयोजनका लागि सन् २०२० मा प्रकाशित नेपाल मानव विकास प्रतिवेदनको तथ्याङ्कलाई यस सूचकमा प्रयोग गरिएको छ। सो प्रतिवेदनले राष्ट्रिय तहको अतिरिक्त प्रदेश तहसम्मको मानव विकास सूचकाङ्क प्रकाशन गरेको भए तापनि स्थानीय तहगत रूपमा त्यस्तो सूचकाङ्क उल्लेख गरिएको छैन। ऐनको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने क्रममा स्थानीय तहगत रूपमा नै मानव विकास सूचकाङ्क आवश्यक पर्ने हुँदा सो प्रतिवेदनमा उपलब्ध प्रादेशिक, भौगोलिक तथा शहरी र ग्रामीण सूचकाङ्क समेतलाई आधार बनाएर आयोगले सबै स्थानीय तहको मानव विकासको प्रतिविम्बित (Indicative) सूचकाङ्क विकास गरी अनुदान सिफारिसको प्रयोजनार्थ प्रयोगमा ल्याइएको छ। मानव विकास सूचकाङ्कले प्रदेश तथा स्थानीय तहमा बसोबास गर्ने मानिसको शिक्षा, स्वास्थ्य र आयको मापन गर्दछ। जुन प्रदेश तथा स्थानीय तहको मानव विकास सूचकाङ्क कम छ, त्यस प्रदेश तथा स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रका जनताको जीवनस्तर उकास्नका लागि अतिरिक्त प्रयास गर्नुपर्ने हुन्छ, सोका लागि स्वभाविक रूपमा अतिरिक्त खर्चको आवश्यकता हुन्छ। यसै प्रयोजनका लागि कुल भार मध्ये मानव विकास सूचकाङ्कलाई १० प्रतिशत भार दिइएको छ।

४.२.२ आर्थिक सामाजिक असमानता

आर्थिक सामाजिक असमानता सूचकाङ्क सम्बन्धमा प्रदेश र स्थानीय तहमा रहेको आर्थिक, सामाजिक असमानता मापन गर्नका लागि आर्थिक, सामाजिक र जलवायु परिवर्तन जोखिम तथा विपद् क्षेत्रका ६ वटा आयामहरूका २९ वटा उप-सूचकहरूका आधारमा आर्थिक, सामाजिक असमानता सूचकाङ्क निर्माण गरिएको छ। आर्थिक सामाजिक असमानताको अवस्था उच्च रहेका प्रदेश तथा स्थानीय तहले विकास निर्माण तथा सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउन थप खर्च गर्नुपर्ने हुन्छ। यसै प्रयोजनका लागि आर्थिक सामाजिक असमानता सूचकाङ्कलाई ५ प्रतिशत भार दिइएको छ।

४.२.३ पूर्वाधार विकास

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १६ को उपदफा (१) को देहाय (घ) अनुसार वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा प्रदेश तथा स्थानीय तहको पूर्वाधार विकासको अवस्था र आवश्यकतालाई आधार लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। प्रदेश तथा स्थानीय तहको पूर्वाधार विकासको अवस्थाले सो प्रदेश तथा स्थानीय तहको विकासको अवस्था निर्धारण गर्ने आधार दिन्छ। पूर्वाधार विकासको अवस्था कमजोर भएका प्रदेश तथा स्थानीय तहले जनतालाई संविधानले मार्गदर्शन गरे अनुसारका सेवा सुविधा प्रदान गर्न अतिरिक्त खर्च गर्नुपर्ने हुन्छ, जसले गर्दा सेवाको लागत वृद्धि गराउँदछ। आयोगले प्रदेश तथा स्थानीय तहमा उपलब्ध सडक, विद्युत, सूचना प्रविधि, खानेपानी र सरसफाइको पहुँच तथा उपलब्धतालाई आधार मानी पूर्वाधार सूचकाङ्क तयार गरेको छ र यसलाई १० प्रतिशत भार प्रदान गरेको छ। पूर्वाधार विकास अन्तर्गत सडक घनत्व, विद्युत सुविधा, सूचना प्रविधि सुविधा, खानेपानी सुविधा र सरसफाइलाई उपसूचकको रूपमा लिइएको छ।

(क) सडकको घनत्व (सडकमा पहुँच): सडक सञ्जालको पहुँचले प्रदेश वा स्थानीय तहको विकासलाई प्रभावित गर्नुका साथै उनीहरूले प्रवाह गर्नुपर्ने सेवा प्रवाहको लागतमा असर पार्दछ। सार्वजनिक सेवा वितरणलाई प्रभावकारी बनाउन र आम सर्वसाधारण जनतालाई सुगम तथा सहज ढङ्गले सेवा प्रवाह गर्नका लागि पनि सडकको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ। अतः पूर्वाधार विकासलाई दिइएको १० प्रतिशत भारलाई शत प्रतिशत मानी सो शत प्रतिशतबाट ६० प्रतिशत भार प्रदेश तथा स्थानीय तहको सडक घनत्वलाई दिइएको छ।

(ख) विद्युतको सुविधा (विद्युतमा पहुँच): विकासको एउटा आवश्यकताको रूपमा लिइने विद्युतको सुविधाले प्रदेश तथा स्थानीय तहको आर्थिक विकासमा बहु-आयामिक भूमिका खेल्दछ। जुन प्रदेश तथा स्थानीय तहमा विद्युत सुविधाको पहुँच कमजोर रहेको छ, उसका लागि थप आर्थिक व्ययभार आवश्यक पर्दछ। यसै परिप्रेक्ष्यमा प्रदेश तथा स्थानीय तहको विद्युत सुविधाको अवस्थालाई उपसूचकका रूपमा लिई पूर्वाधार विकासलाई दिइएको १० प्रतिशत भारलाई शत प्रतिशत मानी सो शत प्रतिशतबाट १० प्रतिशत भार विद्युत सुविधाको पहुँचलाई दिइएको छ।

- (ग) सूचना प्रविधिको सुविधा (सूचना प्रविधिमा पहुँच): जुन प्रदेश तथा स्थानीय तहको सूचना प्रविधिको पहुँचको अवस्था कमजोर छ, त्यस्ता प्रदेश तथा स्थानीय तहले सूचना प्रविधिको पहुँच स्तर माथि उकास्न यथोचित लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ। यसले प्रदेश तथा स्थानीय तहको आर्थिक व्ययभार बढाउने गर्दछ। यसै पक्षलाई ख्याल गर्दै पूर्वाधार विकासका लागि तोकिएको १० प्रतिशत भारलाई शत प्रतिशत मानी सो शत प्रतिशतबाट १० प्रतिशत भार सूचना प्रविधिको पहुँचलाई दिइएको छ।
- (घ) खानेपानीको सुविधा (खानेपानीमा पहुँच): संविधानले परिकल्पना गरे अनुसारको लोक कल्याणकारी राज्य व्यवस्थाको स्थापना गर्न अन्य कुराका अतिरिक्त प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी सुविधा उपलब्ध गराउनुपर्ने हुन्छ। प्रदेश तथा स्थानीय तहमा खानेपानी सुविधाको पहुँच बढाउन थप आर्थिक स्रोतको आवश्यकता पर्दछ। अतः यसै पक्षलाई ख्याल राख्दै पूर्वाधार विकास अन्तर्गतको १० प्रतिशत भारलाई शत प्रतिशत मानी सो शत प्रतिशतबाट १० प्रतिशत भार खानेपानी सुविधा उपसूचकलाई प्रदान गरिएको छ।
- (ङ) सरसफाइ (शौचालयको उपलब्धता): नेपालको संविधानले नै प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ। सरसफाइको अवस्था कमजोर रहेको प्रदेश तथा स्थानीय तहले सो सुविधा वृद्धि गर्नका लागि थप लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ। प्रदेश तथा स्थानीय तहमा हाल रहेका शौचालयहरूको उपलब्धतालाई सरसफाइ सूचक मानी पूर्वाधार विकास अन्तर्गतको १० प्रतिशत भारलाई शत प्रतिशत मानी सो शत प्रतिशतबाट १० प्रतिशत भार सरसफाइ (शौचालयको उपलब्धता) उपसूचकलाई प्रदान गरिएको छ।

यस प्रकार पूर्वाधार विकास सम्बन्धी उल्लिखित सडक, विद्युत, सूचना प्रविधि, खानेपानी र सरसफाइ सम्बन्धी सूचक राम्रो भएका स्थानमा कम लगानी र त्यस्ता सूचकहरूको उपलब्धता न्यून भएको स्थानमा बढी लगानी गर्ने गरी आयोगले वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गरेको छ।

४.२.४ राजस्वको अवस्था

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १६ को उपदफा (१) को देहाय (च) अनुसार वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्वको अवस्था र उठाउन सक्ने क्षमतालाई आधार लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। यस सूचकका लागि आयोगले प्रत्येक प्रदेश तथा स्थानीय तहले राजस्व सङ्कलनमा गरेका प्रयासहरू र उनीहरूले उठाएको राजस्वको अवस्थाको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी विश्लेषण गर्दा प्रायः सबै प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूले राजस्व सङ्कलन गरेको र राजस्व सङ्कलन गर्ने थप प्रयास समेत गरेको देखिएकोले सबै प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्ने प्रयोजनार्थ राजस्वको अवस्था सूचकका लागि समान अङ्कभार प्रदान गरिएको छ।

४.२.५ खर्चको आवश्यकता र राजस्व उठाउन सक्ने क्षमता

नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा (४) ले नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ। त्यसैगरी राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १६ को उपदफा (१) को देहाय (च) र (ङ) अनुसार वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्व उठाउन सक्ने क्षमता र खर्चको आवश्यकतालाई आधार लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्था अनुसार आयोगले वित्तीय समानीकरण अनुदानको सिफारिस गर्दा प्रत्येक प्रदेश तथा प्रत्येक स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकताका अतिरिक्त राजस्वको क्षमता निर्धारण गरी वित्तीय अन्तर (Fiscal Gap) पत्ता लगाउनुपर्ने हुन्छ। खर्चको आवश्यकता आँकलन गर्नका निमित्त संविधानको अनुसूचीमा उल्लिखित सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका एकल र साझा अधिकार बमोजिमका कार्य जिम्मेवारीको थप स्पष्टता हुनुपर्ने, कार्यजिम्मेवारी अनुरूपको कार्यसम्पादनका लागि प्रत्येक तहले सम्पादन गर्नुपर्ने अलग अलग कार्यको स्पष्ट किटानी हुनुपर्ने, साथै प्रत्येक कामको न्यूनतम राष्ट्रिय मापदण्ड र राष्ट्रिय तथा उपराष्ट्रिय लक्ष्य तय हुनुपर्ने हुन्छ। तोकिएको मापदण्ड र लक्ष्य बमोजिमको कार्य सम्पादन गर्नका लागि उक्त कामको प्रति इकाइ लागत निकाली कुल लागत निर्धारण गर्नुपर्ने हुन्छ। हाल प्रदेश तथा स्थानीय तहले सम्पादन गर्नुपर्ने कतिपय कार्यको आधारभूत मापदण्ड तथा तहगत लक्ष्य निर्धारण भैनसकेको अवस्थामा खर्चको आवश्यकताको यथार्थ आकलन गर्ने कार्य कठिन देखिन्छ। त्यसैगरी राजस्व उठाउन सक्ने

क्षमताको आकलन गर्दा प्रत्येक प्रदेश र प्रत्येक स्थानीय तहको राजस्व अधिकार, राजस्वको सम्भाव्य दायरा र दर तथा राजस्व उठाउँदा हुने लाभ-लागत अनुपात र भैरहेको राजस्व सङ्कलनको कुल आकार समेतको विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ। तर सङ्घीयता कार्यान्वयनको छोटो अवधिमा यस सम्बन्धी विस्तृत तथ्याङ्कहरू उपलब्ध भैनसकेको अवस्थामा यथार्थ राजस्व असुलीको सम्भाव्यता यकिन गर्नु पनि उत्तिकै चुनौतीपूर्ण रहेको छ। यी सबै सीमाहरूका बीचबाट आयोगले निश्चित सूचक र विश्लेषणका आधारमा प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमताको आकलन सम्बन्धी अध्ययन कार्य गरेको छ र आगामी दिनमा उक्त अध्ययनलाई अद्यावधिक गर्दै लगिने छ। आगामी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा आयोगले गरेको अध्ययनबाट देखिएको प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमता बीचको वित्तीय अन्तरको सूचकलाई ७० प्रतिशत भार दिइएको छ।

४.३ कार्य सम्पादन मूल्याङ्कनका आधारमा वित्तीय समानीकरण अनुदान

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३ को उपदफा (२) को व्यवस्था बमोजिम आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा प्रदेश तथा स्थानीय तहमा हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा ती तहको कार्य सम्पादनको स्तरलाई पनि आधार लिइएको छ। कार्य सम्पादन स्तर मापनका लागि प्रदेश तथा स्थानीय तहले राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४, अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ बमोजिम गर्नुपर्ने न्यूनतम प्रकृयागत कार्यसम्पादन गरे नगरेको, कानुन तर्जुमा गरे नगरेको, उद्देश्य बमोजिम खर्च गरे नगरेको लगायतका विभिन्न ७ वटा सूचकका आधारमा यस वर्ष प्रदेश तथा स्थानीय तहको कार्यसम्पादन मापन गरिएको छ। प्रदेश तथा स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदानको कुल रकममध्ये न्यूनतम अनुदानका लागि सिफारिस गरिएको रकम कट्टी गरेर बाँकी हुन आउने रकमको ५ प्रतिशत रकम रु. २ अर्ब १७ करोड ३३ लाख (प्रदेशमा) र रु. ३ अर्ब ४९ करोड ७२ लाख (स्थानीय तहमा) गरी जम्मा रु. ५ अर्ब ६७ करोड ५ लाख कार्यसम्पादनमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गरिएको मध्ये लुम्बिनी प्रदेश सरकारले रु. २९ करोड ५८ लाख र लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहले रु. ५२ करोड ६५ लाख अनुदान प्राप्त गर्ने गरी सिफारिस गरिएको छ।

४.३.१ प्रदेशका सन्दर्भमा अवलम्बन गरिएका कार्यसम्पादन सूचकहरू

क्र.सं.	सूचक	भार
(क)	नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा (५), राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३ को उपदफा (१) को खण्ड (क) र अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ८ को उपदफा (२) बमोजिम प्रदेशबाट स्थानीय तहमा हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण सम्बन्धी कानुन तर्जुमा गरेको वा नगरेको।	१३ %
(ख)	राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) र अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ९ को उपदफा (३) बमोजिम प्रदेशबाट स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदान वितरण सम्बन्धी प्रदेश कानुन तर्जुमा गरेको वा नगरेको।	१३ %
(ग)	अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १८ को उपदफा (१) बमोजिम प्रदेशले आगामी आर्थिक वर्षको लागि आय-व्ययको प्रक्षेपण गरिएको तथ्याङ्क सहितको विवरण चालु आर्थिक वर्षको पुस मसान्तभित्र अर्थ मन्त्रालयमा पेश गरेको वा नगरेको।	१३ %
(घ)	अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा २१ को उपदफा (४) बमोजिम प्रदेशले आफूले उठाएको राजस्व र राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकम सहितको कुल राजस्व रकमबाट प्रशासनिक खर्च पूरा गरी बाँकी रकम विकास निर्माणका कार्यमा उपयोग गरेको अवस्था भएको वा नभएको।	१३ %
(ङ)	प्रदेशले अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ३० को उपदफा (३) बमोजिम बजेट कार्यान्वयनको वार्षिक समीक्षा गरी तत्सम्बन्धी विवरण कार्तिक मसान्त	१३ %

क्र.सं.	सूचक	भार
	भिन्नमा सार्वजनिक गरेको वा नगरेको।	
(च)	अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ३२ को उपदफा (२) बमोजिम प्रदेशले आफूले गरेको आय-व्ययको चौमासिक विवरण तोकिएको समय (चौमासिक अवधि समाप्त भएको तीस दिन) भित्र सङ्घीय अर्थ मन्त्रालय समक्ष पेश गरेको वा नगरेको।	१३ %
(छ)	प्रदेशको गत आर्थिक वर्षको खर्चको प्रगति प्रतिशत।	२२ %
जम्मा		१०० %

उल्लिखित सूचकहरू अनुसार प्रदेशको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने क्रममा देहाय बमोजिमका स्रोतबाट प्राप्त सूचना र तथ्याङ्कका आधारमा मूल्याङ्कन गरिएको छः

- (क) प्रदेशबाट स्थानीय तहमा हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण सम्बन्धी कानून तर्जुमा गरेको वा नगरेको भन्ने सन्दर्भमा सम्बन्धित प्रदेश सरकारबाट प्राप्त विवरणलाई आधार बनाएर मूल्याङ्कन गरिएको छ। प्राप्त विवरण अनुसार सबै प्रदेश सरकारले यससम्बन्धी कानून तर्जुमा गरेको पाईएको हुँदा सबै प्रदेशले समान अङ्क प्राप्त गरेका छन्।
- (ख) प्रदेशबाट स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदान वितरण सम्बन्धी प्रदेश कानून तर्जुमा गरेको वा नगरेको भन्ने सन्दर्भमा सम्बन्धित प्रदेश सरकारबाट प्राप्त विवरणलाई आधार बनाएर मूल्याङ्कन गरिएको छ। प्राप्त विवरण अनुसार सबै प्रदेश सरकारले यससम्बन्धी कानून तर्जुमा गरेको पाईएको हुँदा सबै प्रदेशले समान अङ्क प्राप्त गरेका छन्।
- (ग) प्रदेशले आगामी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि आय-व्ययको प्रक्षेपण गरिएको तथ्याङ्क सहितको विवरण २०७७ पुस मसान्तभित्र अर्थ मन्त्रालयमा पेश गरेको वा नगरेको भन्ने सन्दर्भमा सम्बन्धित प्रदेश सरकारबाट प्राप्त विवरणलाई आधार बनाएर मूल्याङ्कन गरिएको छ। प्राप्त विवरण अनुसार प्रदेश नं.१ ले मात्र त्यस्तो विवरण पेश गरेको हुँदा उक्त प्रदेशले मात्र यस सूचकमा अङ्क प्राप्त गरेको छ।
- (घ) प्रदेशले आफूले उठाएको राजस्व र राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकम सहितको कुल राजस्व रकमबाट प्रशासनिक खर्च पूरा गरी बाँकी रकम विकास निर्माणका कार्यमा उपयोग गरेको अवस्था भएको वा नभएको भन्ने सन्दर्भमा सम्बन्धित प्रदेश सरकारबाट प्राप्त विवरणलाई आधार बनाएर मूल्याङ्कन गरिएको छ। प्राप्त विवरण अनुसार सबै प्रदेश सरकारले राजस्व आयबाट प्रशासनिक खर्च पूरा गरेको पाईएको हुँदा सबै प्रदेशले समान अङ्क प्राप्त गरेका छन्।
- (ङ) प्रदेश सरकारले गत आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को बजेट कार्यान्वयनको वार्षिक समीक्षा गरी तत्सम्बन्धी विवरण २०७७ कार्तिक मसान्त भित्रमा सार्वजनिक गरेको वा नगरेको भन्ने सन्दर्भमा सम्बन्धित प्रदेश सरकारबाट प्राप्त विवरणलाई आधार बनाएर मूल्याङ्कन गरिएको छ। साथै यस अवधिमा कोभिड-१९ महामारीका कारण उत्पन्न विषम परिस्थितिले गर्दा तोकिएको समयवधि भित्रै वार्षिक समीक्षा कार्य सम्पन्न गर्न नसकी केही ढिला कार्यसम्पादन गरेका प्रदेशको हकमा समेत यस प्रयोजनका लागि अङ्क प्रदान गरिएको छ।
- (च) प्रदेशले आफूले गरेको आय-व्ययको चौमासिक विवरण तोकिएको समय (चौमासिक अवधि समाप्त भएको ३० दिन भित्र) भित्र सङ्घीय अर्थ मन्त्रालय समक्ष पेश गरेको वा नगरेको भन्ने सन्दर्भमा सम्बन्धित प्रदेश सरकारबाट प्राप्त विवरणलाई आधार बनाएर मूल्याङ्कन गरिएको छ। प्राप्त विवरण अनुसार कर्णाली प्रदेश र सुदूरपश्चिम प्रदेशले मात्र आय-व्ययको चौमासिक विवरण तोकिएको समयसीमाभित्रै अर्थ मन्त्रालय समक्ष पेश गरेको पाईएको हुँदा सोही बमोजिम मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिएको छ।
- (छ) प्रदेशको गत आर्थिक वर्षको खर्चको प्रगति प्रतिशत सम्बन्धमा सम्बन्धित प्रदेश सरकारबाट प्राप्त विवरणलाई आधार बनाएर मूल्याङ्कन गरिएको छ।

४.३.२ स्थानीय तहका सन्दर्भमा अवलम्बन गरिएका कार्यसम्पादन सूचकहरू

क्र.सं.	सूचक	भार
(क)	अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १८ को उपदफा (१) बमोजिम स्थानीय तहले आगामी आर्थिक वर्षको लागि आय व्ययको प्रक्षेपण गरिएको तथ्याङ्क सहितको विवरण चालु आर्थिक वर्षको पुस मसान्तभित्र अर्थ मन्त्रालयमा पेश गरेको वा नगरेको।	१० %
(ख)	अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा २१ को उपदफा (३) बमोजिम स्थानीय तहले चालु आर्थिक वर्षको असार महिनाको १० गतेभित्र आगामी आर्थिक वर्षको राजस्व र व्ययको अनुमानित विवरण (बजेट) सम्बन्धित गाउँ वा नगर सभामा पेश गरेको वा नगरेको।	२५ %
(ग)	अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा २१ को उपदफा (४) बमोजिम आफूले उठाएको राजस्व र राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकम सहितको कुल राजस्व रकमबाट प्रशासनिक खर्च पूरा गरी बाँकी रकम विकास निर्माणका कार्यमा उपयोग गरेको अवस्था भएको वा नभएको।	१० %
(घ)	अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ३० बमोजिम स्थानीय तहको पछिल्ला आर्थिक वर्षको आय-व्यय विवरणको अन्तिम लेखा परीक्षण भएको वा नभएको।	२५ %
(ङ)	अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ३० को उपदफा (३) बमोजिम स्थानीय तहले बजेट कार्यान्वयनको वार्षिक समीक्षा गरी तत्सम्बन्धी विवरण कात्तिक मसान्त भित्रमा सार्वजनिक गरेको वा नगरेको।	१० %
(च)	स्थानीय तहको गत आर्थिक वर्षको खर्चको प्रगति प्रतिशत।	१० %
(छ)	अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ३२ को उपदफा (३) र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ७६ को उपदफा (५) बमोजिम स्थानीय तहले आफूले गरेको आय र व्ययको चौमासिक शीर्षकगत विवरण तोकिएको समयभित्र अर्थ मन्त्रालयमा, प्रदेशको आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयमा, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगमा पेश गरेको वा नगरेको।	१० %
जम्मा		१०० %

उल्लिखित सूचकहरू अनुसार स्थानीय तहको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने क्रममा देहाय बमोजिमका स्रोतबाट प्राप्त सूचना तथा तथ्याङ्क र आधारमा मूल्याङ्कन गरिएको छः

- (क) स्थानीय तहले आगामी आर्थिक वर्षको लागि आय व्ययको प्रक्षेपण गरिएको तथ्याङ्क सहितको विवरण चालु आर्थिक वर्षको पुस मसान्तभित्र अर्थ मन्त्रालयमा पेश गरेको वा नगरेको भन्ने सन्दर्भमा अर्थ मन्त्रालयबाट विवरण माग गरिएको, साथै त्यस्तो विवरण पेश गरे-नगरेको सम्बन्धमा स्थानीय तहबाट समेत यस आयोगलाई जानकारी गराउन विभिन्न माध्यम (पत्राचार, सार्वजनिक सूचना र टेलिफोन) बाट अनुरोध गरिएको थियो। तत् सम्बन्धमा आयोगमा प्राप्त विवरण अनुसार ८९ वटा स्थानीय तहले तोकिएको समयावधि भित्रै विवरण पेश गरेको जानकारी प्राप्त गरी सोही आधारमा यस सूचकको मापन गरिएको छ।
- (ख) स्थानीय तहले २०७७ असार महिनाको १० गते भित्र आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को राजस्व र व्ययको अनुमानित विवरण (बजेट) सम्बन्धित गाउँ वा नगर सभामा पेश गरेको वा नगरेको भन्ने सन्दर्भमा सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको वेबपोर्टल मार्फत सम्बन्धित स्थानीय तहले प्रविष्ट गरेको विवरणलाई आधार बनाएर

मूल्याङ्कन गरिएको छ। प्राप्त विवरण अनुसार ५९८ स्थानीय तहले राजस्व र व्ययको विवरण तोकिएको समयभित्रै पेश गरेका छन्।

- (ग) स्थानीय तहले आफूले उठाएको राजस्व र राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकम सहितको कुल राजस्व रकमबाट प्रशासनिक खर्च पूरा गरे-नगरेको भन्ने सन्दर्भमा हाल महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले सञ्चालनमा ल्याएको विद्युतीय प्रणाली (SuTRA) बाट यससम्बन्धी प्रतिवेदन तयार भएको नपाईएको र सम्बन्धित स्थानीय तहबाट समेत यसको यथार्थ गणना सहितको विवरण प्राप्त गर्न कठिनाई देखिएको हुँदा सबै स्थानीय तहलाई समान अङ्क प्रदान गरिएको छ।
- (घ) स्थानीय तहको आर्थिक वर्ष २०७५/७६ सम्मको आय-व्यय विवरणको अन्तिम लेखा परीक्षण भएको वा नभएको भन्ने सम्बन्धमा महालेखापरीक्षकको सन्ताउन्नौं वार्षिक प्रतिवेदनलाई आधार बनाएर मूल्याङ्कन गरिएको छ। प्राप्त विवरण अनुसार १० वटा स्थानीय तहले आ.व.२०७५/७६ को अन्तिम लेखापरीक्षण गराएका छन् भने थप ४ वटा स्थानीय तहले सो भन्दा अगाडिका आर्थिक वर्षहरूको अन्तिम लेखा परीक्षण गराएको पाईएन। यसरी लेखा परीक्षण नगराउने १४ स्थानीय तहबाहेक अन्य सबै स्थानीय तहलाई लेखा परीक्षण बापतको अङ्क प्रदान गरिएको छ।
- (ङ) स्थानीय तहले आ.व.२०७६/७७ को बजेट कार्यान्वयनको वार्षिक समीक्षा गरी तत्सम्बन्धी विवरण २०७७ कात्तिक मसान्त भित्रमा सार्वजनिक गरेको वा नगरेको भन्ने सन्दर्भमा यस अवधिमा कोभिड-१९ महामारीका कारण उत्पन्न विषम परिस्थितिले गर्दा कतिपय स्थानीय तहले सरोकारवाला व्यक्ति तथा निकायको सहभागितामा तोकिएको अवधि भित्रै समीक्षा बैठक गर्न कठिनाई भएको भनि जानकारी गराएको, साथै नेपाल सरकारबाट जारी स्वास्थ्य सम्बन्धी प्रोटोकलको पालना गर्दै त्यस्तो समीक्षा बैठक गर्न सहज नहुने परिस्थिति समेतलाई दृष्टिगत गर्दै यस वर्षको लागि सबै स्थानीय तहलाई समान अङ्क प्रदान गरिएको छ।
- (च) स्थानीय तहको गत आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को खर्चको प्रगति प्रतिशत सम्बन्धमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त प्रतिवेदन तथा स्थानीय तहको आफ्नो वार्षिक आय-व्ययको अभिलेख तथा प्रतिवेदनका लागि प्रयोगमा ल्याएको विद्युतीय प्रणाली (SuTRA) बाट प्राप्त प्रगति प्रतिशतलाई आधार बनाएर मूल्याङ्कन गरिएको छ।
- (छ) स्थानीय तहले आफूले गरेको आय र व्ययको चौमासिक शीर्षकगत विवरण तोकिएको समयभित्र सङ्घीय अर्थ मन्त्रालयमा, प्रदेशको आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयमा, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगमा पेश गरेको वा नगरेको भन्ने सन्दर्भमा गत आ.व.२०७६/७७ मा कोभिड-१९ महामारीका कारण उत्पन्न विषम परिस्थितिले गर्दा तत् सम्बन्धी प्रतिवेदन नियमित रूपमा सम्प्रेषण तथा प्राप्त गर्न दुवै तहमा कठिनाई उत्पन्न भएको यथार्थतालाई आत्मसात गर्दै स्थानीय तहको आर्थिक कारोबारको अभिलेख तथा प्रतिवेदन सम्बन्धी विद्युतीय प्रणाली (SUTRA) लाई सो आर्थिक वर्षभरी नै कारोबार तहमा पूर्णरूपमा प्रयोगमा ल्याएका ७३४ स्थानीय तहको हकमा विद्युतीय माध्यमबाट चौमासिक शीर्षकगत विवरण पेश गरेसरह मानी अङ्क प्रदान गरिएको छ।

कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनका सूचकहरूका सम्बन्धमा आयोगले सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार तथा विषय विज्ञहरूसँग गरेको अन्तर्क्रिया र सो क्रममा प्राप्त राय परामर्श तथा हालका सूचकहरूमा प्राप्त पृष्ठपोषण समेतका आधारमा आगामी दिनमा यसलाई थप नतिजामूलक बनाउँदै जाने दिशामा आयोग क्रियाशील रहेको छ।

५. वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस

नेपाल सरकारबाट प्रत्येक प्रदेश तथा स्थानीय सरकारलाई हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदान निर्धारण गर्दा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १६ को उपदफा (३) को व्यवस्था बमोजिम प्रत्येक प्रदेश तथा स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने न्यूनतम अनुदान, सोही ऐनको दफा १६ को उपदफा (१) मा तोकिएका आधारहरू बमोजिम

प्राप्त गर्ने सूत्रमा आधारित अनुदान र सोही ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) मा भएको व्यवस्था बमोजिम कार्य सम्पादन मूल्याङ्कनका आधारमा प्राप्त गर्ने अनुदान छुट्टाछुट्टै गणना गरी कुल वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गरिएको छ। यसरी प्राप्त हुने अनुदान रकम गणना गर्दा केही स्थानीय तहको हकमा त्यस्तो रकमले न्यूनतम रूपमा पनि संविधान प्रदत्त कार्यजिम्मेवारी पूरा गर्नका लागि अपर्याप्त हुने आयोगले महशुस गरी प्रत्येक स्थानीय तहले न्यूनतम अनुदान र सूत्रमा आधारित अनुदान गरी कम्तीमा रु. ६ करोड ५० लाख प्राप्त होस् भन्ने हेतुले सामान्य समायोजन सहित वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम सिफारिस गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउनुपर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदानको रकम सात वटा प्रदेशहरूको हकमा जम्मा रु. ५७ अर्ब ९५ करोड ४८ लाख र ७५३ स्थानीय तहहरूको हकमा जम्मा रु. ९४ अर्ब ५५ करोड ७८ लाख सहित कुल जम्मा रु. १ खर्ब ५२ अर्ब ५९ करोड २६ लाख रहेकोमा लुम्बिनी प्रदेशको लागि रु. ८ अर्ब २ करोड ५७ लाख र लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका १०९ स्थानीय तहको लागि रु. १४ अर्ब ७७ करोड ९३ लाख रहेको छ। ।

६. वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सुझाव

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३ को उपदफा (१) खण्ड (घ) मा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई दिने अनुदान सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने काम, कर्तव्य र अधिकार यस आयोगको हुने व्यवस्था रहेको छ। अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा २८ मा उक्त ऐन वा प्रचलित कानून बमोजिम प्राप्त भएको अनुदानको रकम जुन प्रयोजनको लागि प्राप्त भएको हो सोही प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। वित्तीय समानीकरण अनुदानको मूल उद्देश्य प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको फरकबाट सिर्जना हुने वित्तीय अन्तर घटाई सन्तुलन कायम गर्नु हो। नेपालको संविधान बमोजिम प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएको जिम्मेवारी पूरा गर्न आवश्यक पर्ने स्रोत अभावको समस्या घटाउन यो अनुदान हस्तान्तरण गरिन्छ। अतः प्रदेश तथा स्थानीय तहले वित्तीय समानीकरण अनुदानको प्रयोग गर्दा नेपालको संविधान अनुसार आफूलाई प्राप्त कार्य जिम्मेवारी पूरा गर्ने यस अनुदानको प्रयोग गर्नु पर्दछ। त्यसरी अनुदानको प्रयोग गर्दा कुनै विषयगत क्षेत्रका कार्यहरूमा मात्र बढी रकम विनियोजन गर्ने र अन्य विषयगत क्षेत्रका कार्यहरूका लागि आवश्यक रकम विनियोजन नै नहुने अवस्था आउन दिनु हुदैन। त्यसैगरी आफ्ना अधिकारक्षेत्र भित्रका विषयहरूको सन्तुलित एवम् नतिजामुखी कार्यान्वयनमा जोड दिनु पर्दछ। साथै अनुदान सिफारिसका लागि लिइएका आधार तथा सूचकहरूले समावेश गरेका विषय तथा क्षेत्रहरूमा अपेक्षित विकास, सुधार तथा गुणस्तर कायम गर्ने गरी यस अनुदानको प्रयोग गरिनु पर्दछ।

उल्लिखित व्यवस्था बमोजिम नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदानको सम्बन्धमा देहाय बमोजिम सुझाव प्रदान गरिएको छ:

- (१) सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानलाई संविधानको मर्म र भावना बमोजिम वितरण गर्ने गरी व्यवस्थित गर्दै यस्ता अनुदानको परिमाणलाई न्यूनीकरण गर्दै त्यसबाट प्राप्त रकम समेतबाट परिपूर्ति हुन नसकेको प्रदेश तथा स्थानीय तहको वित्तीय अन्तर (Fiscal) परिपूर्ति गर्न वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम प्रयोग गर्नुपर्ने।
- (२) नेपालको संविधानले सुरक्षित गरेका नागरिकका मौलिक हक कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्न तथा राज्यका निर्देशक सिद्धान्त अनुरूपको दिशामा अगाडि बढ्ने गरी प्रदेश तथा स्थानीय तहको आर्थिक विकासमा योगदान पुऱ्याउन वित्तीय समानीकरण अनुदानको प्रयोग गर्नुपर्ने।
- (३) राष्ट्रिय रूपमा पछाडि परेका प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई राष्ट्रिय औसत स्तरको नजिक ल्याउन वित्तीय समानीकरण अनुदानको प्रयोग गर्नुपर्ने।
- (४) समाजका सबै वर्ग, क्षेत्र, समुदाय, जातजाति, अल्पसङ्ख्यक, सीमान्तकृत, अशक्त र असहायहरूको सशक्तीकरण गर्न र प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई विकासको मूलप्रवाहमा ल्याउन समानीकरण अनुदानको प्रयोग गर्नुपर्ने।
- (५) प्रदेश र स्थानीय तहले राष्ट्रिय मानदण्ड र राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्ने दिशामा योगदान पुग्ने गरी वित्तीय समानीकरण अनुदानको रकम प्रयोग गर्नुपर्ने।
- (६) सम्बन्धित प्रदेश र स्थानीय तहको शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता अत्यावश्यक सेवा उपलब्ध गराउन, अन्य प्रदेश र अन्य स्थानीय तहसँग प्रतिस्पर्धा गर्दै सन्तुलित विकास गर्न गराउन, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको

आर्थिक सामाजिक असमानता न्यूनीकरण गर्न, सडक, सिँचाइ, विद्युत, सञ्चार लगायतका पूर्वाधार विकास गर्न तथा संविधानले प्रत्याभूत गरेको खर्चको जिम्मेवारी पूरा गर्न वित्तीय समानीकरण अनुदान रकमको प्रयोग गर्नुपर्ने।

- (७) प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूलाई सरकारी सेवाहरू न्यूनतम र समतामूलक रूपमा नागरिकहरूलाई बासस्थानको आधारमा भेदभाव नहुने गरी प्रदान गर्न उपयुक्त मात्रामा स्रोत साधनहरू उपलब्ध गराउन वित्तीय समानीकरण अनुदानको रकम प्रयोग गर्नुपर्ने।
- (८) संविधानले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई दिएको संवैधानिक जिम्मेवारी अनुरूप सेवा प्रवाह र विकास निर्माण गर्नका लागि वित्तीय समानीकरण अनुदान प्रयोग गर्नुपर्ने।
- (९) नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा (४) बमोजिम नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। खर्चको आवश्यकता निर्धारणका लागि संविधान बमोजिम तहगत सरकारको कार्यजिम्मेवारीको अतिरिक्त तत् सम्बन्धी न्यूनतम मानदण्ड र आवधिक लक्ष्य तथा प्रति इकाइ लागत आवश्यक पर्दछ। आयोगले प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमतालाई थप वस्तुपरक ढङ्गबाट आकलन गर्ने गरी विगतको अध्ययनलाई अद्यावधिक गर्ने कार्य गरिरहेको छ। तर कतिपय कार्यजिम्मेवारीहरूको सम्बन्धमा न्यूनतम मानदण्ड तथा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय तहगत लक्ष्य निर्धारण भैसकेको अवस्थामा खर्चको यथार्थ आवश्यकता आकलन गर्न कठिनाई भएको स्थिति छ। अतः तहगत सरकारको कार्यजिम्मेवारीहरूका विषयभित्रका सेवाको न्यूनतम मानदण्ड, लक्ष्य र लागत लगायतका विषयहरू मूलतः सङ्घ सरकारबाट निर्धारण गर्नुपर्ने।
- (१०) प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई संविधानको अनुसूचीले प्रत्याभूत गरेको एकल अधिकार अन्तर्गतका मुख्य कार्य जिम्मेवारीहरू सम्पादन गर्नका लागि उपलब्ध गराइने वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम आयोगबाट निर्धारण गरी सिफारिस गर्ने अवस्थामा नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने अन्य अनुदान (सशर्त, समपूरक र विशेष) को रकमले के कति हदसम्म समानीकरण अनुदानको मूल उद्देश्य (समानीकरण गर्ने कार्य) मा सघाउ एवम् योगदान पुऱ्याउँछ भन्ने विषय आयोगलाई जानकारी नभैकन समानीकरण अनुदानको रकम निर्धारण हुने विद्यमान पद्धतिमा सुधार ल्याउनुपर्ने।
- (११) नेपाल सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गरिने सशर्त, समपूरक र विशेष अनुदानहरूबाट समानीकरण अनुदानको उद्देश्यमा पर्ने प्रभाव र असरका बारेमा सङ्घ सरकारका विषयगत मन्त्रालय तथा अन्य निकायहरूले पर्याप्त ध्यान दिनुपर्ने। साथै, यसरी अन्य अनुदान (सशर्त, समपूरक र विशेष) मार्फत समानीकरणको मूल उद्देश्यमा सघाउ पुऱ्याउने गरी हाल नेपाल सरकारबाट हस्तान्तरण गरिएका योजना, कार्यक्रम र बजेट आगामी दिनमा क्रमशः समानीकरण अनुदान मार्फत कार्यान्वयन गर्ने गरी बाँडफाँट, वितरण र हस्तान्तरण गर्दै जाने नीति अवलम्बन गर्नुपर्ने।
- (१२) अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा २१ को उपदफा (४) मा प्रदेश तथा स्थानीय तहले आफूले उठाएको राजस्व र उक्त ऐन बमोजिम राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकमबाट प्रशासनिक खर्च पुऱ्ने गरी राजस्व र व्ययको अनुमान पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको हुँदा प्रदेश तथा स्थानीय तहले अध्ययन भ्रमण, वैदेशिक भ्रमण, प्रशासनिक एवम् कार्यालय सञ्चालन जस्ता शीर्षक वा विषयमा वित्तीय समानीकरण अनुदानबाट प्राप्त रकमको प्रयोग गर्न नहुने।

दृष्टव्यः आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि नेपाल सरकारले लुम्बिनी प्रदेश सरकारलाई हस्तान्तरण गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस तालिका -३.१ मा र नेपाल सरकारले लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय सरकारलाई हस्तान्तरण गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस तालिका -३.२ मा समावेश गरिएका छन्।

तालिका - ३.१ आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि नेपाल सरकारबाट लुम्बिनी प्रदेश सरकारलाई हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस

क्र.सं.	प्रदेशको नाम	वित्तीय समानीकरण अनुदान (रू.लाखमा)			
		न्यूनतम	सूत्रमा आधारित	कार्यसम्पादनमा आधारित	जम्मा
१	लुम्बिनी प्रदेश	२२७४४	५४५५५	२९५८	८,०२,५७

तालिका - ३.२ आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि नेपाल सरकारबाट लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय सरकारलाई हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस

क्र.सं.	जिल्ला	सङ्केत नं.	स्थानीय तहको नाम	वित्तीय समानीकरण अनुदान (रू.लाखमा)			
				न्यूनतम	सूत्रमा आधारित	कार्यसम्पादनमा आधारित	जम्मा
१	रुकुम (पूर्वी भाग)	५०१०१	पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका	२७५	७६८	३५	१०७८
२	रुकुम (पूर्वी भाग)	५०१०२	सिस्ने गाउँपालिका	२७५	८१७	५०	११४२
३	रुकुम (पूर्वी भाग)	५०१०३	भूमे गाउँपालिका	२७५	८१८	४९	११४२
४	रोल्पा	५०२०१	सुनछहरी गाउँपालिका	२७५	४३७	४९	७६१
५	रोल्पा	५०२०२	थबाङ्ग गाउँपालिका	२७५	३७५	४९	६९९
६	रोल्पा	५०२०३	परिवर्तन गाउँपालिका	३००	५५७	५०	९०७
७	रोल्पा	५०२०४	गगादेव गाउँपालिका	३००	५४३	५०	८९३
८	रोल्पा	५०२०५	माडी गाउँपालिका	२७५	५०२	५०	८२७
९	रोल्पा	५०२०६	त्रिवेणी गाउँपालिका	३००	६५९	४९	१००८
१०	रोल्पा	५०२०७	रोल्पा नगरपालिका	३२५	८०५	४९	११७९
११	रोल्पा	५०२०८	रुन्टीगढी गाउँपालिका	३००	७०८	४९	१०५७
१२	रोल्पा	५०२०९	सुनिल स्मृति गाउँपालिका	३००	६९८	५०	१०४८
१३	रोल्पा	५०२१०	लुङ्ग्री गाउँपालिका	३००	५७१	३५	९०६
१४	प्यूठान	५०३०१	गौमुखी गाउँपालिका	३००	६३७	५०	९८७
१५	प्यूठान	५०३०२	नौबहिनी गाउँपालिका	३२५	७०६	४९	१०८०
१६	प्यूठान	५०३०३	झिमरुक गाउँपालिका	३००	७२४	४९	१०७३
१७	प्यूठान	५०३०४	प्यूठान नगरपालिका	३२५	९१२	४९	१२८६
१८	प्यूठान	५०३०५	स्वर्गद्वारी नगरपालिका	३२५	७२६	४९	११००
१९	प्यूठान	५०३०६	माण्डवी गाउँपालिका	२७५	४६१	५०	७८६
२०	प्यूठान	५०३०७	मल्लरानी गाउँपालिका	२७५	५३८	५०	८६३

क्र.सं.	जिल्ला	सङ्केत नं.	स्थानीय तहको नाम	वित्तीय समानीकरण अनुदान (रु.लाखमा)			
				न्यूनतम	सूत्रमा आधारित	कार्यसम्पादनमा आधारित	जम्मा
२१	प्यूठान	५०३०८	ऐरावती गाउँपालिका	३००	६१७	४९	९६६
२२	प्यूठान	५०३०९	सरुमारानी गाउँपालिका	२७५	५३२	५०	८५७
२३	गुल्मी	५०४०१	कालिगण्डकी गाउँपालिका	२७५	५७५	५०	९००
२४	गुल्मी	५०४०२	सत्यवती गाउँपालिका	३००	६८५	५०	१०३५
२५	गुल्मी	५०४०३	चन्द्रकोट गाउँपालिका	३००	६४४	५०	९९४
२६	गुल्मी	५०४०४	मुसिकोट नगरपालिका	३२५	८२५	५०	१२००
२७	गुल्मी	५०४०५	ईस्मा गाउँपालिका	३००	६०१	४९	९५०
२८	गुल्मी	५०४०६	मालिका गाउँपालिका	३००	६१३	४९	९६२
२९	गुल्मी	५०४०७	मदाने गाउँपालिका	३००	६१८	५५	९७३
३०	गुल्मी	५०४०८	धुर्कोट गाउँपालिका	३००	६४२	५५	९९७
३१	गुल्मी	५०४०९	रेसुङ्गा नगरपालिका	३२५	८५०	५०	१२२५
३२	गुल्मी	५०४१०	गुल्मी दरबार गाउँपालिका	३००	६४६	५०	९९६
३३	गुल्मी	५०४११	छत्रकोट गाउँपालिका	३००	६३५	४९	९८४
३४	गुल्मी	५०४१२	रुरू क्षेत्र गाउँपालिका	२७५	५८०	५५	९१०
३५	अर्घाखाँची	५०५०१	छत्रदेव गाउँपालिका	३००	७१७	५०	१०६७
३६	अर्घाखाँची	५०५०२	मालारानी गाउँपालिका	३००	७६६	५५	११२१
३७	अर्घाखाँची	५०५०३	भूमिकास्थान नगरपालिका	३२५	८२६	५०	१२०१
३८	अर्घाखाँची	५०५०४	सन्धिखर्क नगरपालिका	३५०	१०१०	५०	१४१०
३९	अर्घाखाँची	५०५०५	पाणिनी गाउँपालिका	३००	७४९	४९	१०९८
४०	अर्घाखाँची	५०५०६	शितगंगा नगरपालिका	३५०	१००७	४९	१४०६
४१	पाल्पा	५०६०१	रामपुर नगरपालिका	३२५	९००	३५	१२६०
४२	पाल्पा	५०६०२	पूर्वखोला गाउँपालिका	२७५	६०२	४९	९२६
४३	पाल्पा	५०६०३	रम्भा गाउँपालिका	३००	६२१	४९	९७०
४४	पाल्पा	५०६०४	बगनासकाली गाउँपालिका	३००	६५९	५०	१००९
४५	पाल्पा	५०६०५	तानसेन नगरपालिका	३७५	१२४८	४९	१६७२
४६	पाल्पा	५०६०६	रिब्दीकोट गाउँपालिका	२७५	५८६	४९	९१०
४७	पाल्पा	५०६०७	रैनादेवी छहरा गाउँपालिका	३००	७४७	४९	१०९६
४८	पाल्पा	५०६०८	तिनाउ गाउँपालिका	२७५	५९१	४९	९१५
४९	पाल्पा	५०६०९	माथागढी गाउँपालिका	३००	७१९	५०	१०६९

क्र.सं.	जिल्ला	सङ्केत नं.	स्थानीय तहको नाम	वित्तीय समानीकरण अनुदान (रु.लाखमा)			
				न्यूनतम	सूत्रमा आधारित	कार्यसम्पादनमा आधारित	जम्मा
५०	पाल्पा	५०६१०	निस्दी गाउँपालिका	३००	६४८	४९	९९७
५१	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०१	बर्दघाट नगरपालिका	४००	१३६६	४९	१८१५
५२	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०२	सुनवल नगरपालिका	३७५	१२९९	४८	१७२२
५३	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०३	रामग्राम नगरपालिका	३७५	१३२३	४८	१७४६
५४	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०४	पाल्हीनन्दन गाउँपालिका	३२५	८८७	४९	१२६१
५५	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०५	सरावल गाउँपालिका	३२५	९३४	४९	१३०८
५६	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०६	प्रतापपुर गाउँपालिका	३५०	१०६०	४८	१४५८
५७	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०७	सुस्ता गाउँपालिका	३२५	८८३	४८	१२५६
५८	रुपन्देही	५०८०१	देवदह नगरपालिका	३७५	१२३०	४०	१६४५
५९	रुपन्देही	५०८०२	बुटवल उपमहानगरपालिका	८२५	२४६०	४८	३३३३
६०	रुपन्देही	५०८०३	सैनामैना नगरपालिका	३७५	८७६	४८	१२९९
६१	रुपन्देही	५०८०४	कन्चन गाउँपालिका	३२५	८९३	४९	१२६७
६२	रुपन्देही	५०८०५	गौडहवा गाउँपालिका	३५०	१०६१	५०	१४६१
६३	रुपन्देही	५०८०६	सुद्धोधन गाउँपालिका	३२५	९०९	४९	१२८३
६४	रुपन्देही	५०८०७	सियारी गाउँपालिका	३२५	९८३	४९	१३५७
६५	रुपन्देही	५०८०८	तिलोत्तमा नगरपालिका	५००	१९९४	४८	२५४२
६६	रुपन्देही	५०८०९	ओमसतिया गाउँपालिका	३२५	९०९	५०	१२८४
६७	रुपन्देही	५०८१०	रोहिणी गाउँपालिका	३२५	९१९	४९	१२९३
६८	रुपन्देही	५०८११	सिद्धार्थनगर नगरपालिका	४००	१५१५	४४	१९५९
६९	रुपन्देही	५०८१२	मायादेवी गाउँपालिका	३५०	१०८२	४९	१४८१
७०	रुपन्देही	५०८१३	लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका	४२५	१४२४	३४	१८८३
७१	रुपन्देही	५०८१४	कोटहीमाई गाउँपालिका	३५०	९६१	४९	१३६०
७२	रुपन्देही	५०८१५	सम्मरीमाई गाउँपालिका	३२५	१३६८	४९	१७४२
७३	रुपन्देही	५०८१६	मर्चवारी गाउँपालिका	३२५	९२२	४९	१२९६
७४	कपिलवस्तु	५०९०१	बाणगंगा नगरपालिका	४२५	१५४८	४९	२०२२
७५	कपिलवस्तु	५०९०२	बुद्धभूमि नगरपालिका	४००	१३३४	३५	१७६९
७६	कपिलवस्तु	५०९०३	शिवराज नगरपालिका	४००	१३४५	४९	१७९४

क्र.सं.	जिल्ला	सङ्केत नं.	स्थानीय तहको नाम	वित्तीय समानीकरण अनुदान (रु.लाखमा)			
				न्यूनतम	सूत्रमा आधारित	कार्यसम्पादनमा आधारित	जम्मा
७७	कपिलवस्तु	५०९०४	विजयनगर गाउँपालिका	३२५	८६२	४९	१२३६
७८	कपिलवस्तु	५०९०५	कृष्णनगर नगरपालिका	४००	१२८४	४८	१७३२
७९	कपिलवस्तु	५०९०६	महाराजगन्ज नगरपालिका	३७५	११३६	४८	१५५९
८०	कपिलवस्तु	५०९०७	कपिलवस्तु नगरपालिका	४२५	१५१८	३४	१९७७
८१	कपिलवस्तु	५०९०८	यसोधरा गाउँपालिका	३२५	९१९	४८	१२९२
८२	कपिलवस्तु	५०९०९	मायादेवी गाउँपालिका	३५०	१०८१	४९	१४८०
८३	कपिलवस्तु	५०९१०	शुद्धोधन गाउँपालिका	३५०	९९९	३५	१३८४
८४	दाङ	५१००१	बंगलाचुली गाउँपालिका	३००	६५४	५०	१००४
८५	दाङ	५१००२	घोराही उपमहानगरपालिका	८७५	२५२६	४९	३४५०
८६	दाङ	५१००३	तुल्सीपुर उपमहानगरपालिका	८२५	२३५०	४८	३२२३
८७	दाङ	५१००४	शान्तिनगर गाउँपालिका	३००	७०६	४९	१०५५
८८	दाङ	५१००५	बबई गाउँपालिका	३००	७३४	४९	१०८३
८९	दाङ	५१००६	दंगीशरण गाउँपालिका	३००	६३७	५४	९९१
९०	दाङ	५१००७	लमही नगरपालिका	३५०	११०८	४८	१५०६
९१	दाङ	५१००८	राप्ती गाउँपालिका	३५०	९९७	४९	१३९६
९२	दाङ	५१००९	गढवा गाउँपालिका	३२५	९४२	४८	१३१५
९३	दाङ	५१०१०	राजपुर गाउँपालिका	३००	६७५	४८	१०२३
९४	बाँके	५११०१	राप्ती सोनारी गाउँपालिका	४००	१२७०	४९	१७१९
९५	बाँके	५११०२	कोहलपुर नगरपालिका	४२५	१५२८	४९	२००२
९६	बाँके	५११०३	बैजनाथ गाउँपालिका	३७५	१२३७	४९	१६६१
९७	बाँके	५११०४	खजुरा गाउँपालिका	३७५	११७०	४९	१५९४
९८	बाँके	५११०५	जानकी गाउँपालिका	३२५	८९५	४९	१२६९
९९	बाँके	५११०६	नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका	८२५	२३८५	४८	३२५८
१००	बाँके	५११०७	डुडुवा गाउँपालिका	३२५	८५४	४९	१२२८
१०१	बाँके	५११०८	नरैनापुर गाउँपालिका	३२५	७८१	४९	११५५
१०२	बर्दिया	५१२०१	बाँसगढी नगरपालिका	३७५	१२०८	४९	१६३२
१०३	बर्दिया	५१२०२	बारबर्दिया नगरपालिका	४००	१३६२	४९	१८११
१०४	बर्दिया	५१२०३	ठाकुरबाबा नगरपालिका	३५०	१०५७	४९	१४५६
१०५	बर्दिया	५१२०४	गेरुवा गाउँपालिका	३२५	८७९	४९	१२५३

क्र.सं.	जिल्ला	सङ्केत नं.	स्थानीय तहको नाम	वित्तीय समानीकरण अनुदान (रु.लाखमा)			
				न्यूनतम	सूत्रमा आधारित	कार्यसम्पादनमा आधारित	जम्मा
१०६	बर्दिया	५१२०५	राजापुर नगरपालिका	३७५	१२५८	४९	१६८२
१०७	बर्दिया	५१२०६	मधुवन नगरपालिका	३५०	१०७०	४९	१४६९
१०८	बर्दिया	५१२०७	गुलरीया नगरपालिका	४००	१३९९	४९	१८४८
१०९	बर्दिया	५१२०८	बढैयाताल गाउँपालिका	३५०	१११६	५०	१५१६
				३८०२५	१०४५०३	५२६५	१४,७७,९३

३.२ प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहमा प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस
३.२.१ आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि प्रदेश कानून बमोजिम प्रदेशले स्थानीय तहलाई दिने वित्तीय
समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा प्रदेश सरकार, लुम्बिनी प्रदेशलाई गरिएको सिफारिस

सिफारिस मिति : २०७७/१२/२६ गते बिहिबार

१. पृष्ठभूमि

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको रहेको छ। नेपालको संविधानमा तीनै तहका सरकारका बीचमा राज्यशक्तिको बाँडफाँट गरिएको छ। तहगत सरकार बीचको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने व्यवस्था संविधानले नै सुनिश्चित गरेको छ। तीन तह बीचको सहकारिताको एउटा महत्वपूर्ण अवयवको रूपमा अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण रहेको छ।

स्थानीय तहहरू बीचमा रहने भौगोलिक तथा जनसाङ्ख्यिक विविधता र आर्थिक सामाजिक तथा भौतिक विकासको असमान अवस्थाले उनीहरूको खर्चको आवश्यकता र राजस्व परिचालन क्षमता बीचमा असमानता रहन्छ। त्यस्तो असमानतालाई न्यूनीकरण गर्दै उपलब्ध स्रोत र साधनको समन्यायिक वितरणलाई सुनिश्चित गर्न संविधान तथा कानूनद्वारा नै स्वतन्त्र संवैधानिक निकायको सिफारिसमा प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिएको हुन्छ।

नेपालको सन्दर्भमा पनि प्रदेशले नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान र आफ्नो स्रोतबाट उठ्ने राजस्वलाई मातहतको स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमताको आधारमा प्रदेश कानून बमोजिम वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्नुपर्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ। साथै त्यस्तो अनुदानका सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुने व्यवस्था नेपालको संविधान र अन्य प्रचलित ऐनहरू समेतमा गरिएको छ। यसै व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विगतका वर्षहरूमा जस्तै आगामी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि पनि प्रदेश कानून बमोजिम प्रदेशले स्थानीय तहलाई दिने वित्तीय समानीकरण अनुदानको कुल परिमाणलाई यस आयोगबाट स्थानीय तहगत रूपमा बाँडफाँट गरी प्रदेश सरकार समक्ष सिफारिस गरिएको छ।

२. कानुनी व्यवस्था

क. नेपालको संविधान

प्रदेश कानून बमोजिम प्रदेशले स्थानीय तहलाई दिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा नेपालको संविधानमा देहायका व्यवस्थाहरू रहेका छन्:

- संविधानको धारा ६० को उपधारा (३) - प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुनेछ।
- संविधानको धारा ६० को उपधारा (५) - प्रदेशले नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान र आफ्नो स्रोतबाट उठ्ने राजस्वलाई मातहतको स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमताको आधारमा प्रदेश कानून बमोजिम वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्नेछन्।

ख. राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३ को उपदफा (१) को खण्ड (क) मा प्रदेश कानून बमोजिम प्रदेशले स्थानीय तहलाई दिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा प्रदेशलाई सिफारिस गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुने व्यवस्था रहेको छ।

सोही ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) मा आयोगले संविधान तथा यस ऐन बमोजिम सुझाव वा सिफारिस दिँदा वा ढाँचा तयार गर्दा प्रदेश तथा स्थानीय तहको कार्य सम्पादनलाई समेत आधार लिने व्यवस्था रहेको छ।

सोही ऐनको दफा १६ को उपदफा (१) मा प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रचलित कानून बमोजिम उपलब्ध गराउने वित्तीय समानीकरण अनुदानका सम्बन्धमा प्रदेशलाई सिफारिस गर्दा आयोगले देहायका आधार लिई सिफारिस गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छः

- (क) प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता मानव विकास सूचकाङ्क,
- (ख) अन्य प्रदेश वा स्थानीय तहको सन्तुलित विकासको अवस्था,
- (ग) प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको आर्थिक, सामाजिक वा अन्य कुनै प्रकारको विभेदको अवस्था,
- (घ) प्रदेश तथा स्थानीय तहको पूर्वाधार विकासको अवस्था र आवश्यकता,
- (ङ) प्रदेश तथा स्थानीय तहले जनतालाई पुऱ्याउनु पर्ने सेवा,
- (च) प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्वको अवस्था र उठाउन सक्ने क्षमता,
- (छ) प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता।

सोही ऐनको दफा १६ को उपदफा (३) मा आयोगले उपदफा (१) बमोजिम वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा प्रत्येक प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने न्यूनतम अनुदान र उपदफा (१) बमोजिमका आधारहरू बमोजिम प्रत्येक प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

ग. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ८ को उपदफा (२) मा नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान र आफ्नो स्रोतबाट उठेको राजस्वलाई प्रदेशले प्रदेशभित्रका स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा प्रदेश कानून बमोजिम आयोगको सिफारिसमा वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

सोही ऐनको दफा १८ को उपदफा (३) मा प्रदेश सरकारले आयोगसँग परामर्श गरी चालु आर्थिक वर्षको चैत मसान्तभित्र संविधानको धारा ६० को उपधारा (५) बमोजिम स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने वित्तीय समानीकरण अनुदानको अनुमानित विवरण स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ।

सोही ऐनको दफा २८ मा यस ऐन वा प्रचलित कानून बमोजिम प्राप्त भएको अनुदानको रकम जुन प्रयोजनको लागि प्राप्त भएको हो सोही प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ।

घ. प्रदेश वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७५

प्रदेश वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७५ को दफा ४ को उपदफा (१) मा संविधानको धारा ६० को उपधारा (५) तथा अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ८ को उपदफा (२) बमोजिम प्रदेश सरकारले स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा आयोगको सिफारिसमा स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

सोही ऐनको दफा ४ को उपदफा (२) मा प्रदेशले नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान र आफ्नो स्रोतबाट उठ्ने राजस्व समेतका आधारमा उपदफा (१) बमोजिम स्थानीय तहलाई बाँडफाँट हुने समानीकरण अनुदान रकम निर्धारण गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

३. वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिसमा तथ्याङ्कको स्रोत

आगामी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा विभिन्न स्रोतहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ, जसको विवरण यसप्रकार रहेको छः

क्र.सं.	सूचक	स्रोत
१.	जनसङ्ख्या	• राष्ट्रिय जनगणना २०६८, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग
२.	क्षेत्रफल (भूगोल)	• नापी विभाग
३.	मानव विकास सूचकाङ्क	• नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन २०२०, राष्ट्रिय योजना आयोग
४.	प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको आर्थिक, सामाजिक असमानता सूचकाङ्क	• राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगबाट गरिएको अध्ययन (२०७६)
५.	पूर्वाधार विकास <ul style="list-style-type: none"> • सडकको घनत्व (सडकमा पहुँच), • विद्युतको सुविधा (विद्युतमा पहुँच), • सूचना प्रविधिको सुविधा (सूचना प्रविधिमा पहुँच), • खानेपानीको सुविधा (खानेपानीमा पहुँच), • सरसफाइ (शौचालयको उपलब्धता) 	<ul style="list-style-type: none"> • राष्ट्रिय जनगणना २०६८, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, • सडक विभाग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग र स्थानीय पूर्वाधार विभाग, • नेपाल विद्युत प्राधिकरण, • खानेपानी मन्त्रालय
६.	राजस्वको अवस्था	<ul style="list-style-type: none"> • राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगबाट गरिएको अध्ययन, • महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, • प्रदेश तथा स्थानीय तह
७.	खर्चको आवश्यकता र राजस्व उठाउन सक्ने क्षमता	• राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगबाट गरिएको अध्ययन (२०७५)

४. वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्न लिइएका आधार र ढाँचा तथा सोको व्याख्या एवम् विश्लेषण

४.१ न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान

लुम्बिनी प्रदेशले प्रदेशभित्रका स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १६ को उपदफा (३) बमोजिम प्रत्येक स्थानीय तहका लागि न्यूनतम अनुदान सिफारिस गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि प्रत्येक स्थानीय तहलाई न्यूनतम अनुदान सिफारिस गर्दा स्थानीय तहको जनसङ्ख्यालाई आधार लिई देहायबमोजिम सिफारिस गरिएको छ।

क्र.सं.	सम्बद्ध स्थानीय तहको जनसङ्ख्या	स्थानीय तहको संख्या	न्यूनतम अनुदान (रु. हजारमा)	जम्मा (रु. हजारमा)
१	१० हजार भन्दा कम	०	१२५०	०
२	१० देखि २० हजारसम्म	१४	१३७५	१९२५०
३	२० देखि ३० हजारसम्म	३०	१५००	४५०००
४	३० देखि ४० हजारसम्म	२५	१६२५	४०६२५
५	४० देखि ५० हजारसम्म	१३	१७५०	२२७५०
६	५० देखि ६० हजारसम्म	१०	१८७५	१८७५०
७	६० देखि ७० हजारसम्म	८	२०००	१६०००
८	७० देखि ८० हजारसम्म	४	२१२५	८५००
९	८० देखि ९० हजारसम्म	०	२२५०	०
१०	९० देखि १ लाखसम्म	०	२३७५	०
११	१ लाखदेखि १ लाख १५ हजारसम्म	१	२५००	२५००
१२	१ लाख १५ हजारदेखि १ लाख ४० हजारसम्म	०	३८७५	०
१३	१ लाख ४० हजारदेखि १ लाख ५० हजारसम्म	३	४१२५	१२३७५

क्र.सं.	सम्बद्ध स्थानीय तहको जनसङ्ख्या	स्थानीय तहको संख्या	न्यूनतम अनुदान (रु. हजारमा)	जम्मा (रु. हजारमा)
१४	१ लाख ५० हजारदेखि २ लाखसम्म	१	४३७५	४३७५
१५	२ लाखदेखि ३ लाखसम्म	०	५०००	०
१६	३ लाखदेखि ५ लाखसम्म	०	५१२५	०
१७	५ लाखभन्दा बढी	०	५६२५	०
	जम्मा	१०९		१९०१२५

४.२ सूत्रमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान

लुम्बिनी प्रदेशले प्रदेशभित्रका स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने कुल वित्तीय समानीकरण अनुदान रकममध्ये न्यूनतम अनुदान रकम छुट्याइसकेपछि बाँकी हुन आउने रकमलाई राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १६ को उपदफा (१) मा वित्तीय समानीकरण अनुदानको सिफारिसका लागि उल्लेख गरिएका आधारहरूलाई मानव विकास सूचकाङ्क, आर्थिक सामाजिक असमानता, पूर्वाधारको अवस्था, राजस्वको अवस्था र खर्चको आवश्यकता तथा राजस्व उठाउन सक्ने क्षमता गरी ५ वटा शीर्षकमा समेटि मूल्याङ्कन गरिएको छ। आगामी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि प्रदेश सरकारबाट प्रदेशभित्रका स्थानीय तहहरूलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम यस आयोगबाट देहायका विस्तृत आधार र ढाँचामा निर्धारण गरी प्रदेश सरकारलाई सिफारिस गरिएको छ।

क्र.सं.	सूचक/उपसूचक	उपसूचकको भार	सूचकको भार
१.	मानव विकास सूचकाङ्क		१० %
२.	आर्थिक सामाजिक असमानता		५ %
३.	पूर्वाधार विकासको अवस्था		१० %
	(क) सडकको घनत्व (सडकमा पहुँच),	६० %	
	(ख) विद्युतको सुविधा (विद्युतमा पहुँच),	१० %	
	(ग) सूचना प्रविधिको सुविधा (सूचना प्रविधिमा पहुँच),	१० %	
	(घ) खानेपानीको सुविधा (खानेपानीमा पहुँच),	१० %	
	(ङ) सरसफाइ (शौचालयको उपलब्धता)	१० %	
४.	राजस्वको अवस्था		५ %
५.	खर्चको आवश्यकता र राजस्व उठाउन सक्ने क्षमता		७० %
	जम्मा		१०० %

४.२.१ मानव विकास सूचकाङ्क

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १६ को उपदफा (१) मा वित्तीय समानीकरण अनुदानको एउटा आधारको रूपमा प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता मानव विकास सूचकाङ्कलाई लिनुपर्ने उल्लेख छ। यस प्रयोजनका लागि सन् २०२० मा प्रकाशित नेपाल मानव विकास प्रतिवेदनको तथ्याङ्कलाई यस सूचकमा प्रयोग गरिएको छ। सो प्रतिवेदनले राष्ट्रिय तहको अतिरिक्त प्रदेश तहसम्मको मानव विकास सूचकाङ्क प्रकाशन गरेको भए तापनि स्थानीय तहगत रूपमा त्यस्तो सूचकाङ्क उल्लेख गरिएको छैन। ऐनको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने क्रममा स्थानीय तहगत रूपमा नै मानव विकास सूचकाङ्क आवश्यक पर्ने हुँदा सो प्रतिवेदनमा उपलब्ध प्रादेशिक, भौगोलिक तथा शहरी र ग्रामीण सूचकाङ्क समेटलाई आधार बनाएर आयोगले सबै स्थानीय तहको मानव विकासको प्रतिविम्बित (Indicative) सूचकाङ्क विकास गरी अनुदान सिफारिसको प्रयोजनार्थ प्रयोगमा ल्याएको छ। मानव विकास सूचकाङ्कले स्थानीय तहमा बसोबास गर्ने मानिसको शिक्षा, स्वास्थ्य र आयको मापन गर्दछ। जुन स्थानीय तहको मानव विकास सूचकाङ्क कम छ, त्यस स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रका जनताको जीवनस्तर उकास्नका लागि अतिरिक्त प्रयास गर्नुपर्ने हुन्छ। सोका लागि स्वभाविक रूपमा अतिरिक्त खर्चको आवश्यकता हुन्छ। यसै प्रयोजनका लागि मानव विकास सूचकाङ्कलाई १० प्रतिशत भार दिइएको छ।

४.२.२ आर्थिक सामाजिक असमानता

आर्थिक सामाजिक असमानता सूचकाङ्क सम्बन्धमा स्थानीय तहमा रहेको आर्थिक, सामाजिक असमानता मापन गर्नका लागि आर्थिक, सामाजिक र जलवायु परिवर्तन जोखिम तथा विपद् क्षेत्रका ६ वटा आयामहरूका २९ वटा उप-सूचकहरूका आधारमा आर्थिक, सामाजिक असमानता सूचकाङ्क निर्माण गरिएको छ। आर्थिक सामाजिक असमानताको अवस्था उच्च रहेका स्थानीय तहले विकास, निर्माण तथा सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउन थप खर्च गर्नुपर्ने हुन्छ। यसै प्रयोजनका लागि आर्थिक सामाजिक असमानता सूचकाङ्कलाई ५ प्रतिशत भार दिइएको छ।

४.२.३ पूर्वाधार विकासको अवस्था

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १६ को उपदफा (१) अनुसार वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा प्रदेश तथा स्थानीय तहको पूर्वाधार विकासको अवस्था र आवश्यकतालाई आधार लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। स्थानीय तहको पूर्वाधार विकासको अवस्थाले सो स्थानीय तहको विकासको अवस्था निर्धारण गर्ने आधार दिन्छ। पूर्वाधार विकासको अवस्था कमजोर भएका स्थानीय तहले जनतालाई संविधानले मार्गदर्शन गरे अनुसारका सेवा सुविधा प्रदान गर्न अतिरिक्त खर्च गर्नुपर्ने हुन्छ, जसले गर्दा सेवाको लागत वृद्धि गराउँछ। आयोगले स्थानीय तहमा उपलब्ध सडक, विद्युत, सूचना प्रविधि, खानेपानी र सरसफाइको पहुँच तथा उपलब्धतालाई आधार मानी पूर्वाधार सूचकाङ्क तयार गरेको छ र यसलाई १० प्रतिशत भार प्रदान गरेको छ। पूर्वाधार विकास अन्तर्गत सडक घनत्व, विद्युत सुविधा, सूचना प्रविधि सुविधा, खानेपानी सुविधा र सरसफाइलाई उपसूचकको रूपमा लिइएको छ।

- (क) सडकको घनत्व (सडकमा पहुँच): सडक सञ्जालको पहुँचले स्थानीय तहको विकासलाई प्रभावित गर्दछ, उनीहरूले प्रवाह गर्नुपर्ने सेवा प्रवाहको लागतमा असर पर्दछ। सार्वजनिक सेवा वितरणलाई प्रभावकारी बनाउन र आम सर्वसाधारण जनतालाई सुगम तथा सहज ढङ्गले सेवा प्रवाह गर्नका लागि पनि सडकको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ। अतः पूर्वाधार विकासलाई दिइएको १० प्रतिशत भारलाई शत प्रतिशत मानी सो शत प्रतिशतबाट ६० प्रतिशत भार स्थानीय तहको सडक घनत्वलाई दिइएको छ।
- (ख) विद्युतको सुविधा (विद्युतमा पहुँच): विकासको एउटा आवश्यकताको रूपमा लिइने विद्युतको सुविधाले स्थानीय तहको आर्थिक विकासमा बहु-आयामिक भूमिका खेल्दछ। जुन स्थानीय तहमा विद्युत सुविधाको पहुँच कमजोर रहेको छ, उसका लागि थप आर्थिक व्ययभार आवश्यक पर्दछ। यसै परिप्रेक्ष्यमा स्थानीय तहको विद्युत सुविधाको अवस्थालाई उपसूचकका रूपमा लिई पूर्वाधार विकासलाई दिइएको १० प्रतिशत भारलाई शत प्रतिशत मानी सो शत प्रतिशतबाट १० प्रतिशत भार विद्युत सुविधाको पहुँचलाई दिइएको छ।
- (ग) सूचना प्रविधिको सुविधा (सूचना प्रविधिमा पहुँच): जुन स्थानीय तहको सूचना प्रविधिको पहुँचको अवस्था कमजोर छ, त्यस्ता स्थानीय तहले सूचना प्रविधिको पहुँच स्तर माथि उकास्न यथोचित लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ। यसले स्थानीय तहको आर्थिक व्ययभार बढाउने गर्दछ। यसै पक्षलाई ख्याल गर्दै पूर्वाधार विकासका लागि तोकिएको १० प्रतिशत भारलाई शत प्रतिशत मानी सो शत प्रतिशतबाट १० प्रतिशत भार सूचना प्रविधिको पहुँचलाई दिइएको छ।
- (घ) खानेपानीको सुविधा (खानेपानीमा पहुँच): संविधानले परिकल्पना गरे अनुसारको लोक कल्याणकारी राज्य व्यवस्थाको स्थापना गर्न अन्य कुराका अतिरिक्त प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी सुविधा उपलब्ध गराउनुपर्ने हुन्छ। स्थानीय तहमा खानेपानी सुविधाको पहुँच बढाउन थप आर्थिक स्रोतको आवश्यकता पर्दछ। अतः यसै पक्षलाई ख्याल राख्दै पूर्वाधार विकास अन्तर्गतको १० प्रतिशत भारलाई शत प्रतिशत मानी सो शत प्रतिशतबाट १० प्रतिशत भार खानेपानी सुविधा उपसूचकलाई प्रदान गरिएको छ।
- (ङ) सरसफाइ (शौचालयको उपलब्धता): नेपालको संविधानले नै प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ। सरसफाइको अवस्था कमजोर रहेको स्थानीय

तहले सो सुविधा वृद्धि गर्नका लागि थप लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ। स्थानीय तहमा हाल रहेका शौचालयहरूको उपलब्धतालाई सरसफाइ सूचक मानी पूर्वाधार विकास अन्तर्गतको १० प्रतिशत भारलाई शत प्रतिशत मानी सो शत प्रतिशतबाट १० प्रतिशत भार सरसफाइ (शौचालयको उपलब्धता) उपसूचकलाई प्रदान गरिएको छ।

यसप्रकार पूर्वाधार विकास सम्बन्धी उल्लिखित सडक, विद्युत, सूचना प्रविधि, खानेपानी र सरसफाइ सम्बन्धी सूचक उच्च भएका स्थानमा कम लगानी र त्यस्ता सूचकहरूको उपलब्धता न्यून भएको स्थानमा बढी लगानी गर्ने गरी आयोगले वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गरेको छ।

४.२.४ राजस्वको अवस्था

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १६ को उपदफा (१) ले वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्वको अवस्था र उठाउन सक्ने क्षमतालाई आधार लिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। यस सूचकका लागि आयोगले प्रत्येक स्थानीय तहले राजस्व सङ्कलनमा गरेका प्रयासहरू र उनीहरूले उठाएको राजस्वको अवस्थाको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी विश्लेषण गर्दा प्रायः सबै स्थानीय तहहरूले राजस्व सङ्कलन गरेको र राजस्व सङ्कलन गर्ने थप प्रयास समेत गरेको देखिएकोले सबै स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्ने प्रयोजनार्थ राजस्वको अवस्था सूचकका लागि समान अङ्कभार प्रदान गरिएको छ।

४.२.५ खर्चको आवश्यकता र राजस्व उठाउन सक्ने क्षमता

नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा (५) ले प्रदेशले नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान र आफ्नो स्रोतबाट उठ्ने राजस्वलाई मातहतको स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमताको आधारमा प्रदेश कानून बमोजिम वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। त्यसैगरी राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १६ को उपदफा (१) ले वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्वको अवस्था र उठाउन सक्ने क्षमता र प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकतालाई आधार लिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। त्यसै गरी प्रदेश ऐनले पनि प्रदेश सरकारले स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा आयोगको सिफारिसमा स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्ने व्यवस्था गरेको छ। उल्लिखित संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्था अनुसार आयोगले वित्तीय समानीकरण अनुदानको सिफारिस गर्दा प्रत्येक स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकताका अतिरिक्त राजस्वको क्षमता निर्धारण गरी वित्तीय अन्तर (Fiscal Gap) पत्ता लगाउनुपर्ने हुन्छ। खर्चको आवश्यकता आकलन गर्नका निमित्त संविधानको अनुसूचीमा उल्लिखित सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका एकल र साझा अधिकार बमोजिमका कार्य जिम्मेवारीको थप प्रष्टता हुनुपर्ने, कार्य जिम्मेवारी अनुरूपको कार्यसम्पादनका लागि प्रत्येक तहले सम्पादन गर्नुपर्ने अलग अलग कार्यको स्पष्ट किटानी हुनुपर्ने, साथै प्रत्येक कामको न्यूनतम राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक मानदण्ड र राष्ट्रिय तथा तहगत लक्ष्य तय हुनुपर्ने हुन्छ। तोकिएको मानदण्ड र लक्ष्य बमोजिमको कार्यसम्पादन गर्नका लागि उक्त कामको प्रति इकाई लागत निकाली कुल लागत निर्धारण गर्नुपर्ने हुन्छ। हाल स्थानीय तहले सम्पादन गर्नुपर्ने कतिपय कार्यको आधारभूत मानदण्ड तथा तहगत लक्ष्य निर्धारण भैनसकेको अवस्थामा खर्चको आवश्यकताको यथार्थ आकलन गर्ने कार्य कठिन हुने देखिन्छ। त्यसैगरी राजस्व उठाउन सक्ने क्षमताको आकलन गर्दा प्रत्येक स्थानीय तहको राजस्व अधिकार, राजस्वको सम्भाव्य दायरा र दर तथा राजस्व उठाउँदा हुने लाभ-लागत अनुपात र भैरहेको राजस्व सङ्कलनको कुल आकार समेतको विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ। तर सङ्घीयता कार्यान्वयनको छोटो अवधिमा यस सम्बन्धी विस्तृत तथ्याङ्कहरू उपलब्ध भइनसकेको अवस्थामा यथार्थ राजस्व असुलीको सम्भाव्यता यकिन गर्नु पनि उत्तिकै चुनौतीपूर्ण रहेको छ। यी सबै सीमाहरूका बीचबाट आयोगले निश्चित सूचक र विश्लेषणका आधारमा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमताको आकलन सम्बन्धी अध्ययन कार्य गरेको छ र आगामी दिनमा उक्त अध्ययनलाई अद्यावधिक गर्दै लगिने छ। आगामी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गर्दा आयोगले गरेको अध्ययनबाट देखिएको स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमता बीचको वित्तीय अन्तरको सूचकलाई ७० प्रतिशत भार दिइएको छ।

यसरी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि लुम्बिनी प्रदेशले प्रदेशभित्रका स्थानीय तहहरूलाई प्रदान गर्ने सूत्रमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान रु.५० करोड ९८ लाख ७५ हजार हुने गरी सिफारिस गरिएको छ।

५. वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस

संविधान तथा कानूनतः प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहमा वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराउँदा प्रदेश कानून बमोजिम सिफारिस गर्नुपर्ने भनी उल्लेख गरिएको भएतापनि सो सम्बन्धमा प्रदेशका कानूनहरू अध्ययन गर्दा ती कानूनहरूमा पनि संविधान र सङ्घीय ऐनमा भएको व्यवस्था भन्दा सो अनुदान सिफारिस गर्ने फरक र छुट्टै आधारहरू उल्लेख गरेको नपाईएकोले सङ्घीय ऐनकै आधार (सूचक) लाई अनुदान सिफारिसको आधारको रूपमा लिइएको छ। तसर्थ, नेपालको संविधान, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४, अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ र प्रदेश वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७५ मा वित्तीय समानीकरण अनुदानका सम्बन्धमा भएका व्यवस्था अनुसार प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा सिफारिस गरिएको छ।

प्रदेश सरकारबाट प्रदेशभित्रका प्रत्येक स्थानीय तहहरूमा हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदान निर्धारण गर्दा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १६ को उपदफा (३) को व्यवस्था बमोजिम प्रत्येक स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने न्यूनतम अनुदान र सोही ऐनको दफा १६ को उपदफा (१) मा तोकिएका आधारहरू बमोजिम प्राप्त गर्ने सूत्रमा आधारित अनुदान छुट्टाछुट्टै गणना गरी कुल वित्तीय समानीकरण अनुदान सिफारिस गरिएको छ।

यसरी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि लुम्बिनी प्रदेशले प्रदेशभित्रका स्थानीय तहहरूलाई प्रदान गर्ने न्यूनतम अनुदान रु. १९ करोड १ लाख २५ हजार र सूत्रमा आधारित अनुदान रु. ५० करोड ९८ लाख ७५ हजार समेत कुल वित्तीय समानीकरण अनुदान रु. ७० करोड हुने गरी सिफारिस गरिएको छ।

६. वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सुझाव

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा २८ मा उक्त ऐन वा प्रचलित कानून बमोजिम प्राप्त भएको अनुदानको रकम जुन प्रयोजनको लागि प्राप्त भएको हो सोही प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। वित्तीय समानीकरण अनुदानको मूल उद्देश्य स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको फरकबाट सिर्जना हुने वित्तीय अन्तर घटाई सन्तुलन कायम गर्नु हो। नेपालको संविधान बमोजिम स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएको जिम्मेवारी पूरा गर्न आवश्यक पर्ने स्रोत अभावको समस्या घटाउन यो अनुदान हस्तान्तरण गरिन्छ। अतः स्थानीय तहले वित्तीय समानीकरण अनुदानको प्रयोग गर्दा नेपालको संविधान अनुसार आफूलाई प्राप्त कार्य जिम्मेवारी पूरा गर्न यस अनुदानको प्रयोग गर्नु पर्दछ। त्यसरी अनुदानको प्रयोग गर्दा कुनै विषयगत क्षेत्रका कार्यहरूमा मात्र बढी रकम विनियोजन गर्ने र अन्य विषयगत क्षेत्रका कार्यहरूका लागि आवश्यक रकम विनियोजन नै नहुने अवस्था आउन दिनु हुँदैन। त्यसैगरी, आफ्ना अधिकारक्षेत्र भित्रका विषयहरूको सन्तुलित एवम् नतिजामुखी कार्यान्वयनमा जोड दिनु पर्दछ। साथै, अनुदान सिफारिसका लागि लिइएका आधार तथा सूचकहरूले समावेश गरेका विषय तथा क्षेत्रहरूमा अपेक्षित विकास, सुधार तथा गुणस्तर कायम गर्ने गरी यस अनुदानको प्रयोग गरिनु पर्दछ।

उल्लिखित संवैधानिक व्यवस्था र कानूनमा तोकिएका आधारहरू बमोजिम प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा देहाय बमोजिमका सुझावहरू उपलब्ध गराईएको छ :

- (१) सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानलाई संविधानको मर्म र भावना बमोजिम वितरण गर्ने गरी व्यवस्थित गर्दै यस्ता अनुदानको परिमाणलाई न्यूनीकरण गर्ने र स्थानीय तहको वित्तीय अन्तर (Fiscal Gap) परिपूर्ति गर्न वित्तीय समानीकरण अनुदानलाई क्रमशः बढाउँदै लैजाने नीति लिनुपर्ने।

- (२) नेपालको संविधानले सुरक्षित गरेका नागरिकका मौलिक हक कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्न तथा राज्यका निर्देशक सिद्धान्त अनुरूपको दिशामा अगाडि बढ्ने गरी स्थानीय तहको आर्थिक विकासमा योगदान पुऱ्याउन वित्तीय समानीकरण अनुदानको प्रयोग गर्नुपर्ने।
- (३) प्रादेशिक रुपमा पछाडि परेका स्थानीय तहलाई प्रादेशिक औसत स्तरको नजिक ल्याउन वित्तीय समानीकरण अनुदानको प्रयोग गर्नुपर्ने।
- (४) समाजका सबै वर्ग, क्षेत्र, समुदाय, जातजाति, अल्पसङ्ख्यक, सीमान्तकृत, अशक्त र असहायहरूको सशक्तिकरण गर्न र स्थानीय तहलाई विकासको मूलप्रवाहमा ल्याउन समानीकरण अनुदानको प्रयोग गर्नुपर्ने।
- (५) स्थानीय तहले राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक मानदण्ड र राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक लक्ष्य हासिल गर्ने दिशामा योगदान पुऱ्ने गरी वित्तीय समानीकरण अनुदानको रकम प्रयोग गर्नुपर्ने।
- (६) सम्बन्धित स्थानीय तहको शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता अत्यावश्यक सेवा उपलब्ध गराउन, अन्य स्थानीय तहसँग प्रतिस्पर्धा गर्दै सन्तुलित विकास गर्न गराउन, स्थानीय तहमा रहेको आर्थिक सामाजिक असमानता न्यूनीकरण गर्न, सडक, सिँचाइ, विद्युत, सञ्चार लगायतका पूर्वाधार विकास गर्न तथा संविधानले प्रत्याभूत गरेको खर्चको जिम्मेवारी पूरा गर्न वित्तीय समानीकरण अनुदान रकमको प्रयोग गर्नुपर्ने।
- (७) नागरिकहरूलाई बासस्थानको आधारमा भेदभाव नहुने गरी सरकारी सेवाहरू न्यूनतम र समतामूलक (Minimum and Equitable) रुपमा प्रदान गर्न उपयुक्त मात्रामा स्रोत साधनहरू उपलब्ध गराउन वित्तीय समानीकरण अनुदानको रकम प्रयोग गर्नुपर्ने।
- (८) संविधानले स्थानीय तहलाई दिएको संवैधानिक जिम्मेवारी अनुरूप सेवा प्रवाह र विकास निर्माण गर्नका लागि वित्तीय समानीकरण अनुदान प्रयोग गर्नुपर्ने।
- (९) अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा २१ को उपदफा (४) मा प्रदेश तथा स्थानीय तहले आफूले उठाएको राजस्व र उक्त ऐन बमोजिम राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकमबाट प्रशासनिक खर्च पुऱ्ने गरी राजस्व र व्ययको अनुमान पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको हुँदा स्थानीय तहले अध्ययन भ्रमण, वैदेशिक भ्रमण, प्रशासनिक एवम् कार्यालय सञ्चालन जस्ता शीर्षक वा विषयमा वित्तीय समानीकरण अनुदानबाट प्राप्त रकमको प्रयोग गर्न नहुने।

द्रष्टव्य : आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस तालिका - ३.३ मा समावेश गरिएको छ।

तालिका - ३.३ आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि प्रदेश कानून बमोजिम प्रदेशले स्थानीय तहलाई दिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा प्रदेश सरकार, लुम्बिनी प्रदेशलाई गरिएको सिफारिस

क्र.सं.	जिल्ला	सङ्केत नं.	स्थानीय तहको नाम	वित्तीय समानीकरण अनुदान (रु.हजारमा)		
				न्यूनतम	सूत्रमा आधारित	जम्मा
१	रुकुम (पूर्वी भाग)	५०१०१	पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका	१३७५	३७४९	५१२४
२	रुकुम (पूर्वी भाग)	५०१०२	सिस्ने गाउँपालिका	१३७५	३९८८	५३६३
३	रुकुम (पूर्वी भाग)	५०१०३	भूमे गाउँपालिका	१३७५	३९९५	५३७०
४	रोल्पा	५०२०१	सुनछहरी गाउँपालिका	१३७५	२१३६	३५११
५	रोल्पा	५०२०२	थबाङ्ग गाउँपालिका	१३७५	१७१८	३०९३
६	रोल्पा	५०२०३	परिवर्तन गाउँपालिका	१५००	२७१८	४२१८
७	रोल्पा	५०२०४	गगादेव गाउँपालिका	१५००	२६५२	४१५२
८	रोल्पा	५०२०५	माडी गाउँपालिका	१३७५	२४५०	३८२५
९	रोल्पा	५०२०६	त्रिवेणी गाउँपालिका	१५००	३२१९	४७१९
१०	रोल्पा	५०२०७	रोल्पा नगरपालिका	१६२५	३९२९	५५५४
११	रोल्पा	५०२०८	रुन्टीगढी गाउँपालिका	१५००	३४५८	४९५८
१२	रोल्पा	५०२०९	सुनिल स्मृति गाउँपालिका	१५००	३४१०	४९१०
१३	रोल्पा	५०२१०	लुङ्ग्री गाउँपालिका	१५००	२७८८	४२८८
१४	प्यूठान	५०३०१	गौमुखी गाउँपालिका	१५००	३१०९	४६०९
१५	प्यूठान	५०३०२	नौबहिनी गाउँपालिका	१६२५	३४४७	५०७२
१६	प्यूठान	५०३०३	झिमरुक गाउँपालिका	१५००	३५३५	५०३५
१७	प्यूठान	५०३०४	प्यूठान नगरपालिका	१६२५	४४५१	६०७६
१८	प्यूठान	५०३०५	स्वर्गद्वारी नगरपालिका	१६२५	३५४१	५१६६
१९	प्यूठान	५०३०६	माण्डवी गाउँपालिका	१३७५	२२५०	३६२५
२०	प्यूठान	५०३०७	मल्लरानी गाउँपालिका	१३७५	२६२४	३९९९
२१	प्यूठान	५०३०८	ऐरावती गाउँपालिका	१५००	३०११	४५११
२२	प्यूठान	५०३०९	सरुमारानी गाउँपालिका	१३७५	२५९७	३९७२
२३	गुल्मी	५०४०१	कालिगण्डकी गाउँपालिका	१३७५	२८०७	४१८२
२४	गुल्मी	५०४०२	सत्यवती गाउँपालिका	१५००	३३४३	४८४३
२५	गुल्मी	५०४०३	चन्द्रकोट गाउँपालिका	१५००	३१४४	४६४४
२६	गुल्मी	५०४०४	मुसिकोट नगरपालिका	१६२५	४०२२	५६४७
२७	गुल्मी	५०४०५	ईस्मा गाउँपालिका	१५००	२९३३	४४३३
२८	गुल्मी	५०४०६	मालिका गाउँपालिका	१५००	२९९३	४४९३
२९	गुल्मी	५०४०७	मदाने गाउँपालिका	१५००	३०१८	४५१८
३०	गुल्मी	५०४०८	धुर्कोट गाउँपालिका	१५००	३१३४	४६३४
३१	गुल्मी	५०४०९	रेसुङ्गा नगरपालिका	१६२५	४१४७	५७७२
३२	गुल्मी	५०४१०	गुल्मी दरबार गाउँपालिका	१५००	३१५१	४६५१
३३	गुल्मी	५०४११	छत्रकोट गाउँपालिका	१५००	३१००	४६००
३४	गुल्मी	५०४१२	रुरु क्षेत्र गाउँपालिका	१३७५	२८३०	४२०५
३५	अर्घाखाँची	५०५०१	छत्रदेव गाउँपालिका	१५००	३५००	५०००

क्र.सं.	जिल्ला	सङ्केत नं.	स्थानीय तहको नाम	वित्तीय समानीकरण अनुदान (रु.हजारमा)		
				न्यूनतम	सूत्रमा आधारित	जम्मा
३६	अर्घाखाँची	५०५०२	मालारानी गाउँपालिका	१५००	३७३८	५२३८
३७	अर्घाखाँची	५०५०३	भूमिकास्थान नगरपालिका	१६२५	४०२९	५६५४
३८	अर्घाखाँची	५०५०४	सन्धिखर्क नगरपालिका	१७५०	४९२२	६६७२
३९	अर्घाखाँची	५०५०५	पाणिनी गाउँपालिका	१५००	३६५६	५१५६
४०	अर्घाखाँची	५०५०६	शितगंगा नगरपालिका	१७५०	४९१४	६६६४
४१	पाल्पा	५०६०१	रामपुर नगरपालिका	१६२५	४३८८	६०१३
४२	पाल्पा	५०६०२	पूर्वखोला गाउँपालिका	१३७५	२९३७	४३१२
४३	पाल्पा	५०६०३	रम्भा गाउँपालिका	१५००	३०३२	४५३२
४४	पाल्पा	५०६०४	बगनासकाली गाउँपालिका	१५००	३२१६	४७१६
४५	पाल्पा	५०६०५	तानसेन नगरपालिका	१८७५	६०८८	७९६३
४६	पाल्पा	५०६०६	रिब्दीकोट गाउँपालिका	१३७५	२८६०	४२३५
४७	पाल्पा	५०६०७	रैनादेवी छहरा गाउँपालिका	१५००	३६४६	५१४६
४८	पाल्पा	५०६०८	तिनाउ गाउँपालिका	१३७५	२८८६	४२६१
४९	पाल्पा	५०६०९	माथागढी गाउँपालिका	१५००	३५०८	५००८
५०	पाल्पा	५०६१०	निस्दी गाउँपालिका	१५००	३१६४	४६६४
५१	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०१	बर्दघाट नगरपालिका	२०००	६६६६	८६६६
५२	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०२	सुनवल नगरपालिका	१८७५	६३३७	८२१२
५३	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०३	रामग्राम नगरपालिका	१८७५	६४५४	८३२९
५४	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०४	पाल्हीनन्दन गाउँपालिका	१६२५	४३३१	५९५६
५५	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०५	सरावल गाउँपालिका	१६२५	४५५८	६१८३
५६	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०६	प्रतापपुर गाउँपालिका	१७५०	५१७३	६९२३
५७	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०७	सुस्ता गाउँपालिका	१६२५	४३१२	५९३७
५८	रुपन्देही	५०८०१	देवदह नगरपालिका	१८७५	६००४	७८७९
५९	रुपन्देही	५०८०२	बुटवल उपमहानगरपालिका	४१२५	११९८५	१६११०
६०	रुपन्देही	५०८०३	सैनामैना नगरपालिका	१८७५	४२७३	६१४८
६१	रुपन्देही	५०८०४	कन्चन गाउँपालिका	१६२५	४३५६	५९८१
६२	रुपन्देही	५०८०५	गौडहवा गाउँपालिका	१७५०	५१८०	६९३०
६३	रुपन्देही	५०८०६	सुद्धोधन गाउँपालिका	१६२५	४४३८	६०६३
६४	रुपन्देही	५०८०७	सियारी गाउँपालिका	१६२५	४७९७	६४२२
६५	रुपन्देही	५०८०८	तिलोत्तमा नगरपालिका	२५००	९७१६	१२२१६
६६	रुपन्देही	५०८०९	ओमसतिया गाउँपालिका	१६२५	४४३६	६०६१
६७	रुपन्देही	५०८१०	रोहिणी गाउँपालिका	१६२५	४४८८	६११३
६८	रुपन्देही	५०८११	सिद्धार्थनगर नगरपालिका	२०००	७३८६	९३८६
६९	रुपन्देही	५०८१२	मायादेवी गाउँपालिका	१७५०	५२८२	७०३२
७०	रुपन्देही	५०८१३	लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका	२१२५	६९५२	९०७७
७१	रुपन्देही	५०८१४	कोटहीमाई गाउँपालिका	१७५०	४६८९	६४३९
७२	रुपन्देही	५०८१५	सम्मरीमाई गाउँपालिका	१६२५	६६८०	८३०५
७३	रुपन्देही	५०८१६	मर्चवारी गाउँपालिका	१६२५	४५०३	६१२८

क्र.सं.	जिल्ला	सङ्केत नं.	स्थानीय तहको नाम	वित्तीय समानीकरण अनुदान (रु.हजारमा)		
				न्यूनतम	सूत्रमा आधारित	जम्मा
७४	कपिलवस्तु	५०९०१	बाणगंगा नगरपालिका	२१२५	७५५२	९६७७
७५	कपिलवस्तु	५०९०२	बुद्धभूमि नगरपालिका	२०००	६५१३	८५१३
७६	कपिलवस्तु	५०९०३	शिवराज नगरपालिका	२०००	६५६३	८५६३
७७	कपिलवस्तु	५०९०४	विजयनगर गाउँपालिका	१६२५	४२१०	५८३५
७८	कपिलवस्तु	५०९०५	कृष्णनगर नगरपालिका	२०००	६२६५	८२६५
७९	कपिलवस्तु	५०९०६	महाराजगन्ज नगरपालिका	१८७५	५५४४	७४१९
८०	कपिलवस्तु	५०९०७	कपिलवस्तु नगरपालिका	२१२५	७४०५	९५३०
८१	कपिलवस्तु	५०९०८	यसोधरा गाउँपालिका	१६२५	४४८४	६१०९
८२	कपिलवस्तु	५०९०९	मायादेवी गाउँपालिका	१७५०	५२७८	७०२८
८३	कपिलवस्तु	५०९१०	शुद्धोधन गाउँपालिका	१७५०	४८७४	६६२४
८४	दाङ	५१००१	बंगलाचुली गाउँपालिका	१५००	३१९१	४६९१
८५	दाङ	५१००२	घोराही उपमहानगरपालिका	४३७५	१२३२९	१६७०४
८६	दाङ	५१००३	तुल्सीपुर उपमहानगरपालिका	४१२५	११४६८	१५५९३
८७	दाङ	५१००४	शान्तिनगर गाउँपालिका	१५००	३४४६	४९४६
८८	दाङ	५१००५	बबई गाउँपालिका	१५००	३५८२	५०८२
८९	दाङ	५१००६	दंगीशरण गाउँपालिका	१५००	३१०९	४६०९
९०	दाङ	५१००७	लमही नगरपालिका	१७५०	५४०७	७१५७
९१	दाङ	५१००८	राप्ती गाउँपालिका	१७५०	४८६८	६६१८
९२	दाङ	५१००९	गढवा गाउँपालिका	१६२५	४६०१	६२२६
९३	दाङ	५१०१०	राजपुर गाउँपालिका	१५००	३२९८	४७९८
९४	बाँके	५११०१	राप्ती सोनारी गाउँपालिका	२०००	६२०३	८२०३
९५	बाँके	५११०२	कोहलपुर नगरपालिका	२१२५	७४५७	९५८२
९६	बाँके	५११०३	बैजनाथ गाउँपालिका	१८७५	६०३७	७९१२
९७	बाँके	५११०४	खजुरा गाउँपालिका	१८७५	५७१०	७५८५
९८	बाँके	५११०५	जानकी गाउँपालिका	१६२५	४३७०	५९९५
९९	बाँके	५११०६	नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका	४१२५	११६३५	१५७६०
१००	बाँके	५११०७	हुडुवा गाउँपालिका	१६२५	४१६९	५७९४
१०१	बाँके	५११०८	नरैनापुर गाउँपालिका	१६२५	३८१३	५४३८
१०२	बर्दिया	५१२०१	बाँसगढी नगरपालिका	१८७५	५८९५	७७७०
१०३	बर्दिया	५१२०२	बारबर्दिया नगरपालिका	२०००	६६५०	८६५०
१०४	बर्दिया	५१२०३	ठाकुरबाबा नगरपालिका	१७५०	५१५३	६९०३
१०५	बर्दिया	५१२०४	गेरुवा गाउँपालिका	१६२५	४२९०	५९१५
१०६	बर्दिया	५१२०५	राजापुर नगरपालिका	१८७५	६१३५	८०१०
१०७	बर्दिया	५१२०६	मधुवन नगरपालिका	१७५०	५२२२	६९७२
१०८	बर्दिया	५१२०७	गुलरीया नगरपालिका	२०००	६८२४	८८२४
१०९	बर्दिया	५१२०८	बढैयाताल गाउँपालिका	१७५०	५४४८	७१९८
जम्मा				१९०१२५	५०९८७५	७०००००

३.३ सशर्त अनुदानको आधार सम्बन्धी सिफारिस

३.३.१ आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि नेपाल सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानका आधार सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई गरिएको सिफारिस

सिफारिस मिति: २०७७/१२/०८ गते, आइतबार

१. पृष्ठभूमि

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको रहेको छ। नेपालको संविधानमा तीनै तहका सरकारका बीचमा राज्यशक्तिको बाँडफाँट गरिएको छ। तहगत सरकार बीचको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने व्यवस्था संविधानले नै सुनिश्चित गरेको छ। तीन तह बीचको सहकारिताको एउटा महत्वपूर्ण अवयवको रूपमा अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण रहेको छ। सामान्यतया सङ्घीय संरचना भएका मुलुकहरूमा विशिष्ट राष्ट्रिय उद्देश्य प्राप्तिका साथै बहुतहगत सरकारहरूबीचमा नीतिगत समन्वय कायम गर्न र सार्वजनिक सेवाको मानक तथा गुणस्तर हासिल गर्न सङ्घ सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई शर्त सहितको वित्तीय अनुदान उपलब्ध गराउने अभ्यास रहेको पाइन्छ। अर्कोतर्फ, सशर्त अनुदानकै कारणले प्रदेश वा स्थानीय तहको स्वायत्ततालाई अक्षुण्ण राख्ने चुनौती पनि रहेकै हुन्छ। सङ्घीय शासन प्रणालीको लामो अनुभव भएका मुलुकहरू समेत अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापनका यस्ता समस्याबाट पूर्णरूपमा मुक्त भएको पाइँदैन। नेपालको सन्दर्भमा पनि सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने संवैधानिक र कानुनी व्यवस्था रहेको छ। त्यसरी सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा एकातर्फ अनुदान वितरणमा समन्यायिकता होस् र अर्कोतर्फ प्रदेश तथा स्थानीय तहको स्वायत्ततालाई पनि अक्षुण्ण राख्न सकियोस् भन्ने हेतुले नै सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी आधार तयार गर्ने र ती आधारहरू कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुने व्यवस्था नेपालको संविधान र अन्य प्रचलित ऐनहरू समेतमा गरिएको छ। उल्लिखित व्यवस्था बमोजिम आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि नेपाल सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार यस आयोगबाट तयार गरी नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गरिएको छ।

२. कानुनी व्यवस्था

क. नेपालको संविधान

नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदान सम्बन्धमा नेपालको संविधानमा देहायका व्यवस्थाहरू रहेका छन्:

- धारा ६० को उपधारा (३) - प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुनेछ।
- धारा ६० को उपधारा (६) - नेपाल सरकारले सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदान गर्ने सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान वा अन्य प्रयोजनका लागि दिने विशेष अनुदान वितरण सम्बन्धी व्यवस्था सङ्घीय कानून बमोजिम हुनेछ।
- धारा २५१ को उपधारा (१) देहाय (ग) - राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम, मानक, पूर्वाधारको अवस्था अनुसार प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी आधार तयार गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुनेछ।

ख. राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३ को उपदफा (१) देहाय (घ) मा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई दिने अनुदान सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने काम, कर्तव्य र अधिकार यस आयोगको हुने व्यवस्था रहेको छ।

सोही ऐनको दफा १६ को उपदफा (२) मा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रचलित कानून बमोजिम उपलब्ध गराउने सशर्त अनुदानका सम्बन्धमा नेपाल सरकार तथा प्रदेशलाई सिफारिस गर्दा आयोगले संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) देहाय (ग) र सोही ऐनको दफा १६ को उपदफा (१) मा उल्लिखित विषयहरूलाई आधार लिई गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। उक्त उपदफा (१) मा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा

स्थानीय तहलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रचलित कानून बमोजिम उपलब्ध गराउने वित्तीय समानीकरण अनुदानका सम्बन्धमा नेपाल सरकार तथा प्रदेशलाई सिफारिस गर्दा आयोगले देहायका आधार लिई सिफारिस गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छः

- (क) प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता मानव विकास सूचकाङ्क,
- (ख) अन्य प्रदेश वा स्थानीय तहको सन्तुलित विकासको अवस्था,
- (ग) प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको आर्थिक, सामाजिक वा अन्य कुनै प्रकारको विभेदको अवस्था,
- (घ) प्रदेश तथा स्थानीय तहको पूर्वाधार विकासको अवस्था र आवश्यकता,
- (ङ) प्रदेश तथा स्थानीय तहले जनतालाई पुऱ्याउनु पर्ने सेवा,
- (च) प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्वको अवस्था र उठाउन सक्ने क्षमता,
- (छ) प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता।

ग. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ९ को उपदफा (१) मा नेपाल सरकारले प्रदेश वा स्थानीय तह वा नेपाल सरकारको कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) देहाय (ग) अनुसार आयोगले तोकिएको आधार बमोजिम प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ। साथै सोही दफाको उपदफा (२) मा उपदफा (१) बमोजिम सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा नेपाल सरकारले योजना कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक शर्त तोक्नेछ र सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहले त्यस्तो शर्तको पालना गर्नुपर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ।

३. सशर्त अनुदान सम्बन्धमा आयोगले गरेको अध्ययन अनुसन्धान तथा विश्लेषण

सशर्त अनुदानको आधार तयार गर्ने क्रममा संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) देहाय (ग) ले मार्गदर्शन गरे बमोजिम आयोगले आवश्यक अध्ययन अनुसन्धानको कार्य सम्पादन गरेको छ। यस क्रममा सशर्त अनुदानको सैद्धान्तिक आधार एवम् नीतिगत व्यवस्थाको सूक्ष्म विश्लेषण गर्नुका साथै हालसम्मको कार्यान्वयनको अवस्था र अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासलाई समेत सँगै राखेर विश्लेषण गरिएको छ। सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने पक्ष अर्थात् नेपाल सरकारका विभिन्न मन्त्रालयका उच्च पदस्थ कर्मचारीहरू तथा त्यस्तो अनुदान प्राप्त गरी कार्यान्वयन गर्ने पक्ष अर्थात् प्रदेश र स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा अधिकृत कर्मचारीहरूसँग छलफल अन्तर्क्रिया सम्पन्न गरी सशर्त अनुदान कार्यान्वयनको अवस्था सम्बन्धमा जानकारी लिने र सुधारका उपायहरूको खोजी गर्ने कार्य भएको छ। सङ्घीय शासन प्रणालीमा वित्तीय सङ्घीयता सम्बन्धी विषयविज्ञहरूसँग अन्तर्क्रियाको माध्यमबाट राय परामर्श लिइएको छ। सशर्त अनुदान वितरण सम्बन्धमा आयोगले विगतमा सिफारिस गरेका आधारहरू र सोको कार्यान्वयन अवस्था समेतलाई हेरेर तिनको औचित्य र प्रभावकारिता परीक्षण गरिएको छ। साथै यस सम्बन्धमा बाह्य विज्ञ मार्फत स्वतन्त्र अध्ययन अनुसन्धान गराएर समेत आयोगले पृष्ठपोषण प्राप्त गरेको छ। सशर्त अनुदान सम्बन्धमा आयोगले गरेको अध्ययन अनुसन्धान तथा सरोकारवाला निकायहरूसँग गरेको अन्तर्क्रियाको क्रममा सहभागीहरूबाट औल्याईएको विद्यमान अवस्था र सुधारका लागि प्राप्त सुझावको संक्षिप्त विवरण देहाय बमोजिम रहेको छः

क. सशर्त अनुदानको तथ्याङ्कीय प्रवृत्ति विश्लेषणः

- प्रदेश सरकारलाई नेपाल सरकारले प्रदान गर्ने कुल वित्तीय अनुदानको विनियोजन रकम आ.व.२०७५/७६ देखि २०७७/७८ सम्म निरन्तररूपमा घट्दो क्रममा रहेको छ। कुल अनुदान भित्रको सशर्त अनुदान रकम आर्थिक वर्ष २०७६/७७ र २०७७/७८ मा क्रमशः २९.४ प्रतिशत र १८.४ प्रतिशतले घटेको छ भने वित्तीय समानीकरण अनुदानको रकम सामान्य वृद्धि हुँदै आएको देखिन्छ। यसले गर्दा आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा वित्तीय हस्तान्तरणका लागि कुल विनियोजित रकम मध्ये वित्तीय समानीकरण अनुदान र सशर्त अनुदानको हिस्सा क्रमशः ४४.३ प्रतिशत र ५७.७ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा आईपुग्दा त्यस्तो हिस्सा क्रमशः ५५.३ प्रतिशत र ३६.४ प्रतिशत हुन पुगेको छ। बाँकी हिस्सा विशेष तथा समपूरक अनुदानको रहेको छ। यसरी वित्तीय समानीकरण अनुदानको हिस्सा वृद्धिलाई सन्तोषजनक मान्न सकिन्छ। तर प्रदेशको खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमता बीचको वित्तीय अन्तर कम भएको स्पष्ट देखिने आधार बिना नै कुल अनुदानको रकम घटाउँदा प्रादेशिक योजना र कार्यक्रम कार्यान्वयनमा वित्तीय स्रोतको थप अभाव हुन सक्ने हुँदा यसतर्फ विशेष ध्यान पुऱ्याउनु आवश्यक देखिएको छ।

- स्थानीय तहलाई नेपाल सरकारले प्रदान गर्ने कुल वित्तीय अनुदानको विनियोजन रकम आ.व.२०७५/७६ देखि २०७७/७८ सम्म निरन्तररूपमा बढ्दो क्रममा रहेको छ। कुल अनुदान भित्रको वित्तीय समानीकरण अनुदान आ.व.२०७६/७७ मा ५.६ प्रतिशतले बढेकोमा आ.व.२०७७/७८ मा खास बढ्न सकेन। तर सशर्त अनुदानको रकम यी वर्षहरूमा उच्च दरमा (क्रमशः १२.७ प्रतिशत र ३०.० प्रतिशतले) बढेको छ। विशेष र समपूरक अनुदानको हिस्सा समेत बढ्दो क्रममा रहेको छ। यसले गर्दा आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा वित्तीय हस्तान्तरणका लागि कुल विनियोजित रकम मध्ये वित्तीय समानीकरण अनुदान र सशर्त अनुदानको हिस्सा क्रमशः ४३.७ र ५६.३ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा आईपुग्दा त्यस्तो हिस्सा क्रमशः ३४.३ र ६१.३ प्रतिशत हुन पुगेको छ। बाँकी हिस्सा विशेष तथा समपूरक अनुदानको रहेको छ। वित्तीय समानीकरण अनुदानको हिस्सा घट्नु तथा सशर्त अनुदानको हिस्सा बढ्नुले स्थानीय तहको वित्तीय स्वायत्तता, विनियोजन कूशलता र नतिजामा नकारात्मक असर पर्न सक्ने हुँदा आगामी दिनमा वित्तीय समानीकरण अनुदानको हिस्सा वृद्धितर्फ विशेष पहलको आवश्यकता देखिएको छ।
- प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई यस आयोगले संविधान तथा कानून बमोजिम उनीहरूको खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमता समेतको विश्लेषणका आधारमा वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम उपलब्ध गराउन सिफारिस गर्दै आएको छ। त्यस्तो अनुदान रकमलाई प्रदेश-प्रदेशबीच तथा स्थानीय तहहरूबीचको क्षितिजीय वित्तीय अन्तर (Horizontal Fiscal Gap) सम्बोधनका लागि आदर्श अनुपातमा अनुदान वितरणको रूपमा लिँदा ती प्रदेश तथा स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने सशर्त अनुदानको अनुपातमा ठूलो उतार-चढाव देखिन्छ। आ.व.२०७७/७८ मा प्रदेश नं.१, प्रदेश नं.२, बागमती प्रदेश र लुम्बिनी प्रदेशले कुल वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरणमा प्राप्त गरेको प्रादेशिक हिस्साको तुलनामा कुल सशर्त अनुदान वितरणमा प्राप्त गरेको प्रादेशिक हिस्सा अधिक रहेको छ भने अन्य तीन प्रदेशले प्राप्त गर्ने सशर्त अनुदानको प्रादेशिक हिस्सा वित्तीय समानीकरण अनुदानको तुलनामा घटेको देखिन्छ। त्यसैगरी ३४५ स्थानीय तहले वित्तीय समानीकरण अनुदानमा प्राप्त गरेको हिस्सा अनुपातको तुलनामा सशर्त अनुदानमा अतिरिक्त हिस्सा सहितको अनुदान प्राप्त गरेका छन् भने बाँकी स्थानीय तहहरूको हकमा सशर्त अनुदानको हिस्सा अनुपात समानीकरण अनुदानको तुलनामा न्यून रहेको छ। स्थानीय तहहरूलाई प्रदान गरिएको कुल वित्तीय समानीकरण अनुदान र कुल सशर्त अनुदानको अनुपात १:१.८ रहेकोमा स्थानीय तहले प्राप्त गरेको वित्तीय समानीकरण अनुदान र सशर्त अनुदानको अनुपात न्यूनतम १:०.६६ देखि अधिकतम १:४.१ सम्म रहेको छ। यसले गर्दा प्रदेश-प्रदेशहरू बीचमा तथा स्थानीय तहहरू बीचमा रहेको क्षितिजीय वित्तीय अन्तर (Horizontal Fiscal Gap) लाई वित्तीय समानीकरण अनुदान मार्फत समानुपातिक रूपमा सम्बोधन गर्न गरिएको प्रयासलाई सशर्त अनुदानको कारण असर परेको अनुमान गर्न सकिन्छ। अतः आगामी दिनमा सशर्त अनुदान वितरण गर्दा यसलाई वित्तीय समानीकरण अनुदानसँग प्रतिस्पर्धी (Competitive) नभई परिपूरक (Complementary) को रूपमा निश्चित सूचकमा आधारित रहेर वितरण गर्नु आवश्यक देखिएको छ।

ख. नेपाल सरकारका मन्त्रालयहरूसँगको छलफल एवम् अन्तर्क्रियाबाट प्राप्त राय सुझावः

- विगतमा नेपाल सरकारबाट बहुवर्षीय ठेक्का स्वीकृत भई नेपाल सरकारको दायित्व सिर्जना भइसकेका प्रादेशिक तथा स्थानीयस्तरका क्रमागत (अधुरा) कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूलाई निश्चित अवधिभित्र सम्पन्न गर्न सशर्त अनुदान प्रदान गर्नुपर्ने, तर प्रदेश तथा स्थानीय स्तरका नयाँ कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू सञ्चालन गर्न सशर्त अनुदानको माध्यमबाट वित्तीय हस्तान्तरण गर्न नहुने,
- बहुवर्षीय ठेक्का स्वीकृत भएका कार्यक्रमहरूमा सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा ती कार्यक्रमहरू सम्पन्न गर्नका लागि आवश्यक पर्ने पर्याप्त स्रोतको सुनिश्चितता गर्नुपर्ने,
- सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट एउटै वा उस्तै प्रकृतिका कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू सँगसँगै सञ्चालन गर्ने अवस्थाको अन्त्य गरिनुपर्ने,
- सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा अनुदानलाई नतिजासँग आबद्ध गर्नुपर्ने।

ग. प्रदेश सरकारका मन्त्रालयसँगको छलफल एवम् अन्तर्क्रियाबाट प्राप्त राय सुझावः

- सशर्त अनुदानमा सञ्चालन हुने आयोजना प्रदेश तथा स्थानीय तहको प्राथमिकतामा आधारित हुनुपर्ने,

- सशर्त अनुदान प्रदान गरिने क्षेत्रहरू स्पष्ट रूपमा निर्धारण गरिनुपर्ने, साथै त्यसरी क्षेत्र निर्धारण गर्दा पूर्वाधार निर्माणसँग सम्बन्धित काममा लागि सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउन उपयुक्त हुने,
- सशर्त अनुदानको न्यूनतम र अधिकतम सीमा तोकिनुपर्ने, साथै निश्चित सूचकको प्रगतिको आधारमा सशर्त अनुदान प्रदान गर्नुपर्ने,
- प्रदेश तथा स्थानीय तहको विकासको आवश्यकता, पूर्वाधारको अवस्था, आन्तरिक स्रोतको उपलब्धता तथा कार्यान्वयन क्षमताको आधारमा सशर्त अनुदान प्रदान गर्नुपर्ने,
- संविधानप्रदत्त मौलिक हकहरूमध्ये विशेष कुनै हकको कार्यान्वयन केन्द्रित (जस्तै: आवास योजना) कार्यक्रममा सशर्त अनुदान प्रदान गर्न उपयुक्त हुने,
- नेपाल सरकारबाट प्रदेश तथा स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भई आएका पुराना क्रमागत आयोजनालाई सम्पन्न गर्न सशर्त अनुदान प्रदान गर्नुपर्ने; साथै त्यस्ता क्रमागत आयोजना सम्पन्न नभई वा तिनका लागि पर्याप्त स्रोत विनियोजन नगरी नयाँ आयोजनामा स्रोत विनियोजन नहुने कुराको सुनिश्चितता हुनुपर्ने,
- नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले निर्धारण गरी सिफारिस गरेका सशर्त अनुदानका आधार र सुझावलाई पूर्णरूपमा पालना गर्नुपर्ने।

घ. स्थानीय तहसँगको छलफल एवम् अन्तर्क्रियाबाट प्राप्त राय सुझाव:

- नेपाल सरकारले प्रदान गर्ने सशर्त अनुदानका आयोजना तथा कार्यक्रम स्थानीय तहको आवश्यकता र प्राथमिकता अनुकूलको हुनुपर्ने;
- संविधानतः स्थानीय तहको एकल अधिकार भित्रको विषय र आफ्नै स्रोत विनियोजन मार्फत आयोजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिरहेको क्षेत्रमा पनि सशर्त अनुदान प्राप्त हुँदा आयोजना वा कार्यक्रममा दोहोरोपना हुन गई उपलब्ध स्रोतसाधनको सन्तुलित वितरण र मितव्ययीपूर्ण उपयोगमा चुनौती सिर्जना भएको हुँदा सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने क्षेत्र, आधार र मानदण्ड स्पष्ट हुनुपर्ने,
- स्थानीय तहमा उपलब्ध जनशक्ति तथा प्राविधिक क्षमता भन्दा बाहिरका कार्यक्रममा समेत सशर्त अनुदान प्राप्त हुने गरेबाट त्यस्ता कार्यक्रम कार्यान्वयन हुन नसकी स्थानीय तहको कार्यप्रगतिको अवस्था कमजोर देखिन गएको हुँदा क्षमता विकासमा जोड दिनुपर्ने,
- स-साना विषय वा क्रियाकलाप नै तोकेर केही हजार रूपैयाँ अनुदान प्राप्त हुने, तर सोबाट प्राप्त हुने नतिजाको तुलनामा कार्यक्रम कार्यान्वयन र प्रतिवेदन प्रक्रिया जटिल हुने भएबाट त्यसप्रकारका रकम विनियोजन गर्ने अभ्यासको अन्त्य हुनुपर्ने,
- नेपाल सरकारका विभिन्न मन्त्रालयहरूबाट अख्तियारीको रूपमा वर्षेभरि विभिन्न आयोजना/कार्यक्रम/क्रियाकलाप तोकेर रकम निकास एवम् कार्यदिश प्राप्त हुने गरेको, त्यस्ता आयोजना/कार्यक्रम/क्रियाकलापलाई सम्बन्धित गाउँ/नगरसभाको जानकारी बिना नै कार्यान्वयन गर्दा सभाको अधिकार सीमित हुन पुगेको, साथै बीचबीचमा प्राप्त हुने कार्यदिशले गर्दा स्थानीय तहको वार्षिक कार्ययोजनामा समेत प्रभाव पर्ने हुँदा विपद्जन्य वा आकस्मिक परिस्थितिमा बाहेक अख्तियारीको माध्यमबाट रकम निकास गर्ने प्रणालीको अन्त्य गर्नुपर्ने,
- सशर्त अनुदानको रकमलाई क्रमशः कम गर्दै त्यस्तो रकमलाई वित्तीय समानीकरण अनुदानमा थप गर्नुपर्ने जसले गर्दा स्थानीय तहले आफ्नो आवश्यकता र प्राथमिकताका आयोजनामा कुशलतापूर्वक रकम विनियोजन र कार्यान्वयन गर्ने सुविधा प्राप्त गर्न सकोस्।

ङ. विषय विज्ञ मार्फत गरिएको अध्ययन अनुसन्धानको निष्कर्ष तथा प्राप्त सुझाव:

- अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण अन्तर्गतको सशर्त अनुदानलाई अधिकतम उपलब्धिमूलक बनाउने अवसर संविधानले प्रदान गरेको छ। संविधानको धारा ६० को उपधारा (३) मा प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुने व्यवस्था छ भने धारा २५१ को उपधारा (१) देहाय (ग) ले राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम, मानक, पूर्वाधारको अवस्था अनुसार प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी आधार तयार गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार स्वतन्त्र

संवैधानिक निकायको रूपमा रहने राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुने व्यवस्था गरेको छ। समानीकरण र सशर्त अनुदानको आकार वा अनुपात सम्बन्धमा समेत अध्ययन अनुसन्धानमा आधारित भई स्वतन्त्र, निष्पक्ष र वस्तुगत ढङ्गबाट निर्व्योला गर्ने एक मात्र संवैधानिक निकायको रूपमा आयोग रहन सक्ने व्यवस्था संविधानले गरेको देखिन्छ। उल्लेखित संवैधानिक प्रावधानका बाबजुद समग्र अन्तर-सरकारी वित्त हस्तान्तरणमा आयोगको संविधान प्रदत्त निर्णायक भूमिकालाई अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनले सङ्कुचित गरेको देखिन्छ।

- अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको एक मात्र प्रमुख उद्देश्य भनेको तहगत सरकारहरूबीचको लम्बीय तथा क्षितिजीय वित्तीय अन्तर (Vertical and Horizontal Fiscal Gap) लाई सम्बोधन गर्नु हो। नेपालको वित्तीय सङ्घीयताको हालसम्मको अभ्यासमा वित्तीय समानीकरण अनुदानलाई त्यस्तो अन्तर न्यूनीकरणसँग प्रत्यक्षरूपमा आबद्ध गरिएको भए तापनि अन्य अनुदानलाई वित्तीय अन्तरसँग आबद्ध गर्न सकिएको छैन। साथै वित्तीय समानीकरण अनुदानको रकम यकिन भैसकेपश्चात मात्र सशर्त लगायत अन्य अनुदानको विनियोजन रकम तय हुने र सो कार्यमा आयोगको प्रत्यक्ष भूमिका समेत नरहने व्यवस्थाले गर्दा वित्तीय समानीकरण अनुदानले कायम गर्न खोजेको समन्यायिकतामा अन्य अनुदानका कारण प्रतिकूल असर पर्न सक्ने जोखिम कायमै रहेको छ। यस्तो जोखिमको अन्त्यका लागि संविधानको धारा ६० को उपधारा (३) अनुरूप प्रदेश तथा स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण निर्धारणमा आयोगको भूमिका रहनुपर्ने, साथै अनुदान वितरणको उद्देश्य र वस्तुगत अवस्थालाई दृष्टिगत गर्दै विभिन्न किसिमका अनुदानहरू बीचको अनुपात निर्धारणमा समेत आयोगको भूमिका रहनुपर्ने देखिन्छ। सशर्त रूपमा दिईने अनुदानले समानीकरणको क्षितिजीय समता (Horizontal Equity) मा तात्त्विक परिवर्तन गर्नु हुँदैन।
- नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने चार किसिमका अनुदानको कार्यगत उद्देश्यमा स्पष्टता नहुँदा एउटै प्रकृतिको वा एउटै कार्यका लागि पनि एक भन्दा बढी किसिमका अनुदानहरू प्रयोग भैरहेको अवस्था छ, जसले गर्दा उपलब्ध स्रोत साधनको कुशल विनियोजन तथा प्रभावकारी कार्यान्वयनमा चुनौती सिर्जना भएको छ।
- सशर्त अनुदानको कार्यान्वयन गर्दा अनुदान प्रदान गर्ने र प्राप्त गर्ने दुवै पक्ष बीचमा दोहोरो कार्यात्मक सम्बन्ध वा सम्झौता हुनु आवश्यक छ। तर हालको सशर्त अनुदान हस्तान्तरणमा न त अनुदान प्रदान गर्ने तहले अनुदान प्राप्त गर्ने तहसँग आयोजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सम्झौता गर्छ, न त अनुदान प्राप्त गरी आयोजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने पक्षले आफ्नो आवश्यकता, प्राथमिकता र क्षमता भित्रका आयोजना वा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्ने अवसर नै प्राप्त गर्दछ। यसले गर्दा एकातर्फ उत्तरदायित्व र जवाफदेहिताको प्रश्न उठ्छ भने अर्कोतर्फ आवश्यकता र आपूर्तिबीच वेमेलको अवस्था रहन्छ। यसलाई सम्बोधन गर्न आवश्यक नीतिगत तथा कार्यप्रणालीगत सुधार गर्नु आवश्यक देखिएको छ।
- नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदानको निश्चित उद्देश्य निर्धारण गरी उक्त उद्देश्य प्राप्तिका लागि मात्र अनुदान दिने नीति अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- प्रादेशिक तथा स्थानीय सन्तुलित विकासका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार निर्माणका निमित्त नतिजामा आधारित सूचकसहित सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउनु उपयुक्त हुनेछ भने निर्माण सम्पन्न भएको आयोजना सञ्चालन तथा मर्मत सम्भारका लागि सम्बन्धित तहको सरकारलाई नै वित्तीय रूपमा जिम्मेवार बनाउनु उपयुक्त हुनेछ।
- सबै प्रदेश तथा सबै स्थानीय तहको आन्तरिक कार्यक्षमता समानरूपमा विकसित भैनसकेको र कतिपय स्थानीय तहहरूको हकमा सेवाप्रवाहका लागि अत्यावश्यक आधारभूत बन्दोबस्ती समेत पूरा नभएको अवस्थामा तत् सम्बन्धी न्यूनतम बन्दोबस्तीका लागि नतिजा सूचकसहित सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउनु उपयुक्त हुनेछ।
- राष्ट्रियस्तरका विषयगत नीति अन्तर्गत प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुनुपर्ने कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि राष्ट्रिय मानक पूरा गर्न सशर्त अनुदान दिनु उपयुक्त हुनेछ।

- सङ्घीय सरकारको अधिकार क्षेत्र भित्र रहेका, तर प्रदेश वा स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गराउँदा लागतका दृष्टिले मितव्ययी एवम् सेवा प्रवाहका दृष्टिले प्रभावकारी हुने आयोजना तथा कार्यक्रमका लागि सशर्त अनुदान दिनु उपयुक्त हुनेछ।
- वैदेशिक सहायता अन्तर्गत प्रदेश वा स्थानीय तहबाट सञ्चालनमा रहेका आयोजनाहरूका निमित्त सशर्त अनुदानलाई निरन्तरता दिनु उपयुक्त हुनेछ। तर आगामी दिनमा प्रदेश वा स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुने आयोजनाहरूका निमित्त वैदेशिक सहायता परिचालन गर्दा आयोजनाको छनौट, क्रियाकलापको निर्धारण र कार्यान्वयनमा सम्बन्धित तहकै भूमिका रहने गरी नतिजामा आधारित रहेर क्षेत्रगत एकीकृत अनुदान (Sectoral Block Grants) को रूपमा वैदेशिक सहायताको खोजी र परिचालन गर्नु उपयुक्त हुनेछ।
- सङ्घीय सरकारबाट विगतमा प्रवाह भइरहेका र भविष्यमा समेत निरन्तरता दिनुपर्ने कार्यक्रमहरू मध्ये अन्तरप्रदेश प्रभाव भएका, निश्चित राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्ने गरी सञ्चालन भएका र सेवा प्रवाहमा निश्चित मानक, बेज्जमार्क वा गुणस्तर कायम गर्नुपर्ने कार्यक्रमका लागि सशर्त अनुदान प्रदान गर्नु उपयुक्त हुनेछ।

४. आ.व.२०७८/७९ का लागि नेपाल सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधारहरू

संवैधानिक व्यवस्था, कानूनमा तोकिएका आधारहरू र राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरूलाई दृष्टिगत गर्दै मुख्यतया: देशव्यापी रूपमा राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने, राष्ट्रिय मानक स्थापित गर्ने वा सोको सुनिश्चितता गर्ने र प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको पूर्वाधारको न्यूनतालाई पूर्ति गर्ने विषयहरूलाई मार्गदर्शनका रूपमा लिई आयोगद्वारा गरिएका अध्ययन अनुसन्धान समेतका आधारमा नेपालको संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) देहाय (ग) बमोजिम आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश तथा स्थानीय सरकारलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदानका सम्बन्धमा देहायका आधारहरू तयार गरी नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गरिएको छ:

- (१) नेपाल सरकारको अधिकारको सूची भित्रका कुनै विषय वा कार्यक्रम र आयोजना प्रदेश वा स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्था: नेपालको संविधानको अनुसूची-५ बमोजिम नेपाल सरकारको अधिकार क्षेत्र भित्र रहेका कुनै विषय सम्बन्धी आयोजना वा कार्यक्रम कुनै प्रदेश वा स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गराउँदा लागतका दृष्टिले मितव्ययी एवम् सेवा प्रवाहका दृष्टिले प्रभावकारी हुने देखिएमा त्यस्तो आयोजना तथा कार्यक्रमका लागि आवश्यक सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउन सक्ने।
- (२) राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रमलाई प्रदेश तथा स्थानीय तह मार्फत कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्था: नेपाल सरकारले जारी गरेको राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने क्रममा मूलतः नेपाल सरकारको कार्य जिम्मेवारीमा रहेको कुनै आयोजना वा कार्यक्रमलाई प्रदेश वा स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्था भएमा नेपाल सरकारले सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउन सक्ने।
- (३) प्रदेश तथा स्थानीय तहमा राष्ट्रिय मानक स्थापना वा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्था: नागरिकका मौलिक हकको कार्यान्वयन तथा राज्यको तर्फबाट आम नागरिकलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने आधारभूत सेवा सुविधाको सम्बन्धमा नेपाल सरकारबाट तय भएका न्यूनतम राष्ट्रिय मानकलाई प्रदेश वा स्थानीय तहमा उपलब्ध अन्य वित्तीय स्रोतबाट कार्यान्वयन वा स्थापित गराउन नसकिने अवस्थामा त्यस्ता राष्ट्रिय मानकको कार्यान्वयन गराउन आवश्यक रकम सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदानको रूपमा उपलब्ध गराउन सक्ने।
- (४) पूर्वाधार सम्बन्धी क्रमागत वा अधुरा आयोजनालाई पूर्णता दिन आवश्यक अवस्था: साविकमा नेपाल सरकारबाट निर्माण कार्य आरम्भ भएका र सङ्घीयता कार्यान्वयनसँगै प्रदेश वा स्थानीय तहको अधिकारमा परेका पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी क्रमागत वा अधुरा आयोजनालाई पूर्णता दिन आवश्यक रकम सशर्त अनुदानको रूपमा सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउन सक्ने। तर संविधानले गरेको व्यवस्था अनुरूप प्रदेश वा स्थानीय तहको एकल अधिकारको विषय अन्तर्गतका कुनै पनि नयाँ आयोजना वा

कार्यक्रमलाई पूरानो क्रमागत आयोजना वा कार्यक्रमको निरन्तरताको रूपमा लिएर कार्यविस्तार गर्दै सशर्त अनुदान प्रदान हुन सक्ने सम्भावनालाई नियन्त्रण गर्नुपर्ने।

- (५) अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सहायता परिचालन भएका कार्यक्रम वा आयोजना प्रदेश वा स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्था: नेपाल सरकार र अन्तर्राष्ट्रिय दातृ निकाय वा मुलुकसँग भएको सम्झौता बमोजिम प्राप्त हुने वैदेशिक सहायताबाट सञ्चालन हुने कुनै आयोजना वा कार्यक्रम प्रदेश वा स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गराउँदा लागतका दृष्टिले मितव्ययी एवम् सेवा प्रवाहका दृष्टिले प्रभावकारी हुने देखिएमा त्यस्तो आयोजना वा कार्यक्रमका लागि उपलब्ध वित्तीय स्रोत सशर्त अनुदानको रूपमा उपलब्ध गराउन सक्ने।
- (६) नेपाल सरकारको अनिवार्य दायित्व रहने खर्च भुक्तानी गर्नुपर्ने अवस्था: साविकमा नेपाल सरकारबाट नियुक्ति पाई हाल प्रदेश वा स्थानीय तहको कार्यक्षेत्र भित्रको सेवामा संलग्न रहेका शिक्षक, स्वास्थ्यकर्मी तथा अन्य राष्ट्रसेवक कर्मचारीको पारिश्रमिक र सेवा सुविधाबापतको रकम सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहमा उपलब्ध अन्य वित्तीय स्रोतबाट व्यवस्थापन हुने अवस्था नरहेको पर्याप्त पुष्ट्याई र आधार रहेको अवस्थामा त्यस्ता राष्ट्रसेवक कर्मचारीको पारिश्रमिक र सेवा सुविधाबापत आवश्यक पर्ने रकम सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदानको रूपमा उपलब्ध गराउन सक्ने।
- (७) सन्तुलित विकासका निमित्त आवश्यक रणनीतिक महत्वका परियोजनाहरू: आर्थिक, सामाजिक तथा पूर्वाधार विकासको राष्ट्रिय औषत स्तरभन्दा सारभूतरूपमा पछाडि रहेका प्रदेश वा स्थानीय तहमा विकासको त्यस्तो निश्चित विषयक्षेत्रलाई सम्बोधन गर्ने रणनीतिक महत्वका आयोजना वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न नतिजा सूचकमा आधारित रहेर सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउन सक्ने।

५. सशर्त अनुदान सम्बन्धी सुझावहरू

नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदान सम्बन्धमा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३ को उपदफा (१) देहाय (घ) ले गरेको व्यवस्था बमोजिम आयोगको तर्फबाट नेपाल सरकारलाई निम्न बमोजिमका सुझावहरू उपलब्ध गराइएको छ:

- (१) नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने सबै किसिमका वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण निर्धारणमा नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा (३) बमोजिम राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको भूमिका सुनिश्चित हुने गरी विद्यमान ऐन कानून र कार्यप्रणालीमा आवश्यक संशोधन गरिनुपर्ने।
- (२) नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा यस आयोगले तयार गरी कार्यान्वयनका लागि सिफारिस गरेका आधारहरूको पूर्ण पालनाको सुनिश्चितता हुनुपर्ने। यसका निमित्त सिफारिस भएका आधारहरू नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्को निर्णयबाट सबै सरोकारवाला निकायहरूलाई सञ्चार हुनुपर्ने, साथै बजेट तथा कार्यक्रम तयारीको चरणदेखि नै सशर्त अनुदान अन्तर्गत प्रस्तावित कुनै पनि आयोजना वा कार्यक्रम आयोगले सिफारिस गरेको कुन आधार अनुरूपको हो भनि प्रविष्टि, अभिलेख र प्रतिवेदन गर्ने प्रणालीको स्थापना हुनुपर्ने।
- (३) सशर्त अनुदानलाई समेत मुलुकको सन्तुलित विकासको लक्ष्यसँग आवद्ध गरी निश्चित सूचक, मानदण्ड र सूत्रमा आधारित रहेर पारदर्शीरूपमा प्रदान गर्नुपर्ने।
- (४) नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा राष्ट्रिय नीति, प्राथमिकता, दीर्घकालीन लाभ र फराकिलो तथा समतामूलक आर्थिक वृद्धिलाई प्रत्यक्ष टेवा दिने प्रकृतिका ठूला तथा मझौला र रणनीतिक महत्वका आयोजनाको कार्यान्वयनमा जोड दिनुपर्ने; तर प्रदेश तथा स्थानीय तहको एकल अधिकार र जिम्मेवारी भित्रका विषयमा वा स-साना आयोजना र कार्यक्रममा यस्तो अनुदान उपलब्ध नगराउने।
- (५) प्रदेश तथा स्थानीय तहको वित्तीय स्वायत्तता र व्यवस्थापकीय क्षमतालाई बलियो बनाउँदै लैजाने उद्देश्य सहित कुल अनुदानमा सशर्त अनुदानको हिस्सा क्रमशः कम गर्दै लैजाने र त्यसको परिपूर्ति वित्तीय समानीकरण अनुदान मार्फत गर्दै जाने।
- (६) सशर्त अनुदानबाट सञ्चालन हुने आयोजना प्रति सम्बन्धित तहको अधिकतम स्वामित्व कायम गर्न र कार्यान्वयन प्रक्रियामा व्यवस्थापकीय कुशलता र खर्च दक्षता समेत सुनिश्चित गर्नका लागि नेपाल सरकारले सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउँदा आयोजना भित्रका खर्च शिर्षक वा उपशिर्षक नै नतोकि त्यस किसिमको

स्वायत्तता सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहलाई नै हुने गरी क्षेत्रगत आयोजना वा कार्यक्रम र लक्ष्य तथा अपेक्षित उपलब्धी जस्ता विषयहरू मात्र तोकेर पठाउने।

- (७) नेपालको संविधानको अनुसूची-६ (प्रदेशको अधिकारको सूची) र अनुसूची - ८ (स्थानीय तहको अधिकारको सूची) का विषयहरू कुनै निश्चित राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम र मानदण्ड भित्र रही कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्थामा मात्र निश्चित अवधि वा सीमा भित्र रहेर सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने, सो बाहेकका निरन्तर रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने विषयलाई सशर्त अनुदानबाट सम्बोधन नगर्ने।
- (८) प्रदेश वा स्थानीय तहको अधिकारका विषय सम्बन्धी साविकमा सङ्घबाट बहुवर्षीय ठेक्का स्वीकृत भई कार्यान्वयन भइरहेका क्रमागत अधुरा कार्यक्रम वा आयोजनालाई पूर्णता दिन आवश्यक भएमा ती कार्यक्रमहरू सम्पन्न गर्ने समय सीमा तोक्यो त्यसका लागि आवश्यक पर्ने स्रोतको सुनिश्चितता नेपाल सरकारले गर्नुपर्ने। तर प्रदेश वा स्थानीय तहले सालबसाली रूपमा खर्च गर्नुपर्ने, चालु प्रकृतिका वा विद्यमान पूर्वाधारको मर्मत सम्भार र सञ्चालनसँग सम्बन्धित तथा उपभोक्ता समितिको सहभागिता वा लागत साझेदारीमा निरन्तररूपमा सञ्चालन हुने परियोजना वा कार्यक्रमको हकमा सशर्त अनुदान विनियोजन नगरी सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहको आन्तरिक स्रोत विनियोजनलाई प्रश्रय दिने।
- (९) समान प्रकृतिका उद्देश्य प्राप्तिका लागि विभिन्न विषयगत मन्त्रालयहरूबाट तर्जुमा गरिएका कार्यक्रम वा आयोजना कार्यान्वयनका लागि सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा त्यस्ता कार्यक्रम वा आयोजनामा दोहोरोपना नपर्ने गरी एकीकृत रूपमा सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने।
- (१०) सशर्त अनुदान अन्तर्गत हस्तान्तरण हुने कार्यक्रम कार्यान्वयनका शर्तहरू स्पष्ट मापनयोग्य, र कार्यान्वयन योग्य हुनुपर्ने। कुन
- (११) सशर्त अनुदानबाट सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्दा नेपाल सरकारका विषयगत मन्त्रालय र सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहको संलग्नता र समन्वयमा गर्नुपर्ने।
- (१२) सशर्त अनुदानबाट सञ्चालन भएका योजना, कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्रगति विवरण नेपाल सरकारका सम्बन्धित विषयगत मन्त्रालयमा नियमित रूपमा प्रतिवेदन हुने सुनिश्चितता गर्नुपर्ने।
- (१३) नेपाल सरकारले बजेट तर्जुमा गर्दा सशर्त अनुदानका सबै कार्यक्रम वा आयोजनाहरू समावेश गरी शुरुमै एकै पटक विनियोजन गर्नुपर्ने। विपद्जन्य अवस्था, महामारी वा अन्य आकस्मिक परिस्थितिको रोकथाम, नियन्त्रण तथा प्रतिकार्य र पुनर्स्थापना गर्नुपर्नेको अवस्थामा बाहेक आर्थिक वर्षको बीचमा कुनै पनि नयाँ कार्यक्रम वा आयोजनाहरू कार्यान्वयन गर्न थप सशर्त अनुदान हस्तान्तरण नगर्ने।

३.३.२ आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार सम्बन्धमा प्रदेश सरकारलाई गरिएको सिफारिस

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि लुम्बिनी प्रदेश सरकारबाट सो प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदान आधार सम्बन्धी सिफारिस

सिफारिस मिति : २०७७/१२/२६ गते बिहिबार

१. पृष्ठभूमि

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको रहेको छ। नेपालको संविधानमा तीनै तहका सरकारका बीचमा राज्यशक्तिको बाँडफाँट गरिएको छ। तहगत सरकार बीचको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने व्यवस्था संविधानले नै सुनिश्चित गरेको छ। तीन तह बीचको सहकारिताको एउटा महत्वपूर्ण अवयवको रूपमा अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण रहेको छ। सामान्यतया सङ्घीय संरचना भएका मुलुकहरूमा विशिष्ट राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक उद्देश्य प्राप्तिका साथै बहुतहगत सरकारहरू बीचमा नीतिगत समन्वय कायम गर्न र सार्वजनिक सेवाको मानक तथा गुणस्तर हासिल गर्न सङ्घ तथा प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई शर्त सहितको वित्तीय अनुदान उपलब्ध गराउने अभ्यास रहेको पाईन्छ। अर्कोतर्फ, सशर्त अनुदानकै कारणले स्थानीय तहको स्वायत्ततालाई अक्षुण्ण राख्ने चुनौती पनि रहेकै हुन्छ। सङ्घीय शासन प्रणालीको लामो अनुभव भएका मुलुकहरू समेत अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापनका यस्ता समस्याबाट पूर्णरूपमा मुक्त भएको पाईदैन। नेपालको सन्दर्भमा पनि प्रदेश सरकारले स्थानीय सरकारलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने संवैधानिक र कानुनी व्यवस्था रहेको छ। त्यसरी सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा एकातर्फ अनुदान वितरणमा समन्यायिकता होस् र अर्कोतर्फ स्थानीय सरकारको स्वायत्ततालाई पनि अक्षुण्ण राख्न सकियोस् भन्ने हेतुले नै सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी आधार तयार गर्ने र ती आधारहरू कार्यान्वयनका लागि प्रदेश सरकारलाई सिफारिस गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुने व्यवस्था नेपालको संविधान र अन्य प्रचलित ऐनहरू समेतमा गरिएको छ। उल्लिखित व्यवस्था बमोजिम आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार यस आयोगबाट तयार गरी प्रदेश सरकारसमक्ष सिफारिस गरिएको छ।

२. कानुनी व्यवस्था

क. नेपालको संविधान

प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदान सम्बन्धमा नेपालको संविधानमा देहायका व्यवस्थाहरू रहेका छन् :

- धारा ६० को उपधारा (३) - प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुनेछ।
- धारा २५१ को उपधारा (१) देहाय (ग) - राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम, मानक, पूर्वाधारको अवस्था अनुसार प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी आधार तयार गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुनेछ।

ख. राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३ को उपदफा (१) को देहाय (ख) मा प्रदेश कानून बमोजिम प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदानको आधार तयार गरी प्रदेशलाई सिफारिस गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार यस आयोगको हुने व्यवस्था रहेको छ।

सोही ऐनको दफा १६ को उपदफा (२) मा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रचलित कानून बमोजिम उपलब्ध गराउने सशर्त अनुदानका सम्बन्धमा नेपाल सरकार तथा प्रदेशलाई

सिफारिस गर्दा आयोगले संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) देहाय (ग) र सोही ऐनको दफा १६ को उपदफा (१) मा उल्लिखित विषयहरूलाई आधार लिई गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। उक्त उपदफा (१) मा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रचलित कानून बमोजिम उपलब्ध गराउने वित्तीय समानीकरण अनुदानका सम्बन्धमा नेपाल सरकार तथा प्रदेशलाई सिफारिस गर्दा आयोगले देहायका आधार लिई सिफारिस गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ :

- (क) प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता मानव विकास सूचकाङ्क,
- (ख) अन्य प्रदेश वा स्थानीय तहको सन्तुलित विकासको अवस्था,
- (ग) प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको आर्थिक, सामाजिक वा अन्य कुनै प्रकारको विभेदको अवस्था,
- (घ) प्रदेश तथा स्थानीय तहको पूर्वाधार विकासको अवस्था र आवश्यकता,
- (ङ) प्रदेश तथा स्थानीय तहले जनतालाई पुऱ्याउनु पर्ने सेवा,
- (च) प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्वको अवस्था र उठाउन सक्ने क्षमता,
- (छ) प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता।

ग. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ९ को उपदफा (३) मा प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदेश कानून बमोजिम आयोगले तोकेको आधार बमोजिम सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

घ. प्रदेश कानून

वित्तीय हस्तान्तरण सम्बन्धमा प्रदेश सरकारले बनाएका ऐनहरूमा सशर्त अनुदानका सम्बन्धमा देहाय बमोजिमका व्यवस्थाहरू गरिएको पाइन्छ :

- प्रदेश सरकारले स्थानीय तह वा प्रदेश सरकारको कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम आयोगले तोकेको आधार बमोजिम स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्नेछ।
- सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा प्रदेश सरकारले योजना कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक शर्त तोक्नेछ र सम्बन्धित स्थानीय तहले त्यस्तो शर्तको पालना गर्नुपर्नेछ।

३. सशर्त अनुदान सम्बन्धमा आयोगले गरेको अध्ययन अनुसन्धान तथा विश्लेषण

सशर्त अनुदानको आधार तयार गर्ने क्रममा संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) देहाय (ग) ले मार्गदर्शन गरे बमोजिम आयोगले आवश्यक अध्ययन अनुसन्धानको कार्य सम्पादन गरेको छ। यस क्रममा सशर्त अनुदानको सैद्धान्तिक आधार एवम् नीतिगत व्यवस्थाको सूक्ष्म विश्लेषण गर्नुका साथै हालसम्मको कार्यान्वयनको अवस्था र अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासलाई समेत सँगै राखेर विश्लेषण गरिएको छ। प्रदेश सरकारले विगतका वर्षहरूमा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराएको सशर्त अनुदानका सम्बन्धमा प्रदेश र स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा अधिकृत कर्मचारीहरूसँग छलफल, अन्तर्क्रिया सम्पन्न गरी सशर्त अनुदान कार्यान्वयनको अवस्था सम्बन्धमा जानकारी लिने र सुधारका उपायहरूको खोजी गर्ने कार्य भएको छ। सङ्घीय शासन प्रणालीमा वित्तीय सङ्घीयता र सशर्त अनुदानको भूमिका सम्बन्धमा विषयविज्ञहरूसँग अन्तर्क्रियाको माध्यमबाट राय परामर्श लिईएको छ। सशर्त अनुदान वितरण सम्बन्धमा आयोगले विगतमा सिफारिस गरेका आधारहरू र सोको कार्यान्वयन अवस्था समेतलाई हेरेर तिनको औचित्य र प्रभावकारिता परीक्षण गरिएको छ। साथै यस सम्बन्धमा बाह्य विज्ञ मार्फत स्वतन्त्र अध्ययन अनुसन्धान गराएर समेत आयोगले पृष्ठपोषण प्राप्त गरेको छ।

सशर्त अनुदान सम्बन्धमा आयोगले गरेको अध्ययन अनुसन्धान तथा सरोकारवाला निकायहरूसँग गरेको अन्तर्क्रियाको क्रममा सहभागीहरूबाट औल्याइएको विद्यमान अवस्था र सुधारका लागि प्राप्त सुझावको संक्षिप्त विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ :

क. आयोगले गराएको अध्ययन अनुसन्धानको निष्कर्ष तथा प्राप्त सुझाव :

- अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण अन्तर्गतको सशर्त अनुदानलाई अधिकतम उपलब्धिमूलक बनाउने अवसर संविधानले प्रदान गरेको छ। संविधानको धारा ६० को उपधारा (३) मा प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुने व्यवस्था छ भने धारा २५१ को उपधारा (१) देहाय (ग) ले राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम, मानक, पूर्वाधारको अवस्था अनुसार प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी आधार तयार गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार स्वतन्त्र संवैधानिक निकायको रूपमा रहने राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुने व्यवस्था गरेको छ। समानीकरण र सशर्त अनुदानको आकार वा अनुपात सम्बन्धमा समेत अध्ययन अनुसन्धानमा आधारित भई स्वतन्त्र, निष्पक्ष र वस्तुगत ढङ्गबाट निष्कर्ष निकाल्न गर्ने एक मात्र संवैधानिक निकायको रूपमा आयोग रहन सक्ने परिकल्पना गरेको देखिन्छ।
- अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको एक मात्र प्रमुख उद्देश्य भनेको तहगत सरकारहरूबीचको लम्बीय तथा क्षितिजीय वित्तीय अन्तर (Vertical and Horizontal Fiscal Gap) लाई सम्बोधन गर्नु हो। नेपालको वित्तीय सङ्घीयताको हालसम्मको अभ्यासमा वित्तीय समानीकरण अनुदानलाई त्यस्ता दुवै अन्तरहरू न्यूनीकरणसँग प्रत्यक्षरूपमा आवद्ध गरिएको भए तापनि अन्य अनुदानलाई वित्तीय अन्तरसँग आवद्ध गर्न सकिएको छैन। साथै वित्तीय समानीकरण अनुदानको रकम यकिन भइसके पश्चात् मात्र सशर्त लगायत अन्य अनुदानको विनियोजन रकम तय हुने र सो कार्यमा आयोगको प्रत्यक्ष भूमिका समेत नरहने व्यवस्थाले गर्दा वित्तीय समानीकरण अनुदानले कायम गर्न खोजेको समन्यायिकतामा अन्य अनुदानका कारण प्रतिकूल असर पर्न सक्ने जोखिम कायमै रहेको छ। यस्तो जोखिमको अन्त्यका लागि संविधानको धारा ६० को उपधारा (३) अनुरूप स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण निर्धारणमा आयोगको भूमिका रहनुपर्ने, साथै अनुदान वितरणको उद्देश्य र वस्तुगत अवस्थालाई दृष्टिगत गर्दै विभिन्न किसिमका अनुदानहरू बीचको अनुपात निर्धारणमा समेत आयोगको भूमिका रहनुपर्ने देखिन्छ। सशर्त रूपमा दिइने अनुदानले समानीकरणको क्षितिजीय समता (Horizontal Equity) मा तात्त्विक परिवर्तन गर्नु हुँदैन।
- प्रदेशले स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने चार किसिमका अनुदानको कार्यगत उद्देश्यमा स्पष्टता नहुँदा एउटै प्रकृतिको वा एउटै कार्यका लागि पनि एकभन्दा बढी किसिमका अनुदानहरू प्रयोग भइरहेको अवस्था छ, जसले गर्दा उपलब्ध स्रोत साधनको कुशल विनियोजन तथा प्रभावकारी कार्यान्वयनमा चुनौती सिर्जना भएको छ।
- सशर्त अनुदानको कार्यान्वयन गर्दा अनुदान प्रदान गर्ने र प्राप्त गर्ने दुवै पक्षबीचमा दोहोरो कार्यात्मक सम्बन्ध वा सम्झौता हुनु आवश्यक छ। तर हालको सशर्त अनुदान हस्तान्तरणमा न त अनुदान प्रदान गर्ने तहले अनुदान प्राप्त गर्ने तहसँग आयोजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सम्झौता गर्छ, न त अनुदान प्राप्त गरी आयोजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने पक्षले आफ्नो आवश्यकता, प्राथमिकता र क्षमताभित्रका आयोजना वा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्ने अवसर नै प्राप्त गर्दछ। यसले गर्दा एकातर्फ उत्तरदायित्व र जवाफदेहिताको प्रश्न उठ्छ भने अर्कोतर्फ आवश्यकता र आपूर्तिबीच बेमेलको अवस्था रहन्छ। यसलाई सम्बोधन गर्न आवश्यक नीतिगत तथा कार्यप्रणालीगत सुधार गर्नु आवश्यक देखिएको छ।
- प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदानको निश्चित उद्देश्य निर्धारण गरी उक्त उद्देश्य प्राप्तिका लागि मात्र अनुदान दिने नीति अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- स्थानीय तहको सन्तुलित विकासका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार निर्माणका निमित्त नतिजामा आधारित सूचकसहित सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउनु उपयुक्त हुनेछ भने निर्माण सम्पन्न भएको आयोजना सञ्चालन तथा मर्मत सम्भारका लागि सम्बन्धित तहको सरकारलाई नै वित्तीय रूपमा जिम्मेवार बनाउनु उपयुक्त हुनेछ।
- सबै स्थानीय तहको आन्तरिक कार्यक्षमता समानरूपमा विकसित भइनसकेको र कतिपय स्थानीय तहहरूको हकमा सेवाप्रवाहका लागि अत्यावश्यक आधारभूत बन्दोबस्ती समेत पूरा नभएको अवस्थामा तत् सम्बन्धी न्यूनतम बन्दोबस्तीका लागि नतिजा सूचकसहित सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउनु उपयुक्त हुनेछ।

- राष्ट्रिय तथा प्रदेशस्तरका विषयगत नीति अन्तर्गत स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुनुपर्ने कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक मानक पूरा गर्न सशर्त अनुदान दिनु उपयुक्त हुनेछ।
- प्रदेश सरकारको अधिकार क्षेत्रभित्र रहेका, तर स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गराउँदा लागतका दृष्टिले मितव्ययी एवम् सेवा प्रवाहका दृष्टिले प्रभावकारी हुने आयोजना तथा कार्यक्रमका लागि सशर्त अनुदान दिनु उपयुक्त हुनेछ।

ख. प्रदेश सरकारका मन्त्रालयसँगको छलफल एवम् अन्तर्क्रियाबाट प्राप्त राय सुझाव :

- सशर्त अनुदानमा सञ्चालन हुने आयोजना प्रदेश तथा स्थानीय तहको प्राथमिकतामा आधारित हुनुपर्ने,
- सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा अनुदानलाई नतिजासँग आबद्ध गर्नुपर्ने,
- सशर्त अनुदान प्रदान गरिने क्षेत्रहरू स्पष्ट रूपमा निर्धारण गरिनुपर्ने, साथै त्यसरी क्षेत्र निर्धारण गर्दा पूर्वाधार निर्माणसँग सम्बन्धित काममा लागि सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउन उपयुक्त हुने,
- सशर्त अनुदानको न्यूनतम र अधिकतम सीमा तोकिनुपर्ने, साथै निश्चित सूचकको प्रगतिको आधारमा सशर्त अनुदान प्रदान गर्नुपर्ने,
- स्थानीय तहको विकासको आवश्यकता, पूर्वाधारको अवस्था, आन्तरिक स्रोतको उपलब्धता तथा कार्यान्वयन क्षमताको आधारमा सशर्त अनुदान प्रदान गर्नुपर्ने,
- स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले निर्धारण गरी सिफारिस गरेका सशर्त अनुदानका आधार र सुझावलाई पूर्णरूपमा पालना गर्नुपर्ने।

ग. स्थानीय तहसँगको छलफल एवम् अन्तर्क्रियाबाट प्राप्त राय सुझाव :

- स्थानीय तहमा प्राप्त हुने सशर्त अनुदानका योजना तथा कार्यक्रम स्थानीय तहको आवश्यकता र प्राथमिकता अनुकूलको हुनुपर्ने,
- संविधानतः स्थानीय तहको एकल अधिकारभित्रको विषय र आफ्नै स्रोत विनियोजन मार्फत् आयोजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिरहेको क्षेत्रमा पनि सशर्त अनुदान प्राप्त हुँदा आयोजना वा कार्यक्रममा दोहोरोपना हुन गई उपलब्ध स्रोतसाधनको सन्तुलित वितरण र मितव्ययीपूर्ण उपयोगमा चुनौती सिर्जना भएको हुँदा सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने क्षेत्र, आधार र मानदण्ड स्पष्ट हुनुपर्ने,
- स्थानीय तहमा उपलब्ध जनशक्ति तथा प्राविधिक क्षमताले नभ्याउने कार्यक्रममा समेत सशर्त अनुदान प्राप्त हुने गरेबाट त्यस्ता कार्यक्रम कार्यान्वयन हुन नसकी स्थानीय तहको कार्यप्रगतीको अवस्था कमजोर देखिन गएको हुँदा क्षमता विकासमा जोड दिनुपर्ने,
- स-साना विषय वा क्रियाकलाप नै तोकेर केही हजार रूपैया अनुदान प्राप्त हुने, तर सोबाट प्राप्त हुने नतिजाको तुलनामा कार्यक्रम कार्यान्वयन र प्रतिवेदन प्रक्रिया जटिल हुने भएबाट त्यसप्रकारका रकम विनियोजन गर्ने अभ्यासको अन्त्य हुनुपर्ने,
- स्थानीय तहको वार्षिक बजेट पारित भई कार्यान्वयनको चरणमा पुगिसके पश्चात् अख्तियारीको रूपमा सङ्घ तथा प्रदेशबाट वर्षभरि विभिन्न आयोजना/कार्यक्रम/क्रियाकलाप तोकेर रकम निकास एवम् कायदेश प्राप्त हुने गरेको, त्यस्ता आयोजना/कार्यक्रम/क्रियाकलापलाई सम्बन्धित गाउँ/नगरसभाको जानकारी बिना नै कार्यान्वयन गर्दा सभाको अधिकार सीमित हुन पुगेको, साथै बीचबीचमा प्राप्त हुने कायदेशले गर्दा स्थानीय तहको वार्षिक कार्ययोजनामा समेत प्रभाव पर्ने हुँदा विपद्जन्य वा आकस्मिक परिस्थितिमा बाहेक छुट्टै अख्तियारीको माध्यमबाट रकम निकास गर्ने प्रणालीको अन्त्य गर्नुपर्ने,
- सशर्त अनुदानको रकमलाई क्रमशः कम गर्दै त्यस्तो रकमलाई वित्तीय समानीकरण अनुदानमा थप गर्नुपर्ने जसले गर्दा स्थानीय तहले आफ्नो आवश्यकता र प्राथमिकताका आयोजनामा कुशलतापूर्वक रकम विनियोजन र कार्यान्वयन गर्ने सुविधा प्राप्त गर्न सकोस्।

४. आ.व. २०७८/७९ का लागि प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधारहरू

संविधान तथा प्रचलित ऐनमा भएका व्यवस्था र तोकिएका आधारहरूलाई दृष्टिगत गर्दै मुख्यतया देशव्यापी रूपमा राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक नीति तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने, राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक मानक स्थापित गर्ने वा सोको सुनिश्चितता गर्ने र स्थानीय तहमा रहेको पूर्वाधारको न्यूनतालाई पूर्ति गर्ने विषयहरूलाई मार्गदर्शनका रूपमा लिई आयोगद्वारा गरिएको अध्ययन अनुसन्धान समेतका आधारमा नेपालको संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) को खण्ड (ग) र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिम आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा देहायका आधारहरू तयार गरी प्रदेश सरकारसमक्ष सिफारिस गरिएको छ :

- (१) प्रदेश सरकारको अधिकारको सूची भित्रका कुनै विषय वा कार्यक्रम र आयोजना स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्था : नेपालको संविधानको अनुसूची-६ बमोजिम प्रदेश सरकारको अधिकार क्षेत्रभित्र रहेका कुनै विषय सम्बन्धी आयोजना वा कार्यक्रम कुनै स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गराउँदा लागतका दृष्टिले मितव्ययी एवम् सेवा प्रवाहका दृष्टिले प्रभावकारी हुने देखिएमा त्यस्तो आयोजना तथा कार्यक्रमका लागि आवश्यक सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउन सक्ने।
- (२) प्रादेशिक नीति तथा कार्यक्रमलाई स्थानीय तह मार्फत कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्था : प्रदेश सरकारले जारी गरेको प्रादेशिक नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने क्रममा मूलतः प्रदेश सरकारको कार्य जिम्मेवारीमा रहेको कुनै आयोजना वा कार्यक्रमलाई स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्था भएमा सोको लागि प्रदेश सरकारले सम्बन्धित स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउन सक्ने।
- (३) स्थानीय तहमा प्रादेशिक मानक स्थापना वा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्था : नागरिकका मौलिक हकको कार्यान्वयन तथा राज्यको तर्फबाट आम नागरिकलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने आधारभूत सेवा सुविधाको सम्बन्धमा तय भएका न्यूनतम प्रादेशिक मानकलाई स्थानीय तहमा उपलब्ध अन्य वित्तीय स्रोतबाट कार्यान्वयन वा स्थापित गराउन नसकिने अवस्थामा त्यस्ता प्रादेशिक मानकको कार्यान्वयन गराउन आवश्यक रकम सम्बन्धित स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदानको रूपमा उपलब्ध गराउन सक्ने।
- (४) सन्तुलित विकासका निमित्त आवश्यक रणनीतिक महत्वका परियोजनाहरू : आर्थिक, सामाजिक तथा पूर्वाधार विकासको प्रादेशिक औषत स्तरभन्दा सारभूतरूपमा पछाडि रहेका स्थानीय तहमा विकासको त्यस्तो निश्चित विषयक्षेत्रलाई सम्बोधन गर्ने रणनीतिक महत्वका आयोजना वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न नतिजा सूचकमा आधारित रहेर सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउन सक्ने।

५. सशर्त अनुदान सम्बन्धी सुझावहरू

संवैधानिक व्यवस्था र कानूनमा तोकिएका आधारहरूलाई दृष्टिगत गर्दै सिफारिस गरिएका सशर्त अनुदानको उल्लिखित आधारहरूको कार्यान्वयनका लागि आयोगको तर्फबाट प्रदेश सरकारलाई निम्न बमोजिमका सुझावहरू उपलब्ध गराइएको छ:

- (१) प्रदेशले स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने सबै किसिमका वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण निर्धारणमा नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा (३) बमोजिम राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको भूमिका सुनिश्चित हुने गरी विद्यमान ऐन कानून र कार्यप्रणालीमा आवश्यक संशोधन गरिनुपर्ने।
- (२) प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा यस आयोगले तयार गरी कार्यान्वयनका लागि सिफारिस गरेका आधारहरूको पूर्ण पालनाको सुनिश्चितता हुनुपर्ने। यसका निमित्त सिफारिस भएका आधारहरू प्रदेश सरकार, मन्त्रपरिषद्को निर्णयबाट सबै सरोकारवाला निकायहरूलाई सञ्चार हुनुपर्ने, साथै बजेट तथा कार्यक्रम तयारीको चरणदेखि नै सशर्त अनुदान अन्तर्गत प्रस्तावित कुनै पनि आयोजना वा कार्यक्रम आयोगले सिफारिस गरेको कुन आधार अनुरूपको हो भनी प्रविष्टि, अभिलेख र प्रतिवेदन गर्ने प्रणालीको स्थापना हुनुपर्ने।
- (३) सशर्त अनुदानलाई समेत मुलुकको सन्तुलित विकासको लक्ष्यसँग आवद्ध गरी निश्चित सूचक, मानदण्ड र सूत्रमा आधारित रहेर पारदर्शीरूपमा प्रदान गर्नुपर्ने।

- (४) प्रदेशले स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा प्रादेशिक नीति, प्राथमिकता, दीर्घकालीन लाभ र फराकिलो तथा समतामूलक आर्थिक वृद्धिलाई प्रत्यक्ष टेवा दिने प्रकृतिका ठूला तथा मझौला र रणनीतिक महत्वका आयोजनाको कार्यान्वयनमा जोड दिनुपर्ने; तर स्थानीय तहको एकल अधिकार र जिम्मेवारीभित्रका विषयमा वा स-साना आयोजना र कार्यक्रममा यस्तो अनुदान उपलब्ध नगराउने।
- (५) स्थानीय तहको वित्तीय स्वायत्तता र व्यवस्थापकीय क्षमतालाई बलियो बनाउँदै लैजाने उद्देश्य सहित कुल अनुदानमा सशर्त अनुदानको हिस्सा क्रमशः कम गर्दै लैजाने र त्यसको परिपूर्ति वित्तीय समानीकरण अनुदान वृद्धि मार्फत गर्दै जाने।
- (६) सशर्त अनुदानबाट सञ्चालन हुने योजनाप्रति सम्बन्धित स्थानीय तहको अधिकतम स्वामित्व कायम गर्न र कार्यान्वयन प्रक्रियामा व्यवस्थापकीय कुशलता र खर्च दक्षता समेत सुनिश्चित गर्नका लागि प्रदेश सरकारले सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउँदा योजना भित्रका क्रियाकलापहरू नतोकी त्यस किसिमको स्वायत्तता सम्बन्धित स्थानीय तहलाई नै हुने गरी क्षेत्रगत योजना वा कार्यक्रम र लक्ष्य तथा अपेक्षित उपलब्धी जस्ता विषयहरू मात्र तोकेर पठाउने।
- (७) नेपालको संविधानको अनुसूची - ८ (स्थानीय तहको अधिकारको सूची) का विषयहरू कुनै निश्चित प्रादेशिक नीति तथा कार्यक्रम र मानदण्ड भित्र रही कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्थामा मात्र निश्चित अवधि वा सीमा भित्र रहेर सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने, सो बाहेकका निरन्तर रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने विषयलाई सशर्त अनुदानबाट सम्बोधन नगर्ने।
- (८) समान प्रकृतिका उद्देश्य प्राप्तिका लागि विभिन्न विषयगत मन्त्रालयहरूबाट तर्जुमा गरिएका कार्यक्रम वा आयोजना कार्यान्वयनका लागि सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा त्यस्ता कार्यक्रम वा आयोजनामा दोहोरोपना नपर्ने गरी एकीकृत रूपमा सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने।
- (९) सशर्त अनुदान अन्तर्गत हस्तान्तरण हुने कार्यक्रम कार्यान्वयनका शर्तहरू स्पष्ट मापनयोग्य, र कार्यान्वयन योग्य हुनुपर्ने।
- (१०) सशर्त अनुदानबाट सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्दा प्रदेश सरकारका विषयगत मन्त्रालय र सम्बन्धित स्थानीय तहको संलग्नता र समन्वयमा गर्नुपर्ने।
- (११) सशर्त अनुदानबाट सञ्चालन भएका योजना तथा कार्यक्रमको प्रगति विवरण प्रदेश सरकारका सम्बन्धित विषयगत मन्त्रालयमा नियमित रूपमा प्रतिवेदन हुने सुनिश्चितता गर्नुपर्ने।
- (१२) प्रदेश सरकारले बजेट तर्जुमा गर्दा सशर्त अनुदानका सबै योजना वा कार्यक्रमहरू समावेश गरी शुरूमै एकैपटक विनियोजन गर्नुपर्ने। विपद्जन्य अवस्था, महामारी वा अन्य आकस्मिक परिस्थितिको रोकथाम, नियन्त्रण तथा प्रतिकार्य र पुनर्स्थापना गर्नुपरेको अवस्थामा बाहेक आर्थिक वर्षको बीचमा कुनै पनि नयाँ कार्यक्रम वा आयोजनाहरू कार्यान्वयन गर्न थप सशर्त अनुदान हस्तान्तरण नगर्ने।

३.४ आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी सिफारिस

३.४.१ आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारलाई गरिएको सिफारिस

सिफारिस मिति : २०७८/०९/२० गते सोमवार

१. पृष्ठभूमि

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको रहेको छ। तीनै तहका सरकारका बीचमा राज्यशक्तिको बाँडफाँट गरिएको छ। सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र रही आर्थिक अधिकार सम्बन्धी विषयमा कानून बनाउने, नीति तथा योजना तयार गर्ने, वार्षिक बजेट तर्जुमा र त्यसको अनुमोदन गर्ने, कार्यक्रम कार्यान्वयन लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन गर्ने र लेखापरीक्षण गराउने कार्य गर्नु पर्दछ। बजेट अनुमान गर्दा अनुमानित आय भन्दा व्यय बढी हुने अवस्थामा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले घाटा बजेट ल्याउन सक्ने र बजेट घाटा व्यवस्थापन सङ्घीय कानून बमोजिम हुने व्यवस्था छ। घाटा बजेट पेश गर्दा तीनै तहका सरकारले घाटा पूर्ति गर्ने स्रोतको स्पष्ट आधार समेत खुलाउनु पर्ने व्यवस्था अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ मा रहेको छ। संविधानतः तीनै तहका सरकारले बजेट घाटा पूर्तिका लागि कानून बमोजिम ऋण लिन सक्छन्।

ऋण बाह्य वा आन्तरिक गरी दुई प्रकारको हुन्छ। समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण गरी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ। उल्लिखित व्यवस्था बमोजिम आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा यस आयोगबाट निर्धारण गरी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारसमक्ष सिफारिस गरिएको छ।

२. कानुनी व्यवस्था

क. नेपालको संविधान

सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धमा नेपालको संविधानमा देहायका व्यवस्थाहरू रहेका छन् :

- धारा ५९ को उपधारा (१) - सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार भित्रको आर्थिक अधिकार सम्बन्धी विषयमा कानून बनाउने, वार्षिक बजेट बनाउने, निर्णय गर्ने, नीति तथा योजना तयार गर्ने र त्यसको कार्यान्वयन गर्ने छन् ।
- धारा ५९ को उपधारा (७) - सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको बजेट घाटा व्यवस्थापन तथा वित्तीय अनुशासन सम्बन्धी व्यवस्था सङ्घीय कानून बमोजिम हुनेछ ।
- धारा ११५ को उपधारा (२) - सङ्घीय कानून बमोजिम बाहेक नेपाल सरकारले कुनै ऋण लिने र जमानत दिने छैन ।
- धारा २०३ को उपधारा (२) - सङ्घीय कानून बमोजिम बाहेक प्रदेश सरकारले कुनै ऋण लिने र जमानत दिने छैन ।
- धारा २२८ को उपधारा (१) - कानून बमोजिम बाहेक स्थानीय तहमा कुनै कर लगाउन, उठाउन र ऋण लिन पाइने छैन ।
- धारा २३० को उपधारा (१) - गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकाले प्रत्येक आर्थिक वर्षको राजस्व र व्ययको अनुमान स्थानीय कानून बमोजिम गाउँ सभा वा नगर सभामा पेश गरी पारित गराउनु पर्नेछ।

- धारा २३० को उपधारा (२) – गाउँ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिकाले राजस्व र व्ययको अनुमान पेश गर्दा घाटा बजेट निर्माण गर्नुपर्ने भएमा सङ्घीय कानून र प्रदेश कानून बमोजिम घाटा पूर्ति गर्ने स्रोत समेतको प्रस्ताव गर्नु पर्नेछ।
- धारा २५१ को उपधारा (१) को खण्ड (च) - समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण गरी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुनेछ।

ख. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा, नेपाल सरकारले ऋण दिन सक्ने र घाटा बजेट पेश गर्न सक्ने सम्बन्धमा अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ मा देहायका व्यवस्थाहरू रहेका छन् :

दफा १४: आन्तरिक ऋण

- (१) नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले आयोगले सिफारिस गरेको सीमा भित्र रही आन्तरिक ऋण लिन सक्नेछ।
तर प्रदेश तथा स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिनु अघि नेपाल सरकारको सहमति लिनु पर्नेछ।
- (२) नेपाल सरकार तथा प्रदेशले प्रचलित कानूनको अधीनमा रही ऋणपत्र जारी गरी आन्तरिक ऋण उठाउन सक्नेछ।
- (३) प्रदेश तथा स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिन नेपाल सरकारको सहमति माग गर्दा आन्तरिक ऋण लिन खोजिएको योजना, योजनाबाट प्राप्त हुन सक्ने प्रतिफल र उपलब्धि, ऋण भुक्तानी योजना, ऋण दिने संस्थाको विवरण सहितको प्रस्ताव अर्थ मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ।
- (४) उपदफा (३) बमोजिम पेश भएको प्रस्ताव कार्यान्वयनयोग्य देखिएमा नेपाल सरकारले सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहलाई आन्तरिक ऋण लिन सहमति दिन सक्नेछ।

दफा १५: नेपाल सरकारले ऋण दिन सक्ने

- (१) नेपाल सरकारले प्रदेश वा स्थानीय तहलाई ऋण दिन सक्नेछ।
- (२) प्रदेश वा स्थानीय तहले ऋण रकमको उपयोग, भुक्तानीको तरिका तथा समय सीमा समेत उल्लेख गरी ऋणको लागि मन्त्रालय समक्ष अनुरोध गर्न सक्नेछ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त अनुरोध मनासिब देखिएमा नेपाल सरकारले ऋण प्रदान गर्ने स्वीकृति दिन सक्नेछ।
- (४) उपदफा (३) बमोजिम नेपाल सरकारबाट ऋण प्रदान गर्ने स्वीकृति भएमा मन्त्रालयले सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहसँग सम्झौता गर्नेछ।
- (५) नेपाल सरकारबाट प्राप्त ऋण प्रदेश वा स्थानीय तहले सम्झौतामा उल्लिखित अवधिभित्र चुक्ता नगरेमा नेपाल सरकारले सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने अनुदानबाट त्यस्तो ऋण रकम असुली गर्न सक्नेछ।

दफा २३: घाटा बजेट पेश गर्न सक्ने

- (१) नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले सम्बन्धित व्यवस्थापिकामा आवश्यकता अनुसार घाटा बजेट पेश गर्न सक्नेछ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम घाटा बजेट पेश गर्दा बजेट घाटा पूर्ति गर्ने स्रोतको स्पष्ट आधार समेत खुलाउनु पर्नेछ।

- (३) उपदफा (१) बमोजिम प्रदेश तथा स्थानीय तहले घाटा बजेट पेश गर्दा नेपाल सरकारले संविधान र प्रचलित कानून बमोजिम कुनै सुझाव वा निर्देशन दिएको भए सोको पालना गर्नु पर्नेछ।
- (४) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रशासनिक खर्च व्यहोर्न घाटा बजेट पेश गर्न सकिने छैन।

३. उद्देश्य

सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापनको प्राथमिक उद्देश्य सरकारको वित्तीय आवश्यकता पूरा गर्नका लागि न्यूनतम लागत र जोखिममा स्रोत व्यवस्थापन गर्नुका साथै समयमै ऋण दायित्व भुक्तान गर्न सक्ने कुराको सुनिश्चितता गर्नु हो भने सहायक उद्देश्य सरकारी ऋणपत्रहरूका लागि कार्यक्षमता (efficiency) भएको आन्तरिक ऋण बजारको विकास गर्नु हो।

त्यसै गरी कार्यसञ्चालनस्तरका उद्देश्यहरूमा समयमै र अविच्छिन्न रूपले ऋण सेवाको भुक्तानी सुनिश्चित गर्नु, ऋणसेवा भुक्तानीको अनुमानयोग्यता बढाउनु, ऋणको लागत घटाउनु, आर्थिक सङ्कट वा झड्का (economic crisis and shocks) को अवस्थामा सार्वजनिक ऋणको जोखिमपना घटाउनु (मेच्युरिटी संरचनामा परिवर्तन, ब्याज वा मुद्राको संरचनामा परिवर्तन, अन्तर्राष्ट्रिय पूँजी बजारमा पहुँच वृद्धि आदि) र ऋणको दीगोपना सुनिश्चित गर्नु हो।

नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले कानून बमोजिम ऋण लिन सक्ने व्यवस्था नेपालको संविधानमा रहेको छ। तीन तहका सरकारले आन्तरिक ऋण लिनुको मूल उद्देश्य घाटा बजेटको व्यवस्थापन गर्नु वा बजेट घाटा पूर्ति गर्ने स्रोत जुटाउनु नै हो। तसर्थ, आन्तरिक ऋण परिचालनलाई सरकारी वित्त व्यवस्थापनको एक महत्वपूर्ण औजारको रूपमा प्रयोग गरिन्छ।

४. सैद्धान्तिक आधार

सार्वजनिक ऋण परिचालनका सन्दर्भमा विभिन्न सैद्धान्तिक अवधारणाहरू रहेको पाइन्छ। रिकार्डियन समतुल्य सिद्धान्त (Ricardian Equivalence Theory) ले सार्वजनिक ऋणको परिमाणले आर्थिक क्रियाकलापमा खुद प्रभाव नपार्ने दावी गरेको पाइन्छ भने नवशास्त्रीय सिद्धान्त (Neo-Classical Theory) ले सार्वजनिक ऋण र आर्थिक वृद्धिको बीचमा व्युत्क्रमानुपातिक सम्बन्ध (inverse relationship) रहने उल्लेख गरेको पाइन्छ। सार्वजनिक ऋणमा १० प्रतिशत बिन्दुले वृद्धि हुँदा वास्तविक प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा ०.२ प्रतिशतले गिरावट आउने तथ्य अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषले विभिन्न देशहरूमा गरेको शोधबाट देखिएको छ। ऋण अधिकता सिद्धान्त (Debt Overhang Theory) ले सार्वजनिक ऋण परिचालन जब एउटा महत्तम बिन्दुमा पुग्दछ, त्यो भन्दा अधिक ऋण परिचालनले आर्थिक विकास तथा स्थायित्वमा कमी ल्याउनुका साथै ऋणीको ऋण तिर्ने क्षमतामा पनि हास ल्याउछ भन्ने तर्क अघि सारेको पाइन्छ। किनेसियन सिद्धान्त (Keynesian Theory) ले सार्वजनिक ऋण र आर्थिक वृद्धिका बीचमा सकारात्मक सम्बन्ध रहने दावी गर्दछ। सार्वजनिक ऋणले समग्र मागमा वृद्धि हुने हुँदा आर्थिक वृद्धिमा सकारात्मक प्रभाव पर्छ भन्ने तर्क यो सिद्धान्तले अघि सार्दछ। अन्तःविकसित वृद्धि सिद्धान्त (Endogenous Growth Theory) अनुसार सार्वजनिक ऋणबाट पूर्वाधार निर्माण, मानव पूँजी र अनुसन्धान तथा विकासमा लगानी बढ्न गई उत्पादकत्व बढ्नुका साथै समग्र अर्थतन्त्रमा सकारात्मक प्रभाव पर्दछ। वृहत् अर्थशास्त्रीय असन्तुलनको सिद्धान्त (Macroeconomic Imbalance Theory) अनुसार सार्वजनिक ऋणले मुद्रास्फीति बढाउने, निजी क्षेत्रको लगानी साँघुरिने, मुद्रा विनिमय दर र भुक्तान सन्तुलनमा असर गर्ने तथा ऋणको पासोमा पर्न सक्ने अवस्था सिर्जना हुन गई कुनै न कुनै रूपमा समष्टिगत अर्थतन्त्रमा असन्तुलन सिर्जना गर्दछ। अन्तर-पुस्ता समता सिद्धान्त (Intergeneration Equity Theory) अनुसार ऋण परिचालन गर्दा अन्तर पुस्ताको आदर्श तहमा रहेर ऋण परिचालन गर्न सकिएन भने त्यसको नकारात्मक प्रभाव पर्दछ। यो सिद्धान्तले सार्वजनिक ऋण परिचालनबाट ऋण लिने पुस्ताको उपभोग्य क्षमतामा वृद्धि भई आर्थिक वृद्धिमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने देखिए तापनि ऋण भुक्तानी गर्नुपर्ने पुस्ताको लागि ऋणको नकारात्मक प्रभाव पर्न सक्छ भन्ने तर्क अघि सारेको छ।

हुन त यी सिद्धान्तले गरेका दावीहरूलाई प्रायोगिक परीक्षण (empirical test) को कसीमा राखेर हेर्दा अर्थतन्त्रपिच्छे फरकफरक नतिजा समेत देखा पर्ने गरेको पाइन्छ, तर पनि निष्कर्षमा के भन्न सकिन्छ भने दीर्घकालीन आर्थिक स्थायित्वमा असर पर्ने गरी कुनै पनि तहका सरकारले ऋण लिनु हुँदैन। निश्चित अवधिपछि सावाँ ब्याज सहित भुक्तानी दिनुपर्ने हुनाले बजेट घाटा पूर्ति गर्न ऋण लिनु भनेको भविष्यमा प्राप्त हुने राजस्वलाई वर्तमानमा खर्च गर्नु सरह हो। त्यसैले जुनसुकै

तहका सरकारले लिएको ऋणको उपयोग भावी पुस्ताले उपयोग गर्न पाउनु पर्ने राजस्वको हिस्साको क्षतिपूर्ति हुने गरी थप प्रतिफल सिर्जना गर्ने खालका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नका लागि हुनु पर्दछ। यसै सैद्धान्तिक पृष्ठभूमिमा आधारित रही आयोगले आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गरेको छ।

५. सार्वजनिक ऋणको प्रभाव र नीतिगत अन्तरसम्बन्ध

सार्वजनिक ऋणको हिस्सा निर्धारण गर्दा ऋण भारसँग जोडिन आउने विभिन्न लागत (ब्याज खर्च, सञ्चालन लागत आदि) र जोखिमहरू (व्याजदर, विनिमयदर, मूल्य जस्ता बजारसँग सम्बन्धित जोखिमहरू, ऋण नवीकरण, तरलता, ऋण तिर्ने क्षमता, साख जोखिम (credit risk) जस्ता वित्तीय जोखिमहरू, सम्झौता र सञ्चालनसम्बन्धी जोखिमहरू) को अध्ययन तथा विश्लेषण हुनु उत्तिकै जरुरी हुन्छ। जोखिम बढ्दै जाँदा निजी क्षेत्रका लगानीकर्ताले सरकारलाई भरोसा गर्ने स्थिति पनि कमजोर हुँदै जाने हुँदा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले लिने आन्तरिक ऋणको भार सँगसँगै साख सम्बन्धी जोखिम पनि बढ्छ। अझ प्राकृतिक प्रकोप वा विपद्को व्यवस्थापन गर्नुपर्ने अवस्थामा सूचना प्रणालीमा असर पर्न सक्ने र ऋण भुक्तानीका लागि स्रोत व्यवस्थापन गर्न थप कठिन हुने हुँदा अर्थतन्त्र वित्तीय भीर (fiscal cliff) तर्फ जाने सम्भावना रहन्छ।

अत्यधिक ऋणभारले आर्थिक वृद्धि र विकासमा नकारात्मक असर पार्दछ। ऋण भुक्तानी सेवाका लागि राजस्वको ठूलो हिस्सा छुट्याउनु पर्ने हुन्छ, जसले गर्दा सरकारले चाहेका नीतिहरू कार्यान्वयन गर्ने क्षमता कमजोर हुँदै जान्छ। त्यसैगरी केन्द्रीय बैंकबाट अत्यधिक ऋण लिने खालको उच्च स्फीतिकारी मौद्रिक नीतिले स्थिर व्याजदरको दीर्घकालीन ऋणको लागत बढाउँछ भने मुद्रा सञ्चितिको अवस्थाले जोखिम प्रिमियम (risk premium) वा ऋण रकमको नवीकरणमा असर पार्दछ।

ऋण भुक्तानी गर्ने बेला भएपछि ऋण तिर्न नसक्ने र ऋण नवीकरण (rollover) पनि गर्न सकिएन भने लगानीकर्तामाझ र वित्त बजारमा पनि विश्वासको अवस्था धर्मराउँदै जान्छ। पर्याप्त तरल सम्पत्तिको अभावमा बजार समेत फ्रिज हुने अवस्था सिर्जना हुन्छ। विदेशी मुद्रामा लिएको ऋण छ भने सार्वभौम ऋण (sovereign debt) लिँदा ऋणको लागत नै बढ्न जान्छ भने तालिका बमोजिम ऋण तिर्न नसक्ने जोखिम सिर्जना हुँदा खूद मूल्य (net worth) शून्यभन्दा कम हुन गै ऋण व्यवस्थापन दीगो हुन सक्दैन।

त्यसैले आन्तरिक ऋण लिँदा निजी क्षेत्रको ऋण महँगो नहोस् भन्नेतर्फ विचार पुऱ्याउनु पर्छ। निजी क्षेत्रको ऋण महङ्गिनु भनेको आयकरको आधार पनि साँघुरिनु हो। त्यसैले आन्तरिक ऋणले कर्पोरेट क्षेत्रको ऋण लिने प्रकृत्यालाई कत्तिको महङ्गो पारेको छ भन्ने कुराको तथ्याङ्कशास्त्रीय अध्ययन गरी ऋण संकुचनको असर यकीन गर्नु आवश्यक हुन्छ।

आन्तरिक ऋण लिँदा सरकारी खर्चको कार्यदक्षता बढाउन सकिने आधारहरू खोज्नु अत्यावश्यक हुन्छ। उत्पादनशील कार्यदक्षताको मूल्याङ्कनबाट सार्वजनिक क्षेत्रका उद्देश्यहरू कम भन्दा कम लागतमा हासिल गर्ने र विनियोजन कार्यदक्षताले कुनै कार्यक्रममा गरिएको अतिरिक्त खर्चको सिमान्त सामाजिक फाइदामा वृद्धि हुने कुराको परीक्षण गर्ने हुँदा यस्ता खाले मूल्याङ्कन सुनिश्चित गर्नु आवश्यक हुन्छ।

पछि फिर्ता दिने लिने शर्तमा आन्तरिक ऋण लिइने हुँदा भविष्यमा प्रतिफल सहित सो ऋणको भुक्तानी गर्नु पर्ने हुन्छ। ऋणको भुक्तानी गर्दा अतिरिक्त बोझ महसुस गर्नु नपर्ने गरी र भावी पुस्ताले समेत भुक्तानी गर्नुपर्दा पनि असहजता महसुस गर्न नपर्ने गरी आर्थिक विकासका लागि आवश्यक योजनाहरूको कार्यान्वयनमा सहयोग पुऱ्याउन आन्तरिक ऋणको परिचालन गर्नुपर्दछ। अनुत्पादक क्षेत्रमा आन्तरिक ऋणको परिचालन हुन नपाओस् भन्ने विषयमा त्यतिकै सजग हुनु पर्दछ।

सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन गर्दा वित्तीय क्षेत्रको विकास, वास्तविक अर्थतन्त्रमा पर्ने प्रभाव, वित्त नीति, मौद्रिक नीति र वाह्य क्षेत्रमा पर्ने प्रभावको अध्ययन गर्नु आवश्यक हुन्छ। सरकारी बण्ड जारी गर्दा संस्थागत क्षेत्रले थप उत्पादनशील क्षेत्रमा गर्नुपर्ने लगानीमा असर नपरोस् भन्ने कुरामा ध्यान दिनु आवश्यक हुन्छ भने सार्वजनिक ऋणले वास्तविक अर्थतन्त्रमा पार्ने प्रभावको पनि अध्ययन आवश्यक हुन्छ, किनभने वास्तविक क्षेत्रको प्रतिनिधित्व गर्ने व्यक्ति तथा संस्थाले तिर्ने व्याज दर, उपलब्ध लगानी कोष र लगानीको सम्भाव्य प्रतिफल तथा जोखिम बहन गर्ने क्षमताबीचको अन्तर्क्रियाले अर्थतन्त्रमा प्रभाव पारिरहेको हुन्छ। वित्तीय बजारमा बण्डको किसिम निर्धारण गर्नमा र वित्त बजारको विकासमा आन्तरिक ऋणले सकारात्मक प्रभाव पार्ने भएतापनि वित्तीय बजारको प्रशोचन क्षमतामा ध्यान दिनु उत्तिकै आवश्यक छ।

घाटा बजेट पूर्ति, पूँजी निर्माण, पूर्वाधार विकास र समग्र आर्थिक वृद्धिमा सार्वजनिक ऋणको परिचालन प्रमुख विकल्प भएता पनि अधिक ऋणको परिचालन गर्नु जोखिमपूर्ण हुन्छ। देशको समष्टिगत आर्थिक स्थायित्वसँग सार्वजनिक ऋणको सोझो सम्बन्ध हुने हुँदा यसको समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूसँगको सम्बन्धको मात्रा थाहा पाउनु अति आवश्यक हुन्छ। लागत लाभको विश्लेषण गरेर, उत्पादनमूलक क्षेत्रमा परिचालन गरी अन्तरपुस्ता न्याय सुनिश्चित गर्दै पूँजी निर्माणलाई बढावा दिने र ऋणका नकारात्मक प्रभाव पर्नबाट जोगिने गरी ऋणको कुशलतापूर्वक व्यवस्थापन गर्नका लागि पर्याप्त प्रयोगसिद्ध अनुसन्धान (empirical study) हुनु आवश्यक देखिन्छ। पूँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभ दिने प्रकृतिका उत्पादनशील, रोजगारमूलक तथा आन्तरिक आय बढाउने क्षेत्रमा स्पष्ट प्राथमिकता सहित आन्तरिक ऋणको परिचालन गर्न आवश्यक पर्ने कानुनी, संरचनात्मक र प्रक्रियात्मक व्यवस्था नभै सरकारका विभिन्न तहमा प्रभावकारी ऋण व्यवस्थापन गर्न सकिँदैन।

६. समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण

सार्वजनिक ऋणको सीमा तय गर्दा विश्लेषण गर्न आवश्यक अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा मान्य सूचकहरूमा आर्थिक वृद्धिदर, कुल राष्ट्रिय उत्पादन, कुल गार्हस्थ्य वचत तथा लगानी, रोजगारी, सरकारी राजस्व र खर्च, उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क, मानव विकास सूचकाङ्क, भुक्तानी सन्तुलन, विप्रेषण आय आदि पर्दछन्। तथापि प्रस्तुत सिफारिसमा सीमित सूचकहरूको मात्र विश्लेषण गरिएको छ।

केही सूचकहरूको आर्थिक वर्ष २०३९/४० देखिको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा आ. व. २०४७/४८ मा खुद ऋणभार (total outstanding debt) कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ६६.७ प्रतिशतसम्म पुगेकोमा त्यस पछिका वर्षहरूमा क्रमशः घट्दै आएर आर्थिक वर्ष २०७१/७२ मा २२.३ प्रतिशत भई न्यूनतमस्तरमा ओर्लेको तर आ. व. २०७६/७७ मा आइपुग्दा बढेर पुनः ३६.२७ प्रतिशत हुन पुगेको छ। उच्च ऋणभार भएकै आर्थिक वर्षमा कुल राजस्वको तुलनामा खुद ऋणभार ७४९ प्रतिशतले बढी देखिन्छ। सो अनुपात आर्थिक वर्ष २०७३/७४ मा घटेर ११४.५ प्रतिशतमा आइपुगेको देखिन्छ भने आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा बढेर १८८.६ प्रतिशत पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को कुल निर्यातको तुलनामा खुद ऋणभार ८२५ प्रतिशतले बढी र उक्त आर्थिक वर्षको कुल विप्रेषणको ९२.१ प्रतिशत देखिन्छ। वास्तविक आन्तरिक ऋणतर्फ आर्थिक वर्ष २०३९/४० मा सर्वाधिक (वास्तविक कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ६.१ प्रतिशत) रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६९/७० मा उक्त अनुपात घटेर सो आर्थिक वर्षको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको १ प्रतिशत हुँदै आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा आइपुग्दा पुनः बढ्दै गएर ४.९४ प्रतिशत पुगेको देखिन्छ।

विगत ४० आर्थिक वर्षहरूको वास्तविक सार्वजनिक ऋण र पूँजीगत खर्चको अनुपात हेर्दा पूँजीगत खर्चको तुलनामा सार्वजनिक ऋणको हिस्सा करिब २० प्रतिशतबाट क्रमशः बढ्दै गएर १६४ प्रतिशत पुगेको छ। सार्वजनिक ऋणले मावन विकास सूचकाङ्कमा पारेको प्रभावको प्रयोगसिद्ध अध्ययन (empirical study) नगरिएको भए तापनि विगत ३० वर्षमा नेपालको मानव विकास सूचकाङ्क ०.३८७ बाट उल्लेख्य रूपले सुधार हुँदै ०.६०२ मा पुगेको छ।

आन्तरिक ऋणको सीमा निर्धारण गर्ने क्रममा आयोगले यस सम्बन्धमा आवश्यक अध्ययन गरी संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) खण्ड (च) बमोजिम समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण गरेको छ। यस क्रममा ऋणको सैद्धान्तिक अवधारणा एवं नीतिगत व्यवस्थाको अध्ययन गर्नुका साथै नेपालमा हालसम्मको ऋण व्यवस्थापनको अवस्था र अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासलाई समेत सँगै राखेर विश्लेषण गरिएको छ। समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण र आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धमा सरोकारवाला निकाय तथा विज्ञहरूसँग अन्तर्क्रिया सम्पन्न गरी आन्तरिक ऋणको व्यवस्थापन, परिचालनको अवस्था र समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूका सम्बन्धमा जानकारी लिने र सुधारका उपायहरूको खोजी गर्ने कार्य आयोगले गरेको छ।

आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा देशको समष्टिगत आर्थिक स्थिति देहाय अनुसार रहेको देखिन्छ:-

- केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले तयार गरेको आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को राष्ट्रिय लेखा तथ्याङ्क बमोजिम गत आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वार्षिक वृद्धिदर २.१२ प्रतिशतले ऋणात्मक हुने र चालू मूल्य अनुसार कुल गार्हस्थ्य उत्पादन उपभोक्ताको मूल्यमा रु. ३९ खर्ब १४ अर्ब ७१ करोड रहेको संशोधित अनुमान छ ।

- नेपाल राष्ट्र बैंकबाट प्रकाशित आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को देशको आर्थिक तथा वित्तीय स्थिति विवरण बमोजिम वार्षिक औसत उपभोक्ता मुद्रास्फीति ६.१५ प्रतिशत रहेको छ। कुल वस्तु निर्यात ०.६ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ९७ अर्ब ७१ करोड पुगेको छ भने कुल वस्तु आयात १५.६ प्रतिशतले घटेर रु. ११ खर्ब ९६ अर्ब ८० करोड कायम भएको छ। कुल वस्तु व्यापार घाटा १६.८ प्रतिशतले संकूचन भई रु. १० खर्ब ९९ अर्ब ९ करोड कायम भएको छ। शोधनान्तर स्थिति रु. २ खर्ब ८२ अर्ब ४१ करोडले बचतमा रहेको छ। विप्रेषण आप्रवाहमा ०.५ प्रतिशतले कमी आई रु. ८ खर्ब ७५ अर्ब ३ करोड कायम भएको छ।

त्यसैगरी आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को प्रथम आठ महिनाको तथ्याङ्कमा आधारित देशको वर्तमान आर्थिक तथा वित्तीय स्थिति विवरण बमोजिम वार्षिक विन्दुगत उपभोक्ता मुद्रास्फीति ३.०२ प्रतिशत रहेको छ । कुल वस्तु निर्यात ७.८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ८० अर्ब ७८ करोड पुगेको छ भने आयात २.१ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ९ खर्ब ४३ अर्ब ९९ करोड कायम भएको छ। कुल वस्तु व्यापार घाटा १.६ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ८ खर्ब ६३ अर्ब २१ करोड कायम भएको छ। शोधनान्तर स्थिति रु. ६८ अर्बले बचतमा रहेको छ । विप्रेषण आप्रवाहमा ८.६ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ६ खर्ब ४२ अर्ब १४ करोड पुगेको छ।

यी तथ्याङ्कबाट सेवा क्षेत्रको योगदान र ट्रान्सफर आप्रवाहले शोधनान्तर स्थिति सकारात्मक देखिएतापनि दीगो व्यापार प्रतिस्पर्धा सुनिश्चित नगरिएमा भविष्यमा अर्थतन्त्रको बाह्य सन्तुलन कायम गर्न कठिन हुने देखिन्छ।

- महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को नेपाल सरकारको आय र व्ययको वार्षिक विवरण बमोजिम कुल खर्च (वित्तीय व्यवस्था समेत) रु. १० खर्ब ९१ अर्ब १३ करोड ५२ लाख रहेको छ । वार्षिक बजेट रु. १५ खर्ब ३२ अर्ब ९६ करोड ७१ लाखको तुलनामा खर्च ७१.१८ प्रतिशत रहेको छ । वार्षिक बजेट र वार्षिक खर्चको स्थिति हेर्दा चालु खर्च रु. ९ खर्ब ५७ अर्ब १० करोड १४ लाख बजेट विनियोजन रहेकोमा रु. ७ खर्ब ८४ अर्ब १४ करोड ८९ लाख, पूँजीगत खर्चको विनियोजन रु. ४ खर्ब ८ अर्ब ५९ लाख रहेकोमा खर्च रु. १ खर्ब ८९ अर्ब ०८ करोड ४७ लाख र वित्तीय व्यवस्था रु. १ खर्ब ६७ अर्ब ८५ करोड ९८ लाख रहेकोमा रु. १ खर्ब १७ अर्ब ९० करोड १६ लाख खर्च भएको छ । विनियोजनको तुलनामा चालु, पूँजीगत र वित्तीय व्यवस्थामा क्रमशः ८१.९३ प्रतिशत, ४६.३४ प्रतिशत र ७०.२४ प्रतिशत खर्च भएको छ । कुल बजेट मध्ये चालु खर्च, पूँजीगत खर्च र वित्तीय व्यवस्थामा क्रमशः ६२.४३ प्रतिशत, २६.६२ प्रतिशत र १०.९५ प्रतिशत बजेट विनियोजन भएकोमा कुल खर्चको तुलनामा चालु खर्च ७१.८७ प्रतिशत, पूँजीगत खर्च १७.३३ प्रतिशत र वित्तीय व्यवस्था तर्फको खर्च १०.८१ प्रतिशत रहेको छ। स्रोत व्यवस्थापन तर्फ राजस्वको सुरु अनुमान रु. ९ खर्ब ८१ अर्ब १३ करोड ८२ लाख रहेकोमा यथार्थ रु. ७ खर्ब ५२ अर्ब ३५ करोड ७१ लाख मात्र सङ्कलन हुन सकेको छ। जुन सुरु अनुमानको तुलनामा ७६.६८ प्रतिशत रहेको छ। आन्तरिक ऋण परिचालन सुरु अनुमान रु. १ खर्ब ९५ अर्ब रहेकोमा रु. १ खर्ब ९४ अर्ब ९० करोड २८ लाख ऋण लिइएको छ, जुन सुरु अनुमानको तुलनामा ९९.९५ प्रतिशत रहेको छ।

उल्लिखित तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा कमजोर पूँजीगत खर्च र लक्ष्यको आधा भन्दा पनि कम बाह्य स्रोत परिचालनले आन्तरिक ऋणको प्रवाह चालु प्रकृतिका खर्चमा केन्द्रित हुने, समग्र खर्च घट्टा पनि आन्तरिक ऋण नघट्टने र वैदेशिक सहायता परिचालनको प्रभावकारिता तथा अनुमानयोग्यता समेत कमजोर हुँदै जाने देखिन्छ। यसले वैदेशिक सहायता अन्तर्गतका परियोजनाको तयारी र कार्यान्वयन क्षमतामा थप सुधारको आवश्यकता प्रष्ट्याउँछ।

- नेपाल राष्ट्र बैंकबाट प्रकाशित तथ्याङ्क अनुसार आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को प्रथम आठ महिनाको अवधिमा नेपाल सरकारको चालु खर्च रु. ४ खर्ब ५५ अर्ब ८२ करोड, पूँजीगत खर्च रु. ७९ अर्ब ७० करोड र वित्तीय व्यवस्था अन्तर्गतको खर्च रु. ३५ अर्ब ५१ करोड गरी कुल रु. ५ खर्ब ७१ अर्ब २ करोड खर्च भएको

छ। राजस्व परिचालनमा कर राजस्व रू. ५ खर्ब २७ अर्ब ६७ करोड र गैर कर राजस्व रू. ४३ अर्ब ५३ करोड गरी कुल राजस्व रू. ५ खर्ब ७१ अर्ब २० करोड (प्रदेश तथा स्थानीय तहमा बाँडफाँट हुने रकम समेत) परिचालन भएको छ। यी तथ्याङ्कले चालु आर्थिक वर्षमा पनि पूँजीगत खर्च लक्ष्य अनुरूप हुने अवस्था देखिँदैन।

- यी तथ्याङ्कहरूले स्पष्ट देखाउँछन् कि अत्यन्तै न्यून पूँजीगत खर्च हुँदा पनि आन्तरिक ऋण भने लक्ष्य अनुरूप नै उठाइएको छ। वैदेशिक स्रोततर्फको अनुमान बमोजिमको स्रोत परिचालन हुन नसकेको अवस्थामा त्यसको शोधभर्ना समेत नेपाल सरकारतर्फबाट गरिएको पाइन्छ। अर्थ मन्त्रालयको स्रोत अनुसार आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा मात्र वैदेशिक अनुदानतर्फ रू. ४ अर्ब र ऋणतर्फ रू. २८ अर्ब १२ करोड गरी कुल रू. ३२ अर्ब १२ करोड वैदेशिकतर्फ कायम गरिएको स्रोतलाई स्रोतान्तर गरी नेपाल सरकारतर्फ सारिएको छ, तर त्यो रकम राजस्व वा ऋण केबाट व्यहोरिएको हो खुलाएको पाइँदैन।

तालिका - ३.४ विगत १० आर्थिक वर्षको नेपाल सरकारको सार्वजनिक ऋण प्राप्ति र भुक्तानीको विवरण

(रकम रू. करोडमा)

विवरण	आर्थिक वर्ष									
	२०६७/६८	२०६८/६९	२०६९/७०	२०७०/७१	२०७१/७२	२०७२/७३	२०७३/७४	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	१५६२६८	१७५८३८	१९४९२९	२२३२५३	२४२३६४	२६०८१८	३०७७१४	३४५५९५	३८५८९३	३९१४७१
आन्तरिक ऋण प्राप्ति	४२५२	३६४२	१९०४	१९९८	४२४२	८७७७	८८३४	१४४७५	९६३८	१९४९०
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँग आन्तरिक ऋणको अनुपात	२.७२	२.०७	०.९८	०.८९	१.७५	३.३७	२.८७	४.१९	२.५०	४.९८
वैदेशिक ऋण प्राप्ति	१३८५	१५७०	१६५८	२११३	२९२६	४३७७	५८०१	९३४५	९४४०	१६२६१
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँग वैदेशिक ऋणको अनुपात	०.८९	०.८९	०.८५	०.९५	१.२१	१.६८	१.८९	२.७०	२.४५	४.१५
कुल सार्वजनिक ऋण प्राप्ति	५६३७	५२१२	३५६२	४१११	७१६८	१३१५४	१४६३५	२३८२०	१९०७८	३५७५१
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँग कुल ऋणको अनुपात	३.६१	२.९६	१.८३	१.८४	२.९६	५.०४	४.७६	६.८९	४.९४	९.१३
साँवा फिर्ता खर्च	१७२२	२०१६	३५१३	४१८८	६४४७	६८१३	६१२७	५५६७	५४३५	५७५४
व्याज खर्च	१२७४	१५१६	१३७४	१२०४	९२७	८६७	१००२	१६२५	२०७२	२६०६
कुल ऋण भुक्तानी (ऋण सेवा खर्च)	२९९६	३५३२	४८८७	५३९२	७३७४	७६८०	७१२९	७१९२	७५०७	८३६०
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँग ऋण सेवा भुक्तानी अनुपात	१.९२	२.०१	२.५१	२.४२	३.०४	२.९४	२.३२	२.०८	१.९५	२.१४

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, नेपाल राष्ट्र बैङ्क र अर्थ मन्त्रालय

वि. सं. २०७२ को महाभूकम्प अघिका ५ वर्षको सामान्य अवस्था र त्यसपछिका ५ आर्थिक वर्षहरूको सार्वजनिक ऋणको तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा महाभूकम्प पश्चातको पुनर्निर्माणका लागि आवश्यक स्रोत व्यवस्थापन गर्न तथा गत आर्थिक वर्षको उत्तरार्धदेखि विश्वव्यापी रूपमा फैलिएको कोभिड-१९ को महामारीका कारण आन्तरिक राजस्वमा लक्ष्य अनुरूप प्राप्ति हुन नसक्दा सोको भार सार्वजनिक ऋणमा परेको स्पष्ट देखिन्छ। महाभूकम्पभन्दा अघिका ५ आर्थिक वर्षहरूमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादन र आन्तरिक ऋणको अनुपात न्यूनतम ०.८९ प्रतिशतदेखि उच्चतम २.७२ प्रतिशत सम्म रहेकोमा महाभूकम्प पश्चातको पुनर्निर्माण र कोभिड-१९ को विश्वव्यापी महामारीको अवधिमा न्यूनतम २.५ प्रतिशत देखि उच्चतम ४.९८ प्रतिशत सम्म पुगेको देखिन्छ। वैदेशिक ऋणतर्फ सो अनुपात भूकम्प अघिका ५ वर्षमा उच्चतम १.२१ प्रतिशत रहेकोमा गत आर्थिक वर्षमा त्यो अनुपात ४.१५ पुगेको छ। यसरी प्राकृतिक प्रकोपको सामना गर्नका लागि ऋणभार थपिँदै गएको अवस्था देखिन्छ।

माथिको तालिकाबाट स्पष्ट हुन्छ कि आर्थिक वर्ष २०७२/७३ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५.०४ प्रतिशत सार्वजनिक ऋण प्राप्ति भएकोमा आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सो अनुपात बढेर ९.१३ प्रतिशत पुगेको छ। सार्वजनिक ऋण प्राप्तिको

रकम आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा घटेको देखिन्छ भने सो बाहेकका अन्य आर्थिक वर्षमा बढ्दै गएको देखिन्छ। वि. सं. २०७२ को महाभूकम्प र गत आर्थिक वर्षको उत्तरार्धदेखि विश्वव्यापी रूपमा फैलिएको कोभिड-१९ को महामारीले पनि सार्वजनिक ऋणमा वृद्धि भएको अवस्था छ। ऋण भुक्तानी (ऋण सेवा खर्च) तर्फ साँवा भुक्तानीको प्रवृत्ति लगातार चार वर्ष घट्दो क्रममा रहेर पाँचौँ वर्ष बढेको छ भने व्याज भुक्तानीको प्रवृत्ति प्रत्येक वर्ष बढ्दो क्रममा रहेको देखिन्छ।

तालिका - ३.५ विगत ५ आर्थिक वर्षको नेपाल सरकारको कुल ऋण दायित्वको विवरण

(रु. करोडमा)

ऋण	आर्थिक वर्ष				
	२०७२/७३	२०७३/७४	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७
आन्तरिक ऋण	२,३९,०३	२,८३,७९	३,९९,९६	४,५३,२३	६,९३,७४
वैदेशिक ऋण	३,८८,७६	४,९३,९८	५,२६,९५	५,९४,९३	८,०६,९४
कुल ऋण	६,२७,७९	६,९७,६९	९,२६,९१	१०,४८,१६	१४,९९,८८
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन [#]	२६,०८,९८	३०,७७,९५	३४,५५,९५	३८,५८,९३	३९,९४,७९
तिर्न बाँकी कुल ऋणको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँगको अनुपात	२४.०७	२२.६७	२६.४९	२७.९६	३६.२७

स्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय(आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को वार्षिक प्रतिवेदन)

[#]केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले तयार गरेको आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को राष्ट्रिय लेखा तथ्याङ्क अनुसार

माथिको तालिकाबाट स्पष्ट देखिन्छ कि आर्थिक वर्ष २०७२/७३ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको २४.०७ प्रतिशत रहेको कुल ऋण दायित्व आर्थिक वर्ष २०७३/७४ मा केही घटेर २२.६७ प्रतिशत रहेको भएतापनि बाँकी आर्थिक वर्षहरूमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँग ऋणको अनुपात बढ्दै गएर आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा ३६.२७ प्रतिशत पुगेको छ ।

७. आन्तरिक ऋणका उपकरणहरूको प्रयोग

विकासका लागि पूँजीगत लगानीको आवश्यकतालाई पूर्ति गर्न लिएको ऋणले प्रतिफल र उपलब्धि सुनिश्चित गर्नु पर्दछ। आन्तरिक ऋणको दीगो व्यवस्थापनका लागि नयाँ ऋण लिएर पुरानो ऋण तिर्ने अवस्था सिर्जना हुन नदिई आन्तरिक राजस्वबाटै तिर्नसक्ने अवस्था हुनुपर्छ। प्रदेश र स्थानीय तहले ऋण प्राप्त गर्न सक्ने क्षमता वृद्धि गर्न नीतिगत र कानुनी औजारहरू समेत निर्माण हुनुपर्दछ। उपकरणहरूको छनौट गर्दा वैकल्पिक रणनीतिहरूको समेत विश्लेषण गर्नु आवश्यक हुन्छ। नेपाल सरकारले ट्रेजरी बिल, विकास ऋणपत्र, राष्ट्रिय बचतपत्र, नागरिक बचतपत्र र वैदेशिक रोजगार बचतपत्रजस्ता आन्तरिक ऋणका उपकरणहरूको प्रयोग गरी ऋण उठाउने गरेको छ।

तालिका - ३.६ विगत ५ आर्थिक वर्षको नेपाल सरकारको आन्तरिक ऋण निष्काशनको विवरण

(रु. करोडमा)

विवरण	आर्थिक वर्ष				
	२०७२/७३	२०७३/७४	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७
कुल निष्काशन	८७,७७.४५	८८,३३.७८	१,४४,७५.०९	९६,३८.२०	१,९४,६४.२३
ट्रेजरी बिल	२०,५०.००	३३,००.००	७१,९५.८७	२६,४३.५०	९३,००.००
विकास ऋणपत्र	६२,००.००	५५,००.००	७२,००.००	६९,९४.७०	१,००,००.००
राष्ट्रिय बचतपत्र	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
नागरिक बचतपत्र	५,००.००	२८.५७	७५.११	०.००	१,६०.५२
वैदेशिक रोजगार बचतपत्र	२७.४५	५.२१	४.१२	०.००	३.७१
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	२६,०८,१८.००	३०,७७,१५.००	३४,५५,९५.००	३८,५८,९३.००	३९,१४,७१.००
कुल निष्काशनको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँगको अनुपात	३.३७	२.८७	४.१९	२.५०	४.९७
कुल भुक्तानी	५०,४०.२४	३८,७८.५१	३७,५६.२९	३४,३१.३१	३४,३९.७९
ट्रेजरी बिल	२४,२९.९०	३८,६४.९९	३७,५२.००	२४,४९.००	२४,५७.४८
विकास ऋणपत्र	१०,१७.००	०.००	०.००	८,५०.००	७,४०.००
राष्ट्रिय बचतपत्र	१५,६८.००	०.००	०.००	९०.६५	०.००
नागरिक बचतपत्र	२५.००	१२.६६	०.००	३४.०२	२३३.९४
वैदेशिक रोजगार बचतपत्र	०.३४	०.८७	४.२९	७.६४	८.३७
खुद निष्कासन	३७,३७.२१	४९,५५.२७	१,०७,१८.८१	६२,०६.८९	१,६०,२४.४४
ट्रेजरी बिल	-३,७९.९०	-५,६४.९९	३४,४३.८७	१,९४.५०	६८,४२.५२
विकास ऋणपत्र	५१,८३.००	५५,००.००	७२,००.००	६१,४४.७०	९२,६०.००
राष्ट्रिय बचतपत्र	-१५,६८.००	०.००	०.००	-९०.६५	०.००
नागरिक बचतपत्र	४,७५.००	१५.९१	७५.११	-३४.०२	-७३.४२
वैदेशिक रोजगार बचतपत्र	२७.११	४.३४	-०.१७	-७.६४	-४.६६

आर्थिक वर्ष २०७२/७३ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँगको अनुपातमा ३.३७ प्रतिशत आन्तरिक ऋण निष्कासन भएकोमा आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सो अनुपात बढेर ४.९७ प्रतिशत आन्तरिक ऋण निष्कासन भएको देखिन्छ। आन्तरिक ऋण निष्कासनको रकम आर्थिक वर्ष २०७५/७६ बाहेकका अन्य आर्थिक वर्षहरूमा बढ्दै गएको देखिन्छ तथापि न्यून आयस्तर भएका देशहरूका लागि आन्तरिक ऋण परिचालनको आदर्शतम मानिएको अनुपात अर्थात कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५ प्रतिशतको सीमा भित्रै आन्तरिक ऋण रहेको देखिन्छ।

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को नेपाल सरकारको ऋण दायित्वको वार्षिक प्रतिवेदन बमोजिम आन्तरिक ऋणतर्फ रु. १ खर्ब ९४ अर्ब ९० करोड र वैदेशिक ऋणतर्फ रु. १ खर्ब ६२ अर्ब ६१ करोड गरी कुल रु. ३ खर्ब ५७ अर्ब ५१ करोड बराबरको सार्वजनिक ऋण प्राप्ति गरेको देखिन्छ, जुन सोही आर्थिक वर्षको संशोधित कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ९.१३ प्रतिशत हुन आउँछ। उक्त सार्वजनिक ऋण मध्ये आन्तरिक ऋण कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ४.९८ प्रतिशत र वैदेशिक ऋण कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ४.१५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को अन्त्य सम्ममा नेपाल सरकारको कुल ऋण दायित्व रु. १४ खर्ब १९ अर्ब ८८ करोड पुगेको छ,

जुन सो आर्थिक वर्षको संशोधित कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ३६.२७ प्रतिशत हुन आउँछ। यो अवधि सम्ममा तिर्न बाँकी कुल सार्वजनिक ऋण मध्ये आन्तरिक ऋण रु. ६ खर्ब १३ अर्ब ७४ करोड र वैदेशिक ऋण रु. ८ खर्ब ६ अर्ब १४ करोड पुगेको छ, जुन सोही आर्थिक वर्षको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको आन्तरिक ऋण १५.६८ प्रतिशत र वैदेशिक ऋण २०.५९ प्रतिशत हुन आउँछ।

तालिका - ३.७ विगत ५ आर्थिक वर्षको नेपाल सरकारको कुल आन्तरिक ऋण दायित्वको विवरण

(रु. करोडमा)

विवरण	आर्थिक वर्ष				
	२०७२/७३	२०७३/७४	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७
ट्रेजरी बिल	१,१६,०६	१,१०,४१	१,४४,८५	१,४६,७९	२,१५,२२
विकास ऋणपत्र	१,०८,९०	१,६३,९०	२,३५,९०	२,९७,३५	३,८९,९५
राष्ट्रिय बचतपत्र	९०.६५	९०.६५	९०.६५	०.००	०.००
नागरिक बचतपत्र	७,८१	७,९७	८,७१	८,३८	७,६४
वैदेशिक रोजगार बचतपत्र	४९	५३	५३	४५	४१
कुल आन्तरिक ऋण दायित्व	२,३४,९६	२,८३,७१	३,९०,९०	४,५२,९७	६,१३,२१
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन#	२६,०८,१८	३०,७७,१५	३४,५५,९५	३८,५८,९३	३९,१४,७१
कुल आन्तरिक ऋणको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँगको अनुपात	८.९८	९.२२	११.३१	११.७४	१५.६६

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक

आर्थिक वर्ष २०७२/७३ सम्मको भुक्तानी गर्न बाँकी आन्तरिक ऋणको रकम रु. २ खर्ब ३४ अर्ब १६ करोड कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँगको अनुपातमा ८.९८ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा त्यस्तो रकम रु. ६ खर्ब १३ अर्ब २१ करोड कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँगको अनुपातमा १५.६६ प्रतिशत पुगेको देखिन्छ। भुक्तानी गर्न बाँकी कुल आन्तरिक ऋण रकमको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँगको अनुपात हरेक आर्थिक वर्षमा बढ्दै गएको देखिन्छ।

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले तयार गरेको आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को राष्ट्रिय लेखा तथ्याङ्क बमोजिम चालु आर्थिक वर्षमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वार्षिक वृद्धिदर आधारभुत मूल्यमा ३.९८ प्रतिशत हुने र चालु मूल्य अनुसार कुल गार्हस्थ्य उत्पादन उपभोक्ताको मूल्यमा रु. ४२ खर्ब ६६ अर्ब ३२ करोड रहेको प्रारम्भिक अनुमान छ।

नेपाल राष्ट्र बैंकबाट प्रकाशित आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को प्रथम आठ महिनाको तथ्याङ्क अनुसार यो अवधिमा नेपाल सरकारले रु. २० अर्ब ५० करोडको ट्रेजरी बिल, रु. ९० अर्बको विकास ऋणपत्र, रु. २ अर्ब ५१ को नागरिक बचतपत्र र रु. १ करोड ५३ लाखको वैदेशिक रोजगार बचतपत्र गरी कुल रु. १ खर्ब १२ अर्ब ५२ करोड आन्तरिक ऋण परिचालन गरेको छ।

सार्वजनिक ऋण परिचालन गरेका अन्य विकासशील मुलुकहरूको तुलनामा नेपालको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँग तिर्न बाँकी सार्वजनिक ऋणको अनुपात सन्तोषजनक रहेको सन्दर्भमा नेपाल सरकारसँग थप ऋण परिचालनका लागि वित्तीय आधार (fiscal space) रहेको छ। नेपालको संविधान तथा प्रचलित कानूनले तीनै तहका सरकारले आन्तरिक ऋण लिन सक्ने व्यवस्था गरेकाले देशभित्र उपलब्ध वित्तीय स्रोतको अवस्था अनुसार ऋण परिचालन गर्न सकिन्छ। तर तीनै तहले परिचालन गर्ने ऋणका लागि उपलब्ध बजार भने एउटै रहेको र सोही बजारबाट निजी क्षेत्रले समेत ऋण लिने भएकाले सरकारले मात्र ठूलो ऋण उठाउन उपयुक्त हुँदैन। देशको समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व हुने गरी पूँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभ दिने प्रकृतिका उत्पादनशील कार्यका लागि आन्तरिक ऋणको परिचालन गर्ने तथा अनुत्पादक क्षेत्रमा आन्तरिक ऋणको परिचालन हुन नपाओस् भन्ने विषयमा त्यतिकै सजग हुनु पर्ने हुन्छ। सामान्यतया समग्र वित्तीय अवस्था खल्बलिन नदिनका लागि देहायका कारणले सरकारले ठूलो मात्रामा आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न कठिन हुन्छ:-

- आन्तरिक मुद्रा बजारमा उतार चढाव रहने र समय समयमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूसँग तरलताको समस्या रहने,
- सरकारले बढी ऋण लिँदा सोको प्रभाव बैंक तथा वित्तीय संस्थाको ब्याजदरमा पर्न गई समग्र वित्तीय प्रणालीमा समस्या देखिन सक्ने,
- देशमा हुने लगानीको अधिकतम हिस्सा निजी क्षेत्रको हुने भएकाले सरकारले मात्र बढी ऋण उठाउँदा निजी क्षेत्रको लगानी संकुचनको सम्भावना रहने,
- वित्तीय आधार (fiscal space) लाई मात्र दृष्टिगत गरी ऋण लिँदा ऋणको अनुत्पादक उपयोगको डर रहने।

प्रदेश तथा स्थानीय सरकारको खर्च आवश्यकता पूरा गर्न प्रदेशको हकमा सङ्घीय सञ्चित कोषबाट उपलब्ध हुने वित्तीय हस्तान्तरण र राजस्व बाँडफाँट एवं आफ्नो आन्तरिक आय तथा स्थानीय तहको हकमा सङ्घीय सञ्चित कोष र प्रदेश सञ्चित कोषबाट उपलब्ध हुने वित्तीय हस्तान्तरण र राजस्व बाँडफाँट एवं आफ्नो आन्तरिक आयका अतिरिक्त ती सङ्घीय इकाईहरूले संविधान तथा प्रचलित कानून बमोजिम आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न सक्दछन् ।

प्रदेशगत रूपमा हेर्दा आर्थिक वर्ष २०७५/७६ का लागि प्रदेश नं. २ ले रु १ अर्ब, गण्डकी प्रदेशले रु. ८० करोड र कर्णाली प्रदेशले रु १ अर्ब आन्तरिक ऋणबाट खर्च व्यहोर्ने गरी बजेटमा अनुमान गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा प्रदेश नं. २ ले रु. १ अर्ब ३० करोड, गण्डकी प्रदेशले रु. ९८ करोड ८३ लाख ९२ हजार र कर्णाली प्रदेशले रु. ७५ करोड आन्तरिक ऋणबाट खर्च व्यहोर्ने गरी बजेटमा अनुमान गरेको देखिन्छ। ती आर्थिक वर्षहरूमा कुनै पनि प्रदेशले आन्तरिक ऋण उठाएको देखिएन तथापि सङ्घीय इकाईहरूले आयोगले सिफारिस गरेको सीमाभित्र रहेर मात्र ऋणको परिचालन गर्नु पर्दछ।

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ का लागि प्रदेश सरकारले पेश गरेका वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र आय-व्ययको विवरण अनुसार प्रदेश नं. २ र गण्डकी प्रदेशले रु. १/१ अर्ब आन्तरिक ऋण परिचालनको लक्ष्य सहित आय-व्यय विवरण पेश गरेका छन् तर हालसम्म आन्तरिक ऋण उठाएको भने देखिँदैन। स्थानीय तहहरूको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र आय-व्ययको विवरण निश्चित ढाँचामा स्वचालित रूपमा तयार नभएको अवस्थामा स्थानीय सरकारले पेश गरेका वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र आय-व्ययको विवरणमा आन्तरिक ऋणबाट खर्च व्यहोर्ने गरी बजेटमा गरेको अनुमान सम्बन्धी एकीकृत तथ्याङ्कको अभाव छ। यस अवधिमा कुनै पनि स्थानीय सरकारले खुला बजारबाट आन्तरिक ऋण परिचालन गरेको पनि देखिँदैन।

तथापि स्वायत्त वित्तीय मध्यस्थकर्ता संस्थाको रूपमा रहेको नगर विकास कोषबाट विभिन्न ४३ स्थानीय तहहरूले वि. सं. २०५९ देखि नै शहरी पूर्वाधार सम्बन्धी विभिन्न परियोजनाहरू कार्यान्वयन गर्न ऋण लिएको देखिन्छ। त्यस्तो ऋणको परिमाण उक्त कोषबाट प्राप्त २०७७ चैत्र २३ सम्मको तथ्याङ्क अनुसार रु. ३ अर्ब ८९ करोड रहेको छ। सो कोषबाट विभिन्न स्थानीय तहले न्यूनतम रु. १७ लाखदेखि अधिकतम रु. ६६ करोड २८ लाख सम्म ऋण लिएको देखिन्छ। त्यस्तो ऋणको अवधि न्यूनतम ५ वर्षदेखि अधिकतम २० वर्षसम्म कायम भएको पाइन्छ। अन्य निकायबाट त्यस्तो खालको ऋण लिएको तथ्याङ्क आयोगमा प्राप्त भएको छैन।

एकातिर प्रदेश तथा स्थानीय तह स्तरमा विश्लेषणका लागि पर्याप्त आर्थिक सूचकहरूको कमी रहेको छ भने अर्कोतर्फ आन्तरिक ऋण लिन आवश्यक पर्ने थप कानुनी, संरचनात्मक र प्रक्रियात्मक व्यवस्था भइसकेको अवस्था छैन। समग्र अर्थतन्त्रलाई प्रतिनिधित्व गर्ने आर्थिक सूचकहरूमा प्रदेश तथा स्थानीय तहको हिस्सा रहेको भए तापनि त्यो हिस्सालाई तत्काल विश्लेषण गर्न आवश्यक पर्ने प्रदेश तथा स्थानीय तह स्तरीय खण्डिकृत आर्थिक सूचकहरू व्यवस्थित भइसकेको अवस्थामा त्यसको विश्लेषण गरेर प्रदेश तथा स्थानीय सरकारहरूको ऋण उठाउन सक्ने क्षमता आकलन गर्न कठिन हुने देखिन्छ। खण्डिकृत तथ्याङ्कहरूको अभावमा प्रदेश तथा स्थानीय सरकारहरूले आय अनुमानभन्दा बाहेकका आधारमा ऋण उठाउने र ऋणको सावै ब्याज भुक्तानी गर्ने विषय यकिन गर्न सकिने अवस्था पनि छैन। तसर्थ प्रदेश तथा स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा ती सरकारहरूले परिचालन गर्न सक्ने राजस्व रकमको आधारमा तिन सक्ने क्षमता समेत आँकलन गरी निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ। प्रदेश तथा स्थानीय सरकारको

आफ्नो आन्तरिक स्रोत सबल भइनसकेको अवस्थामा ऋण मात्र लिने, तर भुक्तानी गर्न नसकी ऋणको थप बोझमा पर्नसक्ने अवस्था आउन नपाओस् भन्ने विषयमा त्यत्तिकै सजग हुनुपर्ने हुन्छ ।

तालिका - ३.८ प्रदेश सरकारहरूको राजस्वको स्थिति

(रु. लाखमा)

आ.व. २०७५/७६ को राजस्व आय#	आ.व. २०७६/७७ को राजस्व आय#	आ.व. २०७७/७८ को राजस्व आयको अनुमान*	आ.व. २०७८/७९ को राजस्व आयको अनुमान*
६८,७२,२०	७०,४५,१५	७२,२२,६९	७४,०४,७०

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको वार्षिक विवरण बमोजिमको प्रदेश सरकारहरूको आन्तरिक आय र राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त रकम समेतको राजस्व आय गणना गरिएको ।

* आर्थिक वर्ष २०७५/७६ बाट २०७६/७७ मा भएको वृद्धि प्रतिशतका आधारमा आर्थिक वर्ष २०७७/७८ र २०७८/७९ को राजस्व आयको अनुमान गरिएको ।

तालिका - ३.९ स्थानीय सरकारहरूको राजस्वको स्थिति

(रु. लाखमा)

आ.व. २०७५/७६ को राजस्व आय#	आ.व. २०७६/७७ को राजस्व आय#	आ.व. २०७७/७८ को राजस्व आयको अनुमान*	आ.व. २०७८/७९ को राजस्व आयको अनुमान*
७५,५९,९७	८४,६८,२९	९४,९६,२५	९,०६,४९,९०

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको वार्षिक विवरण बमोजिमको स्थानीय सरकारहरूको आन्तरिक राजस्व र राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त रकम समेतको राजस्व आय ।

* आर्थिक वर्ष २०७५/७६ बाट २०७६/७७ मा भएको वृद्धि प्रतिशतका आधारमा आर्थिक वर्ष २०७७/७८ र २०७८/७९ को राजस्व आयको अनुमान गरिएको ।

८. आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस

नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालय, नेपाल राष्ट्र बैंक, सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालय, प्रदेश सरकार, केही स्थानीय तह र यस सम्बन्धी विषयविज्ञ लगायतसँग भएको छलफल तथा राय परामर्श एवं माथि विश्लेषित तथ्याङ्क समेतका आधारमा आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि प्रक्षेपित कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५.५ प्रतिशतको सीमाभित्र रही आन्तरिक ऋण परिचालन हुनु वाञ्छनीय देखिन्छ। तदनुरूप सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा देहाय अनुसार निर्धारण गरी सिफारिस गरिएको छ:-

(क) सङ्घ सरकार (नेपाल सरकार)

नेपाल सरकारले तत्कालको समष्टिगत आर्थिक स्थिति, प्रदेश तथा स्थानीय तहले परिचालन गर्ने आन्तरिक ऋणको अवस्था र बजारको स्थिति समेत विश्लेषण गरी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को प्रक्षेपित कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५.५ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउने।

विकाशशील देशका अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास, अर्थतन्त्रको प्रशोचन क्षमता, माथि प्रस्तुत समग्र आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण, आर्थिक स्थायित्व र दीगो आर्थिक वृद्धिलाई सँगसँगै लैजानुपर्ने चुनौती, सैद्धान्तिक आधार र प्रभावकारी सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापनको दृष्टिकोणले आन्तरिक ऋणको सीमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५ प्रतिशतको सीमाभित्रै कायम गर्नु वाञ्छनीय भएतापनि आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा समेत कोभिड-१९ को महामारीले गर्दा आन्तरिक आय सङ्कुचन हुन सक्ने र प्रकोप व्यवस्थापन गर्न तथा सेवा क्षेत्रलाई चलायमान बनाइराख्न समेत आवश्यक पर्ने थप स्रोतको व्यवस्थापनका लागि आन्तरिक ऋणको अधिकतम सीमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५.५ प्रतिशतसम्म कामय गर्नुपर्ने बाध्यतात्मक अवस्था रहेको।

(ख) प्रदेश सरकार

प्रदेश सरकारले आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँट र प्रदेश सरकारको आफ्नो आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त हुने राजस्वको योगफलको १२ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउने।

(ग) स्थानीय सरकार (स्थानीय तह)

स्थानीय तहले आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँट (सवारी साधान गरेको बाँडफाँटको रकम समेत) र स्थानीय तहको आफ्नो आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त हुने राजस्वको योगफलको १२ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउने।

९. आन्तरिक ऋण उठाउने सम्बन्धमा आयोगका सुझावहरू

संवैधानिक व्यवस्था र कानुनी प्रावधानहरूलाई दृष्टिगत गर्दै सिफारिस गरिएको सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको उल्लिखित सीमाको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा आयोगको तर्फबाट निम्न बमोजिमका सुझावहरू दिइएको छः

- क. सार्वजनिक ऋणको उद्देश्य स्पष्ट हुनुपर्दछ। आन्तरिक ऋण उठाउँदा उच्च तथा दीगो आर्थिक वृद्धि, रोजगारी सिर्जना र उत्पादकत्व वृद्धिका लागि हुनुपर्छ। अनुत्पादक अनुदान वा चालू खर्चका लागि आन्तरिक ऋणको प्रयोग गर्नु उपयुक्त हुँदैन।
- ख. देशको समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व हुने गरी पूँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभ दिने प्रकृतिका उत्पादनशील कार्यका लागि आन्तरिक ऋणको परिचालन देहाय अनुसार गर्नु पर्दछ :
 १. पूँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभ दिने प्रकृतिका उत्पादनशील, रोजगारमूलक तथा आन्तरिक आय बढाउने क्षेत्रमा आन्तरिक ऋणको परिचालन गर्ने।
 २. ऋण लगानी गरी सञ्चालन हुने योजनाबाट प्राप्त हुने प्रतिफलबाट सो योजनामा गरिएको ऋण लगानीको साँवा र ब्याज भुक्तानी गर्ने सुनिश्चित भएका योजनामा आन्तरिक ऋण परिचालन गर्ने।
 ३. “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” को अवधारणा सहितको तीव्र आर्थिक विकास र समृद्धिको दीर्घकालीन सोच बमोजिमका राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले समन्वयात्मक रूपमा आर्थिक तथा भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्ने कार्यका लागि आन्तरिक ऋणको परिचालन गर्ने।
 ४. आन्तरिक ऋणको परिचालन कुन योजनाका लागि कुन खर्च शीर्षकमा गर्ने वा कुन खर्च शीर्षकमा गरियो भनेर बजेट विनियोजन गर्दा कार्यक्रमगत र आयोजनागत रूपमा बजेट वक्तव्य तथा व्यय अनुमानको विवरण (खर्च शीर्षकगत र स्रोतगत समेत) मा स्पष्ट उल्लेख गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्ने।
 ५. चालू प्रकृतिका र प्रशासनिक खर्चका लागि आन्तरिक ऋण परिचालन नगर्ने। अनुत्पादक क्षेत्रमा आन्तरिक ऋण परिचालन नगर्ने।
- ग. राष्ट्रिय विकासका लक्ष्य हासिल गर्न राष्ट्रिय अर्थतन्त्र सुदृढ गर्ने कार्यमा सार्वजनिक, निजी, सहकारी र अन्य क्षेत्रबीचको सहभागिता तथा साझेदारी बढाउन मद्दत पुग्ने गरी तीनै तहका सरकारबिच समन्वय कायम गरी आन्तरिक ऋणको परिचालन गर्नु पर्दछ।
- घ. नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले आन्तरिक ऋणबाट खर्च व्यहोर्ने गरी बजेट अनुमान गर्दा र आन्तरिक ऋण उठाउदा आयोगले सिफारिस गरेको सीमाभित्र रहनु पर्दछ।
- ङ. ऋण व्यवस्थापन रणनीति तर्जुमा गरी जोखिम र लागतको विश्लेषण गर्नु पर्दछ। त्यसको लागि मुख्य नीतिगत क्षेत्रका जोखिमहरू र आधाररेखा अनुमान (baseline projection) तयार गर्नुपर्दछ। साथै यसका लागि विभिन्न नीतिहरूबीच समन्वय हुनुपर्दछ।
- च. लागत र जोखिमका आधारमा वैकल्पिक रणनीतिहरूको पहिचान, विश्लेषण र श्रेणीक्रम यकिन गर्नुपर्दछ।
- छ. आन्तरिक बजार विकासको आक्रामक रणनीतिको अवलम्बन गर्ने हो भने मुद्राको स्तरीकरण समेत गर्नु उपयुक्त हुन्छ।

- ज. स्थानीय शहरी पूर्वाधारका क्षेत्रमा ऋण प्रवाह गर्ने प्रयोजनका साथ स्थापना भएका नगर विकास कोष जस्ता विशिष्टीकृत वित्तीय मध्यस्थकर्ता संस्था र अन्य कानुन बमोजिम ऋण परिचालन गर्न सक्ने निकायले गर्ने ऋण लगानीको रकमलाई आयोगले सिफारिस गरेको सम्बन्धित सङ्घीय इकाईको आन्तरिक ऋणको सीमाभित्र व्यवस्थित गर्नु पर्दछ।
- झ. बजेट विनियोजन र स्रोत व्यवस्थापनको अनुमान अनुरूप आन्तरिक ऋण उठाउँदा ऋण परिचालन गरिने योजनाको कार्यान्वयन स्थिति (खर्चको अवस्था) सँग तादात्म्य कायम गर्नु पर्दछ।
- ञ. सार्वजनिक वित्त नीतिले भविष्यको वित्तीय आवश्यकता र ऋण व्यवस्थापकको व्यवस्थापन क्षमतालाई प्रभाव पार्ने हुँदा बढ्दो आन्तरिक ऋणभारले ऋण भुक्तानी क्षमताको विश्वासको स्तर (credit rating) बढाउन वा जोखिम प्रिमियम (risk premium) घटाउन कठिन भै भविष्यमा ऋणको लागत अझ बढ्न जाने हुन्छ। विभिन्न सार्वजनिक संस्थानहरूका लागि ऋण लिन जमानी बसेको कारणले सिर्जना भएको प्रासङ्गिक दायित्व (contingent liabilities) को परिमाण बढ्दै जाने तर ती संस्थानहरूको ऋण तिर्ने क्षमता अझ कमजोर हुँदै गएको परिस्थितिमा भविष्यमा यस्ता दायित्व बहन गर्ने कुरामा थप सचेत हुनु आवश्यक छ किनकि यस्तो दायित्व बढ्दै जाँदा ऋण व्यवस्थापनको उद्देश्य हासिल हुन थप कठिन हुँदै जान्छ।
- ट. प्रदेश तथा स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिन आवश्यक पर्ने थप कानुनी, संरचनात्मक र प्रक्रियात्मक व्यवस्था गर्नु पर्दछ।
- ठ. नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले लिने आन्तरिक ऋणको एकीकृत व्यवस्थापन, लेखाङ्कन र प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु जरुरी छ। सबै सम्बद्ध निकायले राख्ने आन्तरिक ऋणको विवरण तथा तथ्याङ्कमा एकरूपता कायम गर्नु पर्दछ।
- ड. आन्तरिक ऋणको परिचालनले अर्थतन्त्रमा अनुकूल एवं प्रतिकूल दुवै प्रभाव पार्न सक्ने हुँदा आन्तरिक ऋणको परिचालन गर्दा अर्थतन्त्रमा अनुकूल प्रभाव पार्ने गरी लागत लाभको विश्लेषण (cost benefit analysis) समेत गरेर आन्तरिक ऋणको परिचालन गर्नु पर्दछ।
- ढ. ऋणको भुक्तानी गर्दा अतिरिक्त बोझ महसुस गर्नु नपर्नेगरी तथा भावी पुस्ताले भुक्तानी गर्नुपर्दा पनि असहजता महसुस गर्न नपर्ने गरी उपयुक्त उपकरण छनौट गरी आन्तरिक ऋणको परिचालन गर्नु पर्दछ।
- ण. सार्वजनिक ऋण परिचालनको प्रवृत्ति बढ्दो क्रममा रहेको छ। साँवा भुक्तानीको प्रवृत्ति कुनै वर्ष घट्ने र कुनै वर्ष बढ्ने गरेको देखिन्छ भने व्याज भुक्तानीको प्रवृत्ति निरन्तर बढ्दो क्रममा देखिन्छ। यसले ऋणको दायित्वमा झनै बढाउने ल्याउने हुन्छ। तसर्थ ऋण सेवा खर्चमा कमी ल्याउने गरी सावाँ भुक्तानी पनि सोही अनुसार व्यवस्थित गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ।
- त. दीर्घकालीन संरचनागत तत्वहरूमा पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ।
- थ. ऋण व्यवस्थापनको पारदर्शिता र उत्तरदायित्व निर्धारण गरी वित्तीय बजार र ऋण लिनेका बिचमा विश्वासको वातावरण अझ सुदृढ बनाउनु जरुरी हुन्छ।
- द. बजेट अङ्क समायोजन हुँदा यथासम्भव आन्तरिक ऋणको सीमाङ्क समेत समायोजन गर्नेतर्फ ध्यान दिनु पर्दछ।

३.५ सवारी साधन करको बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस

३.५.१ आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि एकल कर प्रशासन अन्तर्गत प्रदेश सरकारले सङ्कलन गरी स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा गर्ने सवारी साधन करलाई स्थानीय तहहरूबीच बाँडफाँट सम्बन्धमा प्रदेश सरकार, लुम्बिनी प्रदेशलाई गरिएको सिफारिस

सिफारिस मिति : २०७७/१२/२६ गते, बिहिबार

१. पृष्ठभूमि

सङ्घीय शासन प्रणालीको महत्वपूर्ण आधारस्तम्भको रूपमा वित्तीय सङ्घीयता रहेको हुन्छ। वित्तीय सङ्घीयताका विभिन्न अवयवहरू मध्येको एक भनेको सङ्घीय इकाइहरू बीचमा राजस्व अधिकारको बाँडफाँट हो। तहगत सरकारहरू बीचमा एकातर्फ खर्चको आवश्यकताका आधारमा राजस्व अधिकारको बाँडफाँट गरिन्छ भने अर्कोतर्फ समग्र राजस्व प्रशासनलाई मितव्ययी एवम् प्रभावकारी बनाउन र करदाताहरूको कर कानून पालनालाई सहज तुल्याउन पनि तहगत सरकारहरूबीच राजस्व प्रशासन सम्बन्धमा आवश्यक समन्वय तथा सहकार्यको आवश्यकता पर्दछ।

नेपालको संविधानले सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल तथा साझा अधिकारका विषयहरू सूचीकृत गर्नुका साथै तीनै तहको आर्थिक कार्यप्रणाली सम्बन्धमा समेत छुट्टाछुट्टै व्यवस्था गरेको छ। साथै तहगत सरकारहरू बीचको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने समेत स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ। संविधानको उल्लिखित व्यवस्थालाई आत्मसात गर्दै प्रदेश र स्थानीय तहको एकल अधिकारक्षेत्र भित्र परेका घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर र विज्ञापन कर उठाउने अधिकारलाई अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले एकल कर प्रशासनको दायरामा ल्याई त्यसरी सङ्कलित राजस्व आयलाई प्रदेश र स्थानीय तहबीचमा बाँडफाँटको व्यवस्था गरेको छ।

एकल कर प्रशासन अन्तर्गत सवारी साधन करको दर निर्धारण र सङ्कलनको कार्य प्रदेश सरकारले गर्दछ भने त्यसरी सङ्कलित कर रकमको ६० प्रतिशतले हुने रकम प्रदेश सरकारलाई र ४० प्रतिशतले हुने रकम स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गरिन्छ। साथै स्थानीय तहलाई बाँडफाँट हुने कुल रकमलाई प्रदेशभित्र रहेका स्थानीय तहहरू बीचमा बाँडफाँटको आधार र ढाँचा निर्धारणको अधिकार तथा जिम्मेवारी संवैधानिक निकायको रूपमा रहेको राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको रहेको छ। यसै व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विगतका वर्षहरूमा जस्तै आगामी आ.व. २०७८/७९ का लागि पनि प्रदेश सरकारले सङ्कलन गरी स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा गर्ने सवारी साधन करलाई स्थानीय तहहरूबीच बाँडफाँटको आधार, ढाँचा र हिस्सा यस आयोगबाट निर्धारण गरी प्रदेश सरकारसमक्ष सिफारिस गरिएको छ।

२. कानुनी व्यवस्था

क. नेपालको संविधान

- धारा ६०. राजस्व स्रोतको बाँडफाँट: (१) सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो आर्थिक अधिकार क्षेत्रभित्रको विषयमा कर लगाउन र ती स्रोतहरूबाट राजस्व उठाउन सक्नेछन्। तर साझा सूचीभित्रको विषयमा र कुनै पनि तहको सूचीमा नपरेका विषयमा कर लगाउने र राजस्व उठाउने व्यवस्था नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।

(७) सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच राजस्वको बाँडफाँट गर्दा सन्तुलित र पारदर्शी रूपमा गर्नु पर्नेछ।

- अनुसूची ६ - प्रदेशको अधिकारको सूची: क्र.सं.४ मा सवारी साधन कर समेत रहेको।
- अनुसूची ८ - स्थानीय तहको अधिकारको सूची: क्र.सं.४ मा सवारी साधन कर समेत रहेको।

ख. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

- **दफा ५. एकल कर प्रशासन:** (१) यस ऐन तथा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संविधानको अनुसूचीमा प्रदेश र स्थानीय तह दुबैको अधिकारसूचीमा रहेका देहायको कर देहाय बमोजिम लगाइने र उठाइनेछः-
 - (क) सवारी साधन करको दर प्रदेशले लगाउने र उठाउने, तर टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा र विद्युतीय रिक्सामा सवारी साधन करको दर गाउँपालिका वा नगरपालिकाले लगाउने र उठाउनेछ।
- **दफा ६क. सवारी साधन करको बाँडफाँट:** (१) दफा ५ उपदफा (१) को खण्ड (क) बमोजिम प्रदेशले लगाएको र उठाएको सवारी साधन करबाट उठेको रकम प्रदेश सरकारले प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा गर्नेछ।
 - (२) उपदफा (१) बमोजिम प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रकममध्ये साठी प्रतिशत प्रदेश सरकारलाई र चालीस प्रतिशत स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गरिनेछ।
 - (३) उपदफा (२) बमोजिम प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रकममध्ये प्रदेश सरकारले प्राप्त गर्ने रकम प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिला गरिनेछ र स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने रकम स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा गरिनेछ।
 - (४) उपदफा (३) बमोजिम स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रकम संविधान र यस ऐनको अधीनमा रही आयोगले निर्धारण गरेको आधार र ढाँचा बमोजिम प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गर्नेछ।
 - (५) उपदफा (४) बमोजिम बाँडफाँटबाट प्रत्येक स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने रकम प्रदेश सरकारले मासिक रूपमा सम्बन्धित स्थानीय सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ।
 - (६) यस दफा बमोजिम बाँडफाँट हुने रकम आर्थिक वर्षको अन्तिम महिनामा हिसाब मिलान गरिनेछ।

३. सवारी साधन कर बाँडफाँटको सिफारिसमा प्रयोग गरिएका तथ्याङ्कको स्रोत

सवारी साधन करलाई प्रदेश भित्रका स्थानीय तहहरूबीचमा बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण गर्दा विभिन्न स्रोतहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ, जसको विवरण यसप्रकार रहेको छः

क्र.सं.	सूचक	स्रोत
१.	जनसङ्ख्या	राष्ट्रिय जनगणना २०६८, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग
२.	सडकको लम्बाइ	सडक विभाग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग र स्थानीय पूर्वाधार विभाग
३.	वनले ढाकेको क्षेत्रफल	वन तथा वातावरण मन्त्रालय

४. सवारी साधन कर बाँडफाँटको हिस्सा सिफारिस गर्न लिइएका आधार र ढाँचा तथा सोको व्याख्या एवम् विश्लेषण

आ.व. २०७८/७९ का लागि प्रदेश सरकारले सङ्कलन गरी स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा गर्ने सवारी साधन करलाई प्रदेश अन्तर्गतका स्थानीय तहहरू बीचमा बाँडफाँट सम्बन्धमा यस आयोगले अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६क. को उपदफा (४) ले गरेको व्यवस्थाबमोजिम देहायको आधार र ढाँचा निर्धारण गरी बाँडफाँटको हिस्सा सिफारिस गरेको छः

क्र.सं.	सूचक	भार प्रतिशत
१.	जनसङ्ख्या	४५%
२.	सडकको लम्बाइ	४५%
३.	वनले ढाकेको क्षेत्रफल	१०%

क. जनसङ्ख्या

प्रत्येक स्थानीय तहमा प्रयोगमा आउने सवारी साधनको सङ्ख्याको निर्धारण प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सोही स्थान विशेषका जनताको सङ्ख्याले निर्धारण गरेको हुन्छ भने सवारी साधनको प्रयोगसँगै हुने सकारात्मक तथा नकारात्मक असर/प्रभाव पनि स्थानीय जनतामा नै सबै भन्दा बढी परेको हुन्छ। यस अर्थमा सवारी साधनबाट प्राप्त हुने करको बाँडफाँटको एउटा महत्वपूर्ण सूचकको रूपमा सम्बन्धित स्थानीय तहका जनताको सङ्ख्या रहनुपर्ने हुन्छ। यसै यथार्थतालाई स्वीकार गर्दै, साथै समग्र सूचकको सङ्ख्या र सापेक्षित महत्वलाई समेत ख्याल गर्दै सवारी साधन कर बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण गर्ने प्रयोजनार्थ स्थानीय तहको जनसङ्ख्यालाई ४५ प्रतिशत भार दिइएको छ।

ख. सडकको लम्बाइ

सडक सञ्जाल र सवारी साधनको सङ्ख्याबीचमा सीधा सम्बन्ध रहन्छ। जहाँ धेरै सवारी साधन हुन्छन, त्यहाँ धेरै सडक विस्तारको आवश्यकता पर्दछ। जहाँ सडक सञ्जाल पुगेको हुन्छ, त्यहाँ सवारी साधनको आवागमन हुन्छ। सवारी साधन कर सङ्कलनको एउटा महत्वपूर्ण उद्देश्य भनेको ती सवारी साधन गुड्ने सडकको नियमित मर्मत सम्भार एवम् स्तरोन्नति गर्नु पनि हो। यस अर्थमा सवारी साधन करको बाँडफाँटको एउटा महत्वपूर्ण सूचकको रूपमा सम्बन्धित स्थानीय तहमा रहेको सडक सञ्जाल (सडकको लम्बाइ) लाई लिनु आवश्यक हुन्छ। अतः प्रत्येक स्थानीय तहको सडकको लम्बाइलाई सवारी साधन कर बाँडफाँटको एउटा आधार वा सूचकको रूपमा समावेश गरिएको छ। साथै, समग्र सूचकहरूको सङ्ख्या र सडक लम्बाइको सापेक्षित महत्व समेतलाई ध्यानमा राख्दै यस आधारलाई ४५ प्रतिशत भार प्रदान गरिएको छ।

ग. वनले ढाकेको क्षेत्रफल

सवारी साधनको उपयोगमा वृद्धि हुँदै जाँदा यसले वातावरणीय पक्षमा विस्तारै नकारात्मक असर पार्दछ। सवारी साधनको अत्यधिक प्रयोगले कार्बनजन्य प्रदुषणको समस्या सिर्जना हुन्छ। सवारी साधनहरूले निसृत गर्ने कार्बनजन्य प्रदुषणको उपयुक्त र भरपर्दो समाधानका लागि वन तथा हरियालीको संरक्षण र प्रवर्द्धनले सहयोग पुऱ्याउनेछ। वन क्षेत्रको विद्यमान अवस्थितिलाई कायमै राख्न तथा थप वन क्षेत्रको विस्तारका लागि स्थानीय तहले गरेका प्रयासहरूलाई कर बाँडफाँटको माध्यमबाट प्रोत्साहित गर्नुपर्ने हुन्छ। हाल स्थानीय तहगत रूपमा प्रत्येक वर्ष वनक्षेत्रको विस्तार सम्बन्धी विस्तृत सूचक उपलब्ध हुन नसकेको अवस्थामा विद्यमान वनको क्षेत्र सम्बन्धी प्राप्त पछिल्लो तथ्याङ्कलाई सवारी साधन कर बाँडफाँटको एउटा आधारको रूपमा समावेश गरिएको छ। साथै भविष्यमा वन क्षेत्रको विस्तारमा गरेको वार्षिक प्रगतिलाई समेत थप सूचकको रूपमा समावेश गर्दै लगिनेछ। सवारी साधन करको रकमलाई वन क्षेत्रको संरक्षण र विस्तारमा परिचालन गर्न सक्तियोस् भन्ने उद्देश्यका साथ स्थानीय तहको वनले ढाकेको क्षेत्रफललाई १० प्रतिशत भार दिइएको छ।

उपरोक्त आधार र ढाँचामा रहेर आ.व. २०७८/७९ का लागि प्रदेश सरकार, लुम्बिनी प्रदेशले सङ्कलन गरी स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा गर्ने सवारी साधन करलाई सो प्रदेश भित्रका स्थानीय तहहरूबीचमा बाँडफाँटको हिस्सा संलग्न तालिका - ३.१० बमोजिम हुने गरी सिफारिस गरिएको छः

५. सवारी साधन कर सङ्कलन तथा बाँडफाँट र उपयोग सम्बन्धी सुझाव

क. सवारी साधन कर सङ्कलन सम्बन्धमा

- सवारी साधन कर सङ्कलनलाई विस्तार गर्ने क्रममा पछिल्ला वर्षहरूमा प्रदेश सरकारहरू बीचमा अस्वस्थ प्रतिस्पर्धाको लक्षण देखिन थालेको छ। विशेषगरी एक प्रदेशमा दर्ता भएका सवारी साधनहरू अन्य प्रदेशमा ठाउँसारी भई आएमा राजस्व छुट दिने भन्ने नीति केही प्रदेश सरकारले अख्तियार गरेको पाइएको छ। यस किसिमको नीतिले समग्रमा सवारी साधन करको दायरा र राजस्व वृद्धि हुन सक्दैन, बरू सङ्कलन भैरहेको राजस्व गुम्ने अवस्थामा पुग्दछ। साथै प्रदेश-प्रदेश बीचको समन्वय र सहकार्यमा समेत प्रतिकूल असर पर्न सक्नेछ। अतः प्रदेश सरकारले सवारी साधन कर सङ्कलन सम्बन्धी नीति तय गर्दा अन्य प्रदेशहरूसँग समेत स्वस्थ समन्वय र सहकार्य रहने गरी प्रादेशिक करको दरमा सकेसम्म समानता रहने गरी निर्धारण गर्नु उपयुक्त हुनेछ।
- एक प्रदेशमा दर्ता एवम् नवीकरण भएका सवारी साधनहरू अन्य प्रदेशहरूमा पनि निर्वाधरूपमा आवागमन गर्न पाउने व्यवस्था सुरक्षित रहेको छ। यसक्रममा कतिपय सवारी धनीले आफूले तिर्नुबुझाउनुपर्ने सवारी साधन कर नेपाल भित्र आफू जुन स्थानमा बसेको छ, सो नजिकै रहेको सवारी साधन कर उठाउने कार्यालयबाट बुझाउन मिल्ने व्यवस्था मिलाउँदा करदातालाई सहज हुनेछ भने त्यसरी सङ्कलन हुने राजस्वलाई प्रदेश-प्रदेश बीचको समन्वयमा सम्बन्धित प्रदेशमा हस्तान्तरण गर्न सकिनेछ। अतः यसतर्फ सम्बन्धित प्रदेश सरकारले ध्यान दिनु उपयुक्त हुनेछ। साथै आधुनिक सूचना प्रवधिको प्रयोग गर्दै विद्युतीय प्रणालीबाट सवारी साधन करको भुक्तानी व्यवस्था मिलाउँदा राजस्व भुक्तानी र सङ्कलनमा थप सहजता आउनेछ।

ख. सवारी साधन करको बाँडफाँट सम्बन्धमा

- प्रदेश सरकारले सङ्कलन गरेको सवारी साधन करको ४० प्रतिशतले हुने रकम स्थानीय तहहरूलाई बाँडफाँट गर्नुपूर्व स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा गरिने र त्यस्तो कोषमा जम्मा भएको रकमलाई राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले सिफारिस गरेको हिस्सा बमोजिम प्रदेश सरकारले स्थानीय तहको सञ्चित कोषमा मासिक रूपमा हस्तान्तरण गर्दैजानुपर्ने कानुनी व्यवस्था रहेको छ। तर हालसम्मको अभ्यासमा प्रदेश सरकारहरूले सवारी साधन कर बाँडफाँटको रकमलाई मासिकरूपमा स्थानीय सञ्चित कोषमा जम्मा हुनेगरी हस्तान्तरण गरेको पाईएको छैन। यस किसिमको व्यवहारले एकातर्फ कानुनी व्यवस्थाको पूर्ण पालना हुन सकेको छैन भने अर्को तर्फ स्थानीय तहको स्रोत व्यवस्थापनमा कठिनाई उत्पन्न हुनसक्छ। अतः सबै प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गर्नुपर्ने सवारी साधन करको रकम मासिक रूपमा स्थानीय सञ्चित कोषमा जम्मा हुने गरी हस्तान्तरण गर्नु आवश्यक देखिएको छ।
- प्रदेश सरकारले सङ्कलन गरेको सवारी साधन करलाई यथार्थ समयमा आधारित (Real Time Based) रहेर प्रदेश विभाज्य कोष र तत् पश्चात स्थानीय विभाज्य कोषमा स्वतः जम्मा हुने र मासिक रूपमा सम्बन्धित स्थानीय तहको सञ्चित कोषमा जम्मा हुने किसिमको विद्युतीय प्रणालीको स्थापना र सञ्चालन गर्न सक्दा सवारी साधन करको बाँडफाँटमा थप प्रभावकारिता र पारदर्शिताको विकास हुनेछ।

ग. सवारी साधन करको उपयोग सम्बन्धमा

सामान्यतया: सरकारले सङ्कलन गर्ने राजस्व आयलाई सरकारको आवश्यकता अनुसार जुनसुकै क्षेत्रमा विनियोजन र खर्च गर्न सक्ने भए तापनि सम्बन्धित करदाता प्रतिको जवाफदेहिता निभाउने क्रममा सङ्कलित राजस्वको प्रयोग कहाँ र कसरी भैरहेको छ भनी देखाउनु पारदर्शी सरकारको गुण हो। सवारी साधन कर सङ्कलनको कार्य सरकारको समग्र राजस्व आय सङ्कलनसँग मात्र आबद्ध नगरी यसको विशिष्ट उद्देश्यलाई समेत ध्यान दिनु आवश्यक छ। सवारी साधन कर सङ्कलनको उद्देश्य सवारी साधनको सहज आवागमनका लागि आवश्यक सडक पूर्वाधारको विस्तार र मर्मत सम्भार गर्नुको साथै सवारी साधनको प्रयोगबाट उत्पन्न हुनसक्ने सम्भाव्य नकारात्मक असर तथा प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न आवश्यक नियन्त्रणात्मक उपायहरू अपनाउन आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु समेत हो। यसै सन्दर्भमा सवारी साधन कर बाँडफाँटको रकमलाई प्रदेश तथा स्थानीय तहले मूलतः देहायका कार्यमा विनियोजन र खर्च गर्नु आवश्यक देखिन्छ:

- प्रादेशिक तथा स्थानीय सडकको नियमित मर्मत सम्भार गर्न,
- सडक सुरक्षा सम्बन्धी आवश्यक सङ्केत चिन्ह, सूचना र अन्य पूर्वाधार लगायतको स्थापना र नियमित मर्मत सम्भार गर्न,
- सवारी चालक तथा सहचालकहरू, यात्रुहरू र आम नागरिकहरूका बीचमा सडकको सुरक्षित उपयोग सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न,
- सवारी साधनको प्रयोगसँगै यसबाट वातावरणमा पर्ने असरप्रभावलाई न्यूनीकरण गर्ने कार्य, मूलतः वनजङ्गलको संरक्षण र प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न,
- वातावरणमैत्री सवारीसाधनको प्रवर्द्धन गर्न,
- प्रदेश र स्थानीय तहको सार्वजनिक यातायात प्रणालीलाई व्यवस्थित बनाउन मूलतः बसपार्क, यात्रु प्रतिकालय तथा सार्वजनिक शौचालय निर्माण लगायतका पूर्वाधार निर्माण गर्न।

तालिका - ३.१० आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि एकल कर प्रशासन अन्तर्गत प्रदेश सरकार, लुम्बिनी प्रदेशले सङ्कलन गरी स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा गर्ने सवारी साधन करको स्थानीय तहहरूबीच बाँडफाँटको हिस्सा

क्र.सं.	जिल्ला	संकेत नं.	स्थानीय तहको नाम	सवारी साधन करको बाँडफाँट हिस्सा (%)
१	रुकुम (पूर्वी भाग)	५०१०१	पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका	०.५१०३९९%
२	रुकुम (पूर्वी भाग)	५०१०२	सिस्ने गाउँपालिका	०.४२९८७८%
३	रुकुम (पूर्वी भाग)	५०१०३	भूमे गाउँपालिका	०.४८९६७६%
४	रोल्पा	५०२०१	सुनछहरी गाउँपालिका	०.३७२९२३%
५	रोल्पा	५०२०२	थवाङ्ग गाउँपालिका	०.२४२३३५%
६	रोल्पा	५०२०३	परिवर्तन गाउँपालिका	०.३७८४२८%
७	रोल्पा	५०२०४	गगादेव गाउँपालिका	०.४१९५४७%
८	रोल्पा	५०२०५	माडी गाउँपालिका	०.४३४८१०%
९	रोल्पा	५०२०६	त्रिवेणी गाउँपालिका	०.६७९४९५%
१०	रोल्पा	५०२०७	रोल्पा नगरपालिका	१.९८५१४५%
११	रोल्पा	५०२०८	रुन्टीगढी गाउँपालिका	०.७३३१४६%
१२	रोल्पा	५०२०९	सुनिल स्मृति गाउँपालिका	०.६२११५६%
१३	रोल्पा	५०२१०	लुङ्ग्री गाउँपालिका	०.४४१७३९%
१४	प्यूठान	५०३०१	गौमुखी गाउँपालिका	०.४३०१३५%
१५	प्यूठान	५०३०२	नौबहिनी गाउँपालिका	०.५४२७९३%
१६	प्यूठान	५०३०३	झिमरुक गाउँपालिका	०.४९४९९४%
१७	प्यूठान	५०३०४	प्यूठान नगरपालिका	१.०९६२८३%
१८	प्यूठान	५०३०५	स्वर्गद्वारी नगरपालिका	१.११२८६४%
१९	प्यूठान	५०३०६	माण्डवी गाउँपालिका	०.४६२२८४%
२०	प्यूठान	५०३०७	मल्लरानी गाउँपालिका	०.३३५४७२%
२१	प्यूठान	५०३०८	ऐरावती गाउँपालिका	०.४४९६७७%
२२	प्यूठान	५०३०९	सरुमारानी गाउँपालिका	०.४७३०८६%
२३	गुल्मी	५०४०१	कालिगण्डकी गाउँपालिका	०.५७३१५१%
२४	गुल्मी	५०४०२	सत्यवती गाउँपालिका	०.६०९५४५%
२५	गुल्मी	५०४०३	चन्द्रकोट गाउँपालिका	०.६७१८०५%
२६	गुल्मी	५०४०४	मुसिकोट नगरपालिका	१.२५८२००%
२७	गुल्मी	५०४०५	ईस्मा गाउँपालिका	०.५३१०१३%
२८	गुल्मी	५०४०६	मालिका गाउँपालिका	०.५१०३९५%
२९	गुल्मी	५०४०७	मदाने गाउँपालिका	०.५०६५११%
३०	गुल्मी	५०४०८	धुर्कोट गाउँपालिका	०.५२४३६६%
३१	गुल्मी	५०४०९	रेसुङ्गा नगरपालिका	१.१०२८०९%
३२	गुल्मी	५०४१०	गुल्मी दरबार गाउँपालिका	०.४५८८९०%
३३	गुल्मी	५०४११	छत्रकोट गाउँपालिका	०.४७६४७१%
३४	गुल्मी	५०४१२	रुरू क्षेत्र गाउँपालिका	०.४९७८६५%
३५	अर्घाखाँची	५०५०१	छत्रदेव गाउँपालिका	०.५२४६४५%
३६	अर्घाखाँची	५०५०२	मालारानी गाउँपालिका	०.५१८७७१%

क्र.सं.	जिल्ला	संकेत नं.	स्थानीय तहको नाम	सवारी साधन गरेको बाँडफाँट हिस्सा (%)
३७	अर्घाखाँची	५०५०३	भुमिकास्थान नगरपालिका	१.७२०८०६%
३८	अर्घाखाँची	५०५०४	सन्धिखर्क नगरपालिका	१.८६०३१४%
३९	अर्घाखाँची	५०५०५	पाणिनी गाउँपालिका	०.६३६४००%
४०	अर्घाखाँची	५०५०६	शितगंगा नगरपालिका	१.९२९०८०%
४१	पाल्पा	५०६०१	रामपुर नगरपालिका	१.०५२७००%
४२	पाल्पा	५०६०२	पुर्वखोला गाउँपालिका	०.५३९६४९%
४३	पाल्पा	५०६०३	रम्भा गाउँपालिका	०.४५९३३२%
४४	पाल्पा	५०६०४	बगनासकाली गाउँपालिका	०.५३२३५७%
४५	पाल्पा	५०६०५	तानसेन नगरपालिका	१.१२३४५९%
४६	पाल्पा	५०६०६	रिब्दीकोट गाउँपालिका	०.५३६०७०%
४७	पाल्पा	५०६०७	रैनादेवी छहरा गाउँपालिका	०.७३८५८२%
४८	पाल्पा	५०६०८	तिनाउ गाउँपालिका	०.६४२०२३%
४९	पाल्पा	५०६०९	माथागढी गाउँपालिका	०.७१२१०८%
५०	पाल्पा	५०६१०	निस्दी गाउँपालिका	०.६५८४२४%
५१	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०१	बर्दघाट नगरपालिका	१.११४२३०%
५२	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०२	सुनवल नगरपालिका	१.७३३४२२%
५३	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०३	रामग्राम नगरपालिका	१.०७३०७१%
५४	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०४	पाल्हीनन्दन गाउँपालिका	०.५१६९७२%
५५	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०५	सरावल गाउँपालिका	०.६२४०६९%
५६	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०६	प्रतापपुर गाउँपालिका	०.७२४७२४%
५७	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	५०७०७	सुस्ता गाउँपालिका	०.५१९७८७%
५८	रुपन्देही	५०८०१	देवदह नगरपालिका	०.९४९१४६%
५९	रुपन्देही	५०८०२	बुटवल उपमहानगरपालिका	२.७३९७२१%
६०	रुपन्देही	५०८०३	सैनामैना नगरपालिका	१.५८८८५५%
६१	रुपन्देही	५०८०४	कन्चन गाउँपालिका	०.४६७०३१%
६२	रुपन्देही	५०८०५	गैडहवा गाउँपालिका	०.६३३७१६%
६३	रुपन्देही	५०८०६	सुद्धोधन गाउँपालिका	०.४३६४३४%
६४	रुपन्देही	५०८०७	सियारी गाउँपालिका	०.४८९५६९%
६५	रुपन्देही	५०८०८	तिलोत्तमा नगरपालिका	२.९१४९२०%
६६	रुपन्देही	५०८०९	ओमसतिया गाउँपालिका	०.४४५६४१%
६७	रुपन्देही	५०८१०	रोहिणी गाउँपालिका	०.५३९०९६%
६८	रुपन्देही	५०८११	सिद्धार्थनगर नगरपालिका	१.०४८३५९%
६९	रुपन्देही	५०८१२	मायादेवी गाउँपालिका	०.५९१२२३%
७०	रुपन्देही	५०८१३	लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका	०.९४६२३५%
७१	रुपन्देही	५०८१४	कोटहीमाई गाउँपालिका	०.६१११८३%
७२	रुपन्देही	५०८१५	सम्मरीमाई गाउँपालिका	०.४६८५७७%
७३	रुपन्देही	५०८१६	मर्चवारी गाउँपालिका	०.४८३३९४%
७४	कपिलवस्तु	५०९०१	बाणगंगा नगरपालिका	१.८८४३९१%
७५	कपिलवस्तु	५०९०२	बुद्धभूमि नगरपालिका	१.८१८८१२%
७६	कपिलवस्तु	५०९०३	शिवराज नगरपालिका	१.६९०३९१%

क्र.सं.	जिल्ला	संकेत नं.	स्थानीय तहको नाम	सवारी साधन करको बाँडफाँट हिस्सा (%)
७७	कपिलवस्तु	५०९०४	बिजयनगर गाउँपालिका	०.७०५३६३%
७८	कपिलवस्तु	५०९०५	कृष्णनगर नगरपालिका	१.०९९५३९%
७९	कपिलवस्तु	५०९०६	महाराजगन्ज नगरपालिका	०.७५९४९३%
८०	कपिलवस्तु	५०९०७	कपिलवस्तु नगरपालिका	१.४१९४४६%
८१	कपिलवस्तु	५०९०८	यसोधरा गाउँपालिका	०.६२३५४४%
८२	कपिलवस्तु	५०९०९	मायादेवी गाउँपालिका	०.७८२३४०%
८३	कपिलवस्तु	५०९१०	शुद्धोधन गाउँपालिका	१.०७७५३८%
८४	दाङ	५१००१	बंगलाचुली गाउँपालिका	०.५९९२०४%
८५	दाङ	५१००२	घोराही उपमहानगरपालिका	३.४१९८००%
८६	दाङ	५१००३	तुल्सीपुर उपमहानगरपालिका	२.५५२०२३%
८७	दाङ	५१००४	शान्तिनगर गाउँपालिका	०.४३५२०३%
८८	दाङ	५१००५	बबई गाउँपालिका	०.५२७४१८%
८९	दाङ	५१००६	दंगीशरण गाउँपालिका	०.४०५९८३%
९०	दाङ	५१००७	लमही नगरपालिका	२.२०५८९५%
९१	दाङ	५१००८	राप्ती गाउँपालिका	०.७१३६६२%
९२	दाङ	५१००९	गढवा गाउँपालिका	०.९६३१८६%
९३	दाङ	५१०१०	राजपुर गाउँपालिका	०.९९१७६२%
९४	बाँके	५११०१	राप्ती सोनारी गाउँपालिका	२.२८८४१९%
९५	बाँके	५११०२	कोहलपुर नगरपालिका	१.३७४७७९%
९६	बाँके	५११०३	बैजनाथ गाउँपालिका	०.८६२१९४%
९७	बाँके	५११०४	खजुरा गाउँपालिका	०.७५२९७८%
९८	बाँके	५११०५	जानकी गाउँपालिका	०.५४८२९९%
९९	बाँके	५११०६	नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका	१.९१७५८२%
१००	बाँके	५११०७	डुडुवा गाउँपालिका	०.५५३८०७%
१०१	बाँके	५११०८	नरैनापुर गाउँपालिका	०.५७९५७४%
१०२	बर्दिया	५१२०१	बाँसगढी नगरपालिका	२.०८२७४४%
१०३	बर्दिया	५१२०२	बारबर्दिया नगरपालिका	१.१७१४४२%
१०४	बर्दिया	५१२०३	ठाकुरबाबा नगरपालिका	१.१५०२३९%
१०५	बर्दिया	५१२०४	गेरुवा गाउँपालिका	०.५७६६२८%
१०६	बर्दिया	५१२०५	राजापुर नगरपालिका	१.८८१७०६%
१०७	बर्दिया	५१२०६	मधुवन नगरपालिका	०.७१९१८३%
१०८	बर्दिया	५१२०७	गुलरीया नगरपालिका	१.३४४२७८%
१०९	बर्दिया	५१२०८	बढैयाताल गाउँपालिका	०.८१२४८८%
			जम्मा	१००.००%

पुनश्च : स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा हुने सवारी साधन कर रकमलाई माथी उल्लिखित हिस्साले गुणन गरी प्राप्त हुने रकम नै प्रदेश सरकारबाट सम्बन्धित स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने रकम हुनेछ ।

३.६. प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस

३.६.१ आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहबीच प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँटको सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई गरिएको सिफारिस

सिफारिस मिति: २०७८/०९/१५ गते बुधवार

१. पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा २५० बमोजिम गठित राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगलाई राज्यमा उपलब्ध हुने प्राकृतिक एवम् वित्तीय स्रोतको संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीच समन्यायिक ढंगले परिचालन, बाँडफाँट र वितरण गर्नका लागि सिफारिस गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गरिएको छ। यसै सन्दर्भमा तीनै तहका सरकारले प्राकृतिक स्रोतको परिचालन तथा विकासबाट प्राप्त लाभको समन्यायिक वितरण गर्नका लागि त्यस्तो लाभको निश्चित अंश रोयल्टी, सेवा वा वस्तुको रूपमा प्रभावित क्षेत्र र स्थानीय समुदायलाई वितरण गर्नुपर्ने हुन्छ। सरकारका तीन तहबीच प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँटका लागि सिफारिस गर्ने, प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा लगानी तथा प्रतिफलको हिस्सा निर्धारणको आधार तय गरी सिफारिस गर्ने र प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट सम्बन्धी विषयमा उठ्न सक्ने सम्भावित विवाद निवारण गर्न समन्वयात्मक रूपमा काम गर्न सुझाव दिने एवम् प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट गर्दा सोसँग सम्बन्धित वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा आवश्यक अध्ययन र अनुसन्धान गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने जिम्मेवारी समेत आयोगको रहेको छ।

आयोगले सिफारिस गर्ने विभिन्न किसिमका वित्तीय हस्तान्तरणहरू मध्ये प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त हुने रोयल्टी बाँडफाँट एक हो। विश्वका अधिकांश मुलुकहरूले प्राकृतिक स्रोतको अवस्थिति, प्राकृतिक स्रोतहरूले ओगट्ने क्षेत्रफल, प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट पर्ने प्रभाव, प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्रभावित जनसङ्ख्या जस्ता विषयहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण गरी प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त हुने रोयल्टी तहगत सरकारका बीच बाँडफाँट र वितरण गर्ने प्रचलन रहेको छ।

प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त लाभको बाँडफाँट र वितरण गर्दा प्राकृतिक स्रोत उपर राष्ट्रिय स्वामित्व कायम हुनुपर्ने, जुन स्थानमा प्राकृतिक स्रोत छ उक्त स्थानका समुदायलाई सो स्रोतको परिचालनबाट बढी लाभ उपलब्ध गराउनुपर्ने तथा प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट वातावरणीय जोखिमको व्यवस्थापनमा लाग्ने लागतको विवेकपूर्ण बाँडफाँट गरिनुपर्ने हुन्छ। प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टीको बाँडफाँट गर्दा सामान्यतः दिगो विकासको सिद्धान्त (Principle of Sustainable Development), पूर्वसावधानीको सिद्धान्त (Precautionary Principle), सार्वजनिक विश्वासको सिद्धान्त (Public Trust Doctrine), प्रदूषकले दायित्व बहन गर्ने सिद्धान्त (Polluter's Pay Principle), प्राकृतिक स्रोत माथिको सार्वभौम अधिकारको सिद्धान्त (Principle of Sovereignty Over Natural Resources) र लाभको समन्यायिक बाँडफाँटको सिद्धान्त (Principle of Equitable Sharing of Benefit) का मर्मलाई समेत आत्मसात गरी बाँडफाँट गर्दा बढी समन्यायिक हुने देखिन्छ।

प्राकृतिक स्रोत माथिको सार्वभौम अधिकार मुलुकभरिको हुने र सोही मान्यताका आधारमा प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त लाभको हिस्सा मुलुकभर बाँडफाँट र वितरण गर्नुपर्दछ भन्ने आम धारणा भए तापनि प्राकृतिक स्रोतको परिचालन र बाँडफाँट सम्बन्धी विद्यमान संवैधानिक तथा कानुनी प्रावधान अनुरूप आयोगले प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त हुने रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस गरेको छ। यसै सन्दर्भमा अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ७ मा पर्वतारोहण, विद्युत, वन, खानी तथा खनिज र पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको ५० प्रतिशत हिस्सा नेपाल सरकारलाई २५ प्रतिशत हिस्सा सम्बन्धित प्रदेशलाई र २५ प्रतिशत हिस्सा सम्बन्धित स्थानीय तहलाई प्रभावका आधारमा बाँडफाँट गर्नुपर्ने व्यवस्था भए अनुरूप आयोगले आगामी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि पर्वतारोहण, विद्युत, वन र खानी तथा खनिज पदार्थबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको प्रदेश र स्थानीय तहबीच बाँडफाँट गर्ने आधार र हिस्सा निर्धारण गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरेको छ। पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीका सम्बन्धमा

रोयल्टी संकलन सम्बन्धी कानूनको अभाव, सो सम्बन्धी स्पष्ट व्याख्या, मापदण्ड एवं तथ्याङ्कको अभावमा मापन गरी सिफारिसमा समावेश गर्न सकिएको छैन।

२. संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्था

२.१ संवैधानिक व्यवस्था

नेपालको संविधानले प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण, सम्बर्द्धन, उपयोग, परिचालन, बाँडफाँट तथा यसबाट प्राप्त हुने प्रतिफलको न्यायोचित वितरणको सुनिश्चितताको लागि निम्न बमोजिम व्यवस्था गरेको छः

२.१.१ प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपयोग सम्बन्धी नीति

नेपालको संविधानको भाग ४ मा राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्व अन्तर्गत धारा ५१ (छ) मा प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपयोग सम्बन्धी नीतिहरूको व्यवस्था गरिएको छ। जस अनुसार राष्ट्रिय हित अनुकूल तथा अन्तरपुस्ता समन्यायको मान्यतालाई आत्मसात् गर्दै देशमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनको संरक्षण, सम्बर्द्धन र वातावरण अनुकूल दिगो रूपमा उपयोग गर्ने र स्थानीय समुदायलाई प्राथमिकता र अग्राधिकार दिँदै प्राप्त प्रतिफलहरूको न्यायोचित वितरण गर्ने नीति राज्यले लिएको छ।

साथै जनसहभागितामा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिँदै जलस्रोतको बहुउपयोगी विकास गर्ने, नवीकरणीय ऊर्जाको उत्पादन तथा विकास गर्दै नागरिकका आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिका लागि सुपथ र सुलभ रूपमा भरपर्दो ऊर्जाको आपूर्ति सुनिश्चित गर्ने तथा ऊर्जाको समुचित प्रयोग गर्ने, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण र नदीको व्यवस्थापन गर्दै दिगो र भरपर्दो सिंचाइको विकास गर्ने नीति पनि अवलम्बन गरिएको छ।

यसैगरी जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छता सम्बन्धी चेतना बढाई औद्योगिक एवम् भौतिक विकासबाट वातावरणमा पर्न सक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्दै वन, वन्यजन्तु, पक्षी, वनस्पति तथा जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन र दिगो उपयोग गर्ने, वातावरणीय सन्तुलनका लागि आवश्यक भूभागमा वन क्षेत्र कायम राख्ने, प्रकृति, वातावरण वा जैविक विविधतामाथि नकारात्मक असर परेको वा पर्न सक्ने अवस्थामा नकारात्मक वातावरणीय प्रभाव न्यून वा निर्मूल गर्न उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्ने, वातावरण प्रदूषण गर्नेले सो बापत दायित्व ब्यहोर्नुपर्ने तथा वातावरण संरक्षणमा पूर्वसावधानी र पूर्वसूचित सहमति जस्ता पर्यावरणीय दिगो विकासका सिद्धान्त अवलम्बन गर्ने र प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्वसूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवम् पुनर्स्थापना गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ भनी उल्लेख गरिएको छ।

२.१.२ प्राकृतिक स्रोत सम्बन्धी आर्थिक अधिकार र सोको बाँडफाँट

नेपालको संविधानको धारा ५९ अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले प्राकृतिक स्रोतको प्रयोग वा विकासबाट प्राप्त लाभको समन्यायिक वितरणको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ। त्यस्तो लाभको निश्चित अंश रोयल्टी, सेवा वा वस्तुको रूपमा परियोजना प्रभावित क्षेत्र र स्थानीय समुदायलाई कानून बमोजिम वितरण गर्नुपर्नेछ। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले प्राकृतिक स्रोतको उपयोग गर्दा स्थानीय समुदायले लगानी गर्न चाहेमा लगानीको प्रकृति र आकारको आधारमा कानून बमोजिमको अंश लगानी गर्न प्राथमिकता दिनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

२.१.३ प्राकृतिक स्रोत सम्बन्धमा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको भूमिका

संविधानको धारा २५१ मा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ। जस अनुसार सोही धाराको उपधारा (१) र (२) मा प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको लगानी तथा प्रतिफलको हिस्सा निर्धारणको आधार तयार गरी सिफारिस गर्ने, प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट

सम्बन्धी विषयमा संघ र प्रदेश, प्रदेश र प्रदेश, प्रदेश र स्थानीय तह तथा स्थानीय तहहरूबीच उठ्न सक्ने सम्भावित विवादको विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गरी त्यसको निवारण गर्न समन्वयात्मक रूपमा काम गर्न सुझाव दिने र प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट गर्दा सोसँग सम्बन्धित वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा आवश्यक अध्ययन र अनुसन्धान गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने भूमिका आयोगको रहने उल्लेख गरिएको छ।

२.१.४ प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टीको अधिकार

नेपालको संविधानको अनुसूची-९ मा प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूचीमा राखिएको छ।

२.२ कानुनी व्यवस्था

प्राकृतिक स्रोतको परिचालन तथा बाँडफाँट सम्बन्धमा देहाय बमोजिमको कानुनी व्यवस्था रहेको छः

२.२.१ राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४

- **दफा ३ को उपदफा (१) को खण्ड (छ):** प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र उपयोगका विषयमा नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई आवश्यक सुझाव दिने ।
- **दफा १४ को उपदफा (१):** आयोगले प्राकृतिक स्रोतको परिचालनमा नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले गर्ने लगानीको हिस्सा देहायका आधारमा तय गरी नेपाल सरकारमा सिफारिस गर्नुपर्ने:
 - (क) राजस्वको अवस्था र उठाउन सक्ने क्षमता,
 - (ख) लगानी गर्न सक्ने क्षमता,
 - (ग) प्राप्त गर्ने उपलब्धिको हिस्सा,
 - (घ) प्राप्त उपलब्धिको उपभोगको हिस्सा,
 - (ङ) पूर्वाधारको अवस्था र आवश्यकता,
 - (च) आर्थिक अवस्था र भौगोलिक बोनट ।
- **दफा १४ को उपदफा (२):** आयोगले दफा १४ को उपदफा (१) बमोजिम प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त हुने प्रतिफलको हिस्सा देहायका आधारमा निर्धारण गरी नेपाल सरकारमा सिफारिस गर्नुपर्ने:
 - (क) परिचालित प्राकृतिक स्रोतको अवस्थिति,
 - (ख) प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्रभावित क्षेत्र,
 - (ग) परिचालित प्राकृतिक स्रोत उपरको निर्भरता,
 - (घ) प्रतिफलबाट लाभान्वित जनसङ्ख्या,
 - (ङ) प्राकृतिक स्रोतमा आश्रित जनसङ्ख्या,
 - (च) प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनमा सहभागिता ।

२.२.२ अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

यस ऐनले प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँट सम्बन्धमा देहाय बमोजिम व्यवस्था गरेको छः

- **दफा ७ को उपदफा (१):** नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहबीच सङ्घीय कानून बमोजिम प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँट गर्न नेपाल सरकारले एक सङ्घीय विभाज्य कोष खडा गरी त्यस्तो रोयल्टीबाट प्राप्त रकम सो कोषमा जम्मा गर्ने।

- **दफा ७ को उपदफा (२):** दफा ७ को उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा रहेको रोयल्टीको बाँडफाँट नेपाल सरकारले अनुसूची-४ बमोजिम वार्षिक रूपमा गर्ने।
- **दफा ७ को उपदफा (३):** दफा ७ को उपदफा (२) बमोजिम बाँडफाँट भएको रकम मध्ये नेपाल सरकारले प्राप्त गर्ने रकम सङ्घीय सञ्चित कोषमा, प्रदेशले प्राप्त गर्ने रकम सम्बन्धित प्रदेश सञ्चित कोषमा र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने रकम सम्बन्धित स्थानीय सञ्चित कोषमा जम्मा हुने गरी उपलब्ध गराइने।

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को अनुसूची-४:

प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टीको बाँडफाँट (प्रतिशतमा)

क्र.सं.	रोयल्टी शीर्षक	नेपाल सरकार	सम्बन्धित प्रदेश	सम्बन्धित स्थानीय तह
१	पर्वतारोहण	५०	२५	२५
२	विद्युत	५०	२५	२५
३	वन	५०	२५	२५
४	खानी तथा खनिज	५०	२५	२५
५	पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत	५०	२५	२५

- अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को अनुसूची-४ को द्रष्टव्य (१): नेपाल सरकारले आयोगको सिफारिसमा प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट प्रभावित हुने प्रदेश तथा स्थानीय तह (सम्बन्धित स्थानीय तह, जिल्ला समन्वय समिति) लाई त्यसरी प्रभावित भएको अनुपातमा समन्यायिक रूपमा प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टीको बाँडफाँट तथा वितरण गर्नेछ ।

३. प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँटका आधार

प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण गर्दा आयोगले लिएका आधारहरू देहाय बमोजिम रहेका छन्:

क) प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट गर्दा अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को अनुसूची-४ अनुरूप प्रभावित सम्बन्धित प्रदेश र स्थानीय तहलाई प्रभावका आधारमा समन्यायिक रूपमा रोयल्टी बाँडफाँट गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई रोयल्टी बाँडफाँटको मुख्य आधारको रूपमा लिइएको छ। प्राकृतिक स्रोत रहेका स्थानलाई विशेष प्राथमिकतामा राखी रोयल्टी बाँडफाँट गरिएको छ। परिचालित प्राकृतिक स्रोतको अवस्थिति रहेको मुख्य क्षेत्र (Main Location), मुख्य क्षेत्रसँग जोडिएको प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्रभावित क्षेत्र (Affected Area) र परिचालित प्राकृतिक स्रोतबाट प्रभावित जनसङ्ख्या (Affected Population) लाई प्रमुख आधार मानी सो अनुरूप सम्बन्धित प्रदेश र सम्बन्धित स्थानीय तहका लागि रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण गरिएको छ।

ख) प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँटका लागि आयोगबाट गरिएका अध्ययन, सरोकारवाला निकायहरू (उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, उद्योग मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, पर्यटन विभाग, विद्युत विकास विभाग, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग, खानी तथा भूगर्भ विभाग, राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष, नेपाल पर्वतारोहण संघ लगायत) का पदाधिकारी एवम् प्रतिनिधिहरूका साथै सातवटै प्रदेश सरकार र केही स्थानीय तहहरूसँग समेत प्राकृतिक स्रोतको परिचालन एवम् रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धमा छलफल एवम् अन्तर्क्रिया मार्फत राय सुझाव संकलन गरी प्राप्त सुझावहरूलाई समेत समेटिएको छ।

ग) परिचालित प्राकृतिक स्रोत अवस्थित स्थानको तथ्याङ्क एवम् अन्य आवश्यक विवरण समेत अद्यावधिक गरी रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धमा सिफारिस गरिएको छ।

४. प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँटको सिफारिसमा प्रयोग गरिएका तथ्याङ्कको स्रोत

आगामी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको हिस्सा सिफारिस गर्दा प्रयोग गरिएका तथ्याङ्कको स्रोतको विवरण यसप्रकार रहेको छ।

क्र.सं.	विवरण	स्रोत	प्रयोग
१.	भौगोलिक अवस्थिति	नापी विभाग र सम्बन्धित विभागहरू।	सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तह।
२.	क्षेत्रफल	नापी विभाग र सम्बन्धित विभागहरू।	
३.	जनसङ्ख्या	राष्ट्रिय जनगणना २०६८, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग।	
४.	वनको क्षेत्रफल र अवस्थिति	वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र।	
५.	संरक्षित क्षेत्रका मध्यवर्ती क्षेत्रको क्षेत्रफल तथा अवस्थिति	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग।	
६.	हिमालचुली र सोको आधार शिविर रहेको स्थान	पर्यटन विभाग।	
७.	विद्युत गृह रहेको स्थान र प्रभावित क्षेत्र	विद्युत विकास विभाग र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगबाट गरिएको अध्ययन।	
८.	पर्वतारोहणको अनुमानित रोयल्टी	पर्यटन विभाग र नेपाल पर्वतारोहण संघ।	
९.	विद्युतको अनुमानित रोयल्टी	विद्युत विकास विभाग।	
१०.	वन तथा संरक्षित क्षेत्रको अनुमानित रोयल्टी	वन तथा भू-संक्षण विभाग, डिभिजन वन कार्यालयहरू, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र महालेखा नियन्त्रक कार्यालय।	
११.	खानी तथा खनिजको अनुमानित रोयल्टी	खानी तथा भूगर्भ विभाग।	

५. प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट गर्न लिइएका आधार र ढाँचा तथा सोको व्याख्या एवम् विप्लेषण

नेपाल सरकारले आयोगको सिफारिसमा प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट प्रभावित हुने सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई त्यसरी प्रभावित भएको अनुपातमा समन्यायिक रूपमा प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को अनुसूची-४ बमोजिम बाँडफाँट तथा वितरण गर्नुपर्ने हुन्छ। सो अनुसार पाँच प्रकारका रोयल्टी शीर्षक रहेकोमा क्रम संख्या ५ मा रहेको पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत बाहेकका ४ वटा रोयल्टी शीर्षकहरू क्रमशः पर्वतारोहण, विद्युत, वन र खानी तथा खनिज शीर्षकबाट सङ्घीय विभाज्य कोषमा संकलन भएको रोयल्टी बाँडफाँटको सिफारिस गर्न लिइएका आधार र ढाँचा तथा सोको व्याख्या तथा विश्लेषण यस प्रकार रहेको छ।

५.१ पर्वतारोहणबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट

पर्यटन ऐन, २०३५ ले पर्वतारोहणलाई नेपाली हिमश्रृङ्खलाको कुनै निश्चित चुलीमा पुग्ने उद्देश्य लिई कुनै दलले त्यस्तो चुलीको आरोहण गर्ने कार्य भनी परिभाषित गरेको छ। यसका साथै पर्वतारोहण गर्न अनुमति प्राप्त गर्ने पर्वतारोही दलले बुझाउनुपर्ने तोकिएको उचाइको हिमालचुलीका लागि तोकिएको सलामी रकमलाई पर्वतारोहण रोयल्टी मानिएको छ। नेपाल सरकारले ४१४ वटा हिमालचुलीहरू आरोहणका लागि खुला गरेको अवस्थामा चालु आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को हालसम्म

(आयोगले सिफारिस गर्ने दिनसम्म) को अवधिमा जम्मा ३४ वटा हिमालचुलीहरूबाट आरोहण गरे वापतको रोयल्टी पर्यटन विभाग र नेपाल पर्वतारोहण संघबाट संकलन भएको छ।

पर्वतारोहणबाट प्राप्त रोयल्टीको बाँडफाँट गर्दा अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट प्रभावित हुने प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई त्यसरी प्रभावित भएको अनुपातमा समन्यायिक रूपमा बाँडफाँट तथा वितरण गरिने व्यवस्था भए बमोजिम प्रभावित क्षेत्रका प्रदेश तथा स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने रोयल्टीको हिस्सा निर्धारण गर्न विभिन्न सूचकहरू निर्माण गरिएको र ती सूचकहरूले बहन गर्ने भारको आधारमा सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूले प्राप्त गर्ने रोयल्टीको हिस्सा सिफारिस गरिएको छ।

पर्वतारोहणबाट प्राप्त रोयल्टीको बाँडफाँटका लागि सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूले प्राप्त गर्ने रोयल्टीको हिस्सा निर्धारण गर्न लिइएका आधारहरू र तिनका लागि दिइएको भार एवम् व्याख्या यस प्रकार रहेको छः

क्र.सं.	आधार (सूचक)	आन्तरिक ढाँचा (उपसूचकको भार प्रतिशतमा)	ढाँचा (जम्मा भार प्रतिशतमा)
क.	भौगोलिक अवस्थिति:		४०%
	अ. हिमालचुली रहेको स्थानीय तह	६०%	
	आ. हिमालचुली रहेको स्थानीय तहसँग जोडिएका स्थानीय तह	४०%	
ख.	आधार शिविर रहेको स्थानीय तह		१०%
ग.	प्रभावित क्षेत्रको क्षेत्रफल:		२५%
	अ. हिमालचुली रहेको स्थानीय तह	६०%	
	आ. हिमालचुली रहेको स्थानीय तहसँग जोडिएका स्थानीय तह	४०%	
घ.	प्रभावित क्षेत्रको जनसङ्ख्या:		२५%
	अ. हिमालचुली रहेको स्थानीय तह	६०%	
	आ. हिमालचुली रहेको स्थानीय तहसँग जोडिएका स्थानीय तह।	४०%	
जम्मा			१०० %

क. भौगोलिक अवस्थिति

हिमालचुली रहेको स्थानीय तह र हिमालचुली रहेको स्थानीय तहसँग जोडिएका स्थानीय तहलाई समेटि पर्वतारोहणबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारणका लागि एउटा मुख्य आधारको रूपमा भौगोलिक अवस्थितिलाई लिइएको छ। भौगोलिक अवस्थितिलाई एकमुष्ट रूपमा ४० प्रतिशत भार दिई सो भारलाई शत प्रतिशत मानी हिमालचुली रहेको स्थानीय तहलाई ६० प्रतिशत भार र सो स्थानीय तहसँग जोडिएका स्थानीय तहहरूलाई ४० प्रतिशत भार दिई मापन गरिएको छ। प्रभावित मुख्य स्थानको रूपमा रहेको सम्बन्धित भौगोलिक अवस्थितिलाई विशेष महत्व दिई हिमालचुली रहेको स्थानीय तहलाई अधिक भार दिइएको छ।

ख. आधार शिविर रहेको स्थानीय तह

पर्यटन ऐन, २०३५ ले सम्बन्धित पर्वत आरोहण गर्न प्रयोगमा ल्याइने मालसामान, खाद्य सामग्री, औषधि आदि राखी अग्रिम शिविरलाई आवश्यक पर्ने त्यस्ता मालसामान आपूर्ति गर्न वा पर्वतारोहण सम्बन्धी कुराको निर्देशन दिन खडा गरिएको पर्वतारोहण सम्बन्धी खास प्रविधि विना पुग्न सकिने सबभन्दा तल्लो उचाइमा रहेको शिविरलाई आधार शिविर भनी परिभाषित गरेको छ। हिमालचुली एक वा सो भन्दा बढी स्थानीय तहहरूमा फैलिएको हुन्छ।

तर पर्वतारोहण गर्ने क्रममा आधार शिविर रहेको स्थानीय तहमा आरोहण सम्बन्धी विभिन्न क्रियाकलापहरू हुने र सोबाट उक्त तहमा बढी असर पर्ने हुँदा आधार शिविर रहेको स्थानीय तहलाई एउटा सूचकको रूपमा लिइएको छ। यसर्थ पर्वतारोहणबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण गर्दा आधार शिविरलाई १० प्रतिशत भार दिइएको छ।

ग. प्रभावित क्षेत्रको क्षेत्रफल

हिमालचुली रहेको स्थानीय तह र हिमालचुली रहेको स्थानीय तहसँग जोडिएका स्थानीय तहहरूलाई पर्वतारोहणबाट प्रभावित क्षेत्रको रूपमा लिइएको छ। पर्वतारोहणबाट प्रभावित क्षेत्रको क्षेत्रफलको लागि हिमालचुली रहेको सम्बन्धित तहलाई मुख्य प्रभाव क्षेत्र मानी सो स्थानीय तहको क्षेत्रफललाई मुख्य आधारको रूपमा लिई बढी भार दिइएको छ। त्यस्तै हिमालचुली रहेको स्थानीय तहसँग जोडिएका अन्य स्थानीय तहहरूलाई कम प्रभावित क्षेत्र मानी सोही बमोजिम भार प्रदान गरिएको छ। यसै प्रयोजनार्थ पर्वतारोहणबाट प्राप्त रोयल्टीको बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण गर्दा प्रभावित क्षेत्रको क्षेत्रफललाई २५ प्रतिशत भार दिइएको छ। जसको ६० प्रतिशत हिमालचुली रहेको स्थानीय तह र ४० प्रतिशत हिमालचुली रहेको स्थानीय तहसँग जोडिएका स्थानीय तहहरूको क्षेत्रफलको अनुपातका आधारमा भार प्रदान गरिएको छ।

घ. प्रभावित क्षेत्रको जनसङ्ख्या

हिमालचुली आरोहणको क्रममा सो आरोहण सम्बन्धी क्रियाकलापबाट वातावरणमा पर्ने प्रभावका कारण त्यहाँ अवस्थित जनसङ्ख्या प्रत्यक्ष रूपमा प्रभावित हुने गर्दछ। प्रभावित क्षेत्रको प्रभाव मूल्याङ्कनका आधारमा हिमालचुली रहेको तहलाई नै मुख्य प्रभावित क्षेत्र मानी सो तहमा रहेको जनसङ्ख्यालाई बढी प्रभावित र सो तहसँग जोडिएका वरिपरिका स्थानीय तहहरूलाई कम प्रभावित क्षेत्रको रूपमा मूल्याङ्कनमा समावेश गरिएको छ। यस प्रयोजनका लागि प्रभावित क्षेत्रको जनसङ्ख्यालाई एउटा आधार मानी २५ प्रतिशत भार दिइएको छ। उक्त भारलाई शत प्रतिशत मानी सो को ६० प्रतिशत हिमालचुली रहेको स्थानीय तह र ४० प्रतिशत हिमालचुली रहेको स्थानीय तहसँग जोडिएका स्थानीय तहहरूको जनसङ्ख्याको अनुपातका आधारमा भार प्रदान गरिएको छ।

५.२ विद्युतबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट

नेपालको संविधानमा जलविद्युतलाई तीनै तहको साझा अधिकार सूचीका साथै सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको अलग अलग अधिकार सूचीमा समेत राखिएको छ। हाल मुलुकभरमा निजी क्षेत्र र नेपाल विद्युत प्राधिकरणले निर्माण गरेका १ मेगावाट क्षमता भन्दा ठूला ९८ वटा आयोजनाहरू संचालनमा रहेका छन्। विद्युत ऐन, २०४९ मा अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले जलविद्युतको व्यापारिक उत्पादन शुरू गरेपछि नेपाल सरकारलाई रोयल्टी बुझाउनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ भने विद्युत विकास विभागबाट उक्त रोयल्टीको रकम संकलन हुँदै आइरहेको छ।

विद्युतबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण गर्न विद्युत आयोजनाको भौगोलिक अवस्थिति, प्रभावित स्थानीय तहको क्षेत्रफल र जनसङ्ख्यालाई मुख्य सूचकहरूको रूपमा लिइएको छ। विद्युत रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारणका लागि लिइएका आधारहरू र तिनका लागि दिइएको भार एवम् व्याख्या देहाय बमोजिम रहेको छ :

क्र.सं.	आधार (सूचक)	आन्तरिक ढाँचा (उपसूचकको भार प्रतिशतमा)	ढाँचा (जम्मा भार प्रतिशतमा)
क.	भौगोलिक अवस्थिति:		५०%
	अ. मुख्य क्षेत्र (विद्युतका संरचनाहरू रहेको क्षेत्र)	५०%	
	आ. प्रभावित क्षेत्र (आयोजनाबाट प्रभावित क्षेत्र)	३०%	
	इ. वरिपरिको क्षेत्र (आयोजनास्थल वरपरको माथिल्लो र तल्लो)	२०%	

क्र.सं.	आधार (सूचक)	आन्तरिक ढाँचा (उपसूचकको भार प्रतिशतमा)	ढाँचा (जम्मा भार प्रतिशतमा)
	तटीय क्षेत्र)		
ख.	प्रभावित स्थानीय तहको क्षेत्रफल: अ. मुख्य क्षेत्र (विद्युतका संरचनाहरू रहेको क्षेत्र) आ. प्रभावित क्षेत्र (आयोजनाबाट प्रभावित क्षेत्र) इ. वरिपरिको क्षेत्र (आयोजनास्थल वरपरको माथिल्लो र तल्लो तटीय क्षेत्र)	५०% ३०% २०%	२५ %
ग.	प्रभावित क्षेत्र (स्थानीय तह) को जनसङ्ख्या: अ. मुख्य क्षेत्र (विद्युतका संरचनाहरू रहेको क्षेत्र) आ. प्रभावित क्षेत्र (आयोजनाबाट प्रभावित क्षेत्र) इ. वरिपरिको क्षेत्र (आयोजनास्थल वरपरको माथिल्लो र तल्लो तटीय क्षेत्र)।	५०% ३०% २०%	२५%
जम्मा			१००%

नोट: माथि उल्लेखित क्षेत्र मूल्याङ्कन गर्दा सम्बन्धित स्थानीय तहको वडाहरूका आधारमा गरिएको छ ।

क. भौगोलिक अवस्थिति

भौगोलिक अवस्थितिभित्र आयोजनाको सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधारहरू, सुख्खा क्षेत्र र तल्लो एवम् माथिल्लो तटीय क्षेत्र पर्दछ। विद्युत आयोजना निर्माणबाट बाँधभन्दा माथिको क्षेत्रमा बाँधको कारण घरजग्गा डुवानमा परी स्थानीयवासीहरू विस्थापित हुने अवस्था समेत सिर्जना हुन्छ भने बाँधभन्दा तलको क्षेत्रमा जनताले युगौंदेखि प्रयोग गरिरहेको पानीको स्रोत घट्न गई सुख्खा क्षेत्रको सिर्जना, बालीनालीको उत्पादनमा हास, पानी घट्ट, माछापालन तथा तरकारी खेती जस्ता जीविकोपार्जनका गतिविधिबाट विस्थापन हुन सक्ने समस्याको सामना गर्नुपर्ने अवस्था सिर्जना हुन सक्छ। विद्युतका भौतिक संरचनाहरू निर्माण गर्दा, खोलाको बहावलाई परिवर्तन गर्दा आयोजना क्षेत्रभित्र पर्यावरणमा समेत नकारात्मक प्रभाव पर्ने गरेको पाइन्छ। तसर्थ विद्युत आयोजनाबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँट गर्दा अत्यन्तै महत्वपूर्ण रहेको भौगोलिक अवस्थितिलाई ५० प्रतिशत भार दिई त्यसलाई शत प्रतिशत मानी त्यसको उपसूचकको रूपमा मुख्य क्षेत्रलाई ५० प्रतिशत, प्रभावित क्षेत्रलाई ३० प्रतिशत र वरिपरिको क्षेत्रलाई २० प्रतिशत भार दिई रोयल्टीको हिस्सा निर्धारण गरिएको छ ।

भौगोलिक अवस्थिति अन्तर्गतका उपसूचकहरूको व्याख्या देहाय बमोजिम रहेको छ:

अ) **मुख्य क्षेत्र:** मुख्य क्षेत्रमा जलविद्युत आयोजनाका भौतिक संरचनाहरू निर्माण भएका स्थानीय तहका सम्बन्धित वडाहरू पर्दछन्। जलाशययुक्त आयोजना तथा पिकिङ्ग रन अफ द रिभर (Peaking Run of the River) आयोजना र रन अफ द रिभर (Run of the River) आयोजनाको प्रकृतिका आधारमा देहाय बमोजिमको क्षेत्रलाई मुख्य क्षेत्र मानिएको छ।

➤ **जलाशययुक्त आयोजना तथा पिकिङ्ग रन अफ द रिभर आयोजनाको हकमा:** जलाशयले छोएका सम्पूर्ण वडाहरू तथा विद्युत गृहमा पानी लैजानका लागि बनेका भौतिक संरचनाहरू (बाँध, इन्टेक, डिस्याण्डिङ्ग बेसीन, नहर, पाइप वा सुरुङ्ग), विद्युत गृह र टेलरेस (Tailrace) ले छोएका सम्पूर्ण वडाहरूलाई मुख्य क्षेत्रको रूपमा लिइएको छ।

➤ **रन अफ द रिभर आयोजनाको हकमा:** विद्युत गृहमा पानी लैजानका लागि बनेका भौतिक संरचनाहरू (इन्टेक, डिस्याण्डिङ्ग बेसीन, नहर, पाइप वा सुरुङ्ग), विद्युत गृह र टेलरेसले छोएका सम्पूर्ण वडाहरूलाई मुख्य क्षेत्रको रूपमा लिइएको छ। तर यसमा इन्टेकभन्दा पारिपट्टिको वडालाई यसमा समावेश गरिएको छैन।

आ) **प्रभावित क्षेत्र:** प्रभावित क्षेत्र भित्र आयोजनाका कारण नदी वा खोलाको प्राकृतिक वहाव घटन गई सुख्खा क्षेत्र सिर्जना हुन सक्ने स्थानीय तहका सम्बन्धित वडाहरू पर्दछन्। यस किसिमका प्रभावित क्षेत्रमा एकै जलाधार (जुन खोला वा नदीबाट आयोजनाको लागि पानी लिई विद्युत उत्पादन पश्चात सोही खोला वा नदीमा पानी मिसाइएको हुन्छ) र अन्तर-जलाधार जल पथान्तरण (एक खोला वा नदीबाट आयोजनाको लागि पानी लिई विद्युत उत्पादन पश्चात अर्को खोला वा नदीमा पानी मिसाइएको हुन्छ) आयोजनाका हकमा देहाय बमोजिमका आधार लिई मापन गरिएको छ।

- **एकै जलाधार (Single basin) प्रकृतिका जलविद्युत आयोजनाको हकमा** बाँधदेखि विद्युत गृहसम्म नदीका वारि र पारी किनारामा जोडिने वडाहरू प्रभावित क्षेत्र (सुख्खा क्षेत्र) को रूपमा गणना गरिएको छ।
- **अन्तर-जलाधार जल पथान्तरण (Inter-basin water transfer) प्रकृतिका जलविद्युत आयोजनाको हकमा** बाँधदेखि तल सो भन्दा ठूलो नदी जोडिने स्थानसम्मका नदीका वारि र पारी किनाराका वडाहरू प्रभावित क्षेत्र (सुख्खा क्षेत्र) को रूपमा लिईएको छ।

इ) **वरिपरिका क्षेत्र (माथिल्लो र तल्लो तटीय क्षेत्र):** वरिपरिको क्षेत्र भित्र आयोजनाको सम्बन्धित नदी किनारामा मुख्य क्षेत्रसँग जोडिएको माथिल्लो र तल्लो तटीय क्षेत्रलाई लिईएको छ।

- माथिल्लो तटीय क्षेत्रमा जलाशययुक्त आयोजना तथा पिकिङ्ग रन अफ द रिभर आयोजनाका हकमा जलाशयले छोएका वडाहरूसँग जोडिने नदी किनाराका वारिपारीका वडाहरूलाई लिइएको छ।
- तल्लो तटीय क्षेत्रमा आयोजनाको टेलरेस भन्दा पारिपट्टिको वडा र टेलरेसले छोएको भन्दा तल्लो वडालाई लिइएको छ।

विद्युतबाट प्राप्त हुने रोयल्टी बाँडफाँटका सम्बन्धमा आएका गुनासाहरू सम्बोधनका क्रममा सम्बन्धित स्थानीय तहका प्रमुखहरूसँग भर्चुअल माध्यमबाट गरिएको अन्तर्क्रिया तथा छलफल, आयोगबाट गरिएको स्थलगत अध्ययन र यसै सन्दर्भमा विद्युत विकास विभागका अधिकारीहरूसँग समेत गरिएको अन्तर्क्रिया तथा छलफलका आधारमा माथि उल्लेख गरिएका भौगोलिक अवस्थित (मुख्य क्षेत्र, प्रभावित क्षेत्र र वरिपरिको क्षेत्र) सम्बन्धी परिभाषा, मापदण्ड र व्याख्यामा यस वर्ष परिमार्जन गरिएको छ।

ख. प्रभावित स्थानीय तहको क्षेत्रफल

विद्युत आयोजनाको निर्माण तथा संचालन हुँदा उक्त आयोजनाले पारेको प्रभाव स्थानीय तहको निश्चित भूगोलको क्षेत्रफलमा रहेको बस्ती, कृषिजन्य भूमि र वातावरणमा पर्ने भएको हुँदा स्थानीय तहको क्षेत्रफलको आधारमा विद्युतबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट गर्दा समन्यायिक हुने देखिन्छ। आयोजनाबाट प्रभावित क्षेत्रफलको तथ्याङ्क लिँदा स्थानीय तहको वडालाई प्रभावित मानिएको हुँदा प्रभाव आधारको मूल्याङ्कन बढी स्पष्ट र वस्तुनिष्ठ हुने अपेक्षा गरिएको छ। यस सूचकको लागि प्रभाव मूल्याङ्कन गर्ने प्रयोजनार्थ प्रभावित स्थानीय तहको क्षेत्रफललाई २५ प्रतिशत भार दिई त्यसलाई शत प्रतिशत मानी त्यसको उपसूचकको रूपमा मुख्य क्षेत्रलाई ५० प्रतिशत, प्रभावित क्षेत्रलाई ३० प्रतिशत र वरिपरिको क्षेत्रलाई २० प्रतिशत भार दिई क्षेत्रफलको अनुपातको आधारमा हिस्सा निर्धारण गरिएको छ।

ग. प्रभावित स्थानीय तहको जनसङ्ख्या

जलविद्युत आयोजनाको भौतिक, आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय प्रभावबाट प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित स्थानीय तहका जनताहरू प्रभावित भएका हुन्छन्। सोबाट कति जनसङ्ख्या प्रभावित भएका हुन् त्यसको आधारमा प्रभावको मूल्याङ्कन गरी रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट गर्न उपयुक्त हुने हुँदा प्रभावित तहको वडाको जनसङ्ख्यालाई २५ प्रतिशत भार दिई त्यसलाई शत प्रतिशत मानी त्यसको उपसूचकको रूपमा मुख्य क्षेत्रलाई ५० प्रतिशत, प्रभावित क्षेत्रलाई ३० प्रतिशत र वरिपरिको क्षेत्रलाई २० प्रतिशत भार दिई जनसङ्ख्याको अनुपातको आधारमा हिस्सा निर्धारण गरिएको छ।

विद्युतबाट प्राप्त रोयल्टीको आधार, सूचक, उपसूचक, तथ्याङ्क एवम् सोको स्रोत लगायतका विषयमा आयोगबाट गरिएको थप विश्लेषण एवम् व्याख्या

माथि उल्लेख गरिएका सूचकहरूको प्रयोग गर्दा जलविद्युत आयोजनाको आयोजना क्षेत्र (स्वीकृत आयोजना प्रतिवेदनको अनुमति पत्रमा दिइएको चार किल्लाभित्रको नदी किनाराको क्षेत्र) र तल्लो एवम् माथिल्लो तटीय क्षेत्रलाई आधारको रूपमा लिइएको छ। सो आधार अन्तर्गत आयोजनाको भौगोलिक अवस्थिति, प्रभावित स्थानीय तहको वडाको क्षेत्रफल र वडाको जनसङ्ख्यालाई आधार मानी प्रभावको मूल्याङ्कन गरिएको छ। सूचकमा उल्लेख गरिएको मुख्य क्षेत्रमा विद्युतका संरचनाहरू: बाँध, नहर र विद्युतगृह रहेको स्थानलाई राखिएको छ भने प्रभावित क्षेत्रमा आयोजनाका कारण सिर्जित सुख्खा क्षेत्रलाई समेटिएको छ। त्यसैगरी वरिपरिको क्षेत्रमा तल्लो एवम् माथिल्लो तटीय क्षेत्रलाई लिइएको छ।

विगतका आर्थिक वर्षहरूमा आयोगले विद्युत रोयल्टीको सिफारिसका लागि विद्युतबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सा गणना गर्दा विद्युत विकास विभागबाट प्रदान गरिएको आयोजनाको अनुमतिपत्रमा तोकिएको चार किल्लालाई मुख्य आधार मानी सोभित्र पर्ने स्थानीय तहका सम्पूर्ण वडाहरूलाई गणनामा लिइएको थियो। यस किसिमको गणना एवम् मापनबाट अन्तर-जलाधार जल पथान्तरण प्रकृतिका आयोजनाहरूका सुख्खा क्षेत्रमा रहेका स्थानीय तहहरू र माथिल्लो एवं तल्लो तटीय स्थानीय तहहरू समेत रोयल्टी बाँडफाँटमा नसमेटिएको भनी आयोगमा लिखित तथा मौखिक गुनासाहरू प्राप्त भएका थिए। उक्त गुनासाका सम्बन्धमा आयोगबाट विज्ञ सहितको टोली खटाई गरिएको स्थलगत अध्ययनबाट प्राप्त सुझाव सहितको प्रतिवेदन र सरोकारवाला निकायहरूसँगको छलफल समेतका आधारमा आयोजनाबाट प्रभावित हुने क्षेत्रलाई थप परिभाषित एवम् व्याख्या गरी रोयल्टी बाँडफाँटलाई बढी समन्यायिक बनाईएको छ। यसर्थ आयोजनाको चार किल्लाभित्र परेका, तर सम्बन्धित नदी वा खोला किनारामा नपरेका स्थानीय तहका वडाहरूलाई रोयल्टी बाँडफाँटको गणनामा नराखी वास्तविक रूपमा प्रभावित हुने क्षेत्र (वडाहरू) लाई मात्रै समावेश गरी रोयल्टी बाँडफाँटको सिफारिस गर्दा विगतमा गरिएको सिफारिस भन्दा बढी समन्यायिक हुने देखी सोही व्याख्या एवं विश्लेषणका आधारमा विद्युत रोयल्टी सिफारिस गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि रोयल्टीको हिस्सा सिफारिस गर्दा माथि व्याख्या गरिएका एकैजलाधार, अन्तर-जलाधार जल पथान्तरण, सुख्खा क्षेत्र आदिलाई समावेश गरी रोयल्टीको हिस्सा सिफारिस गरिएको हुँदा विगतका आर्थिक वर्षहरूमा रोयल्टीको हिस्सामा गणना गर्दा समावेश नभएका कतिपय स्थानीय तहका कतिपय वडाहरू यस वर्ष समावेश भएका, कतिपय हटेका, कतिपय स्थानीय तहको रोयल्टीको हिस्सा बढ्न गएको र कतिपयको घट्न गएको अवस्था छ।

उदाहरणको लागि कालीगण्डकी ए जलविद्युत केन्द्र (१४४ मेगावाट) मा विगतमा १० वटा स्थानीय तहहरूले रोयल्टीको हिस्सा प्राप्त गरेकोमा यस वर्ष मुख्य संरचना भएको क्षेत्र, प्रभावित क्षेत्र र माथिल्लो एव तल्लो तटीय क्षेत्रमा नपरेका कारण पाल्पाको रिब्दिकोट गाउँपालिका र पर्वतको पैयुँ गाउँपालिका समावेश भएका छैनन् भने प्रभावित सम्बन्धित स्थानीय तहहरूले प्राप्त गर्ने रोयल्टीको हिस्साको अनुपातमा समेत परिवर्तन हुन गएको छ।

प्यूठान जिल्लास्थित अन्तर-जलाधार जल पथान्तरण प्रकृतिको झिमरुक जलविद्युत केन्द्र (१२.५ मेगावाट) बाट सिर्जित सुख्खा क्षेत्रहरूलाई समावेश गर्दा रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँटमा विगतमा नसमेटिएका प्यूठानको ऐरावती गाउँपालिका, अर्घाखाँचीको भूमिकास्थान नगरपालिका र शितगंगा नगरपालिकालाई समेत नयाँ मापदण्डका आधारमा यस आर्थिक वर्षको बाँडफाँटमा समावेश गरिएको छ। त्यसैगरी इलाम जिल्लाको माईखोला जलविद्युत केन्द्र (२२ मेगावाट) को रोयल्टीको हिस्सा वितरणमा यसपटक माइसेबुङ गाउँपालिका समेत समावेश भएको छ। माई क्यासकेड जलविद्युत केन्द्रको हकमा विगतमा सम्पूर्ण रोयल्टी माई नगरपालिकामा वितरण गरिएकोमा यस आयोजनाको जलाधार क्षेत्रमा पर्ने इलाम नगरपालिका, सुख्खा क्षेत्रमा पर्ने देउमाई नगरपालिका र माइसेबुङ गाउँपालिका समेत यस पटक समावेश भएका छन्।

आयोगबाट अवलम्बन गरिएका माथि उल्लेखित सूचक एवं मापदण्डका आधारमा व्याख्या गर्दा, विगतमा कुलेखानी दोस्रो जलविद्युत केन्द्रको रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट गर्दा मकवानपुर जिल्लाको मकवानपुरगढी गाउँपालिकालाई समेत समावेश गरिएकोमा यसपटकको रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सामा उक्त गाउँपालिका आयोजनाको प्रभावित क्षेत्रमा परेको छैन। अन्तर-जलाधार जल पथान्तरण प्रकृतिका जलविद्युत केन्द्रहरूसँग जोडिएका क्यासकेड (Cascade) जलविद्युत केन्द्रहरूको प्रभावित क्षेत्र निर्धारण गर्दा माथिल्लो तटीय प्रभावित क्षेत्रहरूमा जलविद्युत उत्पादनको लागि प्रयोग भएको मुख्य नदी वा जलाशयको जलाधार क्षेत्र एवं जलाशयले छोएका वडाहरू मुख्य संरचना भएको क्षेत्रमा समावेश भएकोले कुलेखानी दोस्रो जलविद्युत केन्द्रको रोयल्टीको हिस्सा जलाशयले छोएका मकवानपुर जिल्लाका थाहा नगरपालिका र ईन्द्रसरोवर गाउँपालिकाले यसपटक प्रभावित क्षेत्रको अनुपातको

आधारमा रोयल्टीको हिस्सा प्राप्त गर्ने देखिएको छ। यसरी विद्युत क्षेत्रको आधार, सूचक, उपसूचक, तथ्याङ्क एवम् सोको स्रोत लगायतका विषयमा आयोगबाट गरिएको थप विश्लेषण एवम् व्याख्याबाट माथि उदाहरणमा उल्लेख भएका समेत यस आर्थिक वर्षमा रोयल्टी बाँडफाँट सिफारिस गर्दा २२ वटा स्थानीय तह थप भएका छन् भने १५ वटा स्थानीय तह हट्टन गएका छन्। यस प्रकार आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि विभिन्न स्थानीय तहका प्रतिनिधिहरू, स्थानीय तहहरूसँग भएका भर्चुअल एवम् प्रत्यक्ष अन्तर्क्रियाबाट प्राप्त सुझाव, विभिन्न स्थानीय तहका माग सुझाव एवम् राय सल्लाह, यस सम्बन्धी सरकारी निकायको रूपमा रहेको विद्युत विकास विभागका अधिकारीहरूसँग आयोगले गरेको छलफलबाट प्राप्त सुझाव, परामर्शदाताबाट प्राप्त सुझाव, साथै आयोगबाट गरिएको स्थलगत प्रतिवेदन समेतका आधारमा उल्लिखित मापदण्डको अवलम्बन गरी विद्युत रोयल्टी बाँडफाँटका लागि आयोगबाट सिफारिस गरिएको छ।

५.३ वनबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट

नेपालको संविधानको अनुसूची-७ मा अन्तरप्रदेशिक रूपमा फैलिएको जंगल, वन संरक्षण क्षेत्र संघ र प्रदेशको साझा अधिकारको सूची र अनुसूची-९ मा वन, जंगल, पर्यावरण तथा प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकार सूचीमा रहेको छ। वन क्षेत्रको रोयल्टी राष्ट्रिय वन र संरक्षित क्षेत्रबाट प्राप्त हुने गर्दछ। यसै सन्दर्भमा राष्ट्रिय वनलाई सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, वन संरक्षण क्षेत्र, सामुदायिक वन, साझेदारी वन, कबुलियती वन र धार्मिक वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले वर्गीकरण गरिएको छ। साथै निजी, सार्वजनिक र शहरी वनको प्रवर्द्धन गर्दै वन्यजन्तु, वातावरण, जलाधार, जैविक विविधताको संरक्षण सम्बर्द्धन तथा सदुपयोग गरी राष्ट्रिय सम्बृद्धिमा योगदान गर्ने वन नीति रहेको छ भने संरक्षित क्षेत्र अन्तरगत राष्ट्रिय निकुञ्जको व्यवस्थापन, वन्यजन्तु र यसको बासस्थानको संरक्षण, शिकारमा नियन्त्रण र प्राकृतिक सौन्दर्यको दृष्टिकोणबाट विशेष महत्व राख्ने ठाउँहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन, विकास तथा उचित व्यवस्थापन र उपयोग गरी जनताको सदाचार र सुविधा कायम राख्दै प्रकृतिको संरक्षण सम्बर्द्धन र दिगो विकास गर्ने नीति रहेको छ। संविधानतः राष्ट्रिय वनको परिचालन तथा व्यवस्थापन प्रदेश सरकार र संरक्षित क्षेत्रको संचालन एवं व्यवस्थापन नेपाल सरकारबाट हुने व्यवस्था रहेको छ। प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा राष्ट्रिय वनबाट प्राप्त हुने रोयल्टी प्रदेश सरकार र संरक्षित क्षेत्रबाट प्राप्त हुने रोयल्टी सङ्घ सरकारबाट संकलन भई सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा हुँदै आईरहेको छ।

राष्ट्रिय वन र संरक्षित क्षेत्रबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँट वनको प्रकृति अनुसार गर्नुपर्ने हुँदा यसका लागि छुट्टाछुट्टै सूचकहरू निर्माण गरी रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँटको सिफारिस गरिएको छ।

५.३.१ राष्ट्रिय वनबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट

वन ऐन, २०७६ मा प्रदेश भित्रको राष्ट्रिय वन तथा अन्तरप्रदेशिक राष्ट्रिय वनलाई परिभाषित गरिएको छ। राष्ट्रिय वनको व्यवस्थापन गर्ने सन्दर्भमा सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, वन संरक्षण क्षेत्र, सामुदायिक वन, साझेदारी वन, धार्मिक वन र कबुलियती वनको रूपमा व्यवस्थापन हुँदै आइरहेको छ भने सोको व्यवस्थापन र परिचालन प्रदेश सरकारबाट गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

राष्ट्रिय वनबाट प्राप्त हुने रोयल्टी सम्बन्धी तथ्याङ्क प्रदेश तथा प्रदेश अन्तरगतका डिभिजन वन कार्यालयहरू, वन तथा भू-संरक्षण विभाग र वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रबाट प्राप्त हुँदै आएको छ। यसरी प्राप्त तथ्याङ्क बमोजिम राष्ट्रिय वनको रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँटका लागि लिइएका आधारहरू, भार र सोको व्याख्या निम्नानुसार रहेको छ:-

क्र.सं.	आधार (सूचक)	ढाँचा (प्रतिशतमा)
क.	वनको अवस्थिति (वन रहेको स्थानीय तह)	२०%
ख.	वनको क्षेत्रफल (स्थानीय तहमा रहेको वनको क्षेत्रफल)	४०%
ग.	स्थानीय तहको जनसङ्ख्या	२०%
घ.	वनमा आश्रित जनसङ्ख्या	१०%
ङ.	वनको संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनमा सहभागिता	१०%
जम्मा		१००%

क. वनको अवस्थिति

वनको अवस्थितिले कुनै स्थानीय तहमा वन क्षेत्र रहेको वा नरहेको स्थितिलाई जनाउँदछ। तसर्थ वनको अवस्थितिलाई एउटा महत्वपूर्ण आधारको रूपमा लिई कुल भारको २० प्रतिशत भार दिई रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट गरिएको छ।

ख. वनको क्षेत्रफल

स्थानीय तहमा रहेको वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र वातावरणीय एवम् पारिस्थितिक प्रणालीलाई संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने हुँदा स्थानीय तहले पाउने रोयल्टीको हिस्सा निर्धारण गर्दा वनको क्षेत्रफललाई प्रमुख आधार मानी ४० प्रतिशत भार दिइएको छ।

ग. स्थानीय तहको जनसङ्ख्या

स्थानीय तहमा रहेको वनको व्यवस्थापन, संरक्षण तथा उपयोगमा स्थानीयबासीहरूको महत्वपूर्ण योगदान हुने र वन परिचालनबाट पर्ने प्रभाव पनि सम्बन्धित स्थानका जनतालाई नै पर्ने हुँदा रोयल्टी रकम बाँडफाँटको सिफारिस गर्दा सम्बन्धित स्थानीय तहको जनसङ्ख्यालाई अर्को आधारको रूपमा लिई यसलाई २० प्रतिशत भार दिइएको छ।

घ. वनमा आश्रित जनसङ्ख्या

वन ऐन, २०७६ को दफा २६ बमोजिम डिभिजन वन कार्यालयले गरिवीको रेखामुनि रहेका जनताको गरिवी न्यूनिकरणका लागि कार्ययोजना बनाई वनको संरक्षण र विकास हुने गरी आय आर्जन हुने कार्यक्रम संचालन गरी जीविकोपार्जन गर्न त्यस्ता जनताको समूहलाई कबुलियती वनको रूपमा राष्ट्रिय वनको कुनै भाग उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेको छ। हाल त्यस्ता कबुलियती वन समूहहरू ३९ जिल्लामा रहेका छन्। उक्त समूहहरूले डिभिजन वन कार्यालयहरूमा दर्ता भई स्वीकृत कार्ययोजना बमोजिम वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र आय आर्जनका कार्यक्रमहरू कबुलियती वनमा संचालन गर्दै आएका छन्। कबुलियती वन कार्यक्रमबाट हैसियत बिग्रेको वनको सुधार, गरिवीको रेखामुनिका समुदायको आर्थिक र सामाजिक अवस्थामा समेत सुधार ल्याउने हुँदा वनमा आश्रित जनसङ्ख्यालाई सूचकको रूपमा १० प्रतिशत भार प्रदान गरिएको छ।

ङ. वनको संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनमा सहभागिता

वन तथा संरक्षित क्षेत्रको संरक्षण, व्यवस्थापन, उपयोग, सदुपयोग, वातावरण एवं जैविक विविधता संरक्षण तथा दिगो व्यवस्थापन र सो कार्यमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि लगायतमा टेवा पुग्ने कार्यक्रमहरू संचालन गर्न सम्बन्धित स्थानीय तहले पुन्याएको योगदानलाई आधार मानी वनको संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनमा सहभागिता सूचकलाई १० प्रतिशत भार दिइएको छ।

५.३.२ संरक्षित क्षेत्रबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ बमोजिम राष्ट्रिय निकुञ्जको व्यवस्थापन, वन्यजन्तु र बासस्थानको संरक्षण, शिकारमा नियन्त्रण र प्राकृतिक सौन्दर्यको दृष्टिकोणबाट विशेष महत्व राख्ने ठाउँहरूको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन, विकास तथा उचित व्यवस्थापन र उपयोग गरी जनताको सदाचार र सुविधा कायम राख्दै प्रकृतिको संरक्षण प्रवर्द्धन गर्नका लागि संरक्षित क्षेत्र अन्तर्गत राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, शिकार आरक्ष, संरक्षण क्षेत्रहरू र मध्यवर्ती क्षेत्र (Buffer Zone) स्थापना भएका छन्। संरक्षित क्षेत्रको संरक्षणको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय महत्वलाई मध्यनजर गर्दै संरक्षण क्षेत्रलाई विभिन्न किसिमबाट वर्गीकरण गरी व्यवस्थापन गरिएको छ, जसलाई निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ:

- “राष्ट्रिय निकुञ्ज” भन्नाले प्राकृतिक वातावरणको साथै वन्यजन्तु, वनस्पति र भूदृश्यको संरक्षण, व्यवस्थापन र उपयोगको लागि छुट्याइएको क्षेत्र।
- “संनियमित प्राकृतिक आरक्ष” भन्नाले वैज्ञानिक अध्ययनको निमित्त छुट्याइएको, पारिस्थिकीय महत्वको वा अन्यथा महत्व राख्ने क्षेत्र।
- “वन्यजन्तु आरक्ष” भन्नाले वन्यजन्तु सम्पदा र तिनीहरूको वासस्थानको संरक्षण तथा व्यवस्था गर्न छुट्याइएको क्षेत्र।
- “शिकार आरक्ष” भन्नाले शिकारीहरूलाई शिकार गर्न दिनको निमित्त वन्यजन्तु सम्पदाको व्यवस्थापनको लागि छुट्याइएको क्षेत्र।
- “संरक्षण क्षेत्र” भन्नाले प्राकृतिक वातावरणको संरक्षण र प्राकृतिक स्रोतको सन्तुलित उपयोगको लागि एकीकृत योजना अनुसार व्यवस्थापन गरिने क्षेत्र।
- “मध्यवर्ती क्षेत्र” (Buffer Zone) भन्नाले स्थानीय जनताहरूलाई नियमित रूपले वन पैदावार उपभोग गर्न पाउने सहूलियत प्रदान गर्नको लागि राष्ट्रिय निकुञ्ज वा आरक्ष वरिपरिको तोकिएको क्षेत्र।

हाल नेपालमा जम्मा २० वटा संरक्षित क्षेत्रहरू रहेका छन्, जसमध्ये १२ वटा राष्ट्रिय निकुञ्ज, एउटा वन्यजन्तु आरक्ष, एउटा शिकार आरक्ष र ६ वटा संरक्षण क्षेत्रहरू रहेका छन्। राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष अन्तर्गत ११ वटा मध्यवर्ती क्षेत्र तोकिएका छन्। मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापनमा सम्बद्ध जनसहभागिताको प्रत्यक्ष संलग्नतामा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष व्यवस्थित गरिएको छ। यसबाट निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष, शिकार आरक्ष र संरक्षण क्षेत्रहरूको संरक्षण, संवर्द्धन तथा व्यवस्थापनमा सहयोग पुगेको छ। यसरी उल्लिखित संरक्षित क्षेत्रहरू मध्ये संनियमित प्राकृतिक आरक्ष नेपालमा हाल सम्म स्थापना भएको छैन। तथापि विशेष गरी पर्यापर्यटन र जडिबुटी संकलन लगायतका विभिन्न क्रियाकलापबाट रोयल्टी संकलन हुने गरेको छ।

संविधान बमोजिम उल्लिखित संरक्षित क्षेत्रहरू संघको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने, साथै संरक्षित क्षेत्रहरूको क्षेत्रफल कुनै पनि स्थानीय तहहरूको क्षेत्रभित्र नपरी सम्बन्धित क्षेत्रको रूपमा रहेको हुनाले यी संरक्षित क्षेत्रहरूबाट संकलित रोयल्टी बाँडफाँट गर्दा मध्यवर्ती क्षेत्र घोषणा गरिएका संरक्षित क्षेत्रहरूको हकमा मध्यवर्ती क्षेत्रको क्षेत्रफल र जनसङ्ख्यालाई आधार लिनुका अतिरिक्त मध्यवर्ती क्षेत्र घोषणा नगरिएको ढोरपाटन शिकार आरक्षको हकमा आरक्षलाई छुने वरिपरिका स्थानीय तहहरू र संरक्षण क्षेत्रहरू (अपिनप्पा संरक्षण क्षेत्र र कृष्णसार संरक्षण क्षेत्र, मनास्लु संरक्षण क्षेत्र र अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र) को हकमा संरक्षण क्षेत्रभित्र पर्ने स्थानीय तहहरू र संरक्षण क्षेत्रसँग जोडिएका स्थानीय तहहरूलाई आधार मानी रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट गरिएको छ।

संरक्षित क्षेत्रको रोयल्टी बाँडफाँटका लागि लिइएका आधारहरू र तिनका लागि दिइएको भार एवं व्याख्या यसप्रकार रहेको छ:-

क्र.सं.	आधार (सूचक)	ढाँचा (प्रतिशतमा)
क.	स्थानीय तहमा मध्यवर्ती क्षेत्र/संरक्षण क्षेत्रको अवस्थिति	१०%
ख.	मध्यवर्ती क्षेत्र/संरक्षण क्षेत्रमा पर्ने स्थानीय तहको क्षेत्रफल	४०%
ग.	मध्यवर्ती क्षेत्र/संरक्षण क्षेत्रमा रहेको स्थानीय तहको जनसङ्ख्या	३५%
घ.	मध्यवर्ती क्षेत्र/संरक्षित क्षेत्रको संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनमा सहभागिता	१५%
जम्मा		१००%

क. स्थानीय तहमा मध्यवर्ती क्षेत्र/संरक्षण क्षेत्रको अवस्थिति

संरक्षित क्षेत्रहरूको मध्यवर्ती क्षेत्र तथा संरक्षण क्षेत्रभित्र रहेका स्थानीय तहका वडाहरूको उक्त क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा व्यवस्थापनमा महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ। तसर्थ उक्त क्षेत्रहरूबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट गर्दा सम्बन्धित क्षेत्रभित्र रहेका मध्यवर्ती क्षेत्र तथा संरक्षण क्षेत्रले समेटेका स्थानीय तहका वडाहरूलाई ती क्षेत्रहरूको अवस्थितिको रूपमा लिई कुल भारको १० प्रतिशत भार दिइएको छ।

ख. स्थानीय तहमा मध्यवर्ती क्षेत्र/संरक्षण क्षेत्रको क्षेत्रफल

संरक्षित क्षेत्रहरूको मध्यवर्ती क्षेत्र तथा संरक्षण क्षेत्रभित्र रहेका स्थानीय तहका वडाहरूको क्षेत्रफलमा उक्त क्षेत्रहरूबाट पर्ने प्रभावलाई महत्वपूर्ण सूचकको रूपमा लिइएको छ। संरक्षित क्षेत्रबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण गर्दा उक्त क्षेत्रहरूले समेटेको स्थानीय तहहरूको वडाहरूको क्षेत्रफललाई ४० प्रतिशत भार प्रदान गरिएको छ।

ग. स्थानीय तहमा मध्यवर्ती क्षेत्रको जनसङ्ख्या

संरक्षित क्षेत्रहरूको मध्यवर्ती क्षेत्र तथा संरक्षण क्षेत्रभित्र रहेका स्थानीय तहका वडाहरूमा बसोबास गर्ने बासिन्दाहरूले उक्त क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापनमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका हुन्छन्। साथै उनीहरूले उक्त क्षेत्रबाट पर्ने सक्ने नकरात्मक प्रभाव समेत ब्यहोर्नुपर्ने हुन्छ। यस्तो नकारात्मक प्रभावको न्यूनीकरणका लागि संरक्षित क्षेत्रबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण गर्दा उक्त क्षेत्रहरूमा बसोबास गर्ने जनसङ्ख्यालाई एक महत्वपूर्ण आधारको रूपमा लिई ३५ प्रतिशत भार प्रदान गरिएको छ।

घ. संरक्षित क्षेत्रको संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनमा सहभागिता

संरक्षित क्षेत्रहरूको मध्यवर्ती क्षेत्र तथा संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण, व्यवस्थापन एवं प्राकृतिक वातावरण र जैविक विविधता समेतको संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनमा टेवा पुग्ने कार्यक्रमहरू संचालन गर्न सम्बन्धित स्थानीय तहले पुर्याउने योगदानलाई अर्को एक आधारको रूपमा लिइएको छ। वन तथा संरक्षित क्षेत्रको संरक्षण, व्यवस्थापन, उपयोग, वातावरण एवं जैविक विविधता संरक्षण तथा दिगो व्यवस्थापन र सो कार्यमा संलग्न क्षमता अभिवृद्धि लगायतमा टेवा पुग्ने कार्यक्रमहरू संचालन गर्न सम्बन्धित स्थानीय तहले पुऱ्याएको योगदानलाई आधार मानी वनको संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनमा सहभागिता सूचकलाई १५ प्रतिशत भार दिइएको छ।

५.४ खानी तथा खनिजबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट

खानी तथा खनीज पदार्थ ऐन, २०४२ मा जमीनको सतह वा भूगर्भ भित्र पाइने पेट्रोलियम र ग्याँस पदार्थ बाहेक कुनै निश्चित भौतिक गुण तथा तत्त्वको रासायनिक सम्मिश्रणयुक्त अप्रक्राङ्गिक पदार्थलाई खनिज पदार्थ भनी परिभाषित गरिएको छ। उक्त ऐनले भौगर्भिक प्रक्रियाबाट बनेको ठोस पदार्थलाई मात्र खनिजको वर्गमा राखेको छ। त्यसैगरी, नेपालभित्र निजी वा सरकारी स्वामित्वमा रहेको जुनसुकै जमीनको सतह वा भूगर्भभित्र रहेको वा पाईएको सम्पूर्ण खनिज पदार्थ नेपाल सरकारको सम्पत्ति हुने र अनुमति प्राप्त व्यक्तिले खनिज पदार्थको प्रकार, गुणस्तर र परिमाणको आधारमा तोकिएको दरमा रोयल्टी बुझाउनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ।

नेपालमा खनिज पदार्थका सम्बन्धमा सरकारी तथा निजी दुवै स्तरबाट खोजतलास, उत्खनन, उत्पादन, शुद्धीकरण, प्रशोधन, ढुवानी, संचय वा बिक्री वितरण गर्ने कार्य हुँदै आएको छ। खानी तथा भू-गर्भ विभागबाट हालसम्म चुनढुङ्गा, कोइला, खरी, सिसा, मार्बल, रातोमाटो लगायत विभिन्न १७ प्रकारका खनिजहरू उत्खनन कार्यका लागि १४९ अनुमतिपत्र जारी गरिएका मध्ये चालु आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को हालसम्मको अवधिमा ९० वटा खानीबाट १२ प्रकारका खनिज पदार्थ उत्खनन हुँदै आएको छ।

खानी तथा खनिजबाट प्राप्त रोयल्टीको बाँडफाँट गर्दा अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को अनुसूची-४ बमोजिम आयोगको सिफारिसमा प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट प्रभावित हुने प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई त्यसरी प्रभावित भएको अनुपातमा समन्यायिक रूपमा नेपाल सरकारले रोयल्टी बाँडफाँट तथा वितरण गर्ने व्यवस्था भए बमोजिम प्रभावित क्षेत्रका

प्रदेश तथा स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने रोयल्टीको हिस्सा निर्धारण गर्न विभिन्न सूचकहरू तयार गरिएको छ। ती सूचकहरूलाई प्रदान गरिएको भारको आधारमा सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहले खानी तथा खनिजबाट प्राप्त गर्ने रोयल्टीको हिस्सा सिफारिस गरिएको छ।

खानी तथा खनिजबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारणका लागि लिइएका आधारहरू र तिनका लागि दिइएको भार एवम् व्याख्या यसप्रकार रहेको छ:

क्र.सं.	आधार (सूचक)	आन्तरिक ढाँचा (उपसूचकको भार प्रतिशतमा)	ढाँचा (जम्मा भार प्रतिशतमा)
क.	भौगोलिक अवस्थिति		५०%
	अ. खानी उत्खनन क्षेत्र रहेको स्थानीय तह (Quarry Area)	६०%	
	आ. खानी उत्खननका लागि अनुमति दिइएको खनिज क्षेत्र (Lease Area)	४०%	
ख.	प्रभावित क्षेत्रको क्षेत्रफल (Affected Area)		३०%
ग.	प्रभावित जनसङ्ख्या (Affected Population)		२०%
जम्मा			१००%

क. भौगोलिक अवस्थिति

खानी तथा खनिजबाट प्राप्त हुने रोयल्टी बाँडफाँट गर्दा खनिज क्षेत्रको खनिज पदार्थ रहेको बिन्दुको भौगोलिक अवस्थितिलाई प्रमुख आधारको रूपमा लिई यसलाई ५० प्रतिशत भार दिइएको छ। खानी तथा भूगर्भ विभागबाट खानी उत्खनन अनुमतिपत्र उपलब्ध गराउँदा खनिज पदार्थ उत्खनन कार्य गर्नका लागि खनिज क्षेत्रको चार किल्ला छुट्याइएको हुन्छ। अनुमतिपत्रमा खानी सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य गर्नको लागि अनुमति प्रदान गरिएको खनिज क्षेत्र (Lease Area) र सो भित्र खनिज पदार्थ उत्खनन गर्नका लागि उत्खनन क्षेत्र (Quarry Area) तोकिएको हुन्छ। उत्खनन क्षेत्र (Quarry Area) बाट खनिज पदार्थ उत्खनन गर्ने कार्य गर्दा सो क्षेत्रमा त्यसको प्रभाव बढी पर्ने हुँदा भौगोलिक अवस्थितिलाई दिइएको ५० प्रतिशत भारलाई शत प्रतिशत मानी सो मध्ये ६० प्रतिशत भार खनिज पदार्थ उत्खनन गर्नका लागि तोकिएको उत्खनन क्षेत्रलाई प्रदान गरिएको छ। त्यसैगरी उत्खनन अनुमति प्रदान भएको खनिज क्षेत्रमा सो खनिज पदार्थ उत्खनन अनुमतिपत्र प्राप्त गर्ने व्यक्तिले भोगचलन गर्ने र त्यस क्षेत्रमा रहेको खनिज पदार्थ अन्य व्यक्ति वा संस्थाले उत्खनन गर्न नपाउने हुँदा त्यहाँबाट प्राप्त हुने प्रतिफलबाट सम्बन्धित स्थानीय तह बञ्चित हुने भएकोले खनिज उत्खनन अनुमति दिइएको खनिज क्षेत्र (Lease Area) को अवस्थितिलाई पनि आधार लिइएको छ। तर उत्खनन अनुमति दिइएको सम्पूर्ण खनिज क्षेत्र (Lease Area) मा उत्खनन कार्य नहुने र सोको प्रभाव समेत कम हुने भएकोले यसलाई ४० प्रतिशत भार प्रदान गरिएको छ।

ख. प्रभावित क्षेत्रको क्षेत्रफल

खानी तथा भूगर्भ विभागले खानी उत्खनन अनुमतिपत्र प्रदान गर्दा चार किल्ला तोकेर खनिज पदार्थको उत्खनन अनुमति दिएको हुन्छ। अनुमति दिएको खनिज क्षेत्र (Lease Area) मा पर्ने सम्बन्धित स्थानीय तहको वडाको क्षेत्रफलको अनुपातलाई प्रभावित क्षेत्रको क्षेत्रफलको रूपमा लिइएको छ। खनिज पदार्थ उत्खनन गर्नका लागि तोकिएको उत्खनन क्षेत्र (Quarry Area) अनुमति प्रदान गरिएको खनिज क्षेत्र भित्र पर्ने भएकोले खनिज क्षेत्र (Lease Area) को क्षेत्रफललाई मात्र सूचकमा राखिएको छ। तसर्थ खानी तथा खनिजबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण गर्दा प्रभावित क्षेत्रको क्षेत्रफलको अनुपातलाई ३० प्रतिशत भार दिई गणना गरिएको छ।

ग. प्रभावित जनसङ्ख्या

खानी तथा खनिज पदार्थको उत्खनन कार्यबाट प्रभावित हुने सम्बन्धित स्थानीय तहको जनसङ्ख्यालाई एउटा सूचकको रूपमा लिई खानी तथा खनिजबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण गरिएको छ। प्रभावित जनसङ्ख्याको

मूल्याङ्कन गर्दा उत्खनन अनुमति दिइएको खनिज क्षेत्र (Lease Area) रहेको स्थानीय तहको वडाको जनसङ्ख्याको अनुपातलाई आधार लिइएको छ। यस प्रयोजनका लागि कुल भार मध्येमा प्रभावित जनसङ्ख्यालाई २० प्रतिशत भार दिई मूल्याङ्कन गरिएको छ।

६. प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट सिफारिस

सम्बन्धित प्राकृतिक स्रोत परिचालनमा जिम्मेवार स्रोतगत निकायहरूले प्राकृतिक स्रोत परिचालनबाट प्राप्त हुने रोयल्टी रकम संकलन गरी सङ्घीय विभाज्य कोषमा दाखिला गरेका हुन्छन्। सङ्घीय विभाज्य कोषमा दाखिला भएको रकमको ५०, २५ र २५ प्रतिशत क्रमशः सङ्घीय सञ्चित कोष, प्रदेश विभाज्य कोष र स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा गर्नु पर्ने हुन्छ। यसरी प्रदेश र स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रोयल्टी आयोगको सिफारिस बमोजिमको हिस्साबाट निर्धारित रकम नेपाल सरकारबाट सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहको सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ।

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को व्यवस्था अनुसार आयोगले विस्तृत आधार र ढाँचा तय गरी सम्बन्धित प्रदेश सरकार तथा सम्बन्धित स्थानीय तहलाई प्रभावको अनुपातमा रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा सिफारिस गर्दछ। यस सन्दर्भमा आयोगबाट रोयल्टीको सिफारिस गर्ने चारवटै क्षेत्रगत प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट चालु आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा आरोहण गरिएका हिमालचुलीहरूबाट रु ५५ करोड ७ लाख, संचालनमा रहेका जलविद्युत केन्द्रहरूबाट रु. ३ अर्ब ३७ करोड ९३ लाख, राष्ट्रिय वन तथा संरक्षित क्षेत्रबाट रु. ६९ करोड ६९ लाख र उत्खननमा रहेका खानी तथा खनिजबाट रु ७८ करोड ३४ लाख गरी संकलन हुने जम्मा अनुमानित रोयल्टी रकम रु ५ अर्ब ४९ करोड २३ लाख मध्ये ५० प्रतिशत नेपाल सरकार, २५ प्रतिशत सम्बन्धित प्रदेश सरकार र २५ प्रतिशत सम्बन्धित स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था बमोजिम प्रदेश सरकार र स्थानीय तहलाई यसैसाथ संलग्न अनुसूची १ र २ मा उल्लिखित रोयल्टीको हिस्सा अनुसार बाँडफाँट र वितरण गर्न आयोगले नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरेको छ। साथै चालु आर्थिक वर्षको बाँकी अवधिमा उल्लिखित चारमध्ये कुनै स्रोतबाट रोयल्टी थप संकलन भएमा सो समेत थप गरी नेपाल सरकारले सम्बन्धित प्रदेश तथा सम्बन्धित स्थानीय तहलाई हिस्सा अनुसारको रोयल्टी रकमको गणना गरी उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

सम्बन्धित प्रदेश तथा सम्बन्धित स्थानीय तहहरूलाई आयोगबाट सिफारिस गरिएको रोयल्टीको हिस्साका आधारमा रोयल्टी रकम वितरण गर्ने समयमा आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को वास्तविक संकलित रोयल्टी रकमले सम्बन्धित प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सालाई गुणन (हिस्सा × संकलित रोयल्टी रकम = बाँडफाँट गरिने रोयल्टी रकम) गरी हुन आउने रकम सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई नेपाल सरकारले वितरण गर्नुपर्नेछ।

७. प्राकृतिक स्रोतको परिचालन तथा सोबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको उपयोग सम्बन्धी सुझाव

प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त रोयल्टी रकम सो सम्बन्धी विषय तथा क्षेत्रको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकासमा उपयोग तथा व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ। आयोगको सिफारिस बमोजिम नेपाल सरकारद्वारा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई बाँडफाँट तथा वितरण गरेको रोयल्टी रकम प्राकृतिक स्रोतको परिचालनस्थल र सो वरिपरिको प्रभावित क्षेत्र तथा जनसङ्ख्याको हित हुने गरी उपयोग गर्नुपर्ने हुन्छ। आयोगबाट विगतका आर्थिक वर्षहरूका सिफारिसमा दिइएका सुझावहरूको समेत सङ्घीय इकाइहरूबाट पूर्णरूपमा कार्यान्वयन भएको नदेखिएको सन्दर्भमा ती सुझावहरू क्रमशः कार्यान्वयन हुँदै जानेछन् भन्ने अपेक्षा गर्दै यस सम्बन्धमा तीनै तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्नुपर्ने विषयहरू निम्न अनुसार सुझावहरूको रूपमा सिफारिस गरिएको छ।

१. प्राकृतिक स्रोतको परिचालनका लागि तीन तहका सरकारबीच लगानी तथा प्रतिफलको हिस्सा निर्धारण र प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँटका साथै प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट सम्बन्धी विषयमा उठ्न सक्ने सम्भावित विवाद निवारण र सोसँग सम्बन्धित वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा प्राकृतिक स्रोतको परिचालन सम्बन्धी एकीकृत कानुन तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने।
२. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ७ को अनुसूची-४ को द्रष्टव्य (१) मा स्थानीय तह भन्नाले सम्बन्धित स्थानीय तह र जिल्ला समन्वय समितिलाई समेत उल्लेख गरिएको भएता पनि संविधानतः जिल्ला समन्वय समितिले सञ्चित कोष सञ्चालन नगर्ने, गाउँकार्यपालिका र नगरकार्यपालिका सरह कार्यकारिणीको भूमिका निर्वाह

नगर्ने एवम् संविधानले जिल्ला समन्वय समितिलाई अनुगमनकारी र समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिएकोले प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँटको सिफारिस गर्दा जिल्ला समन्वय समितिलाई समेटिएको छैन। तसर्थ अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन संशोधन गरी अनुसूची-४ वाट जिल्ला समन्वय समिति शब्द हटाउनुपर्ने।

३. नेपाल सरकारको निर्णयानुसार २७ वटा हिमालचुलीको व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी नेपाल पर्वतारोहण संघलाई सुम्पिएकोमा संघले व्यवस्थापन गर्ने हिमालचुलीबाट संकलन हुने सम्पूर्ण रोयल्टी रकम नियमित रूपमा सङ्घीय विभाज्य कोषमा दाखिला गर्नु पर्नेछ। तत्पश्चात् कानून बमोजिम उक्त रोयल्टी रकम विभाज्य कोषबाट बाँडफाँट गर्न उपयुक्त हुनेछ। तर सो व्यवस्था नभएसम्मको लागि नेपाल सरकारको मिति २०७५/०४/१० को निर्णयानुसार नेपाल पर्वतारोहण संघबाट संकलन हुने जम्मा रोयल्टी रकमको २५ प्रतिशत हिस्सा सम्बन्धित प्रदेश सरकार र २५ प्रतिशत हिस्सा सम्बन्धित स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गर्नुपर्ने।
४. पर्वतारोहणबाट प्राप्त हुने रोयल्टी बाँडफाँटलाई बढी व्यवस्थित र समन्यायिक बनाउन यस सम्बन्धी रोयल्टी बाँडफाँटको एउटा आधारमा लशकर मार्ग सम्बन्धी सूचक समावेश गर्न महत्वपूर्ण देखिएकोले आगामी वर्ष पर्वतारोहणको क्रममा आधार शिविरसम्म पुग्ने लशकर मार्गको लम्बाइ र सो मार्गमा पर्ने स्थानीय तह सहितको विवरण संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयबाट तयार गरी आयोगलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने।
५. अधिकांश निजी क्षेत्रबाट संचालित जलविद्युत केन्द्रहरूबाट आर्थिक वर्ष अनुसार संकलन हुनुपर्ने रोयल्टी नियमित रूपमा सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा नभएको कारणले तथ्याङ्क विश्लेषण गर्न तथा प्रभावित क्षेत्रलाई रोयल्टी बाँडफाँट गर्नका साथै तीनै तहका सरकारलाई वार्षिक बजेट अनुमान गर्न कठिन हुन जाने देखिएकोले प्रत्येक विद्युत उत्पादन गर्ने संस्था वा कम्पनीहरूले नियमित रूपमा रोयल्टी जम्मा गर्नुपर्ने र सो जम्मा नगरेमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणबाट हुने विद्युत खरीद वापत भुक्तानी गरिने रकमबाट रोयल्टी रकम कट्टा गरी सोझै सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा हुने व्यवस्था प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने।
६. विद्युतबाट प्राप्त रोयल्टी रकम विद्युत आयोजना सञ्चालनमा दिगोपना ल्याउने एवम् विद्युत आयोजना रहेको मुख्य क्षेत्र, वरिपरिका प्रभावित क्षेत्र र माथिल्लो तथा तल्लो तटीय प्रभावित क्षेत्रको जनसङ्ख्यालाई लाभ हुने गरी उपयोग गर्नुपर्ने।
७. तीनै तहका सरकारले विद्युत आयोजनाको मुख्य क्षेत्र वरिपरि आफ्नो वार्षिक विकास कार्यक्रम अन्तर्गतका सडक लगायतका विकास निर्माणका कार्य गर्दा आयोजनाका भौतिक संरचनाहरू तथा जलाशयमा पर्ने नकारात्मक असर न्यून हुने उपाय अवलम्बन गर्नुपर्ने।
८. वन पैदावारबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको संकलनमा वनको प्रकार अनुसार स्थानीय तहगत रूपमा तथ्याङ्क र अभिलेख व्यवस्थित रूपमा राख्नु पर्ने एवम् सम्बन्धित विभागले प्रदेश सरकार मातहत रहेका डिभिजन वन कार्यालयहरूबाट आवधिक रूपमा प्रतिवेदन तथा विवरण प्राप्त गर्नु पर्ने। साथै प्रचलित वन कानूनमा रोयल्टीको परिभाषा समावेश हुनुपर्ने।
९. राष्ट्रिय वन र राष्ट्रिय निकुञ्ज अन्तर्गतको संरक्षित क्षेत्रबाट प्राप्त रोयल्टी रकमको हकमा वनको अवस्थिति, वनमा आश्रित जनसङ्ख्या, सो वनको परिचालन गर्दा पर्ने प्रभाव क्षेत्रका जनतालाई लाभ पुग्ने तथा राष्ट्रिय वन र संरक्षित वनको संरक्षण, संवर्द्धन गरी हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने कार्यमा उपयोग गर्नुपर्ने।
१०. विकास निर्माणको लागि अपरिहार्य सामग्रीहरू ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा सम्बन्धी स्रोतको परिचालन, व्यवस्थापन र नियमन सम्बन्धमा प्रदेश तथा स्थानीय सरकार समेतसँग छलफल हुँदा विभिन्न प्रकारका राय सुझाव एवम् प्रतिक्रियाहरू प्राप्त भएको परिप्रेक्ष्यमा सङ्घीय संरचना बमोजिमका तीनवटै तहका सरकारको संलग्नतामा यसको संचालन, व्यवस्थापन र नियमन गर्ने गरी कानुनी बन्दोबस्त गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने।
११. खानी तथा खनिज पदार्थबाट प्राप्त रोयल्टी रकम उत्खननका लागि अनुमति दिएको खनिज क्षेत्र (Lease Area), खानीका कारण प्रभावित स्थान र सोका कारण प्रभावित जनसङ्ख्याको लागि लाभ पुग्ने, खानी क्षेत्र वरिपरिको प्रदुषण नियन्त्रण र वातावरण संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्ने गरी उपयोग गर्नुपर्ने। सम्बन्धित खानी संचालनकर्ताबाट स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव अध्ययन प्रतिवेदनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने गराउने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने।
१२. आयोगबाट रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस गर्दा कानूनमा भएको व्यवस्था बमोजिम परिचालित प्राकृतिक स्रोतको निकटतम प्रभावको अनुपातका आधारमा सम्बन्धित प्रदेश र प्रभावित सम्बन्धित स्थानीय तहलाई रोयल्टीको हिस्सा

प्राप्त हुने गरी सिफारिस गरिएको भएतापनि यस प्रकारको रोयल्टीको हिस्सा नै प्राप्त गर्न नसकेका प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई नेपाल सरकार तथा प्रदेशले प्राप्त गर्ने रोयल्टीको हिस्साबाट समन्यायिकताका आधारमा सम्बोधन गर्न उपयुक्त हुन्छ भन्ने आयोगको सुझाव रहेको छ। संघ तथा प्रदेश सरकारले आफूले प्राप्त गरेको रोयल्टी रकमबाट सम्बन्धित प्राकृतिक स्रोत रहेको प्रदेश तथा स्थानीय तह बाहेकका प्राकृतिक स्रोत कम रहेका प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूमा समेत वातावरण संरक्षण तथा वातावरणीय प्रभावको नकारात्मक पक्षलाई न्यूनीकरण गर्नुका साथै प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकासमा उपयोग गर्नुपर्ने गरी आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्ने।

१३. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ७ को अनुसूची-४ को क्रम संख्या ५ को पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको संकलन, बाँडफाँट एवं वितरणका लागि आवश्यक कानून, स्पष्ट व्याख्या, कार्यविधि एवं मापदण्ड तयार गर्नुपर्ने।
१४. आयोगको सिफारिस बमोजिम प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त रोयल्टीको हिस्सा अनुसारको रकम नेपाल सरकारद्वारा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई वार्षिक रूपमा यथा समयमा बाँडफाँट तथा वितरण गरी सम्बन्धित तहलाई जानकारी गराउनुका साथै उपयुक्त लेखा प्रणालीको अवलम्बनद्वारा प्रतिवेदन प्रणालीमा समेत प्रभावकारिता ल्याउनु पर्नेछ। यस प्रयोजनका लागि रोयल्टी जम्मा गर्न नेपाल सरकारले खडा गरेको सङ्घीय विभाज्य कोषमा रहेको रकम प्रदेश र स्थानीय तहको विभाज्य कोष मार्फत बाँडफाँट तथा वितरण गर्नु पर्नेछ। साथै रोयल्टी रकम प्राप्त गर्ने सम्बन्धित तहले समेत रकम प्राप्त भएको जानकारी लिई वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश गरी खर्च गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने।
१५. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम आयोगको सिफारिसमा नेपाल सरकारद्वारा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई बाँडफाँट तथा वितरण गरिएको प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त रोयल्टी रकम प्राकृतिक स्रोतको अवस्थिति र सो वरिपरिका प्रभावित क्षेत्र तथा जनसङ्ख्यालाई हित हुने गरी सम्बन्धित प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकासमा उपयोग गर्नु पर्नेछ। साथै यस्तो रोयल्टी रकम प्रशासनिक (भवन निर्माण, सवारी साधन, फर्निचर, पारिश्रमिक, कार्यालय संचालन जस्ता) कार्यमा उपयोग गर्नु हुँदैन। विभिन्न प्राकृतिक स्रोत परिचालनबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँटबाट प्राप्त रकम यस सम्बन्धी विषय तथा क्षेत्रको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकासका उपयोग गर्ने उद्देश्यले देहायका संभावित क्षेत्रहरूमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले आ-आफना वार्षिक कार्यक्रममा राखी उपयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनु उपयुक्त हुने आयोगको सुझाव रहेको छ।

सि.नं.	रोयल्टी शीर्षक	प्राकृतिक स्रोत परिचालनबाट प्राप्त रोयल्टी रकम उपयोगका संभावित क्षेत्रहरू
१.	पर्वतारोहणबाट प्राप्त रोयल्टी रकम	<ul style="list-style-type: none"> लशकर मार्ग वा आधार शिविर पहुँच मार्ग निर्माण/मर्मत सुधार कार्य, पर्यटन पदमार्ग निर्माण/मर्मत सुधार कार्य, आधार शिविर स्थलमा पूर्वाधार निर्माण/मर्मत सुधार कार्य, आरोहीका लागि क्याम्पिङ साइट निर्माण/मर्मत सुधार कार्य, आरोही र कामदारका लागि विश्राम स्थल (Porter shelter) निर्माण/मर्मत सुधार कार्य, हिमालचुलीमा एङ्कर रोप जडान गर्ने (Anchor rope fixing) कार्य, आरोहणका क्रममा उत्सर्जित फोहोरमैला संकलन तथा व्यवस्थापन सहितका सरसफाइ सम्बन्धी कार्य, आरोहण सम्बन्धी सूचना तथा संचार केन्द्र निर्माण र संचालन (इन्टरनेट, सूचनामूलक सामग्री, संकेत चिन्ह समेत) सम्बन्धी कार्य, पर्यटक प्रहरीका लागि प्रहरी विट निर्माण/मर्मत सुधार कार्य, लशकर मार्ग वा आधार शिविर पहुँच मार्गमा पर्ने स्वास्थ्य संस्थाको सुधार तथा स्तरोन्नति कार्य, पर्वतारोहण सेवा सम्बन्धी जनशक्तिका लागि आधारभूत एवं उच्चस्तरीय

सि.नं.	रोयल्टी शीर्षक	प्राकृतिक स्रोत परिचालनबाट प्राप्त रोयल्टी रकम उपयोगका संभावित क्षेत्रहरू
		<p>तालिम तथा सिप विकास एवं चेतनामूलक कार्यक्रम,</p> <ul style="list-style-type: none"> आरोहण दल र भरिया/पोर्टरको खोज तथा उद्धार सम्बन्धी कार्य, आरोहणका क्रममा ज्यान गुमाएका तथा अङ्गभङ्ग भएका सम्बन्धित स्थानीय तहका आरोहीको परिवारलाई राहत उपलब्ध गराउने कार्य, पर्वतीय संग्रहालय निर्माण/मर्मत सुधार कार्य, पर्वतारोहण आचरण सम्बन्धी आचारसंहिता एवं जानकारी पुस्तिका प्रकाशन तथा वितरण सम्बन्धी कार्य, आदि।
२.	विद्युतबाट प्राप्त रोयल्टी रकम	<ul style="list-style-type: none"> जलाधार क्षेत्रको संरक्षण (नाली व्यवस्थापन, छेका पर्खाल निर्माण, हरित सडक निर्माण, बायो-इन्जिनियरिङ्ग प्रविधि अवलम्बन, जलाशय संरक्षण तथा नदी नियन्त्रण) सम्बन्धी कार्य, संरचना रहेको क्षेत्र वरिपरि पुनर्भरण वा रिचार्ज पोखरी निर्माण तथा संरक्षण/मर्मत सुधार कार्य, जलस्रोतको दिगो उपयोग, जलाधार व्यवस्थापन (Water-shed Management) र जलविद्युत संरचना संरक्षण सम्बन्धी स्थानीय जनतालाई सचेतनामूलक कार्यक्रम, तल्लो तटीय सुख्खा क्षेत्रमा सिंचाई तथा खानेपानी संरचना निर्माण तथा मर्मत संभार कार्य, ग्रामीण विद्युतीकरण सम्बन्धी कार्य, तल्लो तटीय क्षेत्रमा नदी नियन्त्रण र संरक्षण सम्बन्धी कार्य, बाँध/इन्टेक वरिपरिको जलाशयमा माछापालन कार्य, विस्थापन भै पुनःस्थापित परिवार तथा नदीको पानीमा आश्रित समुदायका लागि सिप विकास कार्यक्रम, प्राकृतिक विपद पूर्व सावधानी तथा उद्धार कार्य, जलाशयमा आधारित पर्या-पर्यटन र अन्य उद्यम संचालन गर्ने, आदि।
३.	वनबाट प्राप्त रोयल्टी रकम	<ul style="list-style-type: none"> नाङ्गोस्थान/खाली डाँडा/खुला जमिन तथा आगलागी एवम् पहिरोबाट क्षति पुगेको वनमा वृक्षारोपण र हरियाली प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्य, अग्नि नियन्त्रण रेखा निर्माण/व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य, प्रकोप तथा पहिरो नियन्त्रण एवम् जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्य, वन्यजन्तु र मानव बीचको द्वन्द्व व्यवस्थापनका लागि पूर्वाधार निर्माण तथा राहत वितरण कार्य, मनोरन्जन पार्क, उद्यान निर्माण तथा संरक्षण कार्य, संरक्षित क्षेत्रभित्र आवश्यक पूर्वाधार (मचान, पोखरी, बाटो, पुल) निर्माण/मर्मत संभार कार्य, ताल तलैया तथा पोखरीहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा निर्माण कार्य, जैविक विविधता, वन्यजन्तु र तिनको बासस्थान तथा दुर्लभ वन्यजन्तु र वनस्पतिको संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्य,

सि.नं.	रोयल्टी शीर्षक	प्राकृतिक स्रोत परिचालनबाट प्राप्त रोयल्टी रकम उपयोगका संभावित क्षेत्रहरू
		<ul style="list-style-type: none"> जडिबुटी खेती तथा हरित एवम् गैरकाष्ठ उद्यम प्रवर्द्धन कार्य, वन पैदावारको संरक्षण तथा दिगो उपयोग सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम र पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यक्रम, संरक्षित क्षेत्रहरूबाट प्रभावित समुदायको लागि आयमूलक कार्यक्रम, प्राकृतिक सम्पदाको अभिलेख (Information about natural heritage) वन तथा वातावरण सम्बन्धी आचारसंहिता निर्माण, प्राकृतिक पुनर्उत्पादन कार्यक्रम (Natural regeneration program), दिगो वन व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य, संरक्षण शिक्षा कार्यक्रम, लोपोन्मुख प्रजातिहरूको संरक्षण एवम् व्यवस्थापन, अवैध वनजन्य नियन्त्रण एवम् रोकथाम कार्य, आदि।
४.	खानी तथा खनिजबाट प्राप्त रोयल्टी रकम	<ul style="list-style-type: none"> खनिज पदार्थको उत्खनन, उत्पादन, संरक्षण, प्रवर्द्धन, सम्बर्द्धन र विकास सम्बन्धी कार्य, खनिज पदार्थ ढुवानी सडकपेटी निर्माण कार्य, खनिज क्षेत्र वरिपरि स्थानीय बासिन्दाहरूको लागि वैकल्पिक पैदलमार्ग निर्माण कार्य, खानी संचालनका समयमा विद्यालय एवम् बस्ती क्षेत्रमा आवतजावतका लागि सडक पार गर्न आकाशे पुल (Overhead bridge) निर्माण कार्य, उत्खनन क्षेत्रमा छेकवार (Barricade) निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्य, खानीबाट निष्कासित विकार (Wastage) व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य, खनिज क्षेत्रको सहजीकरण सम्बन्धी कार्य, खनिज उत्खनन स्थलदेखि उत्पादन स्थलसम्मको वातावरणीय संरक्षण एवम् प्रवर्द्धन तथा सो क्षेत्रमा पर्न सक्ने जोखिम न्यूनीकरण कार्यक्रम, खनिज क्षेत्रबाट प्रभावित समुदायको लागि सचेतना एवम् रोजगार प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यक्रम, खनिज पदार्थको अभिलेख व्यवस्थापन कार्य, आदि।

द्रष्टव्यः

- चालु आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टीबाट सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको कुल रोयल्टी रकम मध्ये आगामी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि कानून बमोजिम ५० प्रतिशत रकमको हिस्सा स्वतः नेपाल सरकारलाई जाने हुँदा बाँकी २५ प्रतिशत सम्बन्धित प्रदेशले प्राप्त गर्ने रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट तालिका- ३.११ मा र २५ प्रतिशत सम्बन्धित स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने गरी रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट तालिका- ३.१२ मा समावेश गरिएको छ।
- सम्बन्धित प्रदेश तथा सम्बन्धित स्थानीय तहहरूलाई आयोगबाट सिफारिस गरिएको रोयल्टीको हिस्साका आधारमा रोयल्टी रकम वितरण गर्ने समयमा संकलित रकमले रोयल्टीको हिस्सालाई गुणन (हिस्सा × संकलित रोयल्टी रकम = बाँडफाँट गरिने रोयल्टी रकम) गरी वास्तविक रोयल्टी रकम सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई बाँडफाँट एवम् वितरण गर्नुपर्नेछ।

तालिका - ३.११ आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट लुम्बिनी प्रदेश सरकारले प्राप्त गर्ने रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस

क. पर्वतारोहण

क्र.स	हिमचुलीको नाम	प्रदेश	रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट	*अनुमानित रोयल्टी रकम रु.
१	Putha Hiunchuli (७२४६ m.)	लुम्बिनी प्रदेश	०.३२११६३	०

ख. विद्युत

आयोजनाको सि.नं.	आयोजनाको नाम	क्षमता (मेगावाट)	प्रदेश	रोयल्टीको हिस्सा	*अनुमानित रोयल्टी रकम रु
१	Andhi Khola	९.४	लुम्बिनी प्रदेश	०.०६१४९७९	९९४२०२
२	Gandak	१५	लुम्बिनी प्रदेश	०.७८७१४०७	४०९७९१८
३	Jhimruk Khola	१२.५	लुम्बिनी प्रदेश	१	१२९६६६२१
४	Kali Gandaki A	१४४	लुम्बिनी प्रदेश	०.४१०७९७३	६३०३०४१७
५	Ridi Khola	२.४	लुम्बिनी प्रदेश	१	६३८०५४
६	Tinau	१.०२४	लुम्बिनी प्रदेश	१	६७३९०८
७	Upper Hugdi	५	लुम्बिनी प्रदेश	०.९०६७२३३	८२११२३

ग. वन (राष्ट्रिय वन)

क्र. सं.	प्रदेश	रोयल्टीको हिस्सा	अनुमानित रकम रु.
१	लुम्बिनी प्रदेश	१	२२९८४५६८

ग. वन (संरक्षित क्षेत्र)

संरक्षित क्षेत्रको क्र.सं.	संरक्षित क्षेत्रको नाम	प्रदेश	रोयल्टीको हिस्सा	*अनुमानित रोयल्टी रकम रु.
१	BANKE NP	लुम्बिनी प्रदेश	०.८२६३०५५	१५०९४३५
२	BARDIA NP	लुम्बिनी प्रदेश	०.७५४१३८६	२३२७७७१
३	CHITWAN NP	लुम्बिनी प्रदेश	०.०४२४५९२	४०१७२८
४	DHORPATAN HR	लुम्बिनी प्रदेश	०.२८९२२७७	८९९१९
५	KRISHNASAAR CA	लुम्बिनी प्रदेश	१	१३९३८४

घ. खानी तथा खनीज

खानी क्र.सं.	उत्खनन अनुमती पत्र	खनीज पदार्थ	प्रदेश	रोयल्टीको हिस्सा	*अनुमानित रोयल्टी रकम रु
१	०४/०७३/७४	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	३०५६८८८
२	०६/०७३/७४	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	७४४०२५०
३	०७/०७३/७४	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	३०५७३०५
४	०८/०६२/०६३	पत्थर कोइला	लुम्बिनी प्रदेश	१	२६९५०
५	११/०६९/७०	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	१३६६८६९२
६	११६/०७५/७६	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	४१४००००
७	११९/०६४/६५	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	५७१३६९२
८	१२५/०७४/७५	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	५६६५७०५
९	१३५/०७४/७५	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	७८३७५०
१०	१४७/०७४/७५	फलाम	लुम्बिनी प्रदेश	१	२२१५९
११	१५३/०६६/६७	पत्थर कोइला	लुम्बिनी प्रदेश	१	२४६०४
१२	१८०/०६५/६६	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	७४२७२३६
१३	१९/०७२/७३	पत्थर कोइला	लुम्बिनी प्रदेश	१	१६७७८
१४	२१३/०७१/७२	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	३५८२१३८
१५	२५/०६२/६३	पत्थर कोइला	लुम्बिनी प्रदेश	१	१९४८४४
१६	२९/०७२/७३	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	५५२०५३८
१७	३३/०६१/६२	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	०.४४५२९०१	११३५५
१८	३६/०६१/६२	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	०.४४५३७०२	२६८८९
१९	३९/०५५/५६	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	४५७६३६९
२०	४/०७६/७७	पत्थर कोइला	लुम्बिनी प्रदेश	१	३९३७५
२१	४०/०७५/७६	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	३४७२८८
२२	४२/०६९/७०	पत्थर कोइला	लुम्बिनी प्रदेश	१	१०५६२९
२३	४२/०७४/७५	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	३६०७०५९६
२४	४४/०६९/७०	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	८२४१३२०
२५	४९/०७३/७४	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	४६४७९४
२६	६१/०६६/६७	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	२१०२६३२
२७	७१/०६६/६७	पत्थर कोइला	लुम्बिनी प्रदेश	१	९८००
२८	७२/०६७/६८	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	२३९५२७३६
२९	७२/०७२/७३	पत्थर कोइला	लुम्बिनी प्रदेश	१	११०३८
३०	८०/०६६/६७	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	१८१९३०६
३१	८२/०६३/६४	चुनढुङ्गा	लुम्बिनी प्रदेश	१	१३४९१४४
३२	९९/०६९/७०	पत्थर कोइला	लुम्बिनी प्रदेश	१	४११२५

तालिका - ३.१२ आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस

क. पर्वतारोहण

हिमचुली क्र.सं.	हिमचुलीको नाम	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	स्थानीय तहको कोड	रोयल्टीको हिस्सा बाँडफाँट	*अनुमानित रोयल्टी रकम रु
१	Putha Hiunchuli (७२४६ m.)	रुकुम	पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका	५०१०१	०.२८४०५३८	०
१	Putha Hiunchuli (७२४६ m.)	रुकुम	सिस्ने गाउँपालिका	५०१०२	०.०१७८६६८	०
१	Putha Hiunchuli (७२४६ m.)	रुकुम	भूमे गाउँपालिका	५०१०३	०.०१९२४२४	०

ख. विद्युत

आयोजना सि.नं.	आयोजनाको नाम	स्थानीय तहको कोड	क्षमता (मेगावाट)	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	रोयल्टीको हिस्सा	*अनुमानित रोयल्टी रकम रु
१	Andhi Khola	५०६०३	९.४	रम्भा गाउँपालिका	पाल्पा	०.०६१४९७९	९९४२०२
२	Gandak	५०७०६	१५	प्रतापपुर गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पूर्व)	०.५३९६२८६	२८०९३५०
२	Gandak	५०७०७	१५	सुस्ता गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पूर्व)	०.२४७५१२१	१२८८५६८
३	Jhimruk Khola	५०३०४	१२.५	प्यूठान नगरपालिका	प्यूठान	०.०९६९६३१	१२५७२८४
३	Jhimruk Khola	५०३०६	१२.५	माण्डवी गाउँपालिका	प्यूठान	०.६०३०३६८	७८१९३५१
३	Jhimruk Khola	५०३०७	१२.५	मल्लरानी गाउँपालिका	प्यूठान	०.०२०६११६	२६७२६२
३	Jhimruk Khola	५०३०८	१२.५	ऐरावती गाउँपालिका	प्यूठान	०.१३१२६७५	१७०२०९६
३	Jhimruk Khola	५०५०३	१२.५	भूमिकास्थान नगरपालिका	अर्घाखाँची	०.०९२९९८३	१२०५८७३
३	Jhimruk Khola	५०५०६	१२.५	शितगंगा नगरपालिका	अर्घाखाँची	०.०५५१२२७	७१४७५५
४	Kali Gandaki A	५०४०१	१४४	कालिगण्डकी गाउँपालिका	गुल्मी	०.१८१७६५९	२७८८९१३६
४	Kali Gandaki A	५०४०२	१४४	सत्यवती गाउँपालिका	गुल्मी	०.०५०१७४९	७६९८५५८
४	Kali Gandaki A	५०४१२	१४४	रूरे क्षेत्र गाउँपालिका	गुल्मी	०.०५६३१६७	८६४०९१६
४	Kali Gandaki A	५०६०४	१४४	बगनासकाली गाउँपालिका	पाल्पा	०.०६८८३२१	१०५६१२०४
४	Kali Gandaki A	५०६०५	१४४	तानसेन नगरपालिका	पाल्पा	०.०५३७०७७	८२४०६०३
५	Ridi Khola	५०४११	२.४	छत्रकोट गाउँपालिका	गुल्मी	०.३८९२७२७	२४८३७७
५	Ridi Khola	५०४१२	२.४	रूरे क्षेत्र गाउँपालिका	गुल्मी	०.२३२९७९८	१४८६५४
५	Ridi Khola	५०६०५	२.४	तानसेन नगरपालिका	पाल्पा	०.१०१८०६५	६४९५८
५	Ridi Khola	५०६०६	२.४	रिब्दीकोट गाउँपालिका	पाल्पा	०.१०१०५५७	६४४७९
५	Ridi Khola	५०६०७	२.४	रैनादेवी छहरा गाउँपालिका	पाल्पा	०.१७४८८५३	१११५८६
६	Tinau	५०६०८	१.०२४	तिनाउ गाउँपालिका	पाल्पा	०.५९७१६६३	४०२४३५
६	Tinau	५०८०२	१.०२४	बुटवल उपमहानगरपालिका	रुपन्देही	०.४०२८३३७	२७१४७३
७	Upper Hugdi	५०४०३	५	चन्द्रकोट गाउँपालिका	गुल्मी	०.९०६७२३३	८२११२३

ग. वन (राष्ट्रिय वन)

क्र. सं.	स्थानीय तहको कोड	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	रोयल्टीको हिस्सा	*अनुमानित रकम रु.
१	५०१०१	पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका	रुकुम(पूर्वी भाग)	०.३१४६२५	४११९६
२	५०१०२	सिस्ने गाउँपालिका	रुकुम(पूर्वी भाग)	०.३४०६४३३	४४६०३
३	५०१०३	भूमे गाउँपालिका	रुकुम(पूर्वी भाग)	०.३४४७३१७	४५१३८
४	५०२०१	सुनछहरी गाउँपालिका	रोल्पा	०.०९५४१२७	३८५४७
५	५०२०२	धवाङ्ग गाउँपालिका	रोल्पा	०.०९३९१७३	३७९४३
६	५०२०३	परिवर्तन गाउँपालिका	रोल्पा	०.१०२३१३२	४१३३५
७	५०२०४	गगादेव गाउँपालिका	रोल्पा	०.०९८६७११	३९८६३
८	५०२०५	माडी गाउँपालिका	रोल्पा	०.०९८६४९१	३९८५५
९	५०२०६	त्रिवेणी गाउँपालिका	रोल्पा	०.१०५३४७३	४२५६१
१०	५०२०७	रोल्पा नगरपालिका	रोल्पा	०.१०९६९३४	४४३१७
११	५०२०८	रुन्टीगढी गाउँपालिका	रोल्पा	०.०९८६९९१	३९८७५
१२	५०२०९	सुनिल स्मृति गाउँपालिका	रोल्पा	०.१०१४७१४	४०९९५
१३	५०२१०	लुङ्ग्री गाउँपालिका	रोल्पा	०.०९५८२५४	३८७१४
१४	५०३०१	गौमुखी गाउँपालिका	प्यूठान	०.११२७२९४	२९९२
१५	५०३०२	नौबहिनी गाउँपालिका	प्यूठान	०.११३५३०७	३०१३
१६	५०३०३	झिमरुक गाउँपालिका	प्यूठान	०.११२८८७३	२९९६
१७	५०३०४	प्यूठान नगरपालिका	प्यूठान	०.११०७१४६	२९३८
१८	५०३०५	स्वर्गद्वारी नगरपालिका	प्यूठान	०.११८१४५३	३१३५
१९	५०३०६	माण्डवी गाउँपालिका	प्यूठान	०.१०३८६१८	२७५६
२०	५०३०७	मल्लरानी गाउँपालिका	प्यूठान	०.०९९४०९७	२६३८
२१	५०३०८	ऐरावती गाउँपालिका	प्यूठान	०.११६३७८२	३०८८
२२	५०३०९	सरुमारानी गाउँपालिका	प्यूठान	०.११२३४३३	२९८१
२३	५०४०१	कालिगण्डकी गाउँपालिका	गुल्मी	०.०८३८७२	३२२
२४	५०४०२	सत्यवती गाउँपालिका	गुल्मी	०.०८७१२७९	३३५
२५	५०४०३	चन्द्रकोट गाउँपालिका	गुल्मी	०.०८४४०२२	३२४
२६	५०४०४	मुसिकोट नगरपालिका	गुल्मी	०.०८५७९५६	३३०
२७	५०४०५	ईस्मा गाउँपालिका	गुल्मी	०.०८०६२६६	३१०
२८	५०४०६	मालिका गाउँपालिका	गुल्मी	०.०७९३६६७	३०५
२९	५०४०७	मदाने गाउँपालिका	गुल्मी	०.०८०२८	३०९
३०	५०४०८	धुर्कोट गाउँपालिका	गुल्मी	०.०८०५६५	३१०
३१	५०४०९	रेसुङ्गा नगरपालिका	गुल्मी	०.०८७८५५८	३३८
३२	५०४१०	गुल्मी दरवार गाउँपालिका	गुल्मी	०.०८१८४६५	३१५
३३	५०४११	छत्रकोट गाउँपालिका	गुल्मी	०.०८३३७०५	३२०
३४	५०४१२	रुरु क्षेत्र गाउँपालिका	गुल्मी	०.०८४८९१२	३२६
३५	५०५०१	छत्रदेव गाउँपालिका	अर्घाखाँची	०.१५५४७८३	१०४६७

क्र. सं.	स्थानीय तहको कोड	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	रोयल्टीको हिस्सा	*अनुमानित रकम रु.
३६	५०५०२	मालारानी गाउँपालिका	अर्घाखाँची	०.१५२१७०९	१०२४४
३७	५०५०३	भूमिकास्थान नगरपालिका	अर्घाखाँची	०.१६४४५५७	११०७१
३८	५०५०४	सन्धिखर्क नगरपालिका	अर्घाखाँची	०.१६४५८०७	११०८०
३९	५०५०५	पाणिनी गाउँपालिका	अर्घाखाँची	०.१६७९५३२	११३०७
४०	५०५०६	शितगंगा नगरपालिका	अर्घाखाँची	०.१९५३६१२	१३१५२
४१	५०६०१	रामपुर नगरपालिका	पाल्पा	०.०९५८८८१	८२३१०
४२	५०६०२	पूर्वखोला गाउँपालिका	पाल्पा	०.०९९५११८	८५४२०
४३	५०६०३	रम्भा गाउँपालिका	पाल्पा	०.०९१२७५९	७८३५१
४४	५०६०४	बगनासकाली गाउँपालिका	पाल्पा	०.०९२५६५६	७९४५८
४५	५०६०५	तानसेन नगरपालिका	पाल्पा	०.१०३५४४२	८८८८२
४६	५०६०६	रिब्दीकोट गाउँपालिका	पाल्पा	०.१००४३५७	८६२१४
४७	५०६०७	रैनादेवी छहरा गाउँपालिका	पाल्पा	०.०९९१५७८	८५११७
४८	५०६०८	तिनाउ गाउँपालिका	पाल्पा	०.१०२५७८४	८८०५३
४९	५०६०९	माथागढी गाउँपालिका	पाल्पा	०.१००४६२५	८६२३७
५०	५०६१०	निस्दी गाउँपालिका	पाल्पा	०.११४५८	९८३५५
५१	५०७०१	बर्दघाट नगरपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	०.१९५९०९५	१६२३५३०
५२	५०७०२	सुनवल नगरपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	०.२०१०५२६	१६६६१५२
५३	५०७०३	रामग्राम नगरपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	०.११९९२३	९९३८१९
५४	५०७०४	पाल्हीनन्दन गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	०.११२४८८७	९३२२१०
५५	५०७०५	सरावल गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	०.१२७०३११	१०५२७२५
५६	५०७०६	प्रतापपुर गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	०.११५१६०१	९५४३४८
५७	५०७०७	सुस्ता गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	०.१२८४३५	१०६४३५९
५८	५०८०१	देबदह नगरपालिका	रुपन्देही	०.१११९४६७	५०२६३१
५९	५०८०२	बुटवल उपमहानगरपालिका	रुपन्देही	०.११५४८०८	५१८४९९
६०	५०८०३	सैनामैना नगरपालिका	रुपन्देही	०.११४१६८५	५१२६०८
६१	५०८०४	कन्चन गाउँपालिका	रुपन्देही	०.०८८५९४३	३९७७८१
६२	५०८०५	गैडहवा गाउँपालिका	रुपन्देही	०.०७९९६९३	३५९०५६
६३	५०८०६	सुद्धोधन गाउँपालिका	रुपन्देही	०.०७४०७१७	३३२५७६
६४	५०८०७	सियारी गाउँपालिका	रुपन्देही	०.०७५५९७९	३३९४२९
६५	५०८०८	तिलोत्तमा नगरपालिका	रुपन्देही	०.०८६३३२६	३८७६२७
६६	५०८०९	ओमसतिया गाउँपालिका	रुपन्देही	०.०७३८१६४	३३१४३०
६७	५०८१०	रोहिणी गाउँपालिका	रुपन्देही	०.०७४२१६२	३३३२२५
६८	५०८११	सिद्धार्थनगर नगरपालिका	रुपन्देही	०.०७६३८७९	३४२९७६
६९	५०८१२	मायादेवी गाउँपालिका	रुपन्देही	०.००५८५१४	२६२७२
७०	५०८१३	लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका	रुपन्देही	०.००७८४७२	३५२३३
७१	५०८१४	कोटहीमाई गाउँपालिका	रुपन्देही	०.००५३६८१	२४१०२

क्र. सं.	स्थानीय तहको कोड	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	रोयल्टीको हिस्सा	*अनुमानित रकम रु.
७२	५०८१५	सम्मरीमाई गाउँपालिका	रुपन्देही	०.००५१५७१	२३१५५
७३	५०८१६	मर्चवारी गाउँपालिका	रुपन्देही	०.००५१९३९	२३३२०
७४	५०९०१	बाणगंगा नगरपालिका	कपिलवस्तु	०.१५३५१८७	५८७८८४
७५	५०९०२	बुद्धभूमि नगरपालिका	कपिलवस्तु	०.१६६३५३८	६३७०३५
७६	५०९०३	शिवराज नगरपालिका	कपिलवस्तु	०.१६१९०१५	६१९९८५
७७	५०९०४	बिजयनगर गाउँपालिका	कपिलवस्तु	०.१४६२६३	५६००९९
७८	५०९०५	कृष्णनगर नगरपालिका	कपिलवस्तु	०.०१५१५६३	५८०४०
७९	५०९०६	महाराजगन्ज नगरपालिका	कपिलवस्तु	०.१०९२०३	४१८१८२
८०	५०९०७	कपिलवस्तु नगरपालिका	कपिलवस्तु	०.११५७६५	४४३३१०
८१	५०९०८	यसोधरा गाउँपालिका	कपिलवस्तु	०.०११२४८१	४३०७४
८२	५०९०९	मायादेवी गाउँपालिका	कपिलवस्तु	०.१०८२८५२	४१४६६७
८३	५०९१०	शुद्धोधन गाउँपालिका	कपिलवस्तु	०.०१२३०५४	४७१२२
८४	५१००१	बंगलाचुली गाउँपालिका	दाङ	०.०९६७४०६	३८२४६
८५	५१००२	घोराही उपमहानगरपालिका	दाङ	०.११०७५०८	४३७८५
८६	५१००३	तुल्सीपुर उपमहानगरपालिका	दाङ	०.१०५८५०६	४१८४८
८७	५१००४	शान्तिनगर गाउँपालिका	दाङ	०.०९२८७०५	३६७१६
८८	५१००५	बबई गाउँपालिका	दाङ	०.०९९०४३२	३९१५७
८९	५१००६	दंगीशरण गाउँपालिका	दाङ	०.०९३२६८४	३६८७४
९०	५१००७	लमही नगरपालिका	दाङ	०.१०१२४८२	४००२९
९१	५१००८	राप्ती गाउँपालिका	दाङ	०.०९८६१७४	३८९८८
९२	५१००९	गढवा गाउँपालिका	दाङ	०.१००८८२३	३९८८४
९३	५१०१०	राजपुर गाउँपालिका	दाङ	०.१००७२८	३९८२३
९४	५११०१	राप्ती सोनारी गाउँपालिका	बाँके	०.१७३०२९६	६०८४१७
९५	५११०२	कोहलपुर नगरपालिका	बाँके	०.१६२२५८१	५७०५४२
९६	५११०३	बैजनाथ गाउँपालिका	बाँके	०.१३६४१०४	४७९६५४
९७	५११०४	खजुरा गाउँपालिका	बाँके	०.११२१३७५	३९४३०५
९८	५११०५	जानकी गाउँपालिका	बाँके	०.०१३२८८८	४६७२७
९९	५११०६	नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका	बाँके	०.१२९८४६३	४५६५७४
१००	५११०७	डुडुवा गाउँपालिका	बाँके	०.१२११९६९	४२६१६०
१०१	५११०८	नरैनापुर गाउँपालिका	बाँके	०.१५१८३२४	५३३८८२
१०२	५१२०१	बाँसगढी नगरपालिका	बर्दिया	०.१५३५३१६	१४९७६३
१०३	५१२०२	बारबर्दिया नगरपालिका	बर्दिया	०.१४४३९५४	१४०८५१
१०४	५१२०३	ठाकुरबाबा नगरपालिका	बर्दिया	०.१३०८३५३	१२७६२४
१०५	५१२०४	गेरुवा गाउँपालिका	बर्दिया	०.१०४१५५६	१०१५९९
१०६	५१२०५	राजापुर नगरपालिका	बर्दिया	०.१०८१०७६	१०५४५४
१०७	५१२०६	मधुवन नगरपालिका	बर्दिया	०.१३४६९४९	१३१३८९

क्र. सं.	स्थानीय तहको कोड	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	रोयल्टीको हिस्सा	*अनुमानित रकम रु.
१०८	५१२०७	गुलरीया नगरपालिका	बर्दिया	०.११२९६७६	११०१९५
१०९	५१२०८	बढैयाताल गाउँपालिका	बर्दिया	०.१११३१२	१०८५८०

ग. वन (संरक्षित क्षेत्र)

संरक्षित क्षेत्र क्र.सं.	संरक्षित क्षेत्रको नाम	स्थानीय तहको कोड	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	रोयल्टीको हिस्सा	*अनुमानित रकम रु.
१	BANKE NP	५१००५	बबई गाउँपालिका	दाङ	०.१४१६२५३	२५८७११
१	BANKE NP	५१००६	दंगीशरण गाउँपालिका	दाङ	०.०९६१९७६	१७५७२७
१	BANKE NP	५११०१	राप्ती सोनारी गाउँपालिका	बाँके	०.१८३८९३०	३३५९२२
१	BANKE NP	५११०२	कोहलपुर नगरपालिका	बाँके	०.१७९३५०३	३२७६२४
१	BANKE NP	५११०३	बैजनाथ गाउँपालिका	बाँके	०.१२५५८४१	२२९४०८
१	BANKE NP	५१२०१	बाँसगढी नगरपालिका	बर्दिया	०.०९९६५५२	१८२०४३
२	BARDIA NP	५११०३	बैजनाथ गाउँपालिका	बाँके	०.०७९९५९२	२४६८०७
२	BARDIA NP	५१२०१	बाँसगढी नगरपालिका	बर्दिया	०.१४९३४०१	४६०९६३
२	BARDIA NP	५१२०२	बारबर्दिया नगरपालिका	बर्दिया	०.१४६०१५०	४५०६९९
२	BARDIA NP	५१२०३	ठाकुरबाबा नगरपालिका	बर्दिया	०.१४९१४०१	४६०३४५
२	BARDIA NP	५१२०४	गेरुवा गाउँपालिका	बर्दिया	०.१४७४४५४	४५५११४
२	BARDIA NP	५१२०६	मधुवन नगरपालिका	बर्दिया	०.०८२२३८८	२५३८४३
३	CHITWAN NP	५०७०१	बर्दघाट नगरपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	०.०२१६५१५	२०४८५६
३	CHITWAN NP	५०७०७	सुस्ता गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	०.०२०८०७७	१९६८७२
४	DHORPATAN HR	५०१०१	पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका	रुकुम (पूर्वी भाग)	०.१११०१९७	३४५१५
४	DHORPATAN HR	५०१०२	सिस्ने गाउँपालिका	रुकुम (पूर्वी भाग)	०.०८८३५७४	२७४७०
४	DHORPATAN HR	५०१०३	भूमे गाउँपालिका	रुकुम (पूर्वी भाग)	०.०८९८५०५	२७९३४
५	KRISHNASAAR CA	५१२०२	बारबर्दिया नगरपालिका	बर्दिया	०.३०३४१९२	४२२९२
५	KRISHNASAAR CA	५१२०६	मधुवन नगरपालिका	बर्दिया	०.२२७८८११	३१७६३
५	KRISHNASAAR CA	५१२०७	गुलरीया नगरपालिका	बर्दिया	०.२४६९२५२	३४४१७
५	KRISHNASAAR CA	५१२०८	बढैयाताल गाउँपालिका	बर्दिया	०.२२१७७४५	३०९१२

घ. खानी तथा खनीज

खानी क्र.सं.	उत्खनन अनुमति पत्र	खनीज पदार्थ	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	स्थानीय तहको कोड	रोयल्टीको हिस्सा	*अनुमानित रोयल्टी रकम रु
१	०४/०७३/७४	चुनढुङ्गा	पाल्पा	रैनादेवी छहरा गाउँपालिका	५०६०७	०.६२१९३१	१९०११७३
२	०४/०७३/७४	चुनढुङ्गा	गुल्मी	चन्द्रकोट गाउँपालिका	५०४०३	०.३७८०६९	११५५७१५
३	०६/०७३/७४	चुनढुङ्गा	पाल्पा	माथागढी गाउँपालिका	५०६०९	१	७४४०२५०
४	०७/०७३/७४	चुनढुङ्गा	पाल्पा	तिनाउ गाउँपालिका	५०६०८	१	३०५७३०५
५	०८/०६२/०६३	पत्थर कोइला	दाङ	घोराही उपमहानगरपालिका	५१००२	१	२६९५०
६	११/०६९/७०	चुनढुङ्गा	पाल्पा	तिनाउ गाउँपालिका	५०६०८	०.७१६६२३	९७९५२९७
७	११/०६९/७०	चुनढुङ्गा	पाल्पा	रिब्दीकोट गाउँपालिका	५०६०६	०.२८३३७७	३८७३३९५

खानी क्र.सं.	उत्खनन अनुमति पत्र	खनिज पदार्थ	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	स्थानीय तहको कोड	रोयल्टीको हिस्सा	*अनुमानित रोयल्टी रकम रु
८	११६/०७५/७६	चुनढुङ्गा	दाङ	बंगलाचुली गाउँपालिका	५१००१	१	४१४००००
९	११९/०६४/६५	चुनढुङ्गा	पाल्पा	तिनाउ गाउँपालिका	५०६०८	१	५७१३६९२
१०	१२५/०७४/७५	चुनढुङ्गा	पाल्पा	माथागढी गाउँपालिका	५०६०९	०.५७४८१८	३२५६७५१
११	१२५/०७४/७५	चुनढुङ्गा	पाल्पा	तिनाउ गाउँपालिका	५०६०८	०.४२५१८२	२४०८९५४
१२	१३५/०७४/७५	चुनढुङ्गा	रोल्पा	रुन्टीगढी गाउँपालिका	५०२०८	१	७८३७५०
१३	१४७/०७४/७५	फलाम	पाल्पा	तिनाउ गाउँपालिका	५०६०८	१	२२१५९
१४	१५३/०६६/६७	पत्थर कोइला	पाल्पा	माथागढी गाउँपालिका	५०६०९	१	२४६०४
१५	१८०/०६५/६६	चुनढुङ्गा	पाल्पा	तिनाउ गाउँपालिका	५०६०८	१	७४२७२३६
१६	१९/०७२/७३	पत्थर कोइला	पाल्पा	माथागढी गाउँपालिका	५०६०९	१	१६७७८
१७	२१३/०७१/७२	चुनढुङ्गा	रोल्पा	रुन्टीगढी गाउँपालिका	५०२०८	१	३५८२१३८
१८	२५/०६२/६३	पत्थर कोइला	दाङ	घोराही उपमहानगरपालिका	५१००२	०.६६४६७६	१२९५०८
१९	२५/०६२/६३	पत्थर कोइला	रोल्पा	रुन्टीगढी गाउँपालिका	५०२०८	०.३३५३२४	६५३३६
२०	२९/०७२/७३	चुनढुङ्गा	पाल्पा	तिनाउ गाउँपालिका	५०६०८	१	५५२०५३८
२१	३३/०६१/६२	चुनढुङ्गा	दाङ	बबई गाउँपालिका	५१००५	०.४४५२९	११३५५
२२	३६/०६१/६२	चुनढुङ्गा	दाङ	बबई गाउँपालिका	५१००५	०.४४५३७	२६८८९
२३	३९/०५५/५६	चुनढुङ्गा	अर्घाखाँची	सन्धिखर्क नगरपालिका	५०५०४	१	४५७६३६९
२४	४/०७६/७७	पत्थर कोइला	पाल्पा	माथागढी गाउँपालिका	५०६०९	०.४१५८१४	१६३७३
२५	४/०७६/७७	पत्थर कोइला	पाल्पा	पुर्वखोला गाउँपालिका	५०६०२	०.५८४१८६	२३००२
२६	४०/०७५/७६	चुनढुङ्गा	दाङ	बंगलाचुली गाउँपालिका	५१००१	०.६९३८३७	२४०९६१
२७	४०/०७५/७६	चुनढुङ्गा	प्यूठान	माण्डवी गाउँपालिका	५०३०६	०.३०६१६३	१०६३२७
२८	४२/०६९/७०	पत्थर कोइला	दाङ	बंगलाचुली गाउँपालिका	५१००१	१	१०५६२९
२९	४२/०७४/७५	चुनढुङ्गा	पाल्पा	निस्दी गाउँपालिका	५०६१०	१	३६०७०५९६
३०	४४/०६९/७०	चुनढुङ्गा	प्यूठान	प्यूठान नगरपालिका	५०३०४	०.३७११०८	३०५८४१८
३१	४४/०६९/७०	चुनढुङ्गा	प्यूठान	नौबहिनी गाउँपालिका	५०३०२	०.६२८८९२	५१८२९०२
३२	४९/०७३/७४	चुनढुङ्गा	दाङ	तुल्सीपुर उपमहानगरपालिका	५१००३	०.३१४०१५	१४५९५२
३३	४९/०७३/७४	चुनढुङ्गा	दाङ	घोराही उपमहानगरपालिका	५१००२	०.२८०१२४	१३०२००
३४	४९/०७३/७४	चुनढुङ्गा	रोल्पा	रुन्टीगढी गाउँपालिका	५०२०८	०.४०५८६२	१८८६४२
३५	६१/०६६/६७	चुनढुङ्गा	रोल्पा	त्रिवेणी गाउँपालिका	५०२०६	१	२१०२६३२
३६	७१/०६६/६७	पत्थर कोइला	दाङ	बंगलाचुली गाउँपालिका	५१००१	०.३६१८८५	३५४६
३७	७१/०६६/६७	पत्थर कोइला	दाङ	घोराही उपमहानगरपालिका	५१००२	०.६३८११५	६२५४
३८	७२/०६७/६८	चुनढुङ्गा	दाङ	बंगलाचुली गाउँपालिका	५१००१	१	२३९५२७३६
३९	७२/०७२/७३	पत्थर कोइला	दाङ	बंगलाचुली गाउँपालिका	५१००१	१	११०३८
४०	८०/०६६/६७	चुनढुङ्गा	रोल्पा	रुन्टीगढी गाउँपालिका	५०२०८	१	१८१९३०६
४१	८२/०६३/६४	चुनढुङ्गा	पाल्पा	तिनाउ गाउँपालिका	५०६०८	१	१३४९१४४
४२	९९/०६९/७०	पत्थर कोइला	दाङ	बंगलाचुली गाउँपालिका	५१००१	१	४११२५

३.७. आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ मा आयोगबाट उपलब्ध गराइएका राय सुझावहरू

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ अनुसार सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले वित्तीय अनुदान, राजस्व बाँडफाँट, प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र उपयोग लगायतका विषयमा आयोगको सुझाव माग गरेमा ती तहलाई आवश्यक सुझाव दिने कार्य जिम्मेवारी आयोगलाई तोकेको छ। यस व्यवस्थाको अधिनमा रहेर आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ मा नेपाल सरकारले विभिन्न विषयमा माग गरे अनुरूप आयोगले उपलब्ध गराएको राय सुझाव देहायबमोजिम रहेका छन्:

क. शिक्षा क्षेत्रको योजना (२०७८-२०८७) को मस्यौदामा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयलाई उपलब्ध गराइएको राय/सुझाव

मिति : २०७८/०२/०५ गते बुधवार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयबाट राय/सुझावका लागि प्राप्त भएको शिक्षा क्षेत्रको योजना (२०७८-२०८७) को मस्यौदामा देहायबमोजिमका राय/सुझाव उपलब्ध गराइएको छ :

१. प्रस्तावित मस्यौदामा यस आयोगको कार्यक्षेत्र उल्लेख गर्नुपर्दा नेपालको संविधानको धारा ६०(३), धारा २५१ र प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३ बमोजिमको व्यवस्था उल्लेख गर्नुपर्ने।
२. नेपालको संविधान बमोजिम सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल अधिकारका विषयमा तत्तत् तहबाट कार्यान्वयन हुने गरी मस्यौदामा व्यवस्था गर्नुपर्ने र साझा अधिकारका विषयहरू परिपूरक रूपमा कार्यान्वयन हुने व्यवस्था समावेश गर्न उपयुक्त हुने।
३. विभिन्न तहका अधिकार क्षेत्र बमोजिमका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि खर्चको मापदण्ड सङ्घबाट तयार गर्ने र सम्भाव्य स्रोतको उपलब्धताका आधारमा नतिजा सुनिश्चित हुने गरी कार्यक्रम कार्यान्वयनको प्राथमिकीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने।
४. नियमित प्रकृतिका कार्यहरू वित्तीय समानीकरण अनुदान वा राजस्व बाँडफाँटतर्फको स्रोतबाट सम्पादन गर्ने र सालबसाली सम्पादन गर्नुपर्ने बाहेकका कार्यहरू मात्र सशर्त अनुदानबाट गर्ने गरी शिक्षा सुधार योजनामा व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने।
५. नेपालको संविधानका अनुसूचीहरूमा प्रत्याभूत गरिएबमोजिम प्रदेश र स्थानीय तहको एकल अधिकार बमोजिमका कार्यात्मक जिम्मेवारी पूरा गर्न आन्तरिक आय, राजस्व बाँडफाँट र वित्तीय समानीकरण अनुदानबाट स्रोत व्यवस्थापन गर्ने गरी कार्ययोजना तर्जुमा गर्नुपर्ने। राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम, मानक, पूर्वाधारको अवस्था अनुसार प्राथमिकताप्राप्त आयोजना तथा कार्यक्रम सम्पादन गर्नका लागि मात्र प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने अनुदानबाट तत्तत् विषयक सशर्त तर्फका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गरी योजना तर्जुमा गर्नु उपयुक्त हुने। प्रदेश र पालिकाका लागि शिक्षा क्षेत्रको लागत निर्धारण गर्दा संविधानको अनुसूचीले प्रत्याभूत गरेको जिम्मेवारी बमोजिमका कार्यसम्पादन गर्न आवश्यक खर्चको गणना गर्नुपर्ने।
६. वैदेशिक सहायताबाट स्रोत व्यवस्थापन हुने कार्यक्रममा सम्बन्धित तहको विशिष्ट आवश्यकतालाई सम्बोधन हुने गरी योजना तर्जुमा गर्न उपयुक्त हुने।
७. स्रोतको आवश्यकताको गणना गर्दा सार्वजनिक क्षेत्र र निजी क्षेत्र (घर परिवार समेत)को योगदानको समेत गणना गर्ने।
८. निजी तथा सार्वजनिक क्षेत्रबाट लक्षित वर्गका लागि उपलब्ध गराइने छात्रवृत्ति र अन्य सुविधाको वितरणमा पारदर्शिता सुनिश्चित गर्ने संयन्त्र समेत योजनामा उल्लेख गर्न उपयुक्त हुने।
९. रणनीति खण्डमा उल्लिखित तीनै तहका सरकारको आनुपातिक लगानीका विषयमा थप स्पष्ट पार्नुपर्ने देखिएको।
१०. प्रदेश तथा स्थानीय तहसँग समेत पर्याप्त समन्वय र परामर्श गरी शिक्षा क्षेत्रको योजनालाई अन्तिम रूप दिन उपयुक्त हुने।

ख. आयोगको मिति २०७७/११/२१ गतेको निर्णयानुसार मेलम्ची खानेपानीको उपयोगबाट प्राप्त हुने रकम सम्बन्धमा नेपाल सरकार (खानेपानी मन्त्रालय) लाई उपलब्ध गराएको राय/ सुझाव:

यदि मेलम्ची खानेपानीको उपयोगबाट प्राप्त हुने रकम प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको रूपमा प्राप्त हुने हो भने नेपालको संविधानको अनुसूची -९ को प्रावधान र अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ७ को अनुसूची - ४ बमोजिम नेपाल सरकार, सम्बन्धित प्रदेश र सम्बन्धित स्थानीय तहलाई ५०:२५:२५ प्रतिशतको अनुपातमा बाँडफाँट एवम् वितरण गर्नुपर्ने हुन्छ। यस आयोगसँग राय सुझाव माग गरिएको प्रस्तुत सन्दर्भमा समेत मेलम्ची खानेपानी परियोजनाबाट प्रभावित हुने सम्बन्धित प्रदेश र सम्बन्धित स्थानीय तहलाई त्यसरी प्रभावित भएको अनुपातमा समन्यायिक रूपमा यस प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले निर्धारण गरेको आधार, ढाँचा र हिस्सा बमोजिम खानेपानीबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट एवम् वितरण गर्नुपर्ने हुन्छ। तर खानेपानी मन्त्रालयबाट प्राप्त संलग्न प्रस्तावित नियमावलीमा व्यक्त रकम उल्लिखित संवैधानिक र कानुनी प्रावधान बमोजिमको रोयल्टीको रूपमा प्राप्त हुने हो वा होइन, कानुनी रूपमा स्पष्ट हुनुपर्ने देखिएकोले सो सम्बन्धमा तहाँबाटै यकिन हुनुपर्ने देखियो। साथै प्रस्तावित नियमावलीमा उल्लिखित अन्य समग्र विषयवस्तुहरूमा यस आयोगको तर्फबाट कुनै राय, सुझाव तथा प्रतिक्रिया नरहेको।

ग. श्री वन तथा वातावरण मन्त्रालय लाई प्रदान गरिएको राय

उपर्युक्त सम्बन्धमा तहाँको प. स. ०७७/०७८, च.न. ५४६ मिति २०७७/१२/३० र २०७८/०१/१५ को प. स. ०७७/०७८ च.न. ६०२ को पत्र प्राप्त भई व्यहोरा अवगत भयो। सो सम्बन्धमा यस आयोगको देहाय बमोजिमको राय रहेको व्यहोरा मिति २०७८/०१/३० को निर्णय अनुसार अनुरोध गर्दछु।

“वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपयोग लगायतलाई मध्यनजर राखी प्रतिस्पर्धात्मक बजारमा गोलिया काठको मूल्य, आगामी दिनमा हुन सक्ने मूल्यवृद्धि, लाभ लागत विश्लेषण र रोयल्टीको बजार मूल्य निर्धारणमा अवलम्बन गरिएका अन्तराष्ट्रिय प्रचलन समेतको आधारमा वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट वन पैदावारको रोयल्टी सम्बन्धमा आवश्यक कानुनी बन्दोवस्त गर्न उपयुक्त हुने हुँदा सो सम्बन्धमा आयोगको तर्फबाट सकारात्मक राय रहेको।”

परिच्छेद - चार

सिफारिस तथा सुझाव कार्यान्वयनको अवस्था

४.१ वित्तीय हस्तान्तरण सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था

आयोगले नेपालको संविधान, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ र अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ मा भएको व्यवस्था अनुसार प्रत्येक वर्ष सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान, नेपाल सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार, प्रदेश सरकारबाट स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदानको परिमाण र प्रदेश सरकारबाट स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार सम्बन्धी सिफारिस गर्दै आएको छ। आर्थिक वर्ष २०७५/७६, २०७६/७७ र २०७७/७८ का लागि गरेको सिफारिसको कार्यान्वयन अवधि व्यतीत भइसकेको छ भने आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि गरिएको सिफारिसका आधारमा बजेट विनियोजन सम्बन्धी कार्य भएको र विनियोजित रकम हस्तान्तरण तथा सोको प्रयोग सम्बन्धी कार्य चालु आर्थिक वर्षभित्र क्रमशः हुनेछ।

४.१.१ नेपाल सरकारबाट ७ प्रदेश र ७५३ स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था

सङ्घीय सञ्चित कोषबाट नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्नुपर्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ। त्यस्तो अनुदान सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुने व्यवस्था नेपालको संविधान र अन्य प्रचलित कानूनहरूमा समेत गरिएको छ। साथै राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३ को उपदफा (१) खण्ड (घ) मा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई दिने अनुदान सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने काम, कर्तव्य र अधिकार यस आयोगको हुने व्यवस्था रहेको छ। सोही व्यवस्था बमोजिम वित्तीय समानीकरण अनुदानका सम्बन्धमा आर्थिक वर्ष २०७५/७६, २०७६/७७, २०७७/७८ र २०७८/७९ को लागि आयोगले गरेका सिफारिस तथा सोको कार्यान्वयनको अवस्था तालिका नं ४.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका - ४.१ वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस तथा सोको कार्यान्वयनको अवस्था

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	आर्थिक वर्ष	तह	आयोगबाट नेपाल सरकारलाई गरिएको सिफारिस	नेपाल सरकारबाट गरिएको बजेट विनियोजन	नेपाल सरकारबाट भएको हस्तान्तरण
१	२०७५/७६	प्रदेश	५०,२९,८६	५०,२९,८६	५०,२९,८६
		स्थानीय	८५,२०,७५	८५,२०,७५	८५,२८,१९
२	२०७६/७७	प्रदेश	५५,२९,८६	५५,२९,८६	५५,२९,८६
		स्थानीय	८९,९४,७०	८९,९४,७०	८९,९९,३०
३	२०७७/७८	प्रदेश	५७,५७,००	५५,९९,५०	५५,९९,५०
		स्थानीय	९३,७४,००	९०,०५,५०	८९,९७,३३
४	२०७८/७९	प्रदेश	५७,९५,४८	५७,९५,४८	
		स्थानीय	९४,५५,७८	९४,५५,७८	

स्रोत: आयोगका सिफारिस, अर्थ मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को लागि सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेशलाई कुल रु. ५० अर्ब २९ करोड ८६ लाख वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएकोमा नेपाल सरकारले सोही बमोजिम वित्तीय हस्तान्तरणको लागि बजेट विनियोजन तथा रकम हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी स्थानीय तहलाई रु. ८५ अर्ब २० करोड ७५ लाख वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराउन सिफारिस गरिएकोमा नेपाल सरकारले सोही बमोजिम बजेट विनियोजन गरेको, तर महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको आ.व. २०७५/७६ को नेपाल सरकारको आय र व्ययको वार्षिक विवरण अनुसार रु. ८५ अर्ब २८ करोड ९९ लाख हस्तान्तरण भएको देखिँदा सिफारिस र विनियोजन भन्दा रु. ७ करोड ४४ लाख बढी हस्तान्तरण भएको देखिन्छ। महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार चन्द्रनगर गाउँपालिका, सर्लाहीको विनियोजित बजेट रु. १० करोड ६० लाख रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०७४/७५ को फिर्ता गर्नुपर्ने रकम रु. ६० लाख फिर्ता नगरेकोले कट्टी गरी रु. १० करोड हस्तान्तरण गरिएको र चाँगुनारायण नगरपालिका, भक्तपुरको विनियोजित बजेट रु. १५ करोड ८६ लाख रहेकोमा रु. २३ करोड ९० लाख ४७ हजार ८ सय कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय, भक्तपुरबाट हस्तान्तरण भई रु. ८ करोड ४ लाख ४७ हजार ८ सय बढी हस्तान्तरण भएको कारणले समग्रमा विनियोजन भन्दा रु. ७ करोड ४४ लाख बढी हस्तान्तरण भएको देखियो।

आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को लागि सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेशहरूलाई कुल रु. ५५ अर्ब २९ करोड ८६ लाख वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएकोमा नेपाल सरकारले सोहीबमोजिम वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरणको लागि बजेट विनियोजन तथा रकम हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी स्थानीय तहलाई रु. ८९ अर्ब ९४ करोड ७० लाख वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराउन सिफारिस गरिएकोमा नेपाल सरकारले सोहीबमोजिम बजेट विनियोजन गरेको तर महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको आ.व. २०७६/७७ को नेपाल सरकारको आय र व्ययको वार्षिक विवरण अनुसार रु. ८९ अर्ब ९१ करोड ३० लाख हस्तान्तरण भएको देखिँदा सिफारिस र विनियोजन भन्दा रु. ३ करोड ४० लाख कम हस्तान्तरण भएको देखिन्छ। महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार धनगढी उपमहानगरपालिका, कैलालीको विनियोजित बजेट रु. २९ करोड ६७ लाख रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को फिर्ता गर्नुपर्ने रकम रु. १५ लाख ४५ हजार २ सय ५० फिर्ता नगरेकोले कट्टी गरी रु. २९ करोड ५१ लाख ५४ हजार ७ सय ५० हस्तान्तरण गरिएको, त्यसैगरी हरिपुर नगरपालिका, सर्लाहीको विनियोजित बजेट रु. ११ करोड ९८ लाख रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को फिर्ता गर्नुपर्ने रकम रु. ५६ लाख ९६ हजार ८ सय ६० फिर्ता नगरेकोले कट्टी गरी रु. ११ करोड ४१ लाख ३ हजार १ सय ४० हस्तान्तरण गरिएको र छिन्नमस्ता गाउँपालिका, सप्तरीको विनियोजित बजेट रु. १० करोड २१ लाख रहेकोमा रु. ११ करोड ६९ लाख ५७ हजार कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय, सप्तरीबाट हस्तान्तरण भई रु. १ करोड ४८ लाख ५७ हजार बढी हस्तान्तरण भएको, त्यसैगरी बुढीगंगा नगरपालिका, बाजुराको विनियोजित बजेट रु. १२ करोड ३८ लाख रहेकोमा रु. १२ करोड ७१ लाख १९ हजार कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय, बाजुराबाट हस्तान्तरण भई रु. ३३ लाख १९ हजार बढी हस्तान्तरण भएको साथै औरही गाउँपालिका, सिरहाको विनियोजन बजेट रु. ८ करोड ९८ लाख रहेकोमा रु. ४ करोड ४८ लाख ७५ हजार मात्र हस्तान्तरण भएको, रु. ४ करोड ४९ लाख २५ हजार भने हस्तान्तरण गरिएको तर सम्बन्धित स्थानीय तहले समयमा चेक नसाटेकोले निकास खर्च घटेको कारण समग्रमा रु. ३ करोड ४० लाख कम हस्तान्तरण भएको देखियो।

उल्लिखित दुई आर्थिक वर्षको लागि संविधान र कानुनले आयोगलाई दिएको कार्य जिम्मेवारी अनुरूप आयोगले गरेको सिफारिस बमोजिम नेपाल सरकारले स्थानीय तहमा वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरण हुने गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेमा सो बमोजिम गरेको देखिएन। आयोगले संविधान र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ मा उल्लिखित आधार बमोजिम न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम, कार्यसम्पादनमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम र सूत्रमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम अलग अलग आधार, सूचक एवं भार तोक्यो प्रत्येक स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम निर्धारण गरी सिफारिस गरिएकोमा आयोगले उल्लिखित विस्तृत आधार, ढाँचा र सूत्र

अनुसार तय गरेको वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम भन्दा बढी तथा कम हुने गरी रकम हस्तान्तरण गरेको देखिन आयो।
आयोगले गरेको सिफारिसका आधारमा नेपाल सरकारबाट स्थानीय तहमा वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम अनिवार्य रूपमा हस्तान्तरण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को लागि सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेशहरूलाई कुल रू. ५७ अर्ब ५७ करोड वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएकोमा नेपाल सरकारबाट कुल रू. ५५ अर्ब १९ करोड ५० लाख वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरणको लागि बजेट विनियोजन गरिएको र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त आ.व. २०७७/७८ को प्रारम्भिक विवरण अनुसार रू. ५५ अर्ब १९ करोड ५० लाख हस्तान्तरण भएको देखिँदा सिफारिस भन्दा रू. २ अर्ब ३७ करोड ५० लाख कम विनियोजन तथा हस्तान्तरण भएको देखिन्छ। त्यसैगरी स्थानीय तहलाई रू. ९३ अर्ब ७४ करोड वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराउन सिफारिस गरिएकोमा नेपाल सरकारबाट कुल रू. ९० अर्ब ५ करोड ५० लाख वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरणको लागि बजेट विनियोजन गरिएकोमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त आ.व. २०७७/७८ को प्रारम्भिक विवरण अनुसार रू. ८९ अर्ब ९७ करोड ३३ लाख हस्तान्तरण भएको देखिँदा सिफारिस भन्दा रू. ३ अर्ब ६८ करोड ५० लाख कम विनियोजन तथा रू. ३ अर्ब ७६ करोड ६७ लाख कम हस्तान्तरण भएको देखिन्छ।

उक्त आर्थिक वर्षको लागि आयोगले संवैधानिक र कानुनी प्रावधान बमोजिम गरेको सिफारिसको रकम भन्दा कम रकम विनियोजन तथा हस्तान्तरण गरेको देखियो। संविधान र कानुनले आयोगलाई दिएको कार्य जिम्मेवारी अनुरूप आयोगले गरेको सिफारिस बमोजिम नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहमा वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरण हुने गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेमा सो बमोजिम गरेको देखिएन। आयोगले संविधान र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ मा उल्लिखित आधार बमोजिम न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम, कार्यसम्पादनमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम र सूत्रमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम अलग अलग आधार, सूचक एवं भार तोकी प्रत्येक प्रदेश र स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम निर्धारण गरी सिफारिस गरिएकोमा आयोगले उल्लिखित विस्तृत आधार, ढाँचा र सूत्र अनुसार तय गरेको वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम भन्दा न्यून हुने गरी रकम विनियोजन तथा हस्तान्तरण गरेको देखिन आयो। आयोगले गरेको सिफारिसका आधारमा नेपाल सरकारबाट प्रदेश तथा स्थानीय तहमा वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम अनिवार्य रूपमा विनियोजन तथा हस्तान्तरण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेशलाई कुल रू. ५७ अर्ब ९५ करोड ४८ लाख वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएकोमा नेपाल सरकारले सोही बमोजिम वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरणको लागि बजेट विनियोजन गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी स्थानीय तहलाई रू. ९४ अर्ब ५५ करोड ७८ लाख वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराउन सिफारिस गरिएकोमा नेपाल सरकारले सोहीबमोजिम बजेट विनियोजन गरेको देखिन्छ। वित्तीय हस्तान्तरणका हकमा अर्थ मन्त्रालय, वित्तीय सङ्घीयता समन्वय महाशाखाको च.नं. ९८ मिति २०७८/०२/२० बाट जारी “आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि प्रदेशलाई अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण सम्बन्धी व्यवस्था र मार्गदर्शन” तथा सोही मितिको च. नं. ९९ को पत्रबाट जारी गरिएको “आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि स्थानीय तहलाई अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण सम्बन्धी व्यवस्था र मार्गदर्शन” दुवैको बुँदा नं २ मा “मुलुकमा विपद् वा कुनै असामान्य परिस्थिति उत्पन्न भई लक्ष्य अनुरूप राजस्व सङ्कलन हुन नसकेमा वित्तीय समानीकरण अनुदानको पहिलो किस्ता बाहेक अन्य किस्ता र सो वापतको रकम सङ्कलित राजस्वको अनुपातका आधारमा नेपाल सरकारले पुनः निर्धारण गरी हस्तान्तरण गर्नेछ” भन्ने व्यहोरा रहेकोमा सो विषयलाई आयोगले गम्भीरतापूर्वक लिएको छ। “नेपाल सरकारले पुनः निर्धारण गरी हस्तान्तरण गर्नेछ” भन्ने वाक्यांशका सम्बन्धमा नेपालको संविधानको धारा ६०(३) मा भएको व्यवस्था

अनुसार प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुनेछ” भन्ने व्यवस्था उल्लेख भएको र धारा २५१(१)(ख) को व्यवस्थाले सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगलाई दिएको सन्दर्भमा संविधानको मर्म र भावनासँग मेल खाएको नदेखिएकोले संविधान अनुसार गर्न अर्थ मन्त्रालयको गम्भीर ध्यानाकर्षण गराइएको छ। आयोगले गरेको सिफारिसका आधारमा नेपाल सरकारबाट प्रदेश तथा स्थानीय तहमा वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम हस्तान्तरण हुने सुनिश्चितता हुनु पर्दछ।

वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराइएको रकमलाई प्रदेश तथा स्थानीय तहले प्रयोग गर्ने क्षेत्र र प्राथमिकताका सम्बन्धमा समेत आयोगबाट वार्षिक रूपमा गरिएका सिफारिसमा सुझाव प्रदान गरिएको छ। ती सुझावहरूलाई सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहले पालना गर्ने आयोगले अपेक्षा गरेको छ। प्रदेश तथा स्थानीय तहले अनुदानको प्राप्ति र त्यसको प्रयोग कुन कार्यक्रम/योजनाका लागि कुन खर्च शीर्षकमा गर्ने वा कुन खर्च शीर्षकमा गरियो भनेर बजेट तथा कार्यक्रमगत रूपमा बजेट वक्तव्य तथा व्यय अनुमानको विवरण (खर्च शीर्षकगत र स्रोतगत समेत) मा स्पष्ट उल्लेख गर्ने गरेको अवस्था नदेखिँदा यसमा सुधार गरी अनुदानको प्राप्ति र त्यसको प्रयोग स्पष्ट उल्लेख हुने प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिन्छ। साथै राज्यको समग्र तथा एकीकृत (complete and consolidated) राजस्व र व्ययको स्थिति एउटै प्रणालीबाट अवगत हुने गरी नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहको बजेट विनियोजन, कार्यान्वयन, लेखाङ्कन र प्रतिवेदनको एकीकृत प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

४.१.२ नेपाल सरकारबाट लुम्बिनी प्रदेश सरकार र लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था

नेपाल सरकारबाट लुम्बिनी प्रदेश सरकार र लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहलाई आर्थिक वर्ष २०७५/७६, २०७६/७७, २०७७/७८ र आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा देहाय बमोजिम वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराएको देखिन्छ:-

तालिका - ४.२ संघबाट लुम्बिनी प्रदेश सरकार र लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण भएको वित्तीय समानीकरण अनुदान

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	आर्थिक वर्ष	तह	आयोगबाट नेपाल सरकारलाई गरिएको सिफारिस	नेपाल सरकारबाट गरिएको बजेट विनियोजन	नेपाल सरकारबाट भएको हस्तान्तरण
१	२०७५/७६	प्रदेश	६,८६,९७	६,८६,९७	६,८६,९७
		स्थानीय	१३,२१,४८	१३,२१,४८	१३,२१,५०
२	२०७६/७७	प्रदेश	७,५४,०१	७,५४,०१	७,५४,०१
		स्थानीय	१३,९८,९५	१३,९८,९५	१३,९८,९५
३	२०७७/७८	प्रदेश	७,९६,५७	७,६३,७१	७,६३,७१
		स्थानीय	१४,५३,१४	१३,९६,०२	१३,९५,८७.७
४	२०७८/७९	प्रदेश	८,०२,५७	८,०२,५७	
		स्थानीय	१४,७७,९३	१४,७७,९३	

स्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा आयोगले लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरणको लागि सिफारिस गरेको रकमको तुलनामा नेपाल सरकारबाट रु. २ लाख बढी हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ। यसैगरी आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को लागि आयोगले लुम्बिनी प्रदेश सरकार र लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरण गर्न क्रमशः रु. ७ अर्ब ९६ करोड ५७ लाख र रु. १४ अर्ब ५३ करोड १४ लाख सिफारिस गरेकोमा नेपाल सरकारले आयोगले सिफारिस गरेको रकमको तुलनामा प्रदेशको हकमा रु. ३२ करोड ८६ लाख कम हुने गरी बजेट विनियोजन तथा हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ भने लुम्बिनी प्रदेश भित्रका स्थानीय तहको हकमा आयोगले गरेको सिफारिसको तुलनामा रु. ५७ करोड १२ लाख कम हुने गरी बजेट विनियोजन गरी विनियोजित बजेट भन्दा पुनः रु. १४ लाख कम हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ। नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा ३ बमोजिम प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुने संवैधानिक व्यवस्थाको प्रतिकूल हुने गरी नेपाल सरकारले वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरण गरेको देखिएकोले नेपाल सरकारबाट आयोगको सिफारिसलाई अक्षरसः पालना गर्ने तर्फ विशेष ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ।

४.१.३ लुम्बिनी प्रदेश सरकारबाट स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था

प्रदेशले नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान र आफ्नो स्रोतबाट उठ्ने राजस्वलाई प्रदेश भित्रका स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमताको आधारमा प्रदेश कानून बमोजिम वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्नुपर्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ। त्यस्तो अनुदान सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुने व्यवस्था नेपालको संविधान र अन्य प्रचलित कानून समेतमा गरिएको छ। सोही व्यवस्था बमोजिम आर्थिक वर्ष २०७५/७६, २०७६/७७, २०७७/७८ र २०७८/७९ को लागि आयोगले गरेको सिफारिस तथा लुम्बिनी प्रदेश सरकारबाट भएको कार्यान्वयनको अवस्था तालिका नं. ४.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका - ४.३ वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धी सिफारिस तथा सोको कार्यान्वयनको अवस्था

(रु. लाखमा)					
क्र.सं.	प्रदेश	आर्थिक वर्ष	आयोगबाट लुम्बिनी प्रदेश सरकारलाई गरिएको सिफारिस	लुम्बिनी प्रदेश सरकारबाट गरिएको बजेट विनियोजन	लुम्बिनी प्रदेश सरकारबाट भएको हस्तान्तरण
१	लुम्बिनी प्रदेश	२०७५/७६	५०,००	५०,००	५०,००
		२०७६/७७	५०,००	५०,००	५०,००
		२०७७/७८	६०,००	६०,००	६०,२०
		२०७८/७९	७०,००	७०,००	

स्रोत: आयोगका सिफारिस, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय

आर्थिक वर्ष २०७५/७६, २०७६/७७ र २०७७/७८ को लागि लुम्बिनी प्रदेश सरकारबाट सो प्रदेश भित्रका स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान आयोगबाट गरिएको सिफारिस बमोजिम हस्तान्तरणको लागि बजेट विनियोजन गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि पनि आयोगबाट लुम्बिनी प्रदेश सरकारलाई गरिएको सिफारिस बमोजिम नै सो प्रदेशले वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरणको लागि बजेट विनियोजन गरेको देखिन्छ।

प्रदेश सरकारबाट स्थानीय सरकारहरूलाई भएको वित्तीय समानीकरण अनुदान रकमको हस्तान्तरणका सम्बन्धमा प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार आर्थिक वर्ष २०७५/७६ र २०७६/७७ को लागि आयोगबाट लुम्बिनी प्रदेश सरकारलाई गरिएको सिफारिस बमोजिम नै वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरण भएको देखिन्छ। त्यस्तै आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को हकमा प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त प्रारम्भिक विवरण अनुसार लुम्बिनी प्रदेशबाट रू. ६० करोड २० लाख हस्तान्तरण भएको देखिँदा आयोगले गरेको सिफारिस भन्दा रू. २० लाख बढी हस्तान्तरण भएको देखिन्छ।

उक्त आर्थिक वर्षहरूका लागि प्रदेश सरकारबाट स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा आयोगबाट संवैधानिक र कानुनी प्रावधान बमोजिम प्रदेश सरकारलाई गरिएको सिफारिस बमोजिम प्रदेश सरकारबाट वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरणको लागि बजेट विनियोजन गरेको देखिन्छ भने रकम हस्तान्तरणका हकमा आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा आयोगले गरेको सिफारिस भन्दा रू. २० लाख बढी हुने गरी हस्तान्तरण भएको देखिन्छ। संविधान र कानूनले आयोगलाई दिइएको कार्य जिम्मेवारी अनुरूप आयोगले गरेको सिफारिस बमोजिम प्रदेश सरकारबाट स्थानीय सरकारलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरण हुने गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेमा सो बमोजिम गरेको देखिएन। आयोगले संविधान र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ मा उल्लिखित आधार बमोजिम न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम र सूत्रमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम अलग अलग आधार, सूचक एवं भार तोकी प्रदेश सरकारबाट स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम निर्धारण गरी सिफारिस गरिएकोमा आयोगले उल्लिखित विस्तृत आधार, ढाँचा र सूत्र अनुसार तय गरेको वित्तीय समानीकरण अनुदान रकमभन्दा केही बढी हुने गरी हस्तान्तरण भएको देखियो। राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा २ को कानुनी व्यवस्था अनुसार आयोगले गरेको सिफारिस बमोजिमको वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई सोही बमोजिम विनियोजन तथा हस्तान्तरण गरी कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितता गर्नु पर्ने देखिन्छ।

वित्तीय समानीकरण अनुदानमा उपलब्ध गराइएको रकमलाई स्थानीय तहले प्रयोग गर्ने क्षेत्र र प्राथमिकताका सम्बन्धमा समेत आयोगबाट वार्षिक रूपमा गरिएका सिफारिसमा सुझाव प्रदान गरिएको छ। ती सुझावहरूलाई सम्बन्धित स्थानीय तहले पालना गर्ने आयोगले अपेक्षा गरेको छ। स्थानीय तहले अनुदानको प्राप्त र त्यसको प्रयोग कुन कार्यक्रम/योजनाका लागि कुन खर्च शीर्षकमा गर्ने वा कुन खर्च शीर्षकमा गरियो भनेर राजस्व र व्यय (बजेट) को अनुमानमा स्पष्ट उल्लेख भएको नदेखिँदा यसमा सुधार गरी अनुदानको प्राप्त र त्यसको प्रयोग स्पष्ट खुल्ने प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

४.१.४ नेपाल सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ९ को उपदफा (१) मा “नेपाल सरकारले प्रदेश वा स्थानीय तह वा नेपाल सरकारको कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम आयोगले तोकेको आधार बमोजिम प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्नेछ” भन्ने कानुनी व्यवस्था रहेको छ। सोही ऐनको दफा ९ को उपदफा (२) मा “उपदफा (१) बमोजिम सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा नेपाल सरकारले योजना कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक शर्त तोक्नेछ र सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहले त्यस्तो शर्तको पालना गर्नु पर्नेछ” भन्ने व्यवस्था गरिएको छ भने उपदफा (३) मा “प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदेश कानून बमोजिम आयोगले तोकेको आधार बमोजिम सशर्त अनुदान प्रदान गर्नेछ” भन्ने व्यवस्था उल्लेख छ।

तदनुसार आयोगबाट आर्थिक वर्ष २०७५/७६, २०७६/७७, २०७७/७८ र २०७८/७९ को लागि नेपाल सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार सम्बन्धमा नेपालको संविधान, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ र अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम, मानक, पूर्वाधारको

अवस्था अनुसार सशर्त अनुदानको आधार तयार गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएको थियो। नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउँदा समग्रतामा आयोगबाट सिफारिस गरिएका आधार एवं सुझावहरूलाई प्रमुख स्रोतको रूपमा लिई अनुदान उपलब्ध गराउँदै आएको भए तापनि कतिपय अवस्थामा प्रदेश तथा स्थानीय तहको एकल अधिकारको सूचीभित्र रहेका कार्य जिम्मेवारीसँग सम्बन्धित विषयहरूमा समेत कार्यक्रम/आयोजना/परियोजना तथा रकम नै तोकेर पठाउने गरेको देखिन्छ।

विगतको केन्द्रीकृत संरचनामा केन्द्रीयस्तरबाट कार्य प्रारम्भ भई निरन्तरता दिनुपर्ने आयोजनाको हकमा आयोजना निर्माण अवधिसम्मका लागि कार्यक्रम/आयोजना/परियोजना तथा रकम समेत तोकी पठाउन आवश्यक देखिएको भए तापनि नयाँ स-साना, टुक्रे कार्यक्रम/आयोजना/परियोजनामा निरन्तर रूपमा नेपाल सरकारले सशर्त अनुदान पठाउने अभ्यासले प्रदेश तथा स्थानीय तहको आयोजना प्राथमिकीकरण र सञ्चालनको स्वायत्ततामा प्रभाव पर्न जाने देखिन्छ। यसले प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट आयोजना छनौट र कार्यान्वयनबाट प्राप्त हुन सक्ने दक्षता हासिल हुन सक्दैन। साथै, प्रदेश तथा स्थानीय तहले पनि आफ्नो एकल अधिकार भित्रको कार्यक्रममा बजेट विनियोजन गर्ने हुँदा कतिपय अवस्थामा कार्यक्रममा दोहोरोपना समेत हुन गई उपलब्ध सीमित स्रोत र साधनको महत्तम उपयोग गर्ने अवसरबाट मुलुक बञ्चित हुन पुग्दछ। यस्तो अभ्यासले सङ्घीय इकाईहरूको स्थापना, सङ्घीय शासन प्रणाली र वित्तीय सङ्घीयताको मूल मर्मलाई आत्मसात गर्न सक्दैन।

त्यस्तै बजेट तर्जुमा गर्दा नै प्रदेश तथा स्थानीय तहमा प्रदान गरिने सशर्त अनुदानका सबै कार्यक्रम वा आयोजनाहरू स्पष्ट उल्लेख गरी त्यसको रकम बजेटमा समावेश गरी शुरूमा एकै पटक विनियोजन गर्नु पर्ने र विपद्जन्य अवस्था, महामारी वा अन्य आकस्मिक परिस्थितिको रोकथाम, नियन्त्रण, प्रतिकार्य तथा पुनर्स्थापना गर्नुपरेको अवस्थामा बाहेक आर्थिक वर्षको बीचमा कुनै पनि नयाँ कार्यक्रम वा आयोजनाहरू कार्यान्वयन गर्न थप सशर्त अनुदान हस्तान्तरण गर्न नहुने साथै, सशर्त अनुदान अन्तर्गतका कार्यक्रम वा आयोजनाहरू कार्यान्वयन गर्न पर्याप्त समय सुनिश्चित गर्नका लागि आर्थिक वर्षको उत्तरार्द्धमा वा अन्त्यमा सशर्त अनुदानका कार्यक्रम वा आयोजनाहरू तथा रकम पठाउने कार्य गर्न नहुने भए तापनि कतिपय अवस्थामा यसको प्रतिकूल हुने गरी प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने गरेको देखिन्छ। यसतर्फ नेपाल सरकारले आगामी दिनमा सुधार गर्दै जानु आवश्यक देखिन्छ। साथै, राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न र राष्ट्रिय मानक एवं पूर्वाधार निर्माणका योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने गरी विषय तथा क्षेत्र तोकी विशेष प्राथमिकताका आधारमा सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्दछ।

४.१.४.१ नेपाल सरकारबाट हस्तान्तरण भएको प्रदेशगत सशर्त अनुदानको उपयोगको अवस्था

आर्थिक वर्ष २०७६/७७ र २०७७/७८ को प्रदेशगत सशर्त अनुदानका लागि भएको बजेट व्यवस्था र सोको खर्चको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका - ४.४ सशर्त अनुदान हस्तान्तरण र खर्चको प्रदेशगत विवरण

(रु. हजारमा)

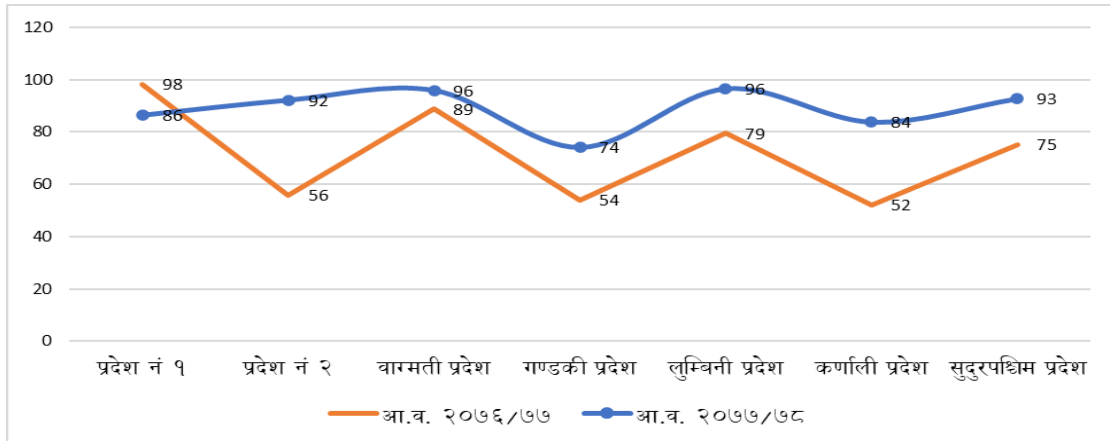
प्रदेश	आर्थिक वर्ष २०७६/७७		आर्थिक वर्ष २०७७/७८	
	बजेट रकम	खर्च रकम	बजेट रकम	खर्च रकम
प्रदेश नं १	३,०२,३३,७६	२९,७१,७४८	६५,१५,३०	५६,२९,८७
प्रदेश नं २	४,०४,३६,१३	२,२५,४४,४५	१,६४,५०,१८	१,५१,५४,०२
बागमती प्रदेश	२,१३,६१,८०	१,८९,७०,७०	३,०६,४५,५२	२,९३,७१,४७
गण्डकी प्रदेश	५३,७७,८०	२९,०८,१६	३८,४७,८२	२८,५४,४८
लुम्बिनी प्रदेश	१,६९,१४,८२	१,३४,३२,६०	२,०६,००,५०	१,९८,६७,८७
कर्णाली प्रदेश	१,०१,१७,०८	५२,७८,४६	१,२१,७४,१२	१,०१,९९,४२

प्रदेश	आर्थिक वर्ष २०७६/७७		आर्थिक वर्ष २०७७/७८	
	बजेट रकम	खर्च रकम	बजेट रकम	खर्च रकम
सुदूरपश्चिम प्रदेश	१,३५,३९,८५	१,०१,७८,२६	६९,९९,९२	६४,७५,७९
जम्मा	१३,७९,८९,२४	१०,३०,३०,९९	९,७२,२४,५६	८,९५,५२,८४

श्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

यी दुई आर्थिक वर्षमा प्रदेशहरूले गरेको सशर्त अनुदानको खर्चको अवस्थालाई देहायको चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ।

चित्र - ४.१ सशर्त अनुदानको उपयोगको अवस्था

माथिको चित्रबाट स्पष्ट हुन्छ कि आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सबै प्रदेशबाट भएको सशर्त अनुदान रकमको खर्चको विश्लेषण गर्दा करिब ७५ प्रतिशत मात्र खर्च भएको देखिन्छ। यसमा लुम्बिनी प्रदेश सरकारले ७९ प्रतिशत सशर्त अनुदानको रकम खर्च गरेको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को प्रारम्भिक विवरण अनुसार सबै प्रदेशबाट भएको सशर्त अनुदान रकमको खर्चको प्रवृत्तिमा सुधार भै कुल हस्तान्तरणको ९२ प्रतिशत रकम खर्च भएको देखिन्छ। लुम्बिनी प्रदेशले उक्त आर्थिक वर्षमा ९६ प्रतिशत रकम खर्च गर्न सकेको तथ्याङ्कले देखाउँछ।

४.१.५ प्रदेश सरकारबाट स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ९ को उपदफा (३) मा प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदेश कानून बमोजिम आयोगले तोकेको आधार बमोजिम सशर्त अनुदान प्रदान गर्नेछ भन्ने व्यवस्था उल्लेख छ।

तदनुसार आयोगबाट आर्थिक वर्ष २०७५/७६, २०७६/७७, २०७७/७८ र २०७८/७९ को लागि प्रदेश सरकारबाट स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार सम्बन्धमा नेपालको संविधान, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ र अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम सम्बन्धित प्रदेश सरकारलाई सिफारिस गरिएको थियो। सिफारिस गर्दा राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम, मानक, पूर्वाधारको अवस्था अनुसार सशर्त अनुदानको आधार तयार गरी सिफारिस गरिएको थियो। लुम्बिनी प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउँदा आयोगबाट सिफारिस गरिएका आधार एवं सुझावहरूलाई प्रमुख स्रोतको रूपमा लिई अनुदान उपलब्ध गराउँदै आएको देखिन्छ। तर प्रदेश सरकारले क्षेत्रगत रूपमा शर्तहरू तोकी सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्नेमा स-साना क्रियाकलापको नाम नै किटान गरी सशर्त अनुदान स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गरेको देखियो।

बजेट तर्जुमा गर्दा नै स्थानीय तहमा प्रदान गरिने सशर्त अनुदानका सबै कार्यक्रम वा आयोजनाहरू स्पष्ट उल्लेख गरी त्यसको रकम बजेटमा समावेश गरी शुरूमै एकै पटक विनियोजन गर्नु पर्ने र विपद्जन्य अवस्था, महामारी वा अन्य आकस्मिक

परिस्थितिको रोकथाम, नियन्त्रण, प्रतिकार्य तथा पुनर्स्थापना गर्नुपरेको अवस्थामा बाहेक आर्थिक वर्षको बीचमा कुनै पनि नयाँ कार्यक्रम वा आयोजनाहरू कार्यान्वयन गर्न थप सशर्त अनुदान हस्तान्तरण गर्न नहुने साथै, सशर्त अनुदान अन्तर्गतका कार्यक्रम वा आयोजनाहरू कार्यान्वयन गर्न पर्याप्त समय सुनिश्चित गर्नका लागि आर्थिक वर्षको उत्तरार्द्धमा वा अन्त्यमा सशर्त अनुदानका कार्यक्रम वा आयोजनाहरू तथा रकम पठाउने कार्य गर्न नहुने भए तापनि कतिपय अवस्थामा यसको प्रतिकूल हुने गरी पनि स्थानीय तहमा सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने गरेको देखिन्छ। यसतर्फ प्रदेश सरकारले आगामी दिनमा सुधार गर्दै जानु आवश्यक छ।

४.२ आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था

नेपालको संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) को खण्ड (च) मा आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार अन्तर्गत “समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण गरी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गर्ने” व्यवस्था रहेको छ। अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १४ को उपदफा (१) मा नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले आयोगले सिफारिस गरेको सीमाभित्र रही आन्तरिक ऋण लिन सक्ने व्यवस्था रहेको छ। त्यस्तै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६८ को उपदफा (१) मा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसको सीमाभित्र रही सम्बन्धित सभाबाट स्वीकृत गराई उत्पादनशील, रोजगारमूलक, आन्तरिक आयवृद्धि तथा पूँजीगत कार्यको लागि आन्तरिक ऋण लिन सक्ने व्यवस्था रहेको छ। आयोगबाट उल्लिखित संवैधानिक एवम् कानुनी व्यवस्था बमोजिम आर्थिक वर्ष २०७५/७६, २०७६/७७, २०७७/७८ र २०७८/७९ को लागि नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गरिएको थियो। आर्थिक वर्ष २०७५/७६, २०७६/७७ र २०७७/७८ को लागि गरिएको त्यस्तो सिफारिसको कार्यान्वयन अवधि व्यतीत भइसकेको छ भने आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि गरिएको सिफारिसको हकमा आन्तरिक ऋण परिचालन गरेर खर्च व्यहोर्ने स्रोतको अनुमान बजेटमा भइसकेको र ऋण उठाउने सम्बन्धी कार्य चालु आर्थिक वर्षभित्र क्रमशः हुनेछ। आयोगले गरेको आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था देहाय अनुसार रहेको छः

४.२.१ नेपाल सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था

आयोगले आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को लागि नेपाल सरकारले अनुमानित कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउन सक्ने र सोको उपयोग अधिकतम पूँजी निर्माणमा परिचालन गर्ने गरी सिफारिस गरेको थियो। त्यसैगरी आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा पनि नेपाल सरकारले उठाउन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा प्रक्षेपित कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५ प्रतिशतमा नबढाउन र सोको उपयोग पूँजी निर्माणमा सहयोग पुग्ने गरी गर्न सिफारिस गरेको थियो। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा आन्तरिक ऋणको सीमालाई केही बढाई प्रक्षेपित कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५.५ प्रतिशतमा नबढाउन र राष्ट्रिय अर्थतन्त्र सुदृढ गर्न अनुकूल प्रभाव पार्ने गरी उत्पादनशील कार्यका लागि त्यस्तो रकमको उपयोग गर्ने गरी सिफारिस गरिएको थियो। आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि प्रक्षेपित कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५.५ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउन सक्ने र देशको समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व हुने गरी पूँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभ दिने प्रकृतिका उत्पादनशील कार्यका लागि त्यस्तो रकम परिचालन गर्ने गरी सिफारिस गरिएको छ। नेपाल सरकारले आन्तरिक ऋण उठाउन लिएको लक्ष्य र उठाएको रकमको अवस्था तलको चित्रमा देखाइएको छः

चित्र - ४.२ नेपाल सरकारले लिएको आन्तरिक ऋणको लक्ष्य र वास्तविक ऋण परिचालन

स्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

माथिको चित्रबाट स्पष्ट हुन्छ कि विगत तीन आर्थिक वर्षमा नेपाल सरकारले आन्तरिक ऋण उठाउन राखेको लक्ष्यमध्ये आ.व. २०७५/२०७६ मा लक्ष्यको ५६ प्रतिशत, आ.व. २०७६/२०७७ मा लक्ष्यको ९८.२ प्रतिशत र आ.व. २०७७/२०७८ मा लक्ष्यको ९९.६ प्रतिशत ऋण उठाएको देखिन्छ। तर त्यसरी उठाएको ऋण रकम रोजगारी सिर्जना गर्ने, उत्पादनमूलक र पूँजीगत प्रकृतिका कार्यमै परिचालन भए नभएको विषय प्रतिवेदनमा खुल्न सकेको देखिँदैन। आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा आयोगको सिफारिस बमोजिम प्रक्षेपित कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको निश्चित प्रतिशतको सीमाभित्र रही सङ्कलन गर्नुपर्ने हुन्छ। नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७५/७६ देखि आर्थिक वर्ष २०७७/७८ सम्म परिचालन गरेको आन्तरिक ऋणको विवरण तालिका नं ४.५ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका - ४.५ नेपाल सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी सिफारिस तथा सोको कार्यान्वयनको अवस्था

(रु. करोडमा)

विवरण	आ.व.२०७५/७६	आ.व.२०७६/७७	आ.व.२०७७/७८	आ.व.२०७८/७९
आयोगले सिफारिस गरेको आन्तरिक ऋणको सीमा	प्रक्षेपित कु.गा. उ.को ५%	प्रक्षेपित कु.गा. उ.को ५%	प्रक्षेपित कु.गा. उ.को ५.५%	प्रक्षेपित कु.गा. उ.को ५.५%
शुरु प्रक्षेपित कुल गार्हस्थ्य उत्पादन*	३४,४३,३०	३९,६६,६५	४२,९४,४३	४५,६४,९६
प्रक्षेपित कु.गा. उ. अनुसार आन्तरिक ऋणको सीमा	१,७२,१६	१,९८,३३	२,३६,१९	२,४९,९०
प्रस्तावित आन्तरिक ऋण परिचालनको लक्ष्य	१,७२,००	१,९५,००	२,२५,००	२,३९,००
आन्तरिक ऋण परिचालनको लक्ष्य/शुरु प्रक्षेपित कु.गा. उ. (%)	५.००%	४.९२%	५.२४%	५.२४%
परिमार्जित कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	३८,५८,९३	३९,१४,७०	४२,६६,३२	
कुल आन्तरिक ऋण निष्काशन	९६,३८	१,९४,६४	२,२४,०९	
कुल आन्तरिक ऋण निष्काशन / परिमार्जित कु.गा. उ. (%)	२.५०%	४.९७%	५.२५%	

स्रोत: अर्थ मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, नेपाल राष्ट्र बैंक।

* बजेट निर्माणको आधार वर्षको प्रारम्भिक अनुमानित कु.गा.उ. र आगामी आ.व. को लागि लक्षित आर्थिक वृद्धिदरका आधारमा गणना गरिएको।

नेपाल सरकारले बजेट वक्तव्य तथा व्यय अनुमानको विवरण (खर्च शीर्षकगत र स्रोतगत समेत) मा आन्तरिक ऋण परिचालन गरेर खर्च व्यहोर्ने गरी स्पष्टसँग स्रोत छुट्ट्याएर आयोजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा तथा रकम विनियोजन र कार्यान्वयन गर्ने गरेको पाइँदैन। यसले गर्दा आयोगले आन्तरिक ऋणलाई बढी भन्दा बढी पूँजी निर्माणमा परिचालन गर्न सिफारिस गरेको भए तापनि सोको परिचालन कुन परियोजनामा के प्रयोजनका लागि गरिएको थियो र के उपलब्धि हासिल भयो भनी यकिन गर्न सक्ने अवस्था रहेन। आगामी दिनमा वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दाको चरणदेखि नै नेपाल सरकारले यसतर्फ विशेष ध्यान दिनु पर्ने देखिन्छ। आन्तरिक ऋणको परिचालन कुन योजनाका लागि कुन खर्च शीर्षकमा गर्ने वा कुन खर्च शीर्षकमा गरियो भनेर बजेट तथा कार्यक्रमगत रूपमा बजेट वक्तव्य तथा व्यय अनुमानको विवरण (खर्च शीर्षकगत र स्रोतगत समेत) मा स्पष्ट उल्लेख गर्नुपर्ने देखिन्छ। त्यस्तै बजेट विनियोजन र स्रोत व्यवस्थापनको अनुमान अनुरूप आन्तरिक ऋण उठाउँदै गर्दा आन्तरिक ऋण परिचालन गरिने योजनाको कार्यान्वयन स्थिति (खर्चको अवस्था) सँग तादात्म्य कायम गर्नुपर्ने देखिन्छ।

४.२.२ प्रदेश सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमासम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था

आयोगले आर्थिक वर्ष २०७५/७६ र २०७६/७७ मा सङ्घीय सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँट र प्रदेश तहको आफ्नो आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त हुने राजस्वको योगफलको १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउन र त्यसको उपयोग पूँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभका क्षेत्रमा परिचालन गर्ने तर साधारण प्रकृतिका र प्रशासनिक खर्चका लागि नगर्ने गरी सिफारिस गरिएको थियो। आर्थिक वर्ष २०७५/७६ र २०७६/७७ को लागि लुम्बिनी प्रदेशले आन्तरिक ऋणबाट खर्च व्यहोर्ने गरी बजेटमा अनुमान गरेको देखिँदैन।

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ र २०७८/७९ को लागि प्रदेशको आन्तरिक ऋणको सीमालाई केही बढाई प्रत्येक प्रदेशले नेपाल सरकारबाट प्राप्त गर्ने राजस्व बाँडफाँट र आफ्नो आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त हुने राजस्वको योगफलको १२ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउन सक्ने गरी आयोगले सिफारिस गरेको छ। त्यसरी सङ्कलित ऋण रकमलाई पूँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभका क्षेत्रमा उपयोग गर्ने, ऋण लगानी गरी सञ्चालन हुने योजनाबाट प्राप्त हुने प्रतिफलबाट सो योजनामा गरिएको ऋण लगानीको साँवा र ब्याज भुक्तानी गर्ने सुनिश्चित भएका योजनामा मात्र आन्तरिक ऋण उपयोग गर्ने, साधारण प्रकृतिका र प्रशासनिक खर्चका लागि तथा अनुत्पादक क्षेत्रमा आन्तरिक ऋण उपयोग नगर्ने गरी सिफारिस गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को लागि लुम्बिनी प्रदेश सरकारले पेश गरेको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र आय-व्ययको विवरण अनुसार आन्तरिक ऋण सङ्कलनको लक्ष्य नै राखेको छैन।

आन्तरिक ऋणबाट खर्च व्यहोर्ने गरी बजेट अनुमान गर्दा र आन्तरिक ऋण उठाउदा आयोगले सिफारिस गरेको सीमाभित्रै रहनु पर्दछ। आन्तरिक ऋणको परिचालन कुन कार्यक्रम तथा आयोजनाको लागि गर्ने भनेर तथ्याङ्कगत रूपमा सम्बन्धित प्रदेशको बजेट वक्तव्य तथा व्यय अनुमानको विवरण (खर्च शीर्षकगत र स्रोतगत समेत) मा स्पष्ट उल्लेख भएको अवस्था देखिएन। यसले गर्दा आयोगले आन्तरिक ऋणलाई बढीभन्दा बढी पूँजी निर्माणमा परिचालन गर्न सिफारिस गरेको भए तापनि सोको परिचालन कुन कार्यक्रम तथा आयोजनामा के प्रयोजनका लागि गर्ने र के कस्ता उपलब्धि हासिल होला भनी अनुमान गर्न सक्ने अवस्था रहँदैन। आगामी दिनमा वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दाको चरणदेखि नै प्रदेश सरकारले यस तर्फ विशेष सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ। त्यस्तै बजेट विनियोजन र स्रोत व्यवस्थापनको अनुमान अनुरूप आन्तरिक ऋण उठाउँदै गर्दा आन्तरिक ऋण परिचालन गरिने योजनाको कार्यान्वयन स्थिति (खर्चको अवस्था) सँग तादात्म्यता कायम गर्नु पर्दछ। साथै प्रदेशहरूले ऋण लिन आवश्यक पर्ने थप कानुनी, संरचनात्मक र प्रक्रियात्मक व्यवस्था गर्न बाँकी नै रहेको देखिँदा यथाशीघ्र यसको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ।

४.२.३ स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमासम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था

आयोगले आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को लागि प्रत्येक स्थानीय तहले नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त गर्ने राजस्व बाँडफाँटको रकम र स्थानीय तहको आफ्नो आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त हुने राजस्वको योगफलको १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउन सक्ने तथा सोको परिचालन पूँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभ दिने प्रकृतिका उत्पादनशील, रोजगारमूलक तथा आन्तरिक आय बढाउने क्षेत्रमा गर्ने तर साधारण प्रकृतिका र प्रशासनिक खर्चका लागि आन्तरिक ऋण उपयोग नगर्ने गरी आयोगले सिफारिस गरेको थियो। त्यसैगरी आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को लागि पनि स्थानीय तहले उठाउन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा र उपयोगको सम्बन्धमा सोही व्यवस्थालाई निरन्तरता दिएर आयोगले सिफारिस गरेको थियो।

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को लागि स्थानीय तहले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमालाई केही बढाई प्रत्येक स्थानीय तहले नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त गर्ने राजस्व बाँडफाँट र आफ्नो आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त हुने राजस्वको योगफलको १२ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउन सक्ने गरी आयोगले सिफारिस गरेको थियो। त्यसरी उठाइने ऋण रकमलाई पूँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभका क्षेत्रमा उपयोग गर्ने, ऋण लगानी गरी सञ्चालन हुने योजनाबाट प्राप्त हुने प्रतिफलबाट सो योजनामा गरिएको ऋण लगानीको साँवा र ब्याज भुक्तानी गर्ने सुनिश्चित भएका योजनामा मात्र आन्तरिक ऋण उपयोग गर्ने, साधारण प्रकृतिका र प्रशासनिक खर्चका लागि तथा अनुत्पादक क्षेत्रमा आन्तरिक ऋण उपयोग नगर्ने गरी सिफारिस गरिएको थियो।

त्यसैगरी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को लागि पनि स्थानीय तहले उठाउन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धमा गत आर्थिक वर्षकै व्यवस्था अनुरूप हुने गरी आयोगले सिफारिस गरेको छ। उक्त ऋण रकमलाई पूँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभ दिने प्रकृतिका उत्पादनशील, रोजगारमूलक तथा आन्तरिक आय बढाउने क्षेत्रमा परिचालन गर्ने, ऋण लगानी गरी सञ्चालन हुने योजनाबाट प्राप्त हुने प्रतिफलबाट सो योजनामा गरिएको ऋण लगानीको साँवा र ब्याज भुक्तानी गर्ने सुनिश्चित भएका योजनामा आन्तरिक ऋण परिचालन गर्ने, चालु प्रकृतिका र प्रशासनिक खर्चका लागि तथा अनुत्पादक क्षेत्रमा आन्तरिक ऋण परिचालन नगर्ने गरी सिफारिस गरिएको छ।

लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहहरूबाट स्वचालित रूपमा आन्तरिक ऋण परिचालन सम्बन्धी एकीकृत तथ्याङ्क प्राप्त हुन नसकेको हुँदा स्थानीय तहको आन्तरिक ऋण सङ्कलन सम्बन्धी विवरण उल्लेख गर्न सकिएको छैन। स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिनका लागि आवश्यक पर्ने थप कानुनी, संरचनात्मक र प्रक्रियात्मक व्यवस्था हुन बाँकी नै रहेको अवस्था हुँदा यस अवधिमा कुनै पनि स्थानीय तहले खुला बजारबाट आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न सक्ने देखिदैन। स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिन आवश्यक पर्ने थप कानुनी, संरचनात्मक र प्रक्रियात्मक व्यवस्था मिलाएर मात्र ऋण परिचालन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

४.३ राजस्व बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था

नेपालको संविधानको धारा ६० मा सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तहबीच राजस्व बाँडफाँटको स्पष्ट व्यवस्था रहेको छ। नेपालको संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) को खण्ड (क) मा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार अन्तर्गत “संविधान र कानून बमोजिम सङ्घीय सञ्चित कोषबाट सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच राजस्वको बाँडफाँट गर्ने विस्तृत आधार र ढाँचा निर्धारण गर्ने” उल्लेख छ। राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १५ को उपदफा (१) बमोजिम यस आयोगले नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहबीच र प्रदेश तथा स्थानीय तहबीच राजस्वको बाँडफाँट गर्ने विस्तृत आधार र ढाँचा निर्धारण गरी नेपाल सरकारमा सिफारिस गर्नुपर्ने दायित्व सहित बाँडफाँटका विभिन्न ७ वटा आधारहरू समेत दिएको छ।

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६ ले सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचमा मूल्य अभिवृद्धि कर तथा अन्तःशुल्कको बाँडफाँटको अनुपात निर्धारण तथा राजस्व रकम हस्तान्तरणको प्रकृया सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ।

तदनुरूप सङ्घीय विभाज्य कोषमा सङ्कलन भएको मूल्य अभिवृद्धि कर र आन्तरिक उत्पादनबाट उठेको अन्तःशुल्क रकममध्ये सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचमा क्रमशः ७०, १५ र १५ प्रतिशतको अनुपातमा बाँडफाँट गर्नु पर्दछ। त्यसै गरी आयोगले निर्धारण गरेको आधार र ढाँचा बमोजिम प्रदेश विभाज्य कोषमा र स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रकम प्रत्येक प्रदेश र स्थानीय तहबीचमा बाँडफाँट गर्नु पर्दछ।

४.३.१ मूल्य अभिवृद्धि कर तथा अन्तःशुल्क बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था

आयोगको मिति २०७६/११/२९ को निर्णय अनुसार आ.व. २०७७/७८ देखि लागु हुने गरी पाँच वर्षका लागि गरेको राजस्व बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिसको कार्यान्वयनको अवस्था यस खण्डमा विश्लेषण गरिएको छ। आ.व. २०७६/०७७ मा सङ्घीय विभाज्य कोषमा मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आन्तरिक उत्पादनबाट सङ्कलित अन्तःशुल्क राजस्व समेत रू. २ खर्ब ८८ अर्ब ८८ करोड जम्मा भएकोमा ऐनको व्यवस्था बमोजिम १५ प्रतिशतले हुने रू. ४३ अर्ब ३३ करोड प्रदेश विभाज्य कोषमा र सोही अनुपातको रकम स्थानीय विभाज्य कोषमा हस्तान्तरण भएको देखियो। प्रदेश विभाज्य कोषको रकमलाई ७ वटा प्रदेश बीचमा बाँडफाँट गर्दा आयोगबाट सिफारिस गरिएको हिस्सा बमोजिम नै सम्बन्धित प्रदेशको सञ्चित कोषमा रकम हस्तान्तरण गरेको पाइयो। त्यसैगरी स्थानीय तहलाई राजस्व बाँडफाँट पश्चात सम्बन्धित स्थानीय सञ्चित कोषमा रकम हस्तान्तरण गर्दा पनि सिफारिस बमोजिम नै उपलब्ध गराइएको देखियो।

आ.व. २०७७/०७८ को असार २१ गतेसम्म सङ्घीय विभाज्य कोषमा मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आन्तरिक उत्पादनबाट सङ्कलित अन्तःशुल्क राजस्व समेत रू. ३ खर्ब ४० अर्ब ९२ करोड जम्मा भएकोमा ऐनको व्यवस्था बमोजिम १५ प्रतिशतले हुने रू. ५१ अर्ब १३ करोड ७४ लाख प्रदेश विभाज्य कोषमा र सोही बराबरको रकम स्थानीय विभाज्य कोषमा हस्तान्तरण भएको देखियो। असार २१ गतेदेखि असार मसान्तसम्म विभाज्य कोषमा जम्मा भएको राजस्व सोही आर्थिक वर्षभित्र विभाजन नगरी असार मसान्तपछि विभाजन गरी हस्तान्तरण गर्ने अभ्यासबाट सम्बन्धित आर्थिक वर्षको वास्तविक राजस्व बाँडफाँटको परिमाण यकिन गर्न एवं प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्व आमदानी र स्रोतको प्रतिवेदन गर्न कठिन पर्न जाने देखिएको छ। आगामी दिनमा अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६ को उपदफा (६) बमोजिम प्रत्येक आर्थिक वर्षको अन्तिम महिनामा नै सो वर्षको राजस्व आय तथा सोको तहगत बाँडफाँट र हस्तान्तरणसम्बन्धी कार्यको हिसाब मिलान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

तालिका - ४.६ सङ्घीय विभाज्य कोष र सोको बाँडफाँटको विवरण

(रू. लाखमा)

विवरण	आ.व. २०७६/०७७	आ.व. २०७७/०७८*
अनुमानित मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आन्तरिक अन्तःशुल्क रकम	४,२९,१३,२०	४,१०,००,००
सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको कुल मूल्य अभिवृद्धि कर तथा अन्तःशुल्क रकम	२,८८,८८,३२	३,४०,९१,६२
सङ्घीय विभाज्य कोषबाट सङ्घीय सञ्चित कोषमा दाखिला गरिएको रकम	२,०२,२१,८३	२,३८,६४,१३
सङ्घीय विभाज्य कोषबाट प्रदेश विभाज्य कोषमा हस्तान्तरण गरिएको रकम	४३,३३,२५	५१,१३,७४
सङ्घीय विभाज्य कोषबाट स्थानीय विभाज्य कोषमा हस्तान्तरण गरिएको रकम	४३,३३,२५	५,११३,७४

स्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

* २०७८ असार २१ गते सम्मको संकलित रकम

सङ्घीय सरकारले राजस्व सङ्कलनको लागि अनुमान गरेको लक्ष्य बमोजिम राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले सिफारिस गरेको राजस्व बाँडफाँटको हिस्सा अनुसार हिसाब गरी हुन आउने रकम प्रदेश तथा स्थानीय सरकारलाई राजस्व बाँडफाँटको सिलिङ उपलब्ध गराउने गरिएको अवस्था छ। प्रदेश तथा स्थानीय सरकारले यसरी प्राप्त हुनसक्ने राजस्व बाँडफाँटको रकमको आधारमा आफ्नो कार्यक्रमहरू तय गरी प्रदेश तथा नगर/गाउँ सभाबाट स्वीकृत गराई कार्यान्वयनमा लैजाने गर्दछन्। तर पछि सङ्घीय सरकारले यथार्थमा गरेको राजस्व सङ्कलनको आधारमा मात्र राजस्व बाँडफाँट बापतको रकम हस्तान्तरण हुने हुँदा अनुमानित लक्ष्यको तुलनामा राजस्व सङ्कलन कम भएको अवस्थामा प्रदेश तथा स्थानीय तहले राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकमबाट कार्यान्वयन गर्ने गरी तय गरेका कार्यक्रमहरू प्रभावित भएका, भुक्तानी गर्न नसकिँदा स्थानीय सरकारको साख माथि नै प्रश्नचिन्ह खडा भएको भन्ने जस्ता गुनासो आयोग समक्ष निरन्तर आइरहेको अवस्था छ। यस सम्बन्धमा सङ्घीय सरकारले राजस्वको लक्ष्य कायम गर्दा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ भने असुली कम हुँदै गई लक्ष्य नभेटिने अवस्था भई लक्ष्य पुनरावलोकन गरिएको अवस्थामा सो को जानकारी यथासमयमा प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई पनि दिन जरूरी देखिन्छ। त्यसैगरी, प्रदेश तथा स्थानीय तहले पनि सङ्घीय सरकारले गरेको राजस्व सङ्कलनको पुनरावलोकनलाई ध्यानमा राखी तदनुकूल आफ्ना कार्यक्रमहरूको पुनरावलोकन तथा परिमार्जन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

४.३.२ सवारी साधन करको बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था

प्रदेश र स्थानीय सरकार दुवैको अधिकारसूचीमा परेका राजस्वको स्रोतहरू मध्ये अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ५ बमोजिम प्रदेशले दर निर्धारण तथा राजस्व सङ्कलन गर्ने जिम्मेवारी पाएको सवारी साधन कर सोही ऐनको दफा ६क. अनुसार प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा गर्ने व्यवस्था छ। प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रकममध्ये ६० प्रतिशत रकम प्रदेश सञ्चित कोषमा र बाँकी ४० प्रतिशत रकम आयोगले निर्धारण गरी सिफारिस गरेको आधार र ढाँचाबमोजिम सम्बन्धित प्रदेशभित्रका स्थानीय तहहरूलाई मासिक रूपमा उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। आयोगले सम्बन्धित प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त गरेको तथ्याङ्क बमोजिम लुम्बिनी प्रदेश सरकारले आर्थिक वर्ष २०७५/०७६ मा सवारी साधन कर बापत सङ्कलन गरेको राजस्व रु. १ अर्ब ६६ करोड ३६ लाखमध्ये ४० प्रतिशतले हुन आउने रु. ६६ करोड ५४ लाख स्थानीय विभाज्य कोषमा हस्तान्तरण गरेको छ। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा प्रदेश सरकारले सवारी साधन कर बापत सङ्कलन गरेको राजस्व रु. १ अर्ब ८५ करोड ३४ लाखमध्ये ४० प्रतिशतले हुन आउने रु. ७४ करोड १४ लाख स्थानीय विभाज्य कोषमा हस्तान्तरण गरेको छ। त्यसैगरी प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय बुटवलबाट प्राप्त चैत मसान्तसम्म संकलित रकम समावेश भएको प्रारम्भिक विवरण अनुसार आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा प्रदेश सरकारले सवारी साधन कर बापत सङ्कलन गरेको राजस्व रु. २ अर्ब ४० करोड ६८ लाखमध्ये ४० प्रतिशतले हुन आउने रु. ९६ करोड २७ लाख स्थानीय विभाज्य कोषमा हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ। तर सो आर्थिक वर्षको बैशाख देखि असार मसान्त सम्मको अवधिमा रु. २६ करोड ८६ लाख ५१ हजार ८ सय १० सवारी साधन कर जम्मा भएको व्यहोरा लुम्बिनी प्रदेशको आर्थिक मामिला तथा सहकारी मन्त्रालयको च.नं. २०१ मिति २०७८/०६/१३ को पत्रबाट लेखि आएको र सो रकमको ४० प्रतिशतले हुने रकम उक्त आर्थिक वर्षमा स्थानीय तहहरूलाई बाँडफाँट गरेको देखिएन। अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम मासिक रूपमा सम्बन्धित स्थानीय संचित कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेमा ऐनको व्यवस्था अनुसार गरेको देखिएन। अतः कानुनी प्रावधान अनुसार बाँडफाँट गरिनुपर्ने सवारी साधन रकम मासिक रूपमा नै बाँडफाँट गरिनु पर्दछ।

४.४ प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धी सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था

प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टीलाई नेपालको संविधानको अनुसूची-९ मा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका अधिकारको साझा सूचीका विषय अन्तर्गत राखिएको छ। अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ७ बमोजिम नेपाल सरकारले एक सङ्घीय विभाज्य कोष खडा गरी जम्मा गरेको प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टी रकम नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहबीच अनुसूची-४ अनुसार वार्षिक रूपमा नेपाल सरकारले आयोगको सिफारिसमा प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट प्रभावित हुने प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई प्रभावित भएको अनुपातमा समन्यायिक रूपमा बाँडफाँट गरी सङ्घीय सञ्चित कोष, प्रदेश सञ्चित कोष र स्थानीय सञ्चित कोषमा जम्मा हुने गरी वितरण गर्ने व्यवस्था छ।

आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा सङ्कलन भएको रोयल्टी रकमलाई वार्षिक रूपमा बाँडफाँट तथा वितरण गर्ने गरी आयोगले मिति २०७६ श्रावण २४ मा सिफारिस गरेको थियो। त्यसैगरी आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सङ्कलन भएको रोयल्टी रकमलाई वार्षिक रूपमा बाँडफाँट तथा वितरण गर्ने गरी आयोगले मिति २०७७ बैशाख ३१ मा नेपाल सरकारलाई अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम बाँडफाँटको आधार, ढाँचा र हिस्सा सिफारिस गरेको थियो। उक्त सिफारिसको विस्तृत विवरण आयोगको आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को दोस्रो वार्षिक प्रतिवेदनमा समेटिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को मिति २०७८ बैशाख १५ मा गरिएको सिफारिस कार्यान्वयन भई नसकेकोले सोसँग सम्बन्धित विवरण यस प्रतिवेदनमा समावेश भएको छैन।

सम्बन्धित विषयगत विभागहरूबाट प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीका शीर्षकहरू पर्वतारोहण, विद्युत, वन र खानी तथा खनिजबाट कुल रकम रु. ४ अर्ब ४५ करोड ३३ लाख ४५ हजार रोयल्टी सङ्कलन हुने अनुमान गरिएको थियो। यसै अनुमानलाई आधार मानी वार्षिक रूपमा बाँडफाँटका लागि आयोगले रोयल्टीको हिस्सा निर्धारण गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरेको थियो। महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार सो आर्थिक वर्षमा उल्लिखित चारवटा रोयल्टी शीर्षकमा रु. ५ अर्ब ३७ करोड ३४ लाख ६९ हजार असुली भएको देखियो। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रोयल्टी रकम र सोको बाँडफाँटको शीर्षकगत विवरण तालिका नं. ४.७ मा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका - ४.७ आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रोयल्टी र बाँडफाँटको विवरण

(रु. हजारमा)

क्र. सं.	रोयल्टीको शीर्षक	विभाज्य कोषमा जम्मा	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	स्थानीय तह
१.	पर्वतारोहण	४४,८२,२०	३६,३८,१६	४,२२,०२	४,२२,०२
२.	विद्युत	२,८७,९५,२५	१,४५,७३,७२	७१,१०,७७	७१,१०,७७
३.	वन	१,१९,५५,८०	५९,७७,९०	२९,८८,९५	२९,८८,९५
४.	खानी तथा खनिज	८५,०१,४४	५२,१३,४५	१६,४४,००	१६,४४,००
५.	पानी तथा अन्य	५,७४,६९	५,७४,६९	-	-
	जम्मा	५,४३,०९,३८	२,९९,७७,९२	१,२१,६५,७३	१,२१,६५,७३

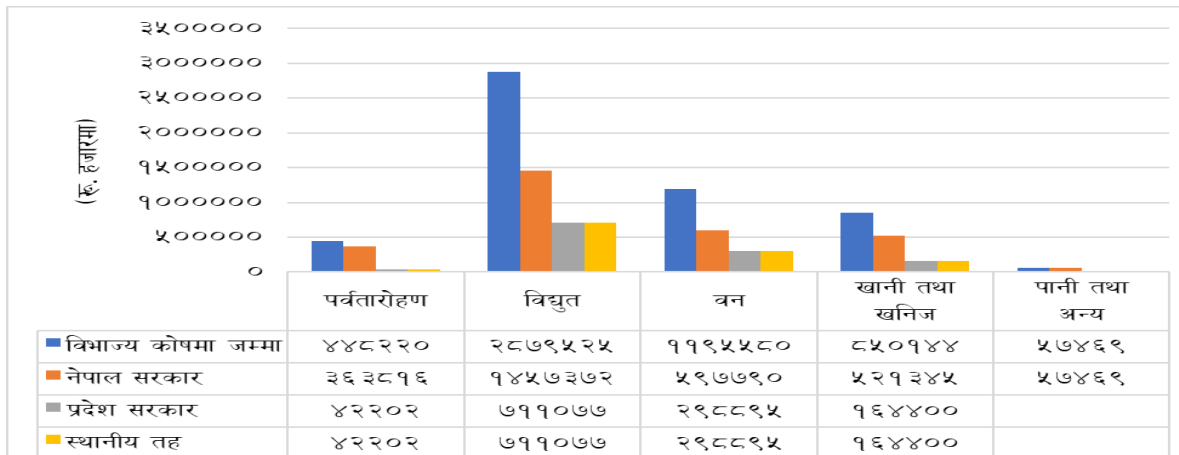
स्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सङ्घीय विभाज्य कोषको विवरण अनुसार पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत समेत पाँचवटा रोयल्टी शीर्षकमा रु. ५ अर्ब ४३ करोड ९ लाख ३८ हजार रोयल्टी जम्मा भएको देखिन्छ। जसमध्ये नेपाल सरकारलाई रु. २ अर्ब ९९ करोड ७७ लाख ९२ हजार, प्रदेश सरकारलाई रु. १ अर्ब २१ करोड ६५ लाख ७३ हजार र स्थानीय तहलाई रु. १ अर्ब २१ करोड ६५ लाख ७३ हजार हस्तान्तरण गरिएको पाइयो। पानी तथा अन्य रोयल्टी शीर्षकमा जम्मा भएको रोयल्टी रु. ५ करोड ७४ लाख ६९ हजार बाँडफाँट नभई नेपाल सरकारको सञ्चित कोषमा जम्मा गरेको

देखिन्छ। यस सम्बन्धमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको मिति २०७८/०६/०७ को पत्रबाट भुलवश राजस्व जम्माकर्ताले बाँडफाँट नहुने राजस्व अन्य बाँडफाँट हुने राजस्व सङ्कलन शीर्षकमा जम्मा गरेकोले प्रतिवेदन फरक पर्न गएको भनी लेखी आएको छ।

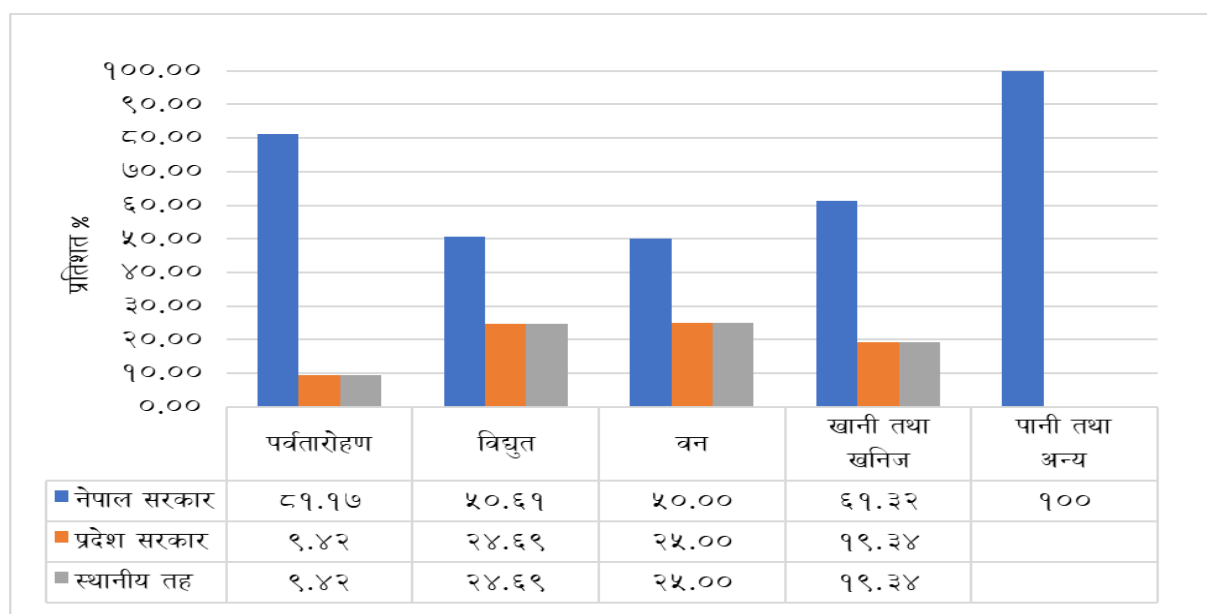
आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रोयल्टी नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहबीच बाँडफाँटको विवरण चित्र नं. ४.३ मा देखाइएको छ:

चित्र - ४.३ सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रोयल्टी र बाँडफाँट

आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रोयल्टी अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ७ को उपदफा (२) सँग सम्बन्धित अनुसूची-४ बमोजिम नेपाल सरकारलाई ५० प्रतिशत, प्रदेश सरकारलाई २५ प्रतिशत र स्थानीय तहलाई २५ प्रतिशत बाँडफाँट गर्नुपर्नेमा बाँडफाँटको अवस्था वन शीर्षक बाहेक अन्यमा फरक रहेको देखिन्छ। यस सम्बन्धमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको मिति २०७८/०६/०७ को पत्रबाट भुलवश राजस्व जम्माकर्ताले बाँडफाँट नहुने राजस्व बाँडफाँट हुने शीर्षकमा जम्मा गरेको रकमका कारण सोको प्रतिशत समेत फरक पर्न गएको भनी लेखी आएको छ। जसलाई तलको चित्र नं. ४.४ मा देखाइएको छ।

चित्र - ४.४ तीन तहका सरकारबीच रोयल्टी बाँडफाँट

४.४.१ लुम्बिनी प्रदेश सरकारले प्राप्त गरेको रोयल्टी

सङ्घीय विभाज्य कोषबाट आयोगको सिफारिसमा नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को रोयल्टी सातै प्रदेश सरकारलाई रु. १ अर्ब ४३ करोड २२ लाख ५० हजार बाँडफाँट गरी वितरण गरेको छ। त्यसैगरी आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा रु. १ अर्ब २१ करोड ६५ लाख ७३ हजार बाँडफाँट गरी वितरण गरेको छ। आर्थिक वर्ष २०७५/७६ र २०७६/७७ को रोयल्टी बाँडफाँटबाट लुम्बिनी प्रदेश सरकारहरूले प्राप्त गरेको शीर्षकगत रोयल्टीको विवरण देहायबमोजिम रहेको छः

तालिका - ४.८ लुम्बिनी प्रदेश सरकारले प्राप्त गरेको रोयल्टीको विवरण

(रु. हजारमा)

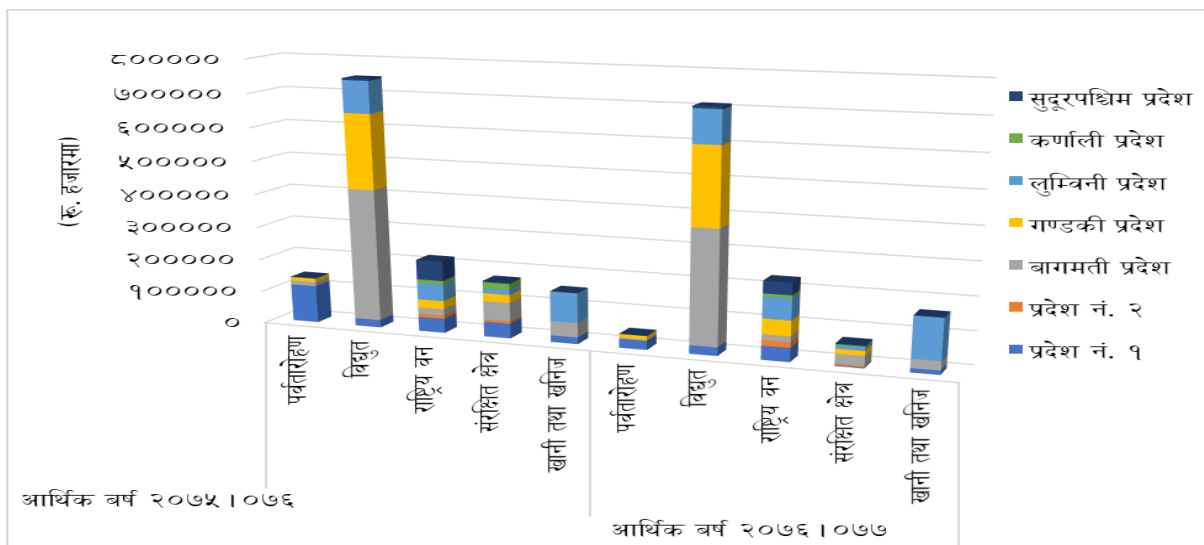
आर्थिक वर्ष	रोयल्टीको शीर्षक	पर्वतारोहण	विद्युत	राष्ट्रिय वन	संरक्षित क्षेत्र	खानी तथा खनिज	जम्मा रोयल्टी रकम
	प्रदेश सरकार						
२०७५/७६	लुम्बिनी प्रदेश	०	९५,३६३	५०,४४९	१५,१८०	८९,९९१	२५०,९८३
२०७६/७७	लुम्बिनी प्रदेश	१०२	९८,२५७	६४,१११	१०,०१५	१२४,५८१	२९७,०६७

स्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा सबैभन्दा कम प्रदेश नं. २ सरकारले रु. १ करोड ७६ लाख २५ हजार र सबैभन्दा बढी बागमती प्रदेश सरकारले रु. ५३ करोड १० लाख ७३ हजार प्राप्त गरेको छ। त्यसैगरी प्रदेश नं. २ सरकारले वन क्षेत्रको मात्र रोयल्टी रकम प्राप्त गरेको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सबैभन्दा कम कर्णाली प्रदेश सरकारले रु. १ करोड ३१ लाख ८१ हजार र सबैभन्दा बढी बागमती प्रदेश सरकारले रु. ४२ करोड १७ लाख ८२ हजार प्राप्त गरेको छ। त्यसैगरी प्रदेश नं. २ सरकारले वन क्षेत्रको मात्र रु. २ करोड १२ लाख ६२ हजार रोयल्टी प्राप्त गरेको देखिन्छ।

आर्थिक वर्ष २०७५/७६ र २०७६/७७ को रोयल्टी बाँडफाँटबाट प्रदेश सरकारहरूले प्राप्त गरेको शीर्षकगत रोयल्टीको विवरणबाट प्रदेश नं. २ र कर्णाली प्रदेशले कम रोयल्टी प्राप्त गरेका छन् भने क्रमशः बागमती, गण्डकी र लुम्बिनी प्रदेशले बढी रोयल्टी प्राप्त गरेका छन्।

चित्र - ४.५ प्रदेश सरकारले प्राप्त गरेको रोयल्टी

उपर्युक्त तथ्याङ्कबाट प्रदेश नं २ सरकारले वन क्षेत्रबाट उठेको रोयल्टीको रकम मात्र प्राप्त गरेको देखिन्छ भने अन्य प्रदेश सरकारले चारवटै क्षेत्रबाट उठेको रोयल्टी रकम प्राप्त गरेको देखिन्छ।

४.४.२ स्थानीय तहले प्राप्त गरेको रोयल्टी

सङ्घीय विभाज्य कोषबाट आयोगको सिफारिसमा नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को रोयल्टी रू. १ अर्ब ४३ करोड ५८ लाख ६७ हजार बाँडफाँट गरी ५७६ स्थानीय तहलाई वितरण गरेको देखियो। राष्ट्रिय वनबाट सङ्कलन भएको रोयल्टी बापत कुनै स्थानीय तहले रू ५ हजारभन्दा कम पाउने अवस्थामा सो स्थानीय तह रहेको जिल्लाका सम्पूर्ण स्थानीय तहको वनबाट सङ्कलन भएको रोयल्टी बाँडफाँट नगरी पछिल्लो आर्थिक वर्षमा बाँडफाँट गर्ने गरी सुरक्षित राखिएकोले सबै स्थानीय तहले रोयल्टी प्राप्त गरेका थिएनन्। आयोगको सिफारिसमा आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को रोयल्टी ७५३ स्थानीय तहलाई रू. १ अर्ब २१ करोड ६५ लाख ७३ हजार बाँडफाँट तथा वितरण भएको छ। आर्थिक वर्ष २०७५/७६ र २०७६/७७ को रोयल्टी बाँडफाँटबाट स्थानीय तहले प्राप्त गरेको शीर्षकगत रोयल्टीको विवरण देहायबमोजिम रहेको छः

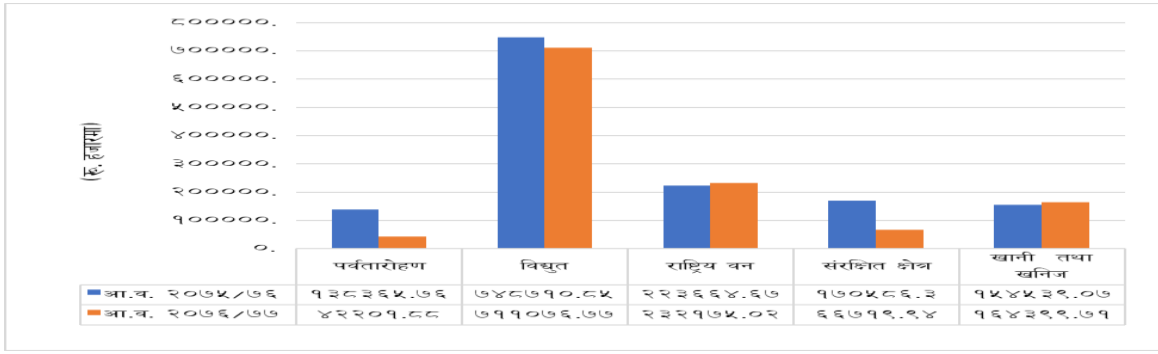
तालिका - ४.९ स्थानीय तहले प्राप्त गरेको रोयल्टीको विवरण

आर्थिक वर्ष	रोयल्टीको शीर्षक	रोयल्टी प्राप्त गरेका स्थानीय तहको सङ्ख्या	स्थानीय तहले प्राप्त गरेको सबैभन्दा कम रोयल्टी रकम (रू.)	स्थानीय तहले प्राप्त गरेको सबैभन्दा बढी रोयल्टी रकम (रू. हजारमा)	स्थानीय तहले प्राप्त गरेको जम्मा रोयल्टी रकम (रू. हजारमा)
२०७५/७६	पर्वतारोहण	९९	१३६	८२,८९६	१३८,३६६
	विद्युत	१०२	३३,१९४	८८,८४०	७४८,७११
	राष्ट्रिय वन	५०४	५,६३९	४,१६०	२२३,६६५
	संरक्षित क्षेत्र	११२	१०,५९९	३२,१३६	१७०,५८६
	खानी तथा खनिज	५९	५२५	२७,५१५	१५४,५३९
	जम्मा	५७६	१,२५०	११५,०३२	१,४३५,८६७
२०७६/७७	पर्वतारोहण	१०३	२६	१३,४४३	४२,२०२
	विद्युत	१०८	३,८५८	४४,४३०	७११,०७७
	राष्ट्रिय वन	७५३	४६५	५,५१२	२३२,१७५
	संरक्षित क्षेत्र	११२	१८,३०९	५,७७८	६६,७२०
	खानी तथा खनिज	५२	७६१	४९,०१९	१६४,४००
	जम्मा	७५३	४६५	५०,३९२	१,२१६,५७३

स्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा सबै रोयल्टी शीर्षकबाट प्राप्त गरेको मध्ये सबैभन्दा कम धादिङ्गको गल्छी गाउँपालिकाले रू. १ हजार २५० र सबैभन्दा बढी सोलुखुम्बुको खुम्बुपासाङ्ग गाउँपालिकाले रू. ११ करोड ५० लाख ३२ हजार प्राप्त गरेको थियो भने आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सबैभन्दा कम पर्साको धोविनी गाउँपालिकाले रू. ४६५ र सबैभन्दा बढी दोलखाको तामाकोशी गाउँपालिकाले रू. ५ करोड ३ लाख ९२ हजार प्राप्त गरेको अवस्था छ।

चित्र - ४.६ स्थानीय तहले प्राप्त गरेको रोयल्टी

आर्थिक वर्ष २०७५/७६ र २०७६/७७ को रोयल्टी बाँडफाँटबाट स्थानीय तहले प्राप्त गरेको शीर्षकगत रोयल्टीको विवरण अनुसार पर्वतारोहण, विद्युत र संरक्षित क्षेत्रको रोयल्टी घटेको अवस्था देखिन्छ भने राष्ट्रिय वन र खानी तथा खनिजको रोयल्टी बढेको देखिन्छ।

तालिका - ४.१० आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहले प्राप्त गरेको रोयल्टीको विवरण

(रकम रु.)

क्र.स	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	आर्थिक वर्ष २०७५/७६					जम्मा
			पर्वतारोहण	विद्युत	राष्ट्रिय वन	संरक्षित क्षेत्र	खानी तथा खनिज	
१	पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका	रुकुम (पूर्व)	३५७०७		८२७०६	२२९५१		१४१३६४
२	सिस्ने गाउँपालिका	रुकुम (पूर्व)	३२५८		९०१०५	१७४३९		११०८०२
३	भूमे गाउँपालिका	रुकुम (पूर्व)	३४७९		९१२६७	१७८०२		११२५४८
४	सुनछहरी गाउँपालिका	रोल्पा			४९७४३			४९७४३
५	थवाङ गाउँपालिका	रोल्पा			४८९३३			४८९३३
६	परिवर्तन गाउँपालिका	रोल्पा			५३४८१			५३४८१
७	गगादेव गाउँपालिका	रोल्पा			५१५०८			५१५०८
८	माडी गाउँपालिका	रोल्पा			५१४९६			५१४९६
९	त्रिवेणी गाउँपालिका	रोल्पा			५५१२४		१०८०१८८	११३५३१२
१०	रोल्पा नगरपालिका	रोल्पा			५७४७८			५७४७८
११	रुन्टीगढी गाउँपालिका	रोल्पा			५१५२३		३११५८७२	३१६७३९५
१२	सुनिल स्मृति गाउँपालिका	रोल्पा			५३०२५			५३०२५
१३	लुङ्ग्री गाउँपालिका	रोल्पा			४९९६६			४९९६६
१४	गौमुखी गाउँपालिका	प्यूठान			८९९६			८९९६
१५	नौबहिनी गाउँपालिका	प्यूठान			९०६२		३२९३७३६	३३०२७९८
१६	झिमरुक गाउँपालिका	प्यूठान			९००९			९००९
१७	प्यूठान नगरपालिका	प्यूठान		१८३४८९९	८८२९		१९४३६२६	३७८७३५४
१८	स्वर्गाद्वारी नगरपालिका	प्यूठान			९४४५			९४४५

क्र.स	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	आर्थिक वर्ष २०७५/७६					
			पर्वतारोहण	विद्युत	राष्ट्रिय वन	संरक्षित क्षेत्र	खानी तथा खनिज	जम्मा
१९	माण्डवी गाउँपालिका	प्यूठान		४५८७२४८	८२६०			४५९५५०८
२०	मल्लरानी गाउँपालिका	प्यूठान		२७५२३४८	७८९९			२७६०२३९
२१	ऐरावती गाउँपालिका	प्यूठान			९२९८			९२९८
२२	सरुमारानी गाउँपालिका	प्यूठान			८९६४			८९६४
२३	कालिगण्डकी गाउँपालिका	गुल्मी		२०९९४८७ ०				२०९९४८७०
२४	सत्यवती गाउँपालिका	गुल्मी		२२३९६४८३				२२३९६४८३
२५	चन्द्रकोट गाउँपालिका	गुल्मी		७२५९४८			९८७५७६	९७३५२४
२६	छत्रकोट गाउँपालिका	गुल्मी		३३९९४				३३९९४
२७	रुरु क्षेत्र गाउँपालिका	गुल्मी		९३२७९६०				९३२७९६०
२८	छत्रदेव गाउँपालिका	अर्घाखाँची			९९२४२७			९९२४२७
२९	मालारानी गाउँपालिका	अर्घाखाँची			९०९८९३			९०९८९३
३०	भुमिकास्थान नगरपालिका	अर्घाखाँची			९९९३०७			९९९३०७
३१	सन्धिखर्क नगरपालिका	अर्घाखाँची			९९९४०३		९८६४६२	९९०५८६५
३२	पाणिनी गाउँपालिका	अर्घाखाँची			९२९९८८			९२९९८८
३३	शितगंगा नगरपालिका	अर्घाखाँची			९४२९९९			९४२९९९
३४	रामपुर नगरपालिका	पाल्पा			९४५७९			९४५७९
३५	पुर्वखोला गाउँपालिका	पाल्पा			९८२८३			९८२८३
३६	रम्भा गाउँपालिका	पाल्पा		९२५७३९०	८९८४६			९३४७९५६
३७	बगनासकाली गाउँपालिका	पाल्पा		८८०६९४८	९९९६८			८८९८९९६
३८	तानसेन नगरपालिका	पाल्पा		८९०८२३७	९०२४९४			९०९०६५९
३९	रिब्दीकोट गाउँपालिका	पाल्पा		४५०९९२७	९९२३०		९३६२९९८	५९६२४७५
४०	रैनदेवी छहरा गाउँपालिका	पाल्पा		९०९९७८	९७९२९		९६२४५८९	९८२४४८०
४१	तिनाउ गाउँपालिका	पाल्पा		३७९४६७	९०९४२५		२७५९५०५३	२७९९५९४५
४२	माथागढी गाउँपालिका	पाल्पा			९९२५७		५९८९९८८	५२८०४४५
४३	निस्दी गाउँपालिका	पाल्पा			९९३७२०		२५२००४० २	२५३९४९२२
४४	बर्दघाट नगरपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)			९६९४२५६	३७९३००९		५४०७२६५
४५	सुनवल नगरपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)			९६५८९५९			९६५८९५९
४६	रामग्राम नगरपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)			९६५६९९			९६५६९९

क्र.स	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	आर्थिक वर्ष २०७५/७६					
			पर्वतारोहण	विद्युत	राष्ट्रिय वन	संरक्षित क्षेत्र	खानी तथा खनिज	जम्मा
४७	पाल्हीनन्दन गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)			९०२१५९			९०२१५९
४८	सरावल गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)			१०२६२९५			१०२६२९५
४९	प्रतापपुर गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)		१९०८४४७	९२४९६२			२८३३४०९
५०	सुस्ता गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)		२५१०७००	१०३८२७९	३७६६५२६		७३१५४०५
५१	देबदह नगरपालिका	रुपन्देही			३४३७९९			३४३७९९
५२	बुटवल उपमहानगरपालिका	रुपन्देही		१५१७८७	३५४७८३			५०६५७०
५३	सैनामैना नगरपालिका	रुपन्देही			३५०६७५			३५०६७५
५४	कन्चन गाउँपालिका	रुपन्देही			२७०६११			२७०६११
५५	गैडहवा गाउँपालिका	रुपन्देही			२४३६०९			२४३६०९
५६	सुद्धोधन गाउँपालिका	रुपन्देही			२२५१४६			२२५१४६
५७	सियारी गाउँपालिका	रुपन्देही			२२९९२४			२२९९२४
५८	तिलोत्तमा नगरपालिका	रुपन्देही			२६३५३१			२६३५३१
५९	ओमसतिया गाउँपालिका	रुपन्देही			२२४३४७			२२४३४७
६०	रोहिणी गाउँपालिका	रुपन्देही			२२५५९८			२२५५९८
६१	सिद्धार्थनगर नगरपालिका	रुपन्देही			२३२३९७			२३२३९७
६२	मायादेवी गाउँपालिका	रुपन्देही			११५७२			११५७२
६३	लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका	रुपन्देही			१७८२०			१७८२०
६४	कोटहीमाई गाउँपालिका	रुपन्देही			१००५९			१००५९
६५	सम्मरीमाई गाउँपालिका	रुपन्देही			९३९८			९३९८
६६	मर्चवारी गाउँपालिका	रुपन्देही			९५१४			९५१४
६७	बाणगंगा नगरपालिका	कपिलवस्तु			२१३०८३१			२१३०८३१
६८	बुद्धभूमी नगरपालिका	कपिलवस्तु			२३१४६८६			२३१४६८६
६९	शिवराज नगरपालिका	कपिलवस्तु			२२५०९१०			२२५०९१०
७०	विजयनगर गाउँपालिका	कपिलवस्तु			२०२६९००			२०२६९००
७१	कृष्णनगर नगरपालिका	कपिलवस्तु			१४८८९३			१४८८९३
७२	महाराजगन्ज नगरपालिका	कपिलवस्तु			१४९६०४३			१४९६०४३
७३	कपिलवस्तु नगरपालिका	कपिलवस्तु			१५९००३९			१५९००३९

क्र.स	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	आर्थिक बर्ष २०७५/७६					
			पर्वतारोहण	विद्युत	राष्ट्रिय वन	संरक्षित क्षेत्र	खानी तथा खनिज	जम्मा
७४	यसोधरा गाउँपालिका	कपिलवस्तु			९२९९९			९२९९९
७५	मायादेवी गाउँपालिका	कपिलवस्तु			१४८२८९५			१४८२८९५
७६	शुद्धोधन गाउँपालिका	कपिलवस्तु			१०८०५४			१०८०५४
७७	बंगलाचुली गाउँपालिका	दाङ			३३३६२०		१५२६८९३०	१५६०२५५०
७८	घोराही उपमहानगरपालिका	दाङ			३८३८६०		२२३९७९५	२६२३६५५
७९	तुल्सीपुर उपमहानगरपालिका	दाङ			३६६२८८		१८७९५२	५५४२४०
८०	शान्तिनगर गाउँपालिका	दाङ			३९९७४३			३९९७४३
८१	बबई गाउँपालिका	दाङ			३४९८७७	१००२९९	३४०७	४४५५७५
८२	दंगीशरण गाउँपालिका	दाङ			३२९९७०	६४७६२		३८५९३२
८३	लमही नगरपालिका	दाङ			३४९७८४			३४९७८४
८४	राप्ती गाउँपालिका	दाङ			३४०३५०			३४०३५०
८५	गढवा गाउँपालिका	दाङ			३४८४७३			३४८४७३
८६	राजपुर गाउँपालिका	दाङ			३४७९९९			३४७९९९
८७	राप्ती सोनारी गाउँपालिका	बाँके			१२४२३९७	१३३३४८		१३७५७४५
८८	कोहलपुर नगरपालिका	बाँके			११६२२९८	१२९७९५		१२९२०९३
८९	बैजनाथ गाउँपालिका	बाँके			९७००९३	७७७७९२		१७४७८०५
९०	खजुरा गाउँपालिका	बाँके			७८९५९९			७८९५९९
९१	जानकी गाउँपालिका	बाँके			५४५५४			५४५५४
९२	नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका	बाँके			९२९२८३			९२९२८३
९३	डुडुवा गाउँपालिका	बाँके			८५६९६५			८५६९६५
९४	नरैनापुर गाउँपालिका	बाँके			१०८४७७३			१०८४७७३
९५	बाँसगढी नगरपालिका	बर्दिया			२४०३७२	१४५१९९६		१६९२२८८
९६	बारबर्दिया नगरपालिका	बर्दिया			२२५५४३	१४०२८७४		१६२८४९७
९७	ठाकुरबाबा नगरपालिका	बर्दिया			२०३५३४	१३८२४४८		१५८५९८२
९८	गेरुवा गाउँपालिका	बर्दिया			१६०२३३	१३६५४८५		१५२५७९८
९९	राजापुर नगरपालिका	बर्दिया			१६६६४५			१६६६४५
१००	मधुवन नगरपालिका	बर्दिया			२०९७९८	७४४७३०		९५४५२८
१०१	गुलरीया नगरपालिका	बर्दिया			१७४५३९	३६९२८		२११४५९
१०२	बढैयाताल गाउँपालिका	बर्दिया			१७९८४७	३०३४८		२०२९९५
१०३	मदाने गाउँपालिका	गुल्मी						
१०४	ईस्मा गाउँपालिका	गुल्मी						

क्र.स	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	आर्थिक वर्ष २०७५/७६					जम्मा
			पर्वतारोहण	विद्युत	राष्ट्रिय वन	संरक्षित क्षेत्र	खानी तथा खनिज	
१०५	गुल्मी दरबार गाउँपालिका	गुल्मी						
१०६	मुसिकोट नगरपालिका	गुल्मी						
१०७	रेसुङ्गा नगरपालिका	गुल्मी						
१०८	मालिका गाउँपालिका	गुल्मी						
१०९	धुर्कोट गाउँपालिका	गुल्मी						
	जम्मा							२३८८९६७४१

स्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

तालिका - ४.११ आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहले प्राप्त गरेको रोयल्टीको विवरण

(रकम रु.)

क्र.स	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	आर्थिक वर्ष २०७६/७७					जम्मा
			पर्वतारोहण	विद्युत	राष्ट्रिय वन	संरक्षित क्षेत्र	खानी तथा खनिज	
१	पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका	रुकुम (पूर्व)	९०४००		९९४९३	४५२१७		२३५११०
२	सिस्ने गाउँपालिका	रुकुम (पूर्व)	५६८६		१०७७२१	३५९८७		१४९३९४
३	भूमे गाउँपालिका	रुकुम (पूर्व)	६१२४		१०९०१४	३६५९५		१५१७३२
४	सुनछहरी गाउँपालिका	रोल्पा			९१३५			९१३५
५	थवाङ्ग गाउँपालिका	रोल्पा			८९९२			८९९२
६	परिवर्तन गाउँपालिका	रोल्पा			९७९५			९७९५
७	गगादेव गाउँपालिका	रोल्पा			९४४७			९४४७
८	माडी गाउँपालिका	रोल्पा			९४४५			९४४५
९	त्रिवेणी गाउँपालिका	रोल्पा			१००८६		२१०४९६४	२११५०५१
१०	रोल्पा नगरपालिका	रोल्पा			१०५०२			१०५०२
११	रुन्टीगढी गाउँपालिका	रोल्पा			९४४९		६६२६७५१	६६३६२०१
१२	सुनिल स्मृति गाउँपालिका	रोल्पा			९७१५			९७१५
१३	लुङ्ग्री गाउँपालिका	रोल्पा			९१७४			९१७४
१४	गौमुखी गाउँपालिका	प्यूठान			२३४३२			२३४३२
१५	नौबहिनी गाउँपालिका	प्यूठान			२३५९८		३७९५४७	४०३१४५
१६	झिमरुक गाउँपालिका	प्यूठान			२३४६५			२३४६५
१७	प्यूठान नगरपालिका	प्यूठान		२४४२२८५	२३०१३		२२३९७०	२६८९२६८
१८	स्वर्गाद्वारी नगरपालिका	प्यूठान			२४५५८			२४५५८

क्र.स	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	आर्थिक वर्ष २०७६/७७					
			पर्वतारोहण	विद्युत	राष्ट्रिय वन	संरक्षित क्षेत्र	खानी तथा खनिज	जम्मा
१९	माण्डवी गाउँपालिका	प्यूठान		६१०५७१३	२१५८९		२०११	६१२९३१२
२०	मल्लरानी गाउँपालिका	प्यूठान		३६६३४२८	२०६६३			३६८४०९१
२१	ऐरावती गाउँपालिका	प्यूठान			२४१९०			२४१९०
२२	सरुमारानी गाउँपालिका	प्यूठान			२३३५२			२३३५२
२३	कालिगण्डकी गाउँपालिका	गुल्मी		२०१३२१९१	६३३५			२०१३८५२६
२४	सत्यवती गाउँपालिका	गुल्मी		२२३४८९५८	६५८१			२२३५५५४०
२५	चन्द्रकोट गाउँपालिका	गुल्मी		७८१८००	६३७५		११७०२७४	१९५८४४८
२६	छत्रकोट गाउँपालिका	गुल्मी		१८७५९	६२९७			२५०५६
२७	रुरु क्षेत्र गाउँपालिका	गुल्मी		१३२५६१००	६४१२			१३२६२५१२
२८	छत्रदेव गाउँपालिका	अर्घाखाँची			११०१८			११०१८
२९	मालारानी गाउँपालिका	अर्घाखाँची			१०७८४			१०७८४
३०	भुमिकास्थान नगरपालिका	अर्घाखाँची			११६५४			११६५४
३१	सन्धिखर्क नगरपालिका	अर्घाखाँची			११६६३		१८६८८६९	१८८०५३२
३२	पाणिनी गाउँपालिका	अर्घाखाँची			११९०२			११९०२
३३	शितगंगा नगरपालिका	अर्घाखाँची			१३८४४			१३८४४
३४	रामपुर नगरपालिका	पाल्पा			६७९५			६७९५
३५	पुर्वखोला गाउँपालिका	पाल्पा			७०५२		२९१९३	३६२४५
३६	रम्भा गाउँपालिका	पाल्पा		२५२४७५५	६४६८			२५३१२२३
३७	बगनासकाली गाउँपालिका	पाल्पा		८८१४५३१	६५६०			८८२१०९०
३८	तानसेन नगरपालिका	पाल्पा		८८७१६४७	७३३८			८८७८९८५
३९	रिब्दीकोट गाउँपालिका	पाल्पा		४४६९३०४	७११७		३७९२०३५	८२६८४५६
४०	रैनादेवी छहरा गाउँपालिका	पाल्पा		५७६३०	७०२७		१९२५१२२	१९८९७७९
४१	तिनाउ गाउँपालिका	पाल्पा		४८१८०७	७२६९		२८०७४९८६	२८५६४०६२
४२	माथागढी गाउँपालिका	पाल्पा			७११९		९००४०७७	९०१११९६
४३	निस्दी गाउँपालिका	पाल्पा			८१२०		४९०१८९२१	४९०२७०४०
४४	बर्दघाट नगरपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)			८१५९९७	२३१५५४१		३१३१५३८
४५	सुनवल नगरपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)			८३७४१९			८३७४१९
४६	रामग्राम नगरपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)			४९९५००			४९९५००

क्र.स	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	आर्थिक वर्ष २०७६/७७					
			पर्वतारोहण	विद्युत	राष्ट्रिय वन	संरक्षित क्षेत्र	खानी तथा खनिज	जम्मा
४७	पाल्हीनन्दन गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)			४६८५३५			४६८५३५
४८	सरावल गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)			५२९१०६			५२९१०६
४९	प्रतापपुर गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)		१७६८७७०	४७९६६२			२२४८४३२
५०	सुस्ता गाउँपालिका	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)		२३२६९४५	५३४९५४	२३००८२४		५१६२७२३
५१	देबदह नगरपालिका	रुपन्देही			२०१०८३६			२०१०८३७
५२	बुटवल उपमहानगरपालिका	रुपन्देही		१९२७२३	२०७४३१८			२२६७०४०
५३	सैनामैना नगरपालिका	रुपन्देही			२०५०७४५			२०५०७४५
५४	कन्चन गाउँपालिका	रुपन्देही			१५९१३७०			१५९१३७०
५५	गैडहवा गाउँपालिका	रुपन्देही			१४३६४४४			१४३६४४४
५६	सुद्धोधन गाउँपालिका	रुपन्देही			१३३०५०९			१३३०५०९
५७	सियारी गाउँपालिका	रुपन्देही			१३५७९२३			१३५७९२३
५८	तिलोत्तमा नगरपालिका	रुपन्देही			१५५०७४५			१५५०७४५
५९	ओमसतिया गाउँपालिका	रुपन्देही			१३२५९२३			१३२५९२३
६०	रोहिणी गाउँपालिका	रुपन्देही			१३३३१०४			१३३३१०४
६१	सिद्धार्थनगर नगरपालिका	रुपन्देही			१३७२११३			१३७२११४
६२	मायादेवी गाउँपालिका	रुपन्देही			१०५१०५			१०५१०५
६३	लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका	रुपन्देही			१४०९५५			१४०९५५
६४	कोटहीमाई गाउँपालिका	रुपन्देही			९६४२४			९६४२४
६५	सम्मरीमाई गाउँपालिका	रुपन्देही			९२६३४			९२६३४
६६	मर्चवारी गाउँपालिका	रुपन्देही			९३२९५			९३२९५
६७	बाणगंगा नगरपालिका	कपिलवस्तु			३५२२०३५			३५२२०३६
६८	बुद्धभूमी नगरपालिका	कपिलवस्तु			३८१६४९९			३८१६४९९
६९	शिवराज नगरपालिका	कपिलवस्तु			३७४३५४			३७४३५४
७०	विजयनगर गाउँपालिका	कपिलवस्तु			३३५५५७५			३३५५५७५
७१	कृष्णनगर नगरपालिका	कपिलवस्तु			३४७७७७			३४७७७७
७२	महाराजगन्ज नगरपालिका	कपिलवस्तु			२५०५३४२			२५०५३४२
७३	कपिलवस्तु नगरपालिका	कपिलवस्तु			२६५५८८८			२६५५८८८

क्र.स	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	आर्थिक वर्ष २०७६/७७					
			पर्वतारोहण	विद्युत	राष्ट्रिय वन	संरक्षित क्षेत्र	खानी तथा खनिज	जम्मा
७४	यसोधरा गाउँपालिका	कपिलवस्तु			२५८०५५			२५८०५५
७५	मायादेवी गाउँपालिका	कपिलवस्तु			२४८४२८६			२४८४२८६
७६	शुद्धोधन गाउँपालिका	कपिलवस्तु			२८२३११			२८२३११
७७	बंगलाचुली गाउँपालिका	दाङ			४९७४८३		१९८९४३८३	२०३९१८६६
७८	घोराही उपमहानगरपालिका	दाङ			५६९५२९		२५९८६३	८२९३९२
७९	तुल्सीपुर उपमहानगरपालिका	दाङ			५४४३३०		१९१३७५	७३५७०५
८०	शान्तिनगर गाउँपालिका	दाङ			४७७५८१			४७७५८१
८१	बबई गाउँपालिका	दाङ			५०९३२४	८१३९५	१४४११	६०५१२९
८२	दंगीशरण गाउँपालिका	दाङ			४७९६२७	५५२८७		५३४९१४
८३	लमही नगरपालिका	दाङ			५२०६६३			५२०६६३
८४	राप्ती गाउँपालिका	दाङ			५०७१३४			५०७१३४
८५	गढवा गाउँपालिका	दाङ			५१८७८१			५१८७८१
८६	राजपुर गाउँपालिका	दाङ			५१७९८८			५१७९८८
८७	राप्ती सोनारी गाउँपालिका	बाँके			१७१४०७	१०५६८७		१८१७०९४
८८	कोहलपुर नगरपालिका	बाँके			१६०४८६८	१०३०७६		१७०७९४४
८९	बैजनाथ गाउँपालिका	बाँके			१३४९२१२	५४३१८६		१८९२३९८
९०	खजुरा गाउँपालिका	बाँके			११०९१३३			११०९१३३
९१	जानकी गाउँपालिका	बाँके			१३१४३७			१३१४३७
९२	नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका	बाँके			१२८४२८८			१२८४२८८
९३	डुडुवा गाउँपालिका	बाँके			११९८७३८			११९८७३८
९४	नरैनापुर गाउँपालिका	बाँके			१५०१७४९			१५०१७४९
९५	बाँसगढी नगरपालिका	बर्दिया			४८६८६९	९३६९८२		१४२३८५१
९६	बारबर्दिया नगरपालिका	बर्दिया			४५७८९७	९७९१००		१४३६९९७
९७	ठाकुरबाबा नगरपालिका	बर्दिया			४१४८९६	८७८५२९		१२९३४२५
९८	गेरुवा गाउँपालिका	बर्दिया			३३०२९१	८६८५४६		११९८८३७
९९	राजापुर नगरपालिका	बर्दिया			३४२८२३			३४२८२३
१००	मधुवन नगरपालिका	बर्दिया			४२७१३५	५६३७३७		९९०८७२
१०१	गुलरीया नगरपालिका	बर्दिया			३५८२३५	८९३०३		४४७५३८
१०२	बढैयाताल गाउँपालिका	बर्दिया			३५२९८५	७६०९१		४२९०७६
१०३	मदाने गाउँपालिका	गुल्मी			६०६४			६०६४
१०४	ईस्मा गाउँपालिका	गुल्मी			६०९०			६०९०

क्र.स	स्थानीय तहको नाम	जिल्ला	आर्थिक वर्ष २०७६/७७					
			पर्वतारोहण	विद्युत	राष्ट्रिय वन	संरक्षित क्षेत्र	खानी तथा खनिज	जम्मा
१०५	गुल्मी दरबार गाउँपालिका	गुल्मी			६१८२			६१८२
१०६	मुसिकोट नगरपालिका	गुल्मी			६४८१			६४८१
१०७	रेसुङ्गा नगरपालिका	गुल्मी			६६३६			६६३६
१०८	मालिका गाउँपालिका	गुल्मी			५९९५			५९९५
१०९	धुर्कोट गाउँपालिका	गुल्मी			६०८५			६०८५
	जम्मा							२९७०६५६२

स्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

लुम्बिनी प्रदेश भित्र रहेका स्थानीय तहले आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा सबै रोयल्टी शीर्षकबाट प्राप्त गरेको रोयल्टी रकम सबैभन्दा कम प्यूठानको सरुमारानी गाउँपालिकाले रु. ८ हजार ९६४ र सबैभन्दा बढी पाल्पाको तिनाउ गाउँपालिकाले रु. २ करोड ७९ लाख ९५ हजार प्राप्त गरेको देखिन्छ भने आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सबैभन्दा कम गुल्मीको मालिका गाउँपालिकाले रु. ५ हजार ९९५ र सबैभन्दा बढी पाल्पाको निस्दी गाउँपालिकाले रु. ४ करोड ९० लाख २७ हजार प्राप्त गरेको अवस्था छ।

४.४.३ प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट र प्राकृतिक स्रोत परिचालन तथा बाँडफाँट सम्बन्धी विषयका सुझाव कार्यान्वयनको अवस्था

आयोगको दोस्रो वार्षिक प्रतिवेदन, २०७७ मार्फत उपलब्ध गराइएका सुझाव कार्यान्वयनको अवस्था देहायबमोजिम देखिन्छ:

- प्राकृतिक स्रोतको परिचालनका लागि लगानी र प्रतिफल तथा लाभको बाँडफाँटका साथै राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत सम्बन्धी एकीकृत कानुन बनाउन दिइएको सुझाव हालसम्म कार्यान्वयन नभएको।
- अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को अनुसूची-४ को द्रष्टव्य (१) मा संशोधन गरी "जिल्ला समन्वय समिति" शब्द हटाउन सुझाव दिइएकोमा हालसम्म कार्यान्वयन नभएको।
- प्राकृतिक स्रोतबाट स्थानीय तहलाई प्राप्त रोयल्टीको रकम सम्बन्धित प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र विकासमा उपयोग गर्नुपर्नेमा सो बमोजिम पूर्ण रूपमा उपयोग गरेको नपाइएको।
- प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टीको रकम तीनै तहका सरकारले परिचालित प्राकृतिक स्रोतबाट प्रभावित क्षेत्र र जनसङ्ख्यालाई आधार मानी उपयोग हुने व्यवस्था सुनिश्चित नगरेको।
- सङ्घ तथा प्रदेश सरकारले प्राप्त रोयल्टी रकमबाट सम्बन्धित प्राकृतिक स्रोत रहेको प्रदेश तथा स्थानीय तह बाहेकका प्रदेश तथा स्थानीय तहमा वातावरण संरक्षण तथा वातावरणीय प्रभावको नकारात्मक पक्षलाई न्यूनीकरणका साथै स्रोतको विकासमा उपयोगको आवश्यक व्यवस्था पूर्ण रूपमा हुन नसकेको।
- नेपाल पर्वतारोहण सङ्घले व्यवस्थापन गरेका २७ वटा हिमालचुलीबाट सङ्कलन हुने रोयल्टी नियमित रूपमा सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा हुनुपर्ने भनी उपलब्ध गराइएको सुझाव कार्यान्वयन भएको नदेखिएको।

- पर्वतारोहणबाट प्राप्त हुने रोयल्टी बाँडफाँटलाई अझ बढी व्यवस्थित र समन्यायिक बनाउन लस्कर मार्ग सम्बन्धी सूचक समावेश गर्न महत्वपूर्ण देखिएकोमा हालसम्म पर्वतारोहणको क्रममा आधार शिविरसम्म पुग्ने लस्कर मार्गका विवरण, तिनको लम्बाइ र सो मार्गमा पर्ने स्थानीय तह सहितको विवरण आयोगलाई उपलब्ध नभएको।
- तीनै तहका सरकारले राष्ट्रिय वन र राष्ट्रिय निकुञ्ज अन्तर्गतको संरक्षित क्षेत्रबाट प्राप्त रोयल्टी रकम वनको अवस्थिति, वनमा आश्रित जनसङ्ख्या र प्रभाव क्षेत्रका जनतालाई लाभ पुग्ने तथा वनको संरक्षण, संवर्द्धन गरी हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने कार्यमा उपयोग गर्नुपर्नेमा प्रभावकारी कार्यक्रम संचालन भएको नदेखिएको।
- ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा सम्बन्धी स्रोतको परिचालन, व्यवस्थापन र नियमन सम्बन्धमा सङ्घीय संरचना बमोजिमका तीनै तहका सरकारको स्पष्ट भूमिका सहित यसको सञ्चालन, व्यवस्थापन र नियमन गर्ने गरी कानुनी बन्दोबस्त गर्नुपर्ने सुझाव दिइएकोमा कार्यान्वयन नभएको।

४.५ नेपाल सरकारबाट प्रदेश सरकारलाई हस्तान्तरण गरिएको समपूरक तथा विशेष अनुदान कार्यान्वयनको अवस्था

नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा (३) मा “प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुनेछ” भन्ने उल्लेख भएको छ, तर सोही धाराको उपधारा (६) मा “नेपाल सरकारले सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदान गर्ने सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान वा अन्य प्रयोजनका लागि दिने विशेष अनुदान वितरण सम्बन्धी व्यवस्था सङ्घीय कानून बमोजिम हुनेछ” भन्ने व्यहोरा उल्लेख हुँदा समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानमा आयोगको भूमिका शून्य भएको छ।

विभिन्न तहका सरकारबीच हुने वित्तीय हस्तान्तरणको कुल परिमाणको विवरण प्राप्त नहुँदा सम्म एकातिर विभिन्न सङ्घीय इकाइहरूको खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको गणना गरी वित्तीय अन्तर पत्ता लगाउन सकिँदैन भने अर्कोतिर अन्तर-सरकारी वित्त हस्तान्तरण सन्तुलित, समन्यायिक र समतामूलक बनाउने प्रयास गरिएको छ छैन भन्ने कुराको अनुमान गर्न समेत कठिन पर्दछ।

यस सन्दर्भमा आयोगले परिमाण वा हिस्सा निर्धारण गर्ने र आधार तोक्ने अधिकार प्राप्त नगरेको भए तापनि समपूरक र विशेष अनुदानको चित्रबाट भविष्यमा वित्तीय समानीकरण अनुदानको परिमाण निर्धारण गर्नमा वा वित्तीय समानीकरण अनुदानका आधारहरूमा पुनरावलोकन गर्नमा समेत अर्थपूर्ण सूचना प्राप्त हुने भएकोले नेपाल सरकारबाट प्रदेश सरकारलाई हस्तान्तरण गरिएको समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानको कार्यान्वयनको अवस्था समेत सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा सङ्क्षेपमा विश्लेषण गरिएको छ।

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ को दफा १०(१) मा भएको व्यवस्था बमोजिम “नेपाल सरकारले प्रदेश वा स्थानीय तहलाई पूर्वाधार विकास सम्बन्धी कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न समपूरक अनुदान प्रदान गर्न सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था गरिएको छ। यसरी समपूरक अनुदान प्रदान गर्दा योजनाको सम्भाव्यता, लागत, प्राप्त हुने प्रतिफल वा लाभ, योजना कार्यान्वयन गर्न सक्ने वित्तीय तथा भौतिक क्षमता वा जनशक्ति र योजनाको आवश्यकता र प्राथमिकता जस्ता कुराहरूलाई आधार लिनुपर्ने हुन्छ। सोही दफाको उपदफा (३) मा “प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदेश कानून बमोजिम समपूरक अनुदान प्रदान गर्न सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था गरिएको छ भने उपदफा (४) मा “उपदफा (१) र (३) बमोजिमको समपूरक अनुदान कुनै योजनाको कुल लागतको अनुपातका आधारमा प्रदान गरिनेछ ” भन्ने व्यवस्था उल्लेख छ।

विगत तीन आर्थिक वर्षहरूमा कुल रु. २० अर्ब ७७ करोड ४८ लाख २० हजार समपूरक अनुदानका लागि बजेट व्यवस्था भएकोमा उक्त रकमको करिब ७३ प्रतिशत मात्र खर्च भएको देखिन्छ। प्राप्तिका हिसाबले प्रदेश नं २ ले कुल समपूरक अनुदान रकमको केवल ४ प्रतिशत र गण्डकी प्रदेशले ७.५ प्रतिशत हिस्सा ओगटेको देखिन्छ भने बागमती प्रदेशले सबै भन्दा बढी अर्थात २८.४ प्रतिशत हिस्सा प्राप्त गरेको छ। खर्चका हिसाबले कर्णाली प्रदेशले प्राप्त समपूरक

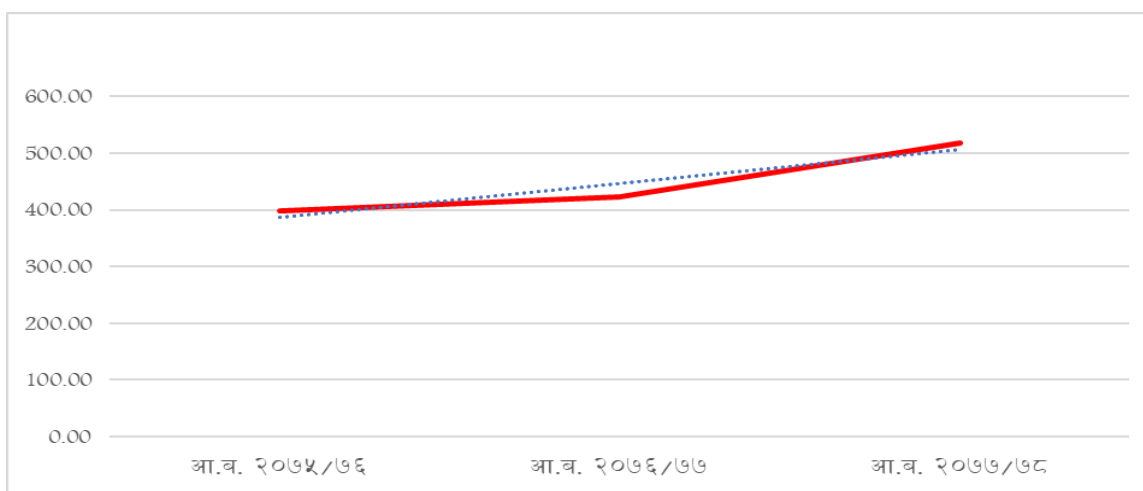
अनुदानको केवल ४०.४ प्रतिशत मात्र उपयोग गर्न सकेको देखिन्छ भने गण्डकी प्रदेशले ५० प्रतिशतको हाराहारीमा खर्च गरेको देखिन्छ। समपूरक अनुदानको खर्चको अवस्था तालिका नं ४.१२ मा प्रस्तुत गरिएको छ। आगामी दिनहरूमा समपूरक अनुदानको वितरण गर्दा खर्च गर्न सक्ने क्षमता वृद्धि गर्ने उपायका बारेमा समेत विचार गर्नुपर्ने देखिन्छ।

तालिका - ४.१२ समपूरक अनुदानको लागि बजेट व्यवस्था एवं खर्चको विवरण

	आर्थिक वर्ष २०७५/७६		आर्थिक वर्ष २०७६/७७		आर्थिक वर्ष २०७७/७८	
	बजेट रकम	निकासा रकम	बजेट रकम	निकासा रकम	बजेट रकम	निकासा रकम
प्रदेश नं १	६८०,०००,०००	६८०,०००,०००	७५३,८००,०००	७५३,८००,०००	८४२,७००,०००	८४२,७००,०००
प्रदेश नं २	४४०,०००,०००	२९३,३३३,३३३	२३३,७००,०००	२३३,७००,०००	२७,७००,०००	२७,७००,०००
बागमती प्रदेश	६००,०००,०००	६००,०००,०००	६४६,६००,०००	६४६,६००,०००	८१८,२००,०००	८१८,२००,०००
गण्डकी प्रदेश	६८०,०००,०००	०	१,२५८,०००,०००	८६१,६००,०००	१,४९८,९००,०००	१,४९८,९००,०००
लुम्बिनी प्रदेश	६९०,०००,०००	६९०,०००,०००	६९७,७००,०००	६९७,७००,०००	४८३,३००,०००	४८३,३००,०००
कर्णाली प्रदेश	९२०,०००,०००	९२०,०००,०००	४६८,९००,०००	४६८,९००,०००	२५२,५००,०००	२५०,०००,०००
सुदूरपश्चिम प्रदेश	८००,०००,०००	८००,०००,०००	९६६,१००,०००	५६६,१००,०००	१,२६२,९००,०००	१,२६२,९००,०००
जम्मा	४८१००००००	३९८३३३३३३३	५०२४८००००	४२२८४००००	५१८६२००००	५१८३७००००

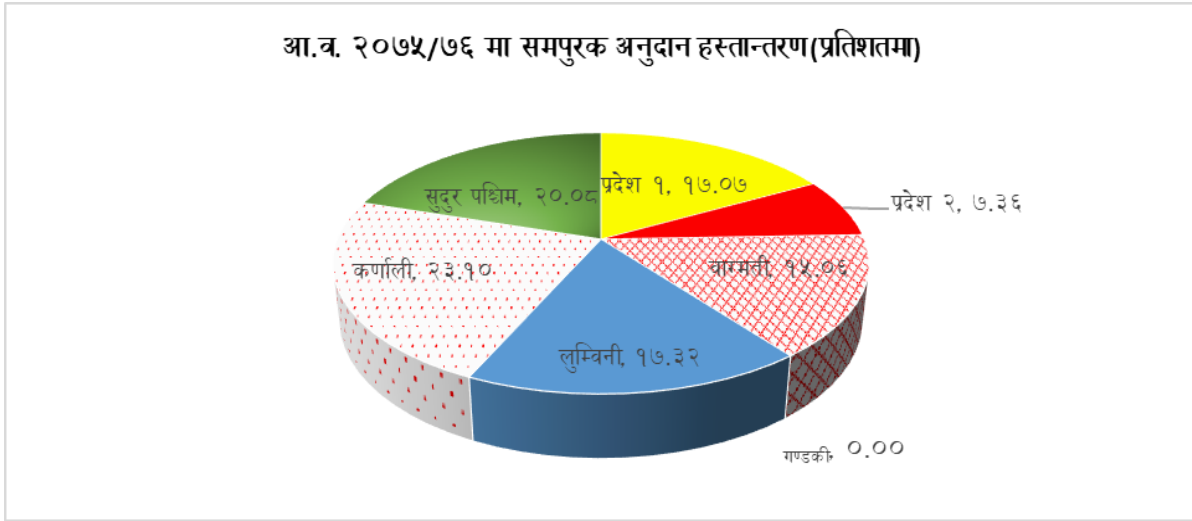
विगत तीन आर्थिक वर्षहरूमा नेपाल सरकारबाट प्रदेशहरूमा जाने समपूरक अनुदान हस्तान्तरणको अङ्क निरन्तर बढ्दो प्रवृत्तिमा देखिएको छ (चित्र नं. ४.७)।

चित्र - ४.७ समपूरक अनुदान हस्तान्तरणको प्रवृत्ति

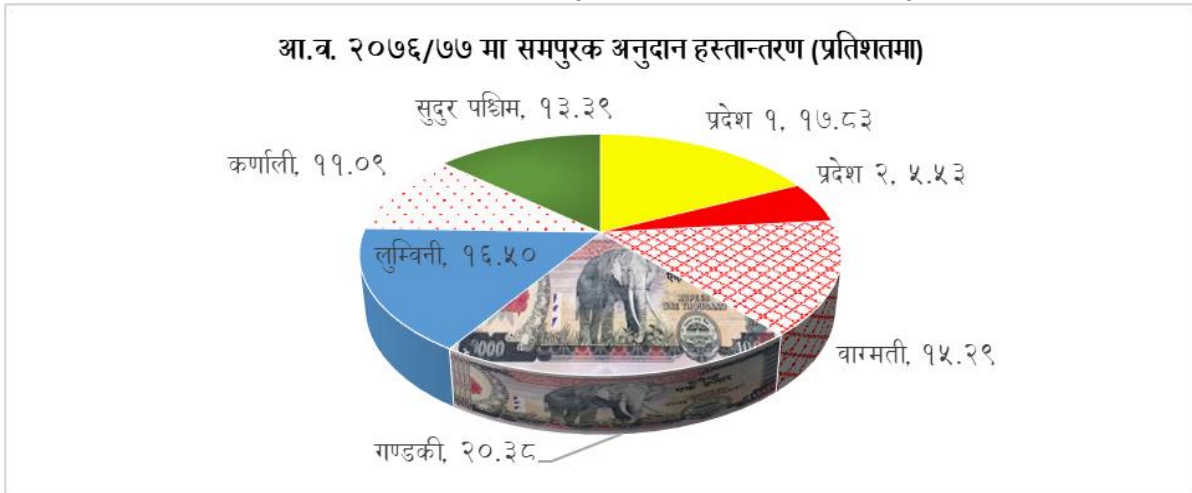

प्रदेशगत समपूरक अनुदानको वितरण

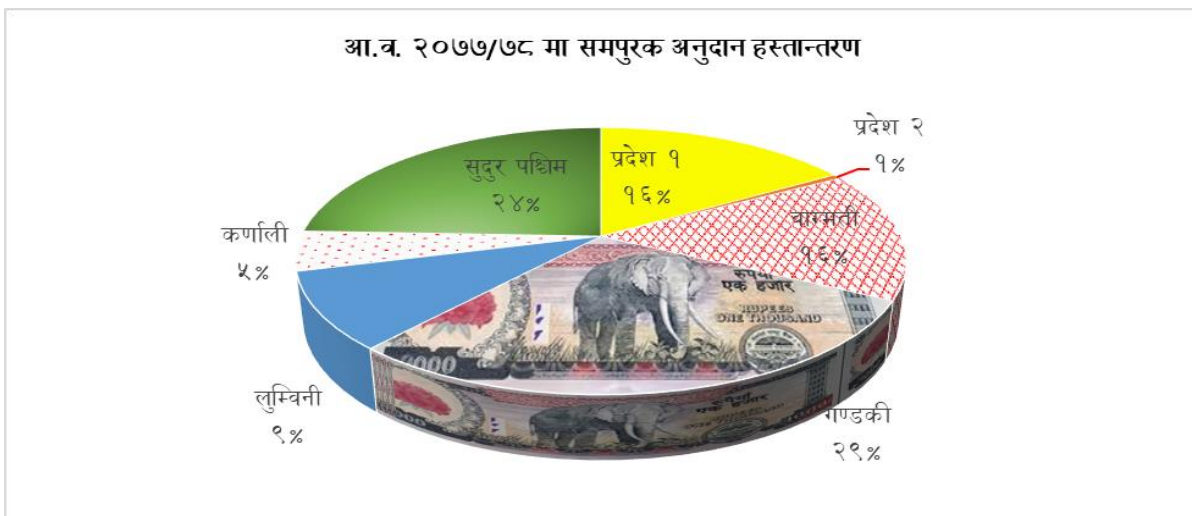
चित्र - ४.८ आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा समपूरक अनुदान हस्तान्तरणको प्रदेशगत अनुपात

चित्र - ४.९ आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा समपूरक अनुदान हस्तान्तरणको प्रदेशगत अनुपात

चित्र - ४.१० आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा समपूरक अनुदान हस्तान्तरणको प्रदेशगत अनुपात

माथिका चित्रहरूबाट यो स्पष्ट हुन्छ कि अरू प्रदेशहरूको तुलनामा बागमती प्रदेशले पाएको समपूरक अनुदानको अनुपात तुलनात्मक हिसाबले स्थिर देखिन्छ भने गण्डकी प्रदेशले आ.व. २०७५/७६ मा समपूरक अनुदान प्राप्त गरेको नदेखाएतापनि बाँकी दुई आर्थिक वर्षहरूमा समपूरक अनुदानको ठूलो हिस्सा प्राप्त गरेको देखिन्छ। यी तथ्याङ्कहरूले समपूरक अनुदान कुन प्रदेशमा बढी आवश्यक पर्ने हो भन्ने भन्दा पनि कुन प्रदेशले समपूरक अनुदान माग गर्दा विधि प्रकृया पुऱ्याउन सक्छ, सो प्रदेशले बढी हिस्सा प्राप्त गरेको हुन सक्ने देखिएकोले उक्त अनुदान दावी गर्नका लागि क्षमता विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता समेत देखिन आएको छ।

प्रस्तुत तथ्याङ्कको आधारमा मात्र समपूरक अनुदानको हस्तान्तरण ऐनले व्यवस्था गरेकै प्रयोजनका लागि खर्च भए नभएको यकिन गर्न सकिने अवस्था देखिँदैन भने आयोगले समपूरक अनुदान हस्तान्तरणको जानकारी प्राप्त नगर्ने हुँदा वित्तीय समानीकरण अनुदानमा यो अनुदानले कति चाप घटाउन (offset) सक्छ भन्ने कुरा पनि अनुमान गर्न नसकिने अवस्था रहेको छ।

विशेष अनुदानतर्फ

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ को दफा ११(१) मा भएको व्यवस्था बमोजिम “नेपाल सरकारले देहायको कुनै उद्देश्य राखी प्रदेश वा स्थानीय तहबाट सञ्चालन गरिने कुनै खास योजनाको लागि विशेष अनुदान प्रदान गर्न सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था गरिएको छ:

- (क) शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाको विकास र आपूर्ति गर्ने,
- (ख) अन्तर प्रदेश वा अन्तर स्थानीय तहको सन्तुलित विकास गर्ने,
- (ग) आर्थिक सामाजिक वा अन्य कुनै प्रकारले विभेदमा परेको वर्ग वा समुदायको उत्थान र विकास गर्ने।

सोही दफाको उपदफा (२) मा “प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदेश कानून बमोजिम विशेष अनुदान प्रदान गर्न सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था गरिएको छ भने उपदफा (३) मा “विशेष अनुदान प्रदान गर्ने कार्यविधि तथा अन्य व्यवस्था नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ” भन्ने व्यवस्था उल्लेख छ।

विगत तीन आर्थिक वर्षहरूमा प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा कम विशेष अनुदान पाउने प्रदेशहरूमा गण्डकी प्रदेश (४.७८ प्रतिशत) र प्रदेश नं १ (६.२४ प्रतिशत) छन् भने सबैभन्दा धेरै विशेष अनुदानको हिस्सा प्राप्त गर्नेमा लुम्बिनी प्रदेश (२५.९४ प्रतिशत) रहेको छ। प्रदेश नं २, बागमती प्रदेश र सुदूरपश्चिम प्रदेशले प्राप्त गरेको विशेष अनुदानको हिस्सा करिब करिब उस्तै देखिन्छ। प्राप्त अनुदानको उपयोगका हिसाबले हेर्दा लुम्बिनी प्रदेश सबैभन्दा अगाडि (९६.७ प्रतिशत) देखिन्छ भने प्रदेश नं २, गण्डकी प्रदेश र कर्णाली प्रदेशले प्राप्त विशेष अनुदान रकमको क्रमशः ६७, ६३ र ६२ प्रतिशत मात्र खर्च गर्न सकेका छन्।

प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा प्रदेश नं १, प्रदेश नं २, लुम्बिनी प्रदेश र कर्णाली प्रदेशले विशेष अनुदानतर्फ कुनै रकम प्राप्त गरेको देखिँदैन भने प्रदेश नं १ ले आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा पनि कुनै रकम प्राप्त गरेको छैन। यस हिसाबले हेर्दा विशेष अनुदान अन्तर्गत बहुवर्षीय योजनाहरू सञ्चालन गर्नु पर्ने अवस्थामा योजना सम्पन्न नहुँदासम्म विशेष अनुदानको हिस्सा प्राप्त गर्ने अवस्थाको सुनिश्चितता नभएमा त्यस्ता आयोजनाहरूको भविष्य अनिश्चित हुने देखिन्छ।

गत तीन आर्थिक वर्षहरूमा गरी कुल रू. ८ अर्ब ८७ लाख २९ हजार विशेष अनुदान अन्तर्गत बजेट व्यवस्था गरिएकोमा सो को ८० प्रतिशत रकम खर्च भएको देखिन्छ। विशेष अनुदानको वितरण र खर्चको प्रदेशगत अवस्था तालिका नं ४.१३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका - ४.१३ विशेष अनुदानको लागि बजेट व्यवस्था र निकासको विवरण

(रु. हजारमा)

	आर्थिक वर्ष २०७५/७६		आर्थिक वर्ष २०७६/७७		आर्थिक वर्ष २०७७/७८	
	बजेट रकम	निकास रकम	बजेट रकम	निकास रकम	बजेट रकम	निकास रकम
प्रदेश नं १	६५,७१,०६	६५,७१,०६	५४,५०,००	५४,५०,००	५३,५०,००	५३,५०,००
प्रदेश नं २	६८,७६,९८	४५,८४,३३	६५,००,००	६५,००,००	४९,५०,००	४९,५०,००
बागमती प्रदेश	०.००	०.००	४९,००,००	४९,००,००	४९,००,००	४९,००,००
गण्डकी प्रदेश	६७,३६,४७	०	८६,००,००	६९,००,००	५४,००,००	५४,००,००
लुम्बिनी प्रदेश	०.००	०.००	५७,५२,६०	५७,५२,६०	२९,००,००	२९,००,००
कर्णाली प्रदेश	९०,७७,९९	९०,७७,९९	८९,००,००	८९,००,००	४६,००,००	४६,००,००
सुदूरपश्चिम प्रदेश	७८,७७,६५	७८,७७,६५	७५,००,००	७५,००,००	४८,५०,००	४८,५०,००
जम्मा	३,७९,३९,३५	२,८९,९०,२३	४,६०,०२,६०	३,९५,०२,६०	३,९३,५०,००	३,९९,५०,००

स्रोत: महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय

आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा कुल ३ अर्ब ७९ करोड ३९ लाख ३५ हजार विशेष अनुदान हस्तान्तरणको लागि बजेट व्यवस्था भएकोमा रु. २ अर्ब ८९ करोड ९० लाख २३ हजार (बजेट व्यवस्थाको ७५.७ प्रतिशत) प्रदेश सरकारहरूलाई हस्तान्तरण भएको देखिन्छ। उक्त आर्थिक वर्षमा बागमती, गण्डकी र लुम्बिनी प्रदेशका लागि कुनै रकम विशेष अनुदान हस्तान्तरण भएको देखिँदैन भने कुल हस्तान्तरित विशेष अनुदान मध्ये २३.४ प्रतिशत प्रदेश नं १ ले, १६.३ प्रतिशत प्रदेश नं २ ले, ३२.४ प्रतिशत कर्णाली प्रदेशले र २८.०२ प्रतिशत सुदूर पश्चिम प्रदेशले प्राप्त गरेका छन्। गण्डकी प्रदेशका लागि रु. ६७ करोड ३६ लाख ४७ हजार विशेष अनुदानको बजेट व्यवस्था भए पनि हस्तान्तरण नभएको महालेखा नियन्त्रकको कार्यालयबाट प्राप्त तथ्याङ्कले देखाउँछ।

त्यसै गरी आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा कुल रु. ४ अर्ब ६० करोड २ लाख ६० हजार विशेष अनुदान हस्तान्तरणको लागि बजेट व्यवस्था भएकोमा रु. ३ अर्ब ९५ करोड २ लाख ६० हजार (बजेट व्यवस्थाको ८५.८७ प्रतिशत) प्रदेश सरकारहरूलाई हस्तान्तरण भएको देखिन्छ। उक्त अनुदानबाट प्रदेश नं १ ले १३.८ प्रतिशत, प्रदेश नं २ ले १६.५ प्रतिशत, बागमती प्रदेशले १०.४ प्रतिशत, लुम्बिनी प्रदेशले १५.४ प्रतिशत, गण्डकी प्रदेशले १४.६ प्रतिशत, कर्णाली प्रदेशले २०.५ प्रतिशत र सुदूर पश्चिम प्रदेशले ८.९ प्रतिशत प्राप्त गरेका छन्।

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा विशेष अनुदान प्रयोजनका लागि कुल रु. ३ अर्ब ९३ करोड ५० लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा रु. ३ अर्ब ९९ करोड ५० लाख (बजेट व्यवस्थाको ९९.४ प्रतिशत) प्रदेश सरकारहरूलाई हस्तान्तरण भएको देखिन्छ। उक्त अनुदानबाट प्रदेश नं १ ले १७.९७ प्रतिशत, प्रदेश नं २ ले १३.३२ प्रतिशत, बागमती प्रदेशले १५.७३ प्रतिशत, लुम्बिनी प्रदेशले १७.३४ प्रतिशत, गण्डकी प्रदेशले ६.७४ प्रतिशत, कर्णाली प्रदेशले १४.९३ प्रतिशत र सुदूरपश्चिम प्रदेशले १५.७५ प्रतिशत प्राप्त गरेका छन्।

यसरी आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा भन्दा २०७६/७७ मा विशेष अनुदान रकम हस्तान्तरण ४०.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिए तापनि त्यो क्रमले निरन्तरता पाउन सकेको देखिँदैन। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को तुलनामा आ.व. २०७७/७८ मा हस्तान्तरित विशेष अनुदान रकममा २९.९४ प्रतिशतले गिरावट आएको देखिन्छ। विश्वव्यापी महामारीको रूपमा फैलिएको कोभिड-१९ को कारणले राजस्व आयमा आएको संकुचनको कारणले पनि यस्तो अवस्था सिर्जना भएको हुनसक्छ। तीनै आर्थिक वर्षहरूमा कुल विशेष अनुदान रकमबाट कर्णाली प्रदेशले उल्लेख्य हिस्सा प्राप्त गरेको देखिन्छ।

प्रस्तुत तथ्याङ्कको आधारमा मात्र विशेष अनुदानको हस्तान्तरण ऐनले व्यवस्था गरेकै प्रयोजनका लागि खर्च भए नभएको यकिन गर्न सकिने अवस्था देखिँदैन भने आयोगले विशेष अनुदानको हस्तान्तरणको जानकारी प्राप्त नगर्ने हुँदा वित्तीय समानीकरण अनुदानमा यो अनुदानले कति चाप घटाउन (offset) सक्छ भन्ने कुरा पनि अनुमान गर्न नसकिने अवस्था रहेको छ।

४.६ लुम्बिनी प्रदेश सरकारबाट प्रदेश भित्रका स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गरिएको सशर्त, समपूरक तथा विशेष अनुदान सम्बन्धी अवस्था

लुम्बिनी प्रदेश सरकारले प्रदेश भित्रका स्थानीय तहलाई आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सशर्त अनुदान प्रदान गर्नको लागि रु. १ अर्ब ३८ करोड ९८ लाख बजेट विनियोजन गरेकोमा यथार्थमा रु. १ अर्ब ३४ करोड ३३ लाख हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ। यसैगरी यस आर्थिक वर्षमा विशेष अनुदान उपलब्ध गराउनको लागि रु. १ अर्ब बजेट विनियोजन गरेकोमा रु. ९६ करोड ४३ लाख मात्र हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा प्रदेश भित्रका स्थानीय तहलाई समपूरक अनुदान उपलब्ध गराउनको लागि सो प्रदेशले रु. १ अर्ब ५० करोड बजेट विनियोजन गरेकोमा रु. १ अर्ब ४२ करोड ४७ लाख मात्र हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ भने आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा सशर्त अनुदान, विशेष अनुदान र समपूरक अनुदान वितरणको लागि क्रमशः रु. २ अर्ब ४ करोड, रु. १ अर्ब २ रु. १ अर्ब ५० करोड बजेट विनियोजन गरेकोमा यथार्थमा क्रमशः रु. १ अर्ब ९८ करोड ९८ लाख, रु. १ अर्ब ४ करोड ४० लाख र रु. १ अर्ब ७४ करोड हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ। यसैगरी आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा प्रदेश भित्रका स्थानीय तहलाई सशर्त, विशेष र समपूरक अनुदान उपलब्ध गराउनको लागि लुम्बिनी प्रदेश सरकारले क्रमशः रु. १ अर्ब २८ करोड ९९ लाख, रु. १ अर्ब २ रु. १ अर्ब ८५ करोड ५० लाख बजेट विनियोजन गरेको देखिन्छ।

उपरोक्त अवस्थाको विश्लेषण गर्दा लुम्बिनी प्रदेश सरकारले प्रदेश भित्रका स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदान उपलब्ध गराउनका लागि विभिन्न आर्थिक वर्षमा बजेटमा विनियोजन गरेको परिमाण भन्दा घटी या बढी हुने गरी हस्तान्तरण गरेको देखियो। बजेटमा विनियोजन भएको भन्दा घटी या बढी नहुने गरी यस्ता अनुदान हस्तान्तरण गर्ने तर्फ प्रदेश सरकारले ध्यान दिनु पर्ने देखिन्छ।

परिच्छेद - पाँच

निष्कर्ष तथा सुझावहरू

५.१ निष्कर्ष

आयोगले नेपालको संविधान तथा प्रचलित कानून बमोजिम आफूलाई सुम्पिएको कार्यजिम्मेवारी निरन्तररूपमा सम्पादन गर्दै आएको छ। यस आयोगबाट नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराइएको अधिकांश सिफारिस तथा सुझाव सम्बन्धित तहबाट कार्यान्वयन हुँदै आएको भए पनि यसले गरेका सम्पूर्ण सिफारिस तथा सुझाव कार्यान्वयनमा सम्बन्धित तह थप जागरुक हुन आवश्यक देखिएको छ। आयोगले गर्ने सिफारिस तथा सुझावलाई थप वस्तुपरक, नतिजामूलक र कार्यान्वयनयोग्य तुल्याउन आयोगको संस्थागत क्षमता समेत अभिवृद्धि गर्न आवश्यक देखिएको छ। यस कार्यमा सबै तहका सरकार तथा अन्य सरोकारवाला निकायबाट आयोगलाई निरन्तरको सहयोग र सहकार्य अपेक्षित छ।

आयोगले नेपालको संविधान, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४, अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ लगायतका संवैधानिक तथा कानुनी प्रावधानहरू समेतका आधारमा अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणलाई बढी भन्दा बढी समन्यायिक बनाउने उद्देश्यले स्वतन्त्र, निष्पक्ष, पारदर्शी र वस्तुनिष्ठ आधारमा अध्ययन, अनुसन्धान, विश्लेषण गरी विभिन्न आधार, सूचक, सूचकाङ्क, भार तय गरी सो का आधारमा यस आयोगबाट गरिएको सिफारिस सम्बद्ध सङ्घीय इकाइबाट प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुनु पर्दछ।

५.२ सुझावहरू

(क) वित्तीय हस्तान्तरण सम्बन्धमा:

१. नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा ३ ले प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुने संवैधानिक व्यवस्था भएपनि वित्तीय समानीकरण अनुदान बाहेकका अन्य अनुदानको परिमाण तय गर्ने सम्बन्धमा कानूनबाट आयोगलाई भूमिका उपलब्ध गराइएकोले संवैधानिक प्रावधान बमोजिम विद्यमान कानून र कार्यप्रणालीमा आवश्यक संशोधन गरी आयोगको भूमिका स्पष्ट गर्नु पर्ने।
२. आयोगले आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा सङ्घीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान वापत क्रमशः रु. ५७ अर्ब ५७ करोड र रु. ९३ अर्ब ७४ करोड हस्तान्तरण गर्नको लागि नेपाल सरकारलाई मिति २०७७/०९/०२ मा सिफारिस गरेकोमा नेपाल सरकारले आयोगले सिफारिस गरेको परिमाणभन्दा क्रमशः रु. २ अर्ब ३७ करोड ५० लाख र रु. ३ अर्ब ७६ करोड ६७ लाख कम हुनेगरी प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ। नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा (३) मा प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुनेछ भनी यस आयोगलाई प्रदान गरेको जिम्मेवारी अनुरूप आयोगले गरेको सिफारिस बमोजिम नै नेपाल सरकारले वित्तीय हस्तान्तरण गर्नुपर्नेमा उक्त आर्थिक वर्षमा सो बमोजिम वित्तीय हस्तान्तरण गरेको नदेखिएकोले संवैधानिक व्यवस्था अनुरूप आयोगले गरेको सिफारिस अनिवार्य रूपमा कार्यान्वयन गर्नेतर्फ नेपाल सरकारले ध्यान दिनुपर्ने।
३. आयोगले नेपाल सरकारबाट स्थानीय तहमा वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरणको लागि आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा सिफारिस गरेको रकम भन्दा रु. ७ करोड ४४ लाख बढी हुने गरी र आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सिफारिस भन्दा रु. ३ करोड ४० लाख कम हुने गरी हस्तान्तरण गरेकोले आयोगले सिफारिस बमोजिम वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरण नभएको देखिँदा आयोगले गरेको सिफारिसलाई कार्यान्वयन गर्ने तर्फ ध्यान दिनु पर्ने देखिन्छ। साथै

स्थानीय तहले वित्तीय हस्तान्तरण मार्फत प्राप्त गरेको अनुदान मध्ये खर्च नभई कानुन बमोजिम नेपाल सरकारलाई फिर्ता गर्नु पर्ने रकम कानुनले तोकेको म्याद भित्रै फिर्ता गर्ने तर्फ ध्यान दिनु पर्ने।

४. नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा (४) बमोजिम नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। खर्चको आवश्यकता निर्धारणका लागि संविधान बमोजिम तहगत सरकारको कार्यजिम्मेवारीको अतिरिक्त तत् सम्बन्धी न्यूनतम मानक, मानदण्ड र आवधिक लक्ष्य तथा प्रति एकाइ लागत आवश्यक पर्दछ। आयोगले प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमतालाई थप वस्तुपरक ढङ्गबाट आकलन गर्ने गरी विगतको अध्ययनलाई अद्यावधिक गर्ने कार्य गरिरहेको छ। तर कतिपय कार्यजिम्मेवारीहरूको सम्बन्धमा न्यूनतम मानक, मानदण्ड तथा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय तहगत लक्ष्य निर्धारण भइनसकेको अवस्थामा खर्चको वास्तविक आवश्यकता आकलन गर्न कठिनाई भएकोले तहगत सरकारको कार्यजिम्मेवारीहरूका विषय अन्तर्गतका सेवाको न्यूनतम मानक, मानदण्ड, लक्ष्य र लागत लगायतका विषयहरू मूलतः नेपाल सरकारबाट यथाशीघ्र निर्धारण हुनु पर्ने।
५. प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई संविधानको अनुसूचीले प्रत्याभूत गरेको एकल अधिकार अन्तर्गतका मुख्य कार्यजिम्मेवारीहरू सम्पादन गर्नका लागि उपलब्ध गराइने वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम आयोगबाट निर्धारण गरी सिफारिस गर्ने क्षणमा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने अन्य अनुदान (सशर्त, समपूरक र विशेष) को रकमले के कति हदसम्म वित्तीय समानीकरण अनुदानको मूल उद्देश्य (समानीकरण गर्ने कार्य) मा सघाउ एवम् योगदान पुर्याउँदछ भन्ने विषय आयोगलाई जानकारी नभइकन वास्तविक रूपले वित्तीय समानीकरण अनुदान निर्धारण गर्न कठिन हुने हुँदा सशर्त, समपूरक र विशेष अनुदान हस्तान्तरणको विद्यमान पद्धतिमा सुधार ल्याउनुपर्ने र सोको जानकारी यथासमयमा नै यस आयोगलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने।
६. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ८ मा नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसमा वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्ने व्यवस्था गरेको हुँदा आयोगको सिफारिस अनुरूप नै वित्तीय समानीकरण अनुदानको बजेट विनियोजन तथा हस्तान्तरण गर्नु पर्ने। सोही ऐनको दफा २१ को उपदफा (४) मा प्रदेश तथा स्थानीय तहले आफूले उठाएको राजस्व र उक्त ऐन बमोजिम राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकमबाट प्रशासनिक खर्च पुग्ने गरी राजस्व र व्ययको अनुमान पेस गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको हुँदा प्रदेश तथा स्थानीय तहले अध्ययन भ्रमण, वैदेशिक भ्रमण, प्रशासनिक एवं कार्यालय सञ्चालन जस्ता शीर्षक वा विषयमा वित्तीय समानीकरण अनुदानबाट प्राप्त रकमको प्रयोगलाई निरुत्साहित गर्ने। त्यस्तै सोही ऐनको दफा २८ मा अनुदानको रकम जुन प्रयोजनको लागि प्राप्त भएको हो सोही प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको हुँदा यसैअनुसार हुने गरी प्राथमिकता र आवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दै प्रदेश तथा स्थानीय तहले आ-आफ्नो वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरेर कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिन्छ। साथै प्रदेश तथा स्थानीय तहले अनुदानको प्राप्ति र त्यसको प्रयोग कुन कार्यक्रम/योजनाका लागि कुन खर्च शीर्षकमा गर्ने वा कुन खर्च शीर्षकमा गरियो भनेर बजेट तथा कार्यक्रमगत रूपमा बजेट वक्तव्य तथा व्यय अनुमानको विवरण (खर्च शीर्षकगत र स्रोतगत समेत) मा स्पष्ट उल्लेख गर्ने गरेको अवस्था नदेखिँदा यसमा सुधार गरी अनुदानको प्राप्ति र त्यसको प्रयोग स्पष्ट उल्लेख हुने प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने।
७. आयोगले सिफारिस गरेका सशर्त अनुदानका आधारहरू नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को निर्णयबाट सबै सरोकारवाला निकायहरूलाई सञ्चार हुनुपर्ने, साथै बजेट तथा कार्यक्रम तयारीको चरणदेखि नै सशर्त अनुदान अन्तर्गत प्रस्तावित कुनै पनि आयोजना वा कार्यक्रम आयोगले सिफारिस गरेको कुन आधार अनुरूपको हो भनी प्रविष्टि, अभिलेख र प्रतिवेदन गर्ने प्रणालीको स्थापना हुनु पर्ने।
८. प्रदेश तथा स्थानीय तहको वित्तीय स्वायत्तता र व्यवस्थापकीय क्षमतालाई बलियो बनाउँदै लैजाने उद्देश्य सहित कुल अनुदानमा सशर्त अनुदानको हिस्सा क्रमशः कम गर्दै लैजाने र त्यसको परिपूर्ति वित्तीय समानीकरण अनुदान मार्फत गर्दै जानु पर्ने।

९. सशर्त अनुदानबाट सञ्चालन हुने आयोजना/कार्यक्रम प्रति सम्बन्धित तहको अधिकतम स्वामित्व कायम गर्न र कार्यान्वयन प्रक्रियामा व्यवस्थापकीय कूशलता र खर्च दक्षता समेत सुनिश्चित गर्नका लागि सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउँदा क्रियाकलाप नै तोक्ने कार्य नगरी त्यस किसिमको स्वायत्तता सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहलाई नै हुने गरी क्षेत्रगत शर्तहरू र आयोजना/कार्यक्रमको लक्ष्य तथा अपेक्षित उपलब्धि जस्ता विषयहरू मात्र तोकेर पठाउन उपयुक्त हुने।
१०. नेपाल सरकारले बजेट तर्जुमा गर्दा सशर्त अनुदानका सबै कार्यक्रम वा आयोजनाहरू समावेश गरी शुरूमै एकै पटक विनियोजन गर्नुपर्ने। विपद्जन्य अवस्था, महामारी वा अन्य आकस्मिक परिस्थितिको रोकथाम, नियन्त्रण तथा प्रतिकार्य र पुनर्स्थापना गर्नुपरेको अवस्थामा बाहेक आर्थिक वर्षको बीचमा कुनै पनि नयाँ कार्यक्रम वा आयोजनाहरू कार्यान्वयन गर्न थप सशर्त अनुदान हस्तान्तरण नगर्ने।
११. प्रदेश तथा स्थानीय तहमा आर्थिक वर्षको उत्तरार्धमा वा अन्त्यमा सशर्त अनुदानका कार्यक्रम वा आयोजनाहरू तथा रकम पठाउने कार्य बन्द गरी हस्तान्तरित सशर्त अनुदान अन्तर्गतका कार्यक्रम वा आयोजनाहरू आर्थिक वर्षको शुरूमा नै पठाउनु पर्ने।
१२. वित्तीय समानीकरण अनुदान रकम निर्धारण प्रकृत्यालाई वस्तुनिष्ठ, न्यायोचित र प्रभावकारी बनाउन सम्बन्धित सङ्घीय इकाइले प्राप्त गर्ने सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानको परिमाण समेत आयोगलाई जानकारी हुनु पर्ने हुँदा सशर्त अनुदानको वितरणमा आयोगले सिफारिस गरेका आधारहरू सहितको बाँडफाँट र समपूरक तथा विशेष अनुदानको योजनागत रकम समेतको जानकारी नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारका सम्बन्धित निकायले हरेक वर्षको माघ मसान्तभित्र आयोगमा पठाउनु पर्ने।
१३. राज्यको समग्र तथा एकीकृत राजस्व र व्ययको स्थिति एउटै प्रणालीबाट अवगत हुने गरी नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहको बजेट विनियोजन, कार्यान्वयन, लेखाङ्कन र प्रतिवेदनको एकीकृत प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने।

(ख) आन्तरिक ऋण परिचालन सम्बन्धमा:

१. देशको समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व हुने गरी पूँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभ दिने प्रकृतिका उत्पादनशील कार्यका लागि आन्तरिक ऋणको परिचालन गर्नुपर्ने। साधारण प्रकृतिका, प्रशासनिक खर्चका लागि र अनुत्पादक क्षेत्रमा आन्तरिक ऋण परिचालन नगर्ने।
२. आन्तरिक ऋणको परिचालन कुन योजनाका लागि कुन खर्च शीर्षकमा गर्ने वा कुन खर्च शीर्षकमा गरियो भनेर बजेट तथा कार्यक्रमगत रूपमा बजेट वक्तव्य तथा व्यय अनुमानको विवरण (खर्च शीर्षकगत र स्रोतगत समेत) मा स्पष्ट उल्लेख गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्ने।
३. बजेट विनियोजन र स्रोत व्यवस्थापनको अनुमान अनुरूप आन्तरिक ऋण उठाउँदै गर्दा आन्तरिक ऋण परिचालन गरिने योजनाको कार्यान्वयन स्थिति (खर्चको अवस्था) सँग तादात्म्य कायम गर्नु पर्ने।
४. प्रदेश सरकारले आन्तरिक ऋण उठाउन ऋणपत्र निष्काशन गर्नसक्ने भएता पनि सोका लागि आवश्यक पर्ने थप कानुनी आधार र मौद्रिक औजार भने तयार नभइसकेको अवस्था छ। यसका लागि आवश्यक कानुनी आधार र मौद्रिक औजारहरूको व्यवस्था गर्नुपर्ने। त्यसैगरी प्रदेश तथा स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण परिचालनको लागि आवश्यक थप कानुनी प्रबन्ध र संस्थागत संरचनाको व्यवस्थापनका साथै ऋण व्यवस्थापन प्रणालीको विकास गरी आन्तरिक ऋणको परिचालन सुव्यवस्थित गर्नु पर्ने।
५. नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले लिने आन्तरिक ऋणको एकीकृत व्यवस्थापन, लेखाङ्कन र प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयन गर्नुका साथै सबै सम्बद्ध निकायले राख्ने आन्तरिक ऋणको विवरण तथा तथ्याङ्कमा एकरूपता कायम गर्नु पर्ने।

६. एक तहको सरकारले अर्को तहको सरकारलाई आन्तरिक रूपमा दिने ऋण र ऋण प्रवाह गर्ने प्रयोजनका साथ नेपाल सरकारले गठन गरेको विशिष्टीकृत संस्थाले आन्तरिक रूपमा गर्ने ऋण लगानीको रकमलाई राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले सिफारिस गरेको आन्तरिक ऋणको सीमाभित्र व्यवस्थित गर्नु पर्ने।
७. आन्तरिक ऋणको परिचालनले अर्थतन्त्रमा अनुकूल एवं प्रतिकूल दुबै प्रभाव पार्न सक्ने हुँदा आन्तरिक ऋणको परिचालन गर्दा अर्थतन्त्रमा अनुकूल प्रभाव पार्ने गरी लागत लाभको विश्लेषण (Cost Benefit Analysis) समेत गरेर आन्तरिक ऋणको परिचालन गर्नु पर्ने।
८. ऋणको भुक्तानी गर्दा अतिरिक्त बोझ महसुस गर्नु नपर्ने गरी तथा भावी पुस्ताले भुक्तानी गर्नुपर्दा पनि असहजता महसुस गर्न नपर्ने गरी उपयुक्त उपकरण छनौट गरी आन्तरिक ऋणको परिचालन गर्नु पर्ने।
९. ऋण व्यवस्थापनको पारदर्शिता र उत्तरदायित्व निर्धारण गरी वित्तीय बजार र ऋण लिने बीचमा विश्वासको वातावरण अझ सुदृढ बनाउने उपायहरू अवलम्बन गर्नु पर्ने।
१०. बजेट अङ्क समायोजन हुँदा यथासम्भव आन्तरिक ऋणको सीमाङ्क समेत समायोजन गर्नेतर्फ ध्यान दिनु पर्ने।

(ग) राजस्व बाँडफाँट तथा परिचालन सम्बन्धमा:

१. अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६ ले मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आन्तरिक उत्पादनमा संकलित अन्तःशुल्क राजस्व बाँडफाँट मासिक रूपमा गर्नुपर्ने र आर्थिक वर्षको अन्त्यमा हिसाब मिलान गर्नुपर्ने व्यवस्था भए तापनि नेपाल सरकारले प्रत्येक आर्थिक वर्षको असार २० गते पछि संकलित राजस्वलाई सोही आर्थिक वर्षमा बाँडफाँट तथा हिसाब मिलान गरेको नदेखिएको, त्यस्तै सोही ऐनको दफा ६क ले सवारी साधन कर बापत सङ्कलित राजस्व सोही आर्थिक वर्षभित्रै प्रदेश तथा स्थानीय तहबीच बाँडफाँट गर्नुपर्नेमा सबै प्रदेश सरकारले त्यस्तो राजस्वको आंशिक रकम मात्र बाँडफाँट गरेबाट प्रदेश तथा स्थानीय तहको यथार्थ राजस्व आय तथा स्रोत व्यवस्थापन गर्न कठिनाई पर्नुको साथै ऐनको कार्यान्वयन हुन नसकेको हुँदा आगामी दिनमा राजस्व बाँडफाँट गर्दा उक्त ऐनको व्यवस्था बमोजिम सम्बन्धित आर्थिक वर्षभित्रै बाँडफाँट सम्पन्न गर्नुपर्ने।
२. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा २१ को उपदफा (४) मा प्रदेश तथा स्थानीय तहले उठाएको राजस्व र यस ऐन बमोजिम प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँट रकमबाट प्रशासनिक खर्च पुग्ने गरी राजस्व र व्ययको अनुमान पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएकोमा कतिपय स्थानीय तहले प्रशासनिक खर्चमा आवश्यकता भन्दा बढी रकम विनियोजन गरेकोले सोलाई र आन्तरिक राजस्व परिचालनमा शिथिलता देखाउने विषयलाई निरुत्साहित गर्न आवश्यक रहेको।
३. अत्यावश्यक प्रशासनिक र सञ्चालन खर्च सकभर सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहको आफ्नो आन्तरिक राजस्व सङ्कलनको रकम (आन्तरिक आय)बाट नै मितव्ययी रूपमा व्यवस्थापन गर्नुपर्ने, सोले नपुगेमा मात्रै सङ्घबाट प्राप्त राजस्व बाँडफाँटको रकमबाट ब्यहोरी बाँकी रकम सार्वजनिक सेवा र विकास निर्माणका कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने।
४. सवारी साधन कर मूलतः सडक निर्माण तथा मर्मत एवम् वातावरणीय प्रदुषण कम गर्नका लागि उठाइने भएकाले सवारी साधन करको हिस्सा प्राप्त गर्ने स्थानीय तहले यो रकम सडक निर्माण तथा मर्मत र वन तथा वातावरण संरक्षण एवम् सम्बर्द्धन गर्नमा प्रयोग गर्नुपर्ने।
५. गण्डकी प्रदेश सरकारले आर्थिक वर्ष २०७५/७६ र २०७६/७७ मा सवारी साधन कर बापत असुल भएको रू. ६९ करोड ७२ लाख र रू. १ अर्ब १ करोड ६० लाखको ४० प्रतिशतले हुने क्रमशः रू. ३९ करोड ४९ लाख र रू. ४० करोड ६४ लाख प्रदेश भित्रका स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गर्नुपर्नेमा आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा रू. १२ करोड ५० लाख घटी र आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा रू. ८५ लाख बढी हुनेगरी हस्तान्तरण गरेको देखियो। अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६क. बमोजिम स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने रकम प्रदेश सरकारले मासिक रूपमा सम्बन्धित स्थानीय सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेमा बाँडफाँट गर्नुपर्ने रकम घटी/बढी हुने

गरी स्थानीय सञ्चित कोषमा हस्तान्तरण गरेको देखिएकोले गण्डकी प्रदेश सरकारले कानुनी प्रावधानको पालना गरेको देखिएन। अतः प्रदेश सरकारले प्रदेश भित्रका स्थानीय तहमा बाँडफाँट हुने सवारी साधन कर वापतको रकम सम्बन्धित आर्थिक वर्षभित्रै बाँडफाँट गर्नुपर्ने विषयमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने। यसैगरी लुम्बिनी प्रदेश सरकारले आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को चैत्र महिनासम्म असुल भएको सवारी साधन कर मात्र स्थानीय सञ्चित कोषमा हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ। सो आर्थिक वर्षको तीन महिना अवधिमा असुल भएको सवारी साधन कर के कति कारणले स्थानीय तहलाई बाँडफाँट नगरेको भन्ने स्पष्ट नभएकोले लुम्बिनी प्रदेश सरकारले समेत अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६क. को कानुनी व्यवस्था पालना गर्ने तर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्ने।

६. राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय रूपमा इ-कमर्स (e-commerce) को माध्यमबाट व्यवसाय सञ्चालन गर्ने व्यवसायी तथा प्रणाली विकासकर्ता (System developer) समेतलाई करको दायरामा ल्याउनु पर्ने। साथै डिजिटल प्लेटफर्म (जस्तै फेसबुक, ट्वीटर, भाईबर, ईन्स्टाग्राम आदि) मा गरिने नेपाली उत्पादन तथा सेवाको विज्ञापन सम्बन्धी कारोबारलाई कानुन निर्माण गरी राजस्वको दायरामा समेट्नु पर्ने।
७. राजस्व संकलनको दायरा बढाउन गरिएको प्रयासलाई कर सुविधाको कारणबाट गुमेको राजस्वले संकुचन गर्ने भएकोले राज्यले प्रत्येक वर्ष उपलब्ध गराउने कर सुविधाको एकीकृत यथार्थपरक हिसाव राख्ने व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने।

(घ) प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण, उपयोग र परिचालन सम्बन्धमा

१. प्राकृतिक स्रोतको परिचालनका लागि तीन तहका सरकारबीच लगानी तथा प्रतिफलको हिस्सा निर्धारण एवं संविधानको धारा ५९ (४) र ५९ (५) मा उल्लिखित प्राकृतिक स्रोतको परिचालन सम्बन्धी प्रावधानका साथै प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट सम्बन्धी विषयमा उठ्न सक्ने सम्भावित विवाद निवारण र सो सँग सम्बन्धित वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा भएको संवैधानिक व्यवस्था कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारले कानुनी व्यवस्थामा स्पष्टता ल्याउनु पर्ने देखिन्छ। अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को अनुसूची-४ मा पर्वतारोहण, विद्युत, वन, खानी तथा खनिज र पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत शीर्षकमा प्राप्त रोयल्टी तीन तहको सरकारबीच बाँडफाँटको व्यवस्था गरिएको छ। यस सम्बन्धमा पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत बाहेकका शीर्षकहरूमा रोयल्टी सङ्कलन गर्ने व्यवस्थाका लागि क्रमशः पर्यटन ऐन, २०३५; विद्युत ऐन, २०४९; वन ऐन, २०७६; राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९; खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२ र सो अन्तर्गत बनेका नियमावलीहरू छन्। पर्वतारोहण सम्बन्धी नियमावली, २०५९ को नियम ४ मा पर्वतारोही दलले पर्वतारोहण गर्न तिर्नुपर्ने सलामी रकमलाई रोयल्टीको रूपमा सङ्कलन गर्ने गरिएको छ भने विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ११ मा रोयल्टी बुझाउनु पर्ने व्यवस्था छ। त्यसैगरी, खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२ को दफा १८ मा रोयल्टी तथा दस्तुर सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको छ। वन ऐन, २०७६ र नियमावली, २०५१ बमोजिम वन पैदावारको मूल्य र दस्तुरलाई रोयल्टीको रूपमा सङ्कलन गर्दै आएको भएतापनि वन रोयल्टीको रूपमा स्पष्ट परिभाषा भएको देखिँदैन। पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टी सङ्कलन सम्बन्धमा हालसम्म स्पष्ट कानुनी व्यवस्था नभएकाले रोयल्टी सङ्कलन हुन सकेको अवस्था छैन। तसर्थ, प्राकृतिक स्रोतलाई परिभाषित गर्ने, प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा लगानी तथा प्रतिफलको हिस्सा निर्धारणको विस्तृत आधार परिमार्जन गर्ने, प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट सम्बन्धी विषयमा उठ्न सक्ने सम्भावित विवादलाई व्यवस्थापन गर्ने र प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँटसँग सम्बन्धित वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा अध्ययन गर्ने एवं प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टीलाई परिभाषित गर्ने र प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त लाभको समन्यायिक वितरण गर्ने जस्ता विषयलाई सम्बन्धित क्षेत्रगत कानुनले प्राकृतिक स्रोतको परिचालनका लागि लगानी, प्रतिफल/लाभ/रोयल्टी संकलन एवं वितरण सम्बन्धमा स्पष्ट गरेकोमा सोही बमोजिम र नभएमा सो समेत समेटी प्राकृतिक स्रोत सम्बन्धी एकीकृत कानुन तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने।

२. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को अनुसूची-४ को द्रष्टव्य (१) मा स्थानीय तह भन्नाले सम्बन्धित स्थानीय तह र जिल्ला समन्वय समितिलाई समेत उल्लेख गरिएको भएता पनि संविधानतः जिल्ला समन्वय समितिले सञ्चित कोष सञ्चालन नगर्ने, गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिका सरह कार्यकारिणीको भूमिका निर्वाह नगर्ने एवं संविधानले जिल्ला समन्वय समितिलाई अनुगमनकारी र समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिएकोले प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँटको सिफारिस गर्दा जिल्ला समन्वय समितिलाई समेट्न नमिल्ने भएकोले अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन संशोधन गरी अनुसूची-४ बाट “जिल्ला समन्वय समिति” शब्द हटाउनुपर्ने ।
३. प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टी बाँडफाँटको हिस्सा सिफारिस गर्दा न्यून रकम प्राप्त गर्ने प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र व्यवस्थापनमा स्रोत अपुग हुने अवस्था भएमा तत् तत् प्रदेश तथा स्थानीय तहले आफ्नो वार्षिक विकास कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा आवश्यकता र औचित्यको आधारमा समानीकरण अनुदान लगायत प्राप्त स्रोतबाट प्राथमिकता साथ निश्चित रकम आ-आफ्नो भौगोलिक क्षेत्र अन्तर्गत रहेका प्राकृतिक स्रोतहरूको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्नको लागि कार्यक्रम बनाई कार्यान्वयन गर्नेगरी नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले व्यवस्था मिलाउनु पर्ने देखिन्छ। जसका लागि नेपाल सरकारले रोयल्टी बाँडफाँटबाट प्राप्त गर्ने ५० प्रतिशत रोयल्टी मध्ये देशभर रहेका प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण तथा व्यवस्थापनका लागि योजना/कार्यक्रमहरू प्राथमिकीकरण गरी बजेट विनियोजन गर्नुका साथै तुलनात्मक रूपमा कम रोयल्टी प्राप्त गर्ने प्रदेशलाई सम्बोधन गर्ने गरी सम्बन्धित निकायको समन्वयमा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण तथा व्यवस्थापनमा योजना/कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ। त्यसै गरी प्रदेश सरकारले रोयल्टी बाँडफाँटबाट प्राप्त गर्ने २५ प्रतिशत रोयल्टी मध्ये आ-आफ्ना प्रदेश भित्र रहेका प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण तथा व्यवस्थापनका लागि योजना/कार्यक्रमहरू प्राथमिकीकरण गरी बजेट विनियोजन गर्नुका साथै तुलनात्मक रूपमा कम रोयल्टी प्राप्त गरेका र रोयल्टी पाउँदै नपाएका स्थानीय तहमा वातावरण संरक्षण गर्ने तथा वातावरणीय प्रभावको नकारात्मक पक्षलाई न्यूनीकरण गर्ने र प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन, विकासमा उपयोग गर्नेगरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
४. नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७५/०४/१० को निर्णयानुसार नेपाल पर्वतारोहण सङ्घले व्यवस्थापन गर्ने २७ वटा हिमालचुलीहरूबाट प्राप्त हुने रोयल्टी बाँडफाँटको व्यवस्था अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ७ अनुकुल नदेखिएको हुँदा पर्वतारोहण सङ्घले व्यवस्थापन गर्ने हिमालचुलीहरूबाट सङ्कलन गर्ने सम्पूर्ण रोयल्टी रकम नियमित रूपमा सिधै सङ्घीय विभाज्य कोषमा दाखिला गर्ने व्यवस्था प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।
५. पर्वतारोहणबाट प्राप्त हुने रोयल्टी बाँडफाँटलाई बढी व्यवस्थित र समन्यायिक बनाउन यस सम्बन्धी रोयल्टी बाँडफाँटको एउटा आधारमा लस्कर मार्ग सम्बन्धी सूचक समावेश गर्न महत्वपूर्ण हुने देखिएकोले सोसँग सम्बन्धित विवरण आवश्यक भएको हुँदा पर्वतारोहणका क्रमका पर्वतारोही आधार शिविरसम्म पुग्ने लस्कर मार्गको लम्बाई र सो मार्गमा पर्ने स्थानीय तह सहितको विवरण सङ्घीय संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयबाट तयार गरी आयोगलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने ।
६. विद्युतबाट प्राप्त रोयल्टी रकम जलाधार क्षेत्रमा दिगोपना ल्याउने एवं जलविद्युत आयोजना रहेको मुख्य क्षेत्रका, सोको वरिपरिका र माथिल्लो तथा तल्लो तटीय क्षेत्रका प्रभावित जनसङ्ख्यालाई लाभ हुने गरी उपयोग गर्नुपर्ने र तीनै तहका सरकारले जलविद्युत आयोजनाको जलाधार क्षेत्रमा आफ्नो वार्षिक विकास कार्यक्रम अन्तर्गतका विकास निर्माणका कार्य गर्दा आयोजनाको भौतिक संरचना तथा जलाशयमा पर्ने नकारात्मक असर न्यून हुने उपाय अवलम्बन गर्नुपर्ने । जलविद्युतबाट प्रभावित मुख्य संरचना रहेको क्षेत्र, सुख्खा क्षेत्र, जलाशय क्षेत्र, जलाधार क्षेत्र, प्रसारण लाइन र सव-स्टेशन रहेको क्षेत्रमा पर्ने स्थानीय तहको वडागत विवरणका आधारमा समन्यायिक रूपमा रोयल्टी बाँडफाँट गर्ने प्रयोजनका लागि प्रसारण लाइन र सव-स्टेशन रहेको क्षेत्रको स्थानीय तहको वडागत आधारमा प्रसारण लाइन र सव-स्टेशनको क्षमता अनुसारको विवरण आवश्यक पर्ने हुँदा सङ्घीय ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालयले सो सम्बन्धी विस्तृत विवरण तयार गरी उपलब्ध गराउनु पर्ने ।

७. वन ऐन, २०७६ को दफा ४५ मा वन विकास कोषको स्थापना नेपाल सरकारले गर्ने व्यवस्था गरेको छ। जसमा वन क्षेत्रको वन पैदावार बिक्रीबाट प्राप्त रकम, वातावरण सेवाबाट प्राप्त रकम र वन क्षेत्र अन्य प्रयोजन वापत प्राप्त हुने रकम जम्मा हुने व्यवस्था अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को प्रतिकुल हुने देखिएकोले उक्त ऐन संशोधन गरी प्राप्त हुने रकम सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा हुने व्यवस्था गर्नुपर्ने।
८. संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापनबाट प्राप्त हुने रोयल्टी रकम सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा नभई राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष ऐन, २०३९ बमोजिम गठित राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष अन्तर्गत जम्मा गर्ने व्यवस्था हाल पनि कायमै रहेको साथै वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ मा समेत वातावरण संरक्षण कोषको व्यवस्था रहेको छ। उल्लिखित प्रावधानहरू संवैधानिक व्यवस्था एवं अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को प्रावधान प्रतिकुल हुने भएकोले यस्ता कोषमा जम्मा हुने गरेका रकमहरू समेत संघीय विभाज्य कोषमा जम्मा हुने कानुनी व्यवस्था हुनु पर्ने।
९. राष्ट्रिय वन र राष्ट्रिय निकुञ्ज अन्तर्गतको संरक्षित क्षेत्रबाट सङ्कलित रोयल्टी प्राप्त गर्ने प्रदेश र स्थानीय तहले यस्तो रकमको उपयोग वनमा आश्रित जनसङ्ख्या र सो वनजन्य स्रोतको उपयोग गर्दा प्रभावित क्षेत्रका जनतालाई लाभ पुग्ने तथा राष्ट्रिय वन र संरक्षित वनको संरक्षण, संवर्द्धन र हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने।
१०. सङ्घीय वन तथा वातावरण मन्त्रालयले वन क्षेत्रसँग सम्बन्धित खण्डीकृत तथ्याङ्क (राष्ट्रिय वन तथा संरक्षित क्षेत्रको प्रकार अनुसार क्षेत्रफल, उपभोक्ता संख्या/जनसङ्ख्या, वनमा आश्रित जनसङ्ख्या, वनको दिगो व्यवस्थापनको लागि भएको प्रयास र राष्ट्रिय वन तथा संरक्षित क्षेत्रबाट प्राप्त हुने रोयल्टी समेत) उपलब्ध गराउन आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्ने।
११. खानी तथा खनिज पदार्थ नियमावली, २०५६ को नियम २२ मा व्यवस्था भए बमोजिम तोकिएको रोयल्टीको दश प्रतिशतले हुने स्थानीय विकास शुल्क वापतको रकम जिल्ला विकास समिति वा सो समितिले तोकेको निकायमा बुझाउनु पर्ने व्यवस्था गरेकोमा हाल जिल्ला विकास समिति अस्तित्वमा नरहेकोले नेपालको संविधान अनुकूल हुने गरी व्यवस्था मिलाउनु पर्ने।
१२. ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा लगायतका निर्माण सामग्रीहरूलाई खानीबाट उत्खनन गरी प्रयोगमा ल्याउने व्यवस्था गर्न नसक्दा नदी, खोलाबाट मात्र निकाल्नुपर्ने बाध्यता रहेको छ। यस्ता प्राकृतिक स्रोतको उपयोग गर्दा वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरी प्राप्त प्रतिवेदन अनुसार व्यवस्थापन र नियमन गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था छ। यसै सन्दर्भमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६४ मा प्रदेश र स्थानीय तहबीचको दोहोरो अधिकार क्षेत्रभित्रका कर निर्धारण, सङ्कलन र बाँडफाँट अन्तर्गत ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा सम्बन्धी व्यवस्था रहेकोमा सो व्यवस्थालाई नेपाल सरकारको आर्थिक ऐन, २०७५ को दफा ३४ ले खारेज गरेको छ। तर अहिले पनि कतिपय प्रदेश सरकारले खारेज हुनुअघिको व्यवस्थालाई नै आधार मानी नदी तथा खोलाको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाबाट स्थानीय तहले सङ्कलन गरेको राजस्वको हिस्सा प्राप्त गरिरहेको देखिन्छ। त्यसैगरी केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०७५ को दफा ४७ को उपदफा (९) ले स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा दफा ६२ पछि दफा ६२क थप गरी स्लेट, ढुङ्गा, बालुवा एवं माटोजन्य बस्तुको बिक्री स्थानीय तहले नै गर्न सक्ने र सो वापत प्राप्त हुने राजस्व आफ्नो संचित कोषमा दाखिला गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ।
- उल्लिखित व्यवस्था अनुसार गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रका स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, सिल्ट (Silt) एवं माटोजन्य बस्तु र काठ दाउरा, जराजुरी, दहत्तर बहत्तर आदिको बिक्री वापत प्राप्त रकम गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको सञ्चित कोषमा जाने व्यवस्था एकातर्फ छ भने अर्कोतर्फ नेपाल सरकारले जारी गरेको ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा उत्खनन बिक्री तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड, २०७७ ले सङ्कलित राजस्व रकम प्रदेश र स्थानीय तह बीच बाँडफाँट गर्ने व्यवस्था गरेको हुँदा उक्त व्यवस्था प्रचलित सङ्घीय कानूनसँग बाझिन गई प्रदेश तथा स्थानीय तह बीच बाँडफाँटमा विवाद सिर्जना भएको छ। साथै स्थानीय तहले आफ्नो सञ्चित कोषमा जम्मा गरेको रकम बाँडफाँट गर्ने विषय प्रचलित राजस्व बाँडफाँटका मान्यतासँग समेत मेल खाने देखिँदैन। यस सन्दर्भमा खानीजन्य र नदीजन्य पदार्थलाई परिभाषित गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै नेपालको संविधानको अनुसूची ५ देखि ९ सम्मका एकल र साझा अधिकारको सूचीमा खानी तथा खनिज पदार्थको अन्वेषण, संरक्षण, उत्खनन र

व्यवस्थापनका विषयहरू मध्ये उत्खनन नेपाल सरकारको, अन्वेषण प्रदेश सरकारको र संरक्षण स्थानीय तहको भूमिका रहेकाले सो सम्बन्धमा विद्यमान खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२ लाई समसामयिक परिमार्जन गरी तीन तहका सरकारबीचको कार्य जिम्मेवारी सहितको व्यवस्था समेत हुनुपर्ने ।

साथै नदीजन्य पदार्थको सन्दर्भमा विद्यमान विरोधाभासपूर्ण कानुनी तथा कार्यविधिगत व्यवस्था हटाई यसको परिचालन, व्यवस्थापन, अनुगमन, नियमन र सङ्कलित राजस्व बाँडफाँटको सम्बन्धमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको काम, कर्तव्य र अधिकार स्पष्ट हुने गरी विद्यमान कानूनमा आवश्यक परिमार्जन गर्नु पर्ने ।

१३. आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा पर्वतारोहण, विद्युत, वन र खानी तथा खनिज रोयल्टी शीर्षकमा सङ्घीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रोयल्टी आयोगको सिफारिस अनुसार नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहबीच अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को अनुसूची-४ बमोजिम क्रमशः ५०, २५ र २५ प्रतिशतको अनुपातमा बाँडफाँट गर्नुपर्नेमा पर्वतारोहण, विद्युत र खानी तथा खनिज रोयल्टी शीर्षकमा सोभन्दा फरक अनुपातमा बाँडफाँट भएको र पानी तथा अन्य रोयल्टी शीर्षकमा जम्मा भएको रोयल्टी शतप्रतिशत सङ्घीय सञ्चित कोषमा जम्मा भएको देखिएकोमा रोयल्टी सम्बन्धी अभिलेख तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा आवश्यक सुधार गरी सिफारिस बमोजिम बाँडफाँट तथा वितरणको व्यवस्था गरिनुपर्ने ।

१४. प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टी बाँडफाँट गर्ने सम्बन्धमा अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ७ मा विशेष व्यवस्था गरिएको छ । मुलुकको विकासमा प्राकृतिक स्रोतको समन्यायिक परिचालन गर्नुपर्ने खाँचो रहेको भए पनि मुलुकमा कुल प्राकृतिक पूँजी (Natural Capital) कति छ भन्ने विषयको एकीकृत अभिलेख रहेको देखिदैन । अतः मुलुकमा रहेका प्राकृतिक पूँजीको गणना गरी एकीकृत अभिलेख राख्ने प्रणाली विकास गरी प्राकृतिक पूँजीलाई सदुपयोग गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने ।

अनुसूची - १ आयोगका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूको विवरण

आयोगका पदाधिकारीको विवरण

सि.न.	पद	पदाधिकारीको नाम, थर
१	अध्यक्ष	माननीय बालानन्द पौडेल
२.	सदस्य	माननीय जुधद बहादुर गुरुङ
३.	सदस्य	माननीय अमर राज मिश्र
४.	सदस्य	माननीय विपिन राज निरौला

आयोगमा कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण

सि.न.	पद	कर्मचारीको नाम, थर
१.	सचिव	भरतमणि सुवेदी
२.	सहसचिव	मदन भुजेल
३.	सह-सचिव	कृष्ण बहादुर बोहरा
४.	उप-सचिव (राजस्व)	चुडाराज सापकोटा
५.	उपसचिव (कानून)	रेशमराज सिग्देल
६.	सिनियर डिभिजनल इन्जिनियर (हाइड्रोपावर)	जय राम प्रजापति
७.	बरिष्ठ तथ्याङ्क अधिकृत	दिनेश भट्टराई
८.	उप-सचिव	ईश्वरीप्रसाद पाण्डे
९.	उप-सचिव (राजस्व)	विन्देश्वर प्रसाद लेखक
१०.	उप-सचिव	लक्ष्मी प्रसाद रेग्मी
११.	उप-सचिव	नारायण प्रसाद अधिकारी
१२.	उपसचिव	राजु बस्नेत
१३.	सहायक वन अधिकृत	लक्ष्मी कुमारी न्यौपाने
१४.	शाखा अधिकृत	विमला काफ्ले
१५.	शाखा अधिकृत (राजस्व)	गंगाराम भण्डारी
१६.	शाखा अधिकृत (राजस्व)	राजनबाबु रेग्मी
१७.	शाखा अधिकृत	नरकुमारी राई
१८.	लेखा अधिकृत	भीम प्रसाद काफ्ले
१९.	इन्जिनियर (हाइड्रोपावर)	पोष्टराज पौडेल
२०.	शाखा अधिकृत	गीता कुमारी शर्मा
२१.	शाखा अधिकृत	अर्जुन शर्मा
२२.	शाखा अधिकृत	महेशकुमार गुरुङ
२३.	शाखा अधिकृत	विवेक घिमिरे
२४.	शाखा अधिकृत	ईन्दिरा न्यौपाने
२५.	शाखा अधिकृत	शर्मिला लामिछाने
२६.	शाखा अधिकृत	निर्मल परियार
२७.	शाखा अधिकृत	सन्तोष लामिछाने
२८.	नायव सुब्बा	कमल सिंह कटुवाल
२९.	नायव सुब्बा	रमेश आचार्य

सि.न.	पद	कर्मचारीको नाम, थर
३०.	कम्प्युटर अपरेटर	चन्द्रशेर राना
३१.	नायव सुब्बा	वीरेन्द्र अधिकारी
३२.	लेखापाल	सुस्मा मरासिनी
३३.	नायव सुब्बा	गीता चपाई
३४.	नायव सुब्बा	सामना सुवेदी
३५.	नायव सुब्बा	ईश्वर पौडेल
३६.	कम्प्युटर अपरेटर	दिल कुमार श्रेष्ठ
३७.	कम्प्युटर अपरेटर	रमा गोतामे
३८.	कम्प्युटर अपरेटर	सुरेश चौधरी
३९.	कम्प्युटर अपरेटर	रम्भा श्रेष्ठ
४०.	हलुका सवारी चालक	श्रीकृष्ण महर्जन
४१.	हलुका सवारी चालक	विमलप्रसाद आचार्य
४२.	हलुका सवारी चालक	राजु थापा मगर
४३.	हलुका सवारी चालक	भरत सुवेदी
४४.	हलुका सवारी चालक	भोला काफ्ले
४५.	हलुका सवारी चालक	राजु महर्जन
४६.	हलुका सवारी चालक	अनिल क्षेत्री
४७.	हलुका सवारी चालक	रामकुमार श्रेष्ठ
४८.	कार्यालय सहयोगी	दुर्गा दास श्रेष्ठ
४९.	कार्यालय सहयोगी	नमिता अर्याल
५०.	कार्यालय सहयोगी	अनुजा गैरे
५१.	कार्यालय सहयोगी	राजेन्द्र ढुङ्गेल
५२.	कार्यालय सहयोगी	धनेश्वर पोखरेल
५३.	कार्यालय सहयोगी	दुर्गा चौधरी
५४.	कार्यालय सहयोगी	रमा घिमिरे
५५.	कार्यालय सहयोगी	सरोज खत्री

अनुसूची - २ आयोगका केही गतिविधिहरू तस्बिरमा

लुम्बिनी प्रदेशका माननीय प्रदेश प्रमुख समक्ष आयोगका माननीय सदस्य श्री अमर राज मिश्रबाट लुम्बिनी प्रदेशसँग सम्बन्धित दोस्रो वार्षिक प्रतिवेदन पेश हुँदै।

नवनियुक्त माननीय सदस्यद्वय श्री जुध्द बहादुर गुरुङ्ग र श्री अमर राज मिश्रबाट आयोगमा मिति २०७७/१०/२१ गते पद बहाली पश्चातको सामुहिक तस्वीर।

माननीय अध्यक्ष श्री बालानन्द पौडेलबाट नवनियुक्त माननीय सदस्य श्री विपिन राज निरौला मिति २०७८/०३/१० गते पद तथा गोपनीयताको सपथ ग्रहण गर्नुहुँदै ।

आयोगका कर्मचारीहरू तेस्रो वार्षिक प्रतिवेदन लेखनको क्रममा ।

आयोगका माननीय अध्यक्ष श्री बालानन्द पौडेल समक्ष नेपाल, माल्दिभ्स तथा श्रीलंकाका लागि विश्व बैंकका Country Director बाट विश्व बैंकको प्राविधिक सहयोगमा अध्ययन भएको प्रदेश तथा स्थानीय तहको Fiscal Gap Study Report पेश गर्नु हुँदै।

विश्व बैंकको प्राविधिक सहयोगमा अध्ययन भएको प्रदेश तथा स्थानीय तहको Fiscal Gap Study Report पेश भए पछि आयोगका पदाधिकारी, कर्मचारी र विश्व बैंकका प्रतिनिधिहरू सामूहिक तस्बिरमा।